

Ἡ ΠΕΙΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΙΕ' • ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ—ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ—ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1966 • ΤΕΥΧΟΣ 172—173—174

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΠΑΤΣΕΛΗ

ΟΙ ΜΩΑΜΕΘΑΝΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟΝ

Τὸ ζήτημα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μωαμεθανισμοῦ εἰς τὴν Ἡπειρον, τὸ ὁποῖον ἀνελάβομεν νὰ ἐξετάσωμεν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην μας, εἰς μερικοὺς ἴσως χαρακτηρισθῇ ὡς ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου καὶ μὴ ὑφιστάμενον σήμερον, ἀφοῦ οἱ ὑπάρχοντες ἄλλοτε εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτὴν μωαμεθανοί, κατόπιν ἐπελθούσης συμφωνίας μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, ἀντιηλλάγησαν. Κατὰ τὴν Συνθήκην τῶν Ἀθηνῶν, πράγματι, πὺν ἐτερμάτιζε τὸν Α' Βαλκανικὸν πόλεμον καὶ ὑπεγράφη τὴν 1)14 Νοεμβρίου 1913, ὁ τότε πρωθυπουργὸς τῆς χώρας μας Ἑλ. Βενιζέλος, ὅπως ἔλεγεν εἰς τὴν Βουλὴν τὴν 22)12)1914, εὑρεθεὶς ἐνώπιον μιᾶς ἀπελάσεως ὁμογενῶν 70.000 ἐκ Θράκης καὶ 230.000 ἐκ Μ. Ἀσίας, καὶ κατόπιν γενομένης παρὰ τοῦ τότε ἐν Ἀθήναις Ἐπιτετραμένου τῆς Τουρκίας Γκαλὴμ Βέη προτάσεως «περὶ ἀνταλλαγῆς πληθυσμῶν ἑλληνικῶν χωρίων ἐν Θράκῃ καὶ Βιλαετίου Σμύρνης μέχρι Δαρδανελλίων, κατόπιν ἐξακριβώσεως ὑπὸ Μικτῆς Ἐπιτροπῆς⁽¹⁾ πρὸς μετανάστευσιν αὐθορμήτου ἐπιθυμίας, ἣν ἤθελον ἐκδηλώσει οἱ εἰρημένοι ἀγροτικοὶ πληθυσμοὶ» ἐδέχθη τὴν γενομένην παρὰ τῆς Τουρκίας πρότασιν, φρονῶν ὅτι «τὸ τοιοῦτον δύναται νὰ θεραπεύσῃ ἐν μέρει τὴν πλήρη κινδύνων κατάστασιν». Καίτοι ὅμως τὸ θέμα τοῦτο παρουσιάζει ἱστορικὸν μόνον ἐνδιαφέρον, ἀξίζει νομίζομεν, δι' ἡμᾶς τουλάχιστον τοὺς Ἡπειρώτας, διὰ τοὺς ὁποίους τὸ θέμα ἔχει καὶ ἄλλην σημασίαν, ἐπειδὴ θέλομεν νὰ γνωρίζωμεν ἐὰν οἱ πρόγονοί μας ἦσαν οἱ Ἕλληνες ἢ ὄχι καὶ συνεπῶς ἐὰν ἡ Ἑλ-λὰς ἔχει κληρονομικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἢ εἶναι αὕτη ἀδέσποτον τμήμα ἀνήκον εἰς τὸν πρῶτον εἰσβολέα;

Πρὶν εἰσελθῶμεν εἰς τὸ θέμα τῆς παρούσης μελέτης, λέγομεν ὅτι, δι' ἡμᾶς τοὺς Ἡπειρώτας καὶ τοὺς Ἕλληνας γενικῶς, ἡ Ἡπειρος εἶναι μίᾶ καὶ ἀδιαίρετος. Ἡ ὀνομασία Βόρειος καὶ Νότιος Ἡπειρος οὐδεμίαν ἀπολύτως ἔχει ἱστορικὴν βάσιν, ἀλλ' εἶναι ἀπλοῦν πολιτικὸν κατασκευάσμα, εὑρεθὲν καὶ χρησιμοποιηθὲν μετὰ τέχνης, πρὸς ἐξυπηρέτησιν ὀρισμένης πολιτικῆς, τὰ δὲ χαραχθέντα σύνορα

1. Εἰς τὴν ἐν λόγῳ Ἐπιτροπὴν, με' ἔδραν κατ' ἀρχὰς τὴν Σμύρνην καὶ εἶτα τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν μὲν Ἑλλάδα ἐξεπροσώπουν οἱ Τσορμπατζόγλου καὶ Παπᾶς, τὴν δὲ Τουρκίαν Μουχτάρ καὶ Σουκρὴ βέηδες.



της εἶναι σύνορα βίας καὶ αὐθαιρεσίας. Τὰ φυσικὰ σύνορα τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἱστορικῶς, φυλετικῶς, ἐθνολογικῶς, οἰκονομικῶς, στρατιωτικῶς, ὅπως ἀπεδείξαμεν εἰς ἄλλην μελέτην μας⁽¹⁾, κεῖνται πολὺ βορειότερον καὶ φθάνουν ἕως τὸν Γενοῦσον ἢ Σκούμπην ποταμὸν. Ἔως τὸν ποταμὸν τοῦτον ἡ Ἑπειρος, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀπετέλει ἓνα γεωγραφικὸν σύνολον μὲ τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ ἦτο ἀναπόσπαστον τμῆμα τοῦ ὅλου ἐλληνικοῦ σώματος, τοῦ ὁποῦ συνεμερίζετο τὰς εὐτυχίας καὶ δυστυχίας, τοὺς κινδύνους καὶ τὴν δόξαν.

Ὁ φιλόσοφος τῶν γεωγράφων καὶ πατὴρ τῆς Παγκοσμίου Γεωγραφίας Στράβων, χωρίζει τὴν Ἑπειρον ἀπὸ τὴν Ἰλλυρίαν διὰ τῆς Ἐγνατίας οδοῦ, ποὺ διατρέχει παραλλήλως πρὸς τὸν ποταμὸν Γενοῦσον ἢ Σκούμπην, ποὺ χωρίζει εἰς τὴν Ἀλβανίαν τοὺς βορείους Γκέγκηδες ἀπὸ τοὺς νοτίους Τόσκηδες.

«Ταύτην (δ.λ.δ. τὴν Ἐγνατίαν ὁδόν), ἐξακολουθεῖ ὁ Στράβων, δις τὴν ὁδὸν ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν ἰοῦσιν, ἐν δεξιᾷ μὲν ἐστὶ τὰ Ἑπειρωτικὰ ἔθνη, κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβაკικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὅρη τῶν Ἰλλυριῶν».

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ Στράβωνος καὶ ὁ Πτολεμαῖος, θεωρῶν τὴν Ἑπειρον ὡς τὴν πατρίδα καὶ τὸ λίκνον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, γράφει ὅτι «Ἀρχὰ Ἑλλάδος ἀπὸ Ὠρικίας»—περιοχὴ μεταξὺ Χειμάρρας καὶ Αὐλῶνος, καὶ ὅτι «Ἀρχέγονος Ἑλλὰς Ἑπειρος»⁽²⁾. Ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν αὐτὴν ὅθεν ἐξεπήγασε τὸ πρῶτον ἡ ἐλληνικὴ φυλή. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ποὺ ἀνάγεται ἡ πρώτη κίνησις τῶν λαῶν, καὶ ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Θουκυδίδην, ἐγένεν ἐξήκοντα ἔτη μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, καὶ ἡ ἐξοδος τῶν ἡπειρωτικῶν λαῶν εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἀρχίζει ἡ ἐλληνικὴ ἱστορία μὲ περιεχόμενον τὰς χώρας ἀπὸ τῆς Ἐγνατίας οδοῦ ἕως τὰς Θήβας.

Ἀπὸ τὴν «δυσχείμερον Δωδώνην», ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ἐξελίγησαν δύο χιλιάδες χρόνια πρὸ Χριστοῦ οἱ πρῶτοι Ἕλληνες. Ὁ μνημειακὸς πλοῦτος τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης, ποὺ ἀνεκάλυπεν ἡ σκαπάνη Καραπάνου καὶ ποὺ ὑπῆρξεν ἡ ἔδρα τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑπειρωτῶν, ἦτοι ἡ Βουλὴ τῶν Ἑπειρωτῶν, ἀντικατοπτρίζει τὴν οἰκονομικὴν, πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν ἀκμὴν τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν ἐξηφάνισεν ἡ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὑποταγὴ καὶ πρωτοφανὴς καταστροφὴ τοῦ 168—167 π. Χ. Αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι ἐπιγραφαὶ τῆς Δωδώνης μᾶς γνωρίζουν, ἐπὶ πλεον, τὴν ἀρχαίαν ἡπειρωτικὴν διάλεκτον, ὡς μίαν τῶν βορείων ἐλληνικῶν διαλέκτων, αἱ ὁποῖαι ὅμοιαι πρὸς ἀλλήλας ἐκτείνονται ἀπὸ τὰ Ἀκροκεραύνια μέχρι Βοιωτίας καὶ μεσημβρινῆς Θεσσαλίας. Σπονδαῖος Ἀγγλος περιηγητὴς ὁ Σίμεόνι (1322) περιγράφει τοὺς Ἑπειρώτας «ἐλληνικωτέρους κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν ἁλλων Ἑλλήνων». Καὶ ὁ Ὅμηρος τὴν πρὸ αὐτοῦ γλῶσσαν τὴν ἐλληνικὴν ἢ ἡπειρωτικὴν ἀποκαλεῖ γλῶσσαν τῶν Θεῶν, καὶ ἡ ὁποία ἦτο ἡ μήτηρ ὅλων τῶν γλωσσῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ὡστε ἡ Ἑπειρος, ποὺ ἀνέκαθεν κατοικεῖτο ἀπὸ Ἕλληνας, ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην «τὴν Ἑλλάδα τὴν Ἀρχαίαν». Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον⁽³⁾ οἱ Ἑπειρῶται δι' ἑπτὰ τριήρεων ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμίνας κατὰ τῶν Περσῶν, καίτοι ἡ Ἑπειρος οὐδέποτε εἶχεν ἰσχυρὸν ναυτικόν. Ἀπὸ δὲ τοὺς 36.000 Ἕλληνας ποὺ συνεξεστράτευσαν μὲ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον καὶ εἰς τρεῖς μάχας κατέλυσαν τὰ κράτη καὶ τὰς δυνάμεις τῆς Ἀσίας καὶ διέδωσαν τὸν πολιτισμὸν

1. Βλ. «Ἡ Βόρειος Ἑπειρος καὶ τὰ φυσικὰ τῆς σύνορα».

2. Δ. Εὐαγγελίδου: Ἡ Β. Ἑπειρος, Ἀθήναι, 1919, σελ. 33. Ἀθ. Δαγκρίτου: Ὠρυγία ἢ Ἀρχαιολογία Βιέννης, 1816, Τόμ. Δ' καὶ Ε'. Μελετίου: Γεωγραφία, Τόμ. Β', σελ. 270.

3. Ἡρόδοτος Η 45.



καὶ τὰ γράμματα, ἀρκετοὶ ἦταν Ἡπειρώται. Ἀργότερα, παρὰ τὴν ἀπάνθρωπον διαγωγὴν τοῦ Ὑπάτου τῆς Ρώμης Αἰμιλίου Παύλου 168 π.Χ. δοτις εἰς μίαν ἡμέραν ἐξηνδραπόδισε «πέντε καὶ δέκα ἀνθρώπων μυριάδας καὶ ἐπόρθησεν ἐβδομήκοντα πόλεις» τῶν ὁποίων κατέσκαψε τὰ τεῖχη ἐκ θεμελίων, καὶ ἐπὶ πλεον τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων ποὺ ἐπὶ ὀκτὼ αἰῶνας διεδέχοντο ἀλλήλας εἰς τὰ παράλια τῆς, ἡ πραγματικῶς εὐάνδρος αὕτη χώρα, κατ' οὐδὲν ἔχασεν ἢ μετέβαλε τὸν ἐθνικὸν τῆς χαρακτῆρα. Οἱ κατακτηταὶ τοῦναντίον ἐξελληνίσθησαν, ἐνῶ ἡ χώρα σὺν τῷ χρόνῳ ἐπανέκτησε τὴν παλαιάν τῆς αἰγλῆν καὶ τὴν δόξαν.

Τὰς λαμπροτέρας δὲ σελίδας ἔγραψεν ἡ Ἡπειρος, δταν μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοὺς Λατίνους (1204) καὶ τὴν πτώσιν τοῦ μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀντετάχθη αὕτη εἰς τὴν ξενικὴν κυριαρχίαν, ὕψωσεν ἰδικήν τῆς σημαίαν, ἀναδειχθεῖσα πάλιν μία τῶν κυριωτέρων ἐστιῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἰς τὴν ἑλληνικότητα τῆς Ἡπείρου ἐστηρίχθησαν τότε οἱ Ἀγγελοὶ Κομνηνοὶ διὰ τὰ ἰδρύσασθαι τὸ καθαρὸν ἑλληνικὸν ἐκεῖνο «Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου» τὸ ὅποιον, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἄρταν, ἔγινε σὺν τῷ χρόνῳ ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα κέντρα τῆς ἑλληνικῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῆς φραγκικῆς τυραννίας⁽¹⁾ καὶ διετήρησεν εἰς τὰς Δ. ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος «ἀκμαῖον τὸ ἑλληνικὸν φρόνημα καὶ ἀκλόνητον τὴν πίστιν, διέσωσε δὲ τὸν ἑλληνισμόν ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐκ τοῦ κινδύνου τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Βουλγάρων»⁽²⁾.

Ἡ δρᾶσις ἐν γένει τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου, στρεφομένη κατὰ παντὸς ἐχθροῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἦτο πολιτικὸν καὶ πολεμικὸν κατόρθωμα ποὺ θὰ τὴν τιμᾷ διὰ πάντα. Ταῦτα πάντα μαρτυροῦσιν, ὅτι ὅχι μόνον ἀπὸ παλαιολόγων χρόνων οἱ Ἡπειρώται Ἑλλήνες ἦσαν καὶ ἑλληνικὴν συνείδησιν καὶ γλῶσσαν εἶχον, ἀλλὰ καὶ εἰς μεγίστην ἀκμὴν καὶ δύναμιν εἶχον προβεῖ ὥστε ἐπὶ αἰῶνας νὰ προμαχοῦν καὶ νὰ σώζουσιν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Πᾶς τις μελετῶν τὴν ἱστορίαν τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου διερωτᾶται: Ὁ Θεόδωρος τὸ «καλλώπισμα τῶν Κομνηνῶν, ἡ δόξα τῶν Δουκάδων», ἐπὶ κεφαλῇ ποίου στρατοῦ κατετρόπωσε τοὺς Φράγκους, τοὺς Σλάβους καὶ τὰς ἀλβανικὰς ληστοσυμμορίας; Ἀναμφιβόλως ἐπὶ κεφαλῇ Ἑλλήνων προερχομένων ἐκ τῆς τότε ἑλληνικῆς Ἡπείρου ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐξετείνετο τὸ ὁμώνυμον Δεσποτάτον. Ἡ δρᾶσις τοῦ μεγάλου καὶ ἰσχυροῦ ἡπειρωτικοῦ δεσποτάτου τῶν Ἀγγέλων δὲν ἔμεινε μόνον ἐνδοξος εἰς τὰ χρονικά τῆς ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ἔσχε καὶ διαρκῇ καὶ σταθερὰν ἐπίδρασιν εἰς τὰς μετέπειτα τύχας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἡ σφριγηλὴ ζωτικότης τῶν γνησίων Ἑλλήνων τέκνων ἀντέστη νικηφόρως κατὰ τῆς ὁρμητικῆς ἐξαπλώσεως τῶν ξενικῶν στοιχείων, εἰς βαθμὸν ὥστε ἀντὶ νὰ ὑποκύψῃ εἰς αὐτὰ ἢ νὰ ὑποστῇ ἐπικίνδυνον ἐθνικὴν ἀλλοίωσιν, κατώρθωσε νὰ τὰ ἀφομοιώσῃ μέχρι σημείου ὁλοσχεροῦς σχεδὸν ἐξαφανίσεως.

Αἱ καλλιπρεπεῖς ἐκκλησίαι καὶ τὰ ἄλλα πολυάριθμα μνημεῖα βυζαντινῆς τέχνης, ποὺ εἶναι ἐγκατεσπαρμένα ἀνὰ τὴν ἡπειρωτικὴν χώραν, ἴστανται καὶ σήμερον ἀκόμη ἀψευδεῖς μάρτυρες τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως, ποὺ εἶχε συντελεσθεῖ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκεῖνας ὀρεινὰς περιοχάς, ἡ δὲ σθεναρὰ ὑποστήριξις τῆς Ὁρθοδόξιας κατὰ πάσης ἐνωτικῆς προσπάθειας μετὰ τῆς Παπικῆς ἐκκλησίας μαρτυροῦν τὸ γνήσιον ἐθνικὸν πνεῦμα ποὺ ἐκυριαρχεῖ εἰς τὴν ἑλληνικωτάτην αὐτὴν ἐπαρχίαν.

Μὲ τὴν ἰδρύσιν τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ἔλαμψε πάλιν ἡ πολυτέλεια

1. Ι. Ρωμανοῦ: Περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, Κέρκυρα 1895, σελ. 17.

2. Α. Μηλιαράκη: Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου (1204—1261) Ἀθήναι 1898, σελ. 53 καὶ 64.

καὶ ἀνέζησεν ἡ ἐθιμοτυπία τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Δεσποτάτου ἔκαμε βίωμά του τὴν ἀνάστασιν ἐνὸς κράτους ἐλληνικοῦ, ἀνεξαρτήτου καὶ σεβαστοῦ, καὶ τὸ ἐπέτυχεν.

Χῶρος ἐπὶ πλεόν χριστιανικὸς ἡ Ἡπειρος, ὅπου ἐδίδαξεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Ἡπειρώτισσα ἦτο ἡ Ὀλυμπιάς, ἡ μήτηρ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, καθὼς καὶ ὁ μεγαλύτερος στρατηγὸς τῆς ἀρχαιότητος, μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαπιστοῦται σαφῶς ὁ ἀρχαιόθεν ἐλληνικὸς χαρακτὴρ τῆς ἐπαρχίας ταύτης. Μετὰ τὸν θάνατον ὁμῶς τοῦ ἰσχυροῦ ἄρχοντος τῆς Λευκάδος Καρόλου Τόκκου, ὁ ὁποῖος διαθέτων ἰσχυρὸν στρατὸν ἐκυρίευσεν τὴν Ἄρταν, τὰ Ἰωάννινα καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρον, οἱ διάδοχοί του δὲν συνέχισαν τὸ ἔργον τοῦ ἦτοι τὴν ἐξόντωσιν τῶν Ἀλβανῶν, τὸ δὲ 1430 ἐμφανίζονται οἱ Τούρκοι εἰς τὴν Ἡπειρον, τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον θεωρεῖ ὡς σωτηρίαν τὴν ἐμφάνισίν των. Οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰωαννίνων καὶ ὁ Μητροπολίτης, βλέποντες ὅτι κάθε ἀντίστασις κατ' αὐτῶν δὲν ἦτο ἐπωφελὴς ὡς ματαία αἱματοχυσία, ἔστειλαν πρεσβείαν πρὸς τὸν Σουλτάνον Μουράτ Β', ὅπως τοῦ παραδώσουν τὴν πόλιν, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἐξασφαλισθοῦν εἰς τοὺς κατοίκους ὠρισμένα προνόμια.

Σημειώσωμεν ὅτι ἡ Ἡπειρος εἶχε πέσει εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων τὸ 1430, οὐσιαστικῶς μὲν ὅταν τὰ Ἰωάννινα περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ Σινάν πασᾶ, κατὰ τύποις ὁμῶς τὸ 1448 μὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἄρτης, μὲ τὴν πτώσιν τῆς ὁποίας ὁλόκληρος πλεόν ἡ χώρα εὗρίσκετο ὑπὸ τοὺς κατακτητὰς καὶ τὴν ἐσκέπαζε μαύρη σκλαβιά.

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1431, τὰ Ἰωάννινα παρεδίδοντο μὲ τὴν συγκατάθεσιν τῶν κατοίκων, καὶ μὲ συνθήκην, εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Σουλτάνου, μαζῇ μὲ τὰ κλειδιά τῆς πόλεως καὶ τὴν ἐλευθερίαν των. Ἡ Ἡπειρος ὅθεν δὲν περιῆλθεν εἰς τοὺς Τούρκους «δικαίῳ πολέμου», ἀλλὰ δυνάμει «ἐνόρκου» συνθηκολογήσεως.

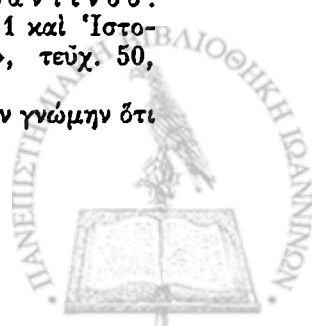
Ὁ Γ. Φραντζῆς, σύγχρονος τῆς ἐποχῆς τῆς καταλήψεως τῶν Ἰωαννίνων, γράφει εἰς τὸ χρονικόν του:

«Τῷ Ἀπριλίῳ μηνὶ τοῦ ἔτους 1430 παρέλαβε τὴν θαυμαστὴν Θεσσαλονίκην ὁ Ἀμιρᾶς πολέμῳ καὶ τῇ (5 πλθ=6939) 1431 ἔτει Ὀκτωβρίῳ μηνὶ ἀπῆρεν ὁ μπεγλέρμπεης τῶν Τούρκων τοῦνομα Σινάνες τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν αὐτοῦ περιοχὴν»⁽¹⁾.

Ἡ Ἡπειρος, καίτοι ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος εὗρίσκετο εἰς παρακμὴν, ἡδυνήθη ἐν τούτοις νὰ κατανικήσῃ τοὺς στρατοὺς τοῦ Σουλτάνου Μουράτ, πού εἶχον διέλθει τὴν Πίνδον, διὰ νὰ κυριεύσουν τὰ Ἰωάννινα. Ἴσως μάλιστα θὰ ἀνθίσταντο ἐπὶ μακρὸν ἀκόμῃ, ἐὰν δὲν ἐπῆρχοντο ἔριδες μεταξύ τῶν διαμοιρασθέντων τὸ Δεσποτᾶτον νόθων υἱῶν τοῦ Καρόλου Α', καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, πού ἐζήτουν νὰ τοὺς μοιράσῃ ὁ Σουλτάνος μὲ δικαιοσύνην τὴν Ἡπειρωτικὴν ἐπικράτειαν πού εἶχον κληρονομήσει ἀπὸ τὸν πατέρα των. Ὅταν ὁ Σουλτάνος ἐπληροφορήθη τὰς

1. Γ. Φραντζῆς: Χρονικὸν Βιέννης, 1796, σελ. 34. Πρβλ. Π. Ἀραβαντινοῦ: Χρονογραφία Β., σελ. 317 σ. 1. Σπ. Λάμπρου: Εἰς Παρνασσόν, τ. 3, σελ. 71 καὶ Ἱστορικὰ Μελετήματα 1884, σελ. 167—171. Θ. Μέντζου: Εἰς «Ἡπειρ. Ἑστίαν», τεύχ. 50, σελ. 535. Κ. Ἀμαντοῦ: Εἰς Ἡπειρ. Χρον., τομ. Γ', 1930 σελ. 197—210.

Ἐκ τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὸ θέμα τοῦτο, μόνον ὁ Γ. Βλαχλείδης εἶχε τὴν γνώμην ὅτι τὰ Ἰωάννινα ἐκυριεύθησαν διὰ πολέμου (Ἡπ. Χρον. 1929, Τ. 5, σελ. 225).



ἐρίδας αὐτάς, ἐξάπέστειλε τὸν στρατάρχην Καρᾶ - Νισάν, ὅπως καθ' οἰονδήποτε τρόπον καθυποτάξῃ τὰ Ἰωάννινα. Οὗτος προέβη εἰς διαφόρους προτάσεις, οἱ δὲ Ἰωαννῖται μὴ ἔχοντες πλέον στρατόν, διὰ τὰ ἀντισταθοῦν, ἀπεφάσισαν νὰ παραδοθοῦν. Ἀπήτησαν ὁμῶς νὰ παραδώσουν τὰς κλείδας τοῦ φρουρίου μὲ εἰδικούς τῶν ἀπεσταλμένους εἰς τὸν Μουράτ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον θὰ ἐλάμβανον μὲ ὄρκον χρυσόβουλον πὺ νὰ τοὺς ἐξασφαλίσῃ προνόμια. Οἱ ἀπεσταλμένοι συνήντησαν τὸν Σουλτάνον ἔξω τῆς Θεσσαλονίκης. Τὸν προσεκύνησαν ὡς βασιλέα τοῦ Κάστρου τῶν Ἰωαννίνων καὶ τοῦ παρέδωσαν τὰς κλείδας τῆς πόλεως.

Μαζῇ μὲ τὴν ἐξ Ἰωαννίνων εἰς Θεσσαλονίκην πρεσβείαν πρὸς παράδοσιν τῆς πόλεως «ἐπῆγαν καὶ οἱ ἄνθρωποι τῶν ἀρμάτων, ὅπου ἦταν εἰς τὴν δούλευσιν τῶν δεσποτῶν καὶ ὡς φαίνεται ἦταν τότε ἡ ἰδία νομοθεσία τῆς Τουρκίᾳς, ἐπειδὴ εἶχαν σπαῖδες, τιμαριώτας, ὅπου ἔπαιρναν τὸ δέκατον ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους, ἤγουν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῆς γῆς, δπου ἐδούλευαν οἱ ὑπῆκοοι.

Ἀφοῦ καὶ τοῦτοι οἱ σπαῖδες ἐπῆγαν εἰς Θεσσαλονίκην, εἰς τὸν Βεζύρην, ἐσυμφώνησαν, ὅπου οἱ στρατιωτικοὶ αὐτοὶ ἄνδρες νὰ ἔχουν ὅλα τὰ προνόμια, ὅπου εἶχαν εἰς τὸν καιρὸν τῶν δεσποτῶν χριστιανῶν, νὰ ἔχουν τὰ τιμάρια τους, νὰ παίρνουν τὸ δέκατο, ὡς τὸ ἔπαιρναν καὶ τὰ συμφωνημένα καὶ συνηθισμένα ἀπὸ τὰ τιμάρια τους καὶ εἰς κάθε καιρὸν, ὅπου ἔχει πόλεμον ὁ Σουλτάνος, νὰ πηγαίνουν εἰς τὴν δούλευσίν του εἰς τὸν πόλεμον. Καὶ ἔτιζι ἐπῆγαιναν εἰς ὅλους τοὺς πολέμους δυὸ σχεδὸν αἰῶνας». (Νέος Κουβαρᾶς 1961, σελ. 18).

Κατὰ τὸν Λαμπρίδην (Ζαγορικά Β', σελ. 8) τὸ 1430 «πρεσβεία τοῦ κεντρικοῦ τοῦ Ζαγορίου διαμερίσματος» ἐξῆλθεν αὐθόρμητα εἰς προὑπάντησιν τοῦ Σινάν πασᾶ, πὺ ἐπολιόρκει τὰ Ἰωάννινα καὶ τὸν προσεκύνησε ζητοῦσα αὐτονομίαν, αὐτοδιοίκησιν καὶ πλήρη ἀτέλειαν. Καὶ «ταῦτα, πρὸς ἀπολάκτισιν τῶν τιμαριούχων, οὓς σφόδρα ἀπεχθάνοντο, διὰ τὴν περιφρονητικὴν αὐτῶν διαγωγὴν. Ἡ ἀθλία πρὸς τοὺς χωρικοὺς διαγωγὴ τῶν τιμαριούχων, παρεσκεύασεν καὶ προελείανεν οὐκ ὀλίγον τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Τούρκων». Πρβλ. Ἀραβαντινοῦ Α. σ. σ. 165.

Καὶ μὲ τὸν ὅρισμόν τοῦ Σινάν πασᾶ, οἱ Καστρινοί, ἐκράτησαν καὶ τὰ φέουδά των, καὶ τὸν στρατόν των, καὶ τὸ ὄχυρόν του Κάστρο, τὸ ὁποῖον διετήρησε τὴν αὐτονομίαν του καὶ Τοῦρκος δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς αὐτό.

Τὸ ἔγγραφον τῆς Συνθήκης, πὺ ὑπέγραψεν κατ' ἐντολὴν τοῦ Σουλτάνου Ἀμρᾶ Μουράτ τοῦ Β' ὁ «Βεηλέρ βέης τῆς Ρούμελης», ἡ κατὰ ἀντίστοιχον Βυζαντινὸν ὄρον «Κεφαλὴ τῶν κεφαλάδων τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἢ καὶ τῆς Δύσεως, ὁ Μ. Βεζύρης, στρατάρχης Σινάν πασᾶς», καὶ πὺ ἀπεικόνιζε τὰς σχέσεις τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, ὥριζεν ὅτι οἱ Ρωμιοὶ στρατιωτικοὶ θὰ διετήρουν τὰ δέκατα τῶν στρατιωτικῶν των τιμαρίων ὅπως καὶ οἱ Τοῦρκοι, μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ στρατεύωνται καὶ αὐτοί, εἰς κάθε πρόσκλησιν τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, ὅπως ἐπὶ βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

Ἔλεγε λοιπὸν ὁ ὅρισμός τοῦ Σινάν πασᾶ, μεταξὺ ἄλλων :

«Ὅμνῶ σας εἰς τὸν Θεὸν τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ εἰς τὸν Προφήτην Μωάμεθ καὶ εἰς τὰ ἑπτὰ μουςάφια¹⁾ καὶ εἰς τοὺς ἑκατὸν εἴκοσι τέσσαρας χιλιάδας (124.000) προφήτας καὶ εἰς τὴν ψυχὴν μου καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν μου καὶ εἰς τὸ σπαθί ὅπου ζώνομαι, ὅτι νὰ μὴ ἔ-

1. Ἐπτὰ Μουςάφια σημαίνει ἑπτὰ κεφάλια τοῦ Κορανίου.



χετε κανένα φόβον, μήτε αἰχμαλωτισμόν, μήτε μασγίδι»⁽¹⁾ καὶ συνέχιζε μὲ τοὺς πομπώδεις ὅρκους, διὰ νὰ πείσῃ τοὺς Ἑπειρώτας, ὅτι αἱ ἐλευθερίαι τῶν θὰ παραμείνουν σεβασταί: «Οἱ ἄρχοντες ὅσοι ἔχουν τιμάρια, πάλιν νὰ τὰ ἔχουν γονικά τους, τὰ ὑποστατικά καὶ τὰ πράγματά τους τοὺς ὅλα νὰ τὰ ἔχουν χωρὶς τινὸς λόγον, καὶ ἄλλα ὅ,τι ζητεῖτε νὰ σᾶς δώσουν»⁽²⁾.

«Εἰς κάθε χωρίον», γράφει μία ἐνθύμησις εἰς τὸ μηνιαῖον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τῶν Λυγγιάδων», «ἀπὸ τὸν καιρὸν ποῦ πῆραν τὴν Πόλι οἱ Τοῦρκοι μὲ τὸν Σουλτάν Μεῖμέτη, ποῦ οἱ Τοῦρκοι τότε ζάπωσαν ὅλα τὰ χωριά μὲ ὄλους τοὺς τόπους. Σὲ κάθε χωριό, ἔστελναν ἕνα Σπαχῆ, ὁ ὁποῖος μοίραζε τὰ κτήματα ἀναλόγως εἰς κάθε οἰκογένειαν, μετροῦσαν στὸ κάθε χωριὸ τοὺς καπνοὺς καὶ ἔστελναν τὸ σημεῖωμα αὐτὸ στὸ Σουλτάνο στὴν πόλι ὁ ὁποῖος τὰ κατέγραφε σὲ μεγάλη πλάκα ὅπου βρίσκονται καὶ σήμερα. Μέτρησε καὶ στὸ χωριὸ μας τοὺς καπνοὺς καὶ τοὺς εὔρηκε 50 ὅπως ἦταν καὶ πρῶτα. Ὁ Σουλτάν Μεῖμέτης διὰ νὰ ἐπιβλέπουν τοὺς χωριάτες νὰ ἐργάζονται μὲ ζήλο τὰ κτήματά των ἔδωσε δικαίωμα νὰ φορολογοῦν ὄλους τοὺς χωριάτες καὶ τὸ φόρο τὸν ἔπαιρναν οἱ ἴδιοι»⁽³⁾.

Κατὰ τὸν ὅρισμόν ὅθεν τοῦ Σινάν πασᾶ, τὰ μεγάλα κτήματα θὰ παρέμενον, κατὰ κυριότητα εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας των, οἱ ὅποιοι συνέχιζον οὕτω τὴν παράδοσιν τῶν ρωμαϊκῶν λατιφουντίων, ἐκμεταλλευόμενοι τὰς γαίας των, κατὰ τὸ κολληγικὸν σύστημα. Οἱ Ἰωαννῖται οὕτω θὰ εἰσέπραττον τοὺς φόρους, ὅλη δὲ ἡ πολεμικὴ δύναμις θὰ εὐρίσκετο εἰς χεῖρας των, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἔχι μόνον «κανόνι τοῦ Κάστρου νὰ ρίξουν ἀλλὰ οὐδὲ νὰ κατοικήσουν εἰς αὐτὸ εἶχον ἄδειαν».

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰ θρησκευτικὰ κριτήρια ἦσαν ἐπικρατέστερα τῶν ἐθνικῶν καί, ἐφ' ὅσον οἱ πολεμάρχοι τοῦ Σουλτάνου παρέμενον χριστιανοί, διετήρουν τὴν ἐλληνικότητά των, διακρινόμενοι εἰς τοὺς πολέμους ὅπου ἐμάχοντο μὲ ἰδικὴν των σημαίαν, μὲ τὴν παράστασιν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου.

Τὰ δῆθεν ὅμως αὐτὰ προνόμια τῶν Ἰωαννιτῶν ἀπέβησαν χάρτης ἄγραφος, χωρὶς ἀσφάλειαν ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας.

Οἱ Τοῦρκοι ὅμως τῆς Ἑπείρου ἀπὸ τοῦ 1430 ἤδη ἐζήτουν ἀφορμὴν νὰ καταπατήσουν τὴν συνθήκην ποῦ τοὺς ἐδέσμευεν ἐναντι τῶν χριστιανῶν τοῦ Κάστρου διὰ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ Σινάν πασᾶ καὶ νὰ ἐκδικηθοῦν σκληρότερον τὸν ὁριστικῶς καὶ ὀλοκληρωτικῶς πλεόν ὑπόδουλον Ρωμιόν. Σημειώσωμεν ὅτι τὰ προνόμια, ποῦ ἐχορήγη εἰς τοὺς κατοίκους τῶν Ἰωαννίνων ὁ ὁρισμὸς τοῦ Σινάν πασᾶ, ἐστηρίζοντο ἐπὶ παλαιότερων ἐλευθεριῶν ποῦ εἶχε χορηγήσει εἰς τὴν πόλιν ὁ Ἀνδρόνικος Β' ὁ Παλαιολόγος τὸ 1319.

Κατὰ τὸν ὅρισμόν τοῦ Σινάν πασᾶ, ὁ Μητροπολίτης ἐξηκολούθει νὰ ἀπονέμῃ τὴν δικαιοσύνην καὶ νὰ καρποῦται τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα. Ὅλα ὅμως αὐτὰ ἀπέβησαν, ὅπως εἴπομεν, χάρτης ἄγραφος, διότι, ὅπως γράφει ὁ Χάμμερ, ὁ περι-

1. Μωαμεθανικὸν προσευχῆριον τέμενος.

Ἔνας τῶν ὅρων τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ Σινάν πασᾶ ἦτο καὶ ἡ τήρησις τῶν κωδῶνων εἰς τὸ κωδωνοστάσιον τῶν Ἐκκλησιῶν τῶν Ἰωαννίνων. Τὸ προνόμιον τοῦτο ἐτηρήθη μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως, τοῦ Σκυλοσόφου τὸ 1612, ὅποτε ματαιωθείσης δι' αἱματηρᾶς σφαγῆς τῆς ἐπαναστάσεως κατηργήθησαν τὰ προνόμια αὐτά τῶν χριστιανῶν Ἰωαννιτῶν, καὶ κατεβιάσθησαν καὶ οἱ κώδωνες, εἰς δὲ τὰ κωδωνοστάσια ἐστήθησαν τότε μικρὰ ταπεινὰ σιδηρὰ σήμαντρα. (Βλ. Κ. Ἀμαντου: Ἑλληνικά, 1936, σελ. 120).

2. Ὁ «ὁρισμὸς τοῦ Σινάν πασᾶ» ἀποτελεῖ τὴν γραπτὴν ἐπικύρωσιν ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ τῶν ὅρων τῆς προφορικῆς συνθήκης.

3. Ἑπειρ. Χρονικά, 1934, σελ. 119—120.



φημος ἐκεῖνος ὁρισμὸς ἔφερεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὴν ἀπιστίαν καὶ παρίστα ὡς εὐσεβὲς ἔργον τὴν παρασπόνδῃσιν, διότι, κατὰ τοὺς ἐρμηνευτὰς τοῦ Ἰσλάμ, ὁ ἡγεμὼν τούτου τότε μόνον δύναται νὰ συνάψῃ νομίμως εἰρήνην μὲ τοὺς ἀπίστους (γκιαοῦρ), ὅταν ἀπὸ τὴν εἰρήνην αὐτὴν προέρχεται ὠφέλεια καὶ κέρδος δι' ὅλους τοὺς μωαμεθανούς. Ὁ ὅρκος λοιπὸν ἐκεῖνος ἐβάσταξε τόσον ὅσον ἐθεωρήθη ἀπὸ τὸν κατακτητὴν χρήσιμος διὰ τὴν νομιμοποίησιν του εἰς τὴν χώραν καὶ ἐποδοπατήθη μὲν διεπιστώθη ἡ ὑπουργὸς διείσδυσίς του εἰς αὐτήν.

Κατὰ μίαν παράδοσιν, ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινός, χωρὶς νὰ μνημονεύσῃ τὴν προέλευσίν της, καθὼς καὶ ἄλλοι ἱστορικοί, ὅταν οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὰ Ἰωάννινα, ἐπειδὴ ἦσαν ὀλίγοι καὶ δὲν ἠδύναντο, κατὰ τὴν συνθήκην νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὸ φρούριον, ἔκτισαν οἰκίας ἔξω αὐτοῦ εἰς θέσιν καλουμένην «Τοῦρκοπάλοκον». Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ πλέον ἐστεροῦντο γυναικῶν, δὲν ἠδύναντο δὲ νὰ λάβουν τοιαύτας διὰ τῆς βίας, ἀνέφερον τὴν ἀνάγκην αὐτὴν εἰς τὸν Σουλτάνον, πρὸς θεραπείαν. Ἐξέδωκε λοιπὸν οὗτος διαταγὴν ὅπως κάθε ὀθωμανὸς ἐγκατεστημένος εἰς Ἰωάννινα ἐκλέξῃ καὶ λάβῃ ὡς σύζυγον οἰανδῆποτε κόρην χριστιανοῦ Ἰωαννίτου ἤθελε.

Εἰς μίαν λοιπὸν ἐπίσημον ἐορτὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ χριστιανοὶ εἶχον προσέλθει οἰκογενειακῶς εἰς τὴν Μητρόπολιν, εἰσῆλθον καὶ οἱ ὀθωμανοὶ εἰς τὸ φρούριον καὶ ἔμειναν ἔξω τοῦ ναοῦ, ἀναμένοντες τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς τελετῆς, καὶ ὅταν τὸ ἐκκλησίασμα ἐξήρχετο τοῦ ναοῦ, οἱ ἀναμένοντες ὀθωμανοὶ ἐκλέξαντες τὰς ὠραιότερας καὶ εὐγενεστέρας παρθένας ποὺ ἤθελον, τὰς ἀπήγαγον περικεκαλυμμένας εἰς τὰς οἰκίας των ἕκαστος, ἐν τῷ μέσῳ θρηνῶν καὶ κραυγῶν τῶν ἀθώων ἐκείνων πλασμάτων καὶ τῶν γεννητόρων καὶ συγγενῶν αὐτῶν. Ἡ διαταγὴ ἐκείνη τοῦ Σουλτάνου ἦτο ἡ πρώτη παραβίασις τῆς συνθήκης πρὸς παράδοσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν συνθήκην ἡ τουρκικὴ φρουρὰ δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ εἰσβάλλῃ ἐνόπλως εἰς τὸ φρούριον. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἡ ἀρπαγὴ περιωρίσθη εἰς ἑπτὰ μόνον γυναῖκας, ἵνα οὕτω μὴ γενικευθέντος τοῦ κακοῦ, ὁ λαὸς τοῦ φρουρίου δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ ἐξεγερθῇ καὶ κινδυνεύσῃ σύγκρουσιν διὰ τὰ δεινοπαθήματα ἑπτὰ γυναικῶν.

Ἐτάφησαν δέ, κατὰ τὴν παράδοσιν, αἱ μισανθεῖσαι αὐταὶ ἑπτὰ χριστιανικαὶ παρθένοι μετὰ τῶν συζύγων των, οὔτε εἰς χριστιανικὸν οὔτε εἰς μωαμεθανικὸν νεκροταφεῖον, ἀλλ' εἰς χώρον περικλειστον, παρὰ τὴν Ζωσιμαίαν Σχολήν, ἐκ τοῦ πρὸς Α. τοῦ κήπου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ζωσιμάδων, ἐπὶ γηπέδου περίπου 12 μ. μήκους καὶ 3 πλάτους, ὑπερκειμένου κατὰ 1 μ. τοῦ ἐδάφους, ὅπου ὅμως οὐδὲν ἔχνος τύμβου, οὔτε ἐπιγραφὴ ἐπρόδιδε τὴν ὑπαρξίν ἐκεῖ ὁσῶν τεθνεώτων. Ἡ περιοχὴ αὕτη γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἐφτάμπουλες» ἦτοι ἑπτὰ μποῦλες ἦτοι καλύπτραι προσώπου, τὸ ὅποιον αἱ μουσουλμανίδες καλύπτουν, κατὰ τὸ κοράνιον, ἀφήνουσαι ἀκάλυπτον μόνον τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν ρῖνα. Ἡ ἱστορικὴ αὕτη περιοχὴ ἐσώζετο μέχρι τοῦ 1916 ὁπότε ἐξηφανίσθη ρυμοτομηθεῖσα⁽¹⁾.

* *

Καὶ ἐὰν μὲν ἡ ἐξάπλωσις τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας εἰς τὴν Ἠπειρον προήρχετο ἀπὸ τὸν ἐξισλαμισμόν τῶν ἑπτὰ χριστιανῶν παρθένων ποὺ ἀνεφέραμεν, τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ εἶχε καὶ τόσας σοβαρὰς συνεπείας, διότι οἱ χριστιανοὶ γηγενεῖς, ὄντες τότε πολυπληθέστεροι καὶ ἀνωτέρου πολιτισμοῦ, θὰ ἀφομοίωνον τοὺς ὀλίγους ὀθωμανοὺς κατακτητὰς ὅσον καὶ ἂν ἦσαν οὗτοι πιστοὶ καὶ φανατικοὶ ὑποστηρικταὶ τῆς θρησκείας των, ὅπως συνέβη εἰς τὴν Κρήτην μὲ τοὺς Βενετούς, οἱ ὅποιοι ἀπεροφήθησαν πλήρως ὑπὸ τῶν ἐντοπίων εἰς βαθμὸν ὥστε οἱ ἄποικοι νὰ υἱοθετήσουν τὴν γλῶσσαν, τὰ ἔθνη καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν θρησκείαν, ὥστε ὡς μόνος δεσμὸς μὲ τὸ παρελθὸν νὰ μείνουν μερικὰ ἡχηρὰ ὀνόματα ὅπως Δάνδολος, Κορ-

1. Γ. Βλαχλείδης: Εἰς Ἠπ. Χρ., 1929, σελ. 255—263.



νάρος, Ρενιέρης κ.λ.π. "Όπως δὲ ἀναφέρουν οἱ ἱστοριογράφοι, ἡ ἀφομοίωσις τῆς θρησκείας ἦτο τοιαύτη, ὥστε σπανίως ἔβλεπε κανεὶς εἰς τὴν ὑπαιθρον λατῖνον ἱερεὰ ἢ μοναχόν. Δυστυχῶς εἰς τὴν Ἡπειρον εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς θρησκείας τοῦ Μωάμεθ συνέτειναν ἄλλαι συνθῆκαι.

Τὸ ἱερὸν βιβλίον τοῦ ἰσλάμ, τὸ «Κοράνι» διαιρεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς πιστοὺς καὶ εἰς ἀπίστους, ἦτοι εἰς ὅσους πιστεύουν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωάμεθ, ὡς ἀπεσταλμένου προφήτου τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς εἰδωλολάτρας, τῶν ὁποίων προστάζει τὴν σφαγὴν καὶ τὸν ἀφανισμόν ἐὰν δὲν δεχθοῦν τὸν ἰσλαμισμόν.

Ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς κατηγορίας, οἱ πιστοὶ τοῦ Ἰσλάμ δὲν ὑπεχρεοῦντο εἰς τὴν καταβολὴν φόρων. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ὑπάρχη, εἰς τὸ ἰσλαμικὸν κράτος, ἄλλη τάξις ἀνθρώπων πρὸς πληρωμὴν τῶν φόρων, τοιοῦτοι δὲ ἦσαν οἱ χριστιανοὶ οἱ ὁποῖοι ὡς ἄπιστοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ὀργανικὸν μέλος τοῦ κράτους, ἀλλὰ μόνον ὡς ἔθνος ὑποτελὲς ὑποχρεωμένον νὰ τὸ συντηρῇ διὰ τῶν φόρων. Διὰ τοῦτο, κατὰ τὸ Κοράνι, οἱ χριστιανοὶ ὑποτασσόμενοι εἰς τὸ ἰσλάμ, ἐγένοντο «ραγιὰδες» φόρου ὑποτελεῖς ἦτοι ξένα ποίμνια «ραγιᾶ» ποὺ βόσκουν εἰς μουσουλμανικὴν γῆν. Διὰ νὰ θέσουν δὲ οὗτοι εἰς ἴσην μοῖραν τὸ αἷμα τῶν μετὰ τὸ αἷμα τῶν μουσουλμάνων καὶ τὴν περιουσίαν τῶν μετὰ τὴν περιουσίαν τῶν μουσουλμάνων, ὑπεβάλλοντο εἰς εἰδικὴν φορολογίαν «τὸ χαράτσι» ἦτοι ἀξία τῆς κεφαλῆς τοῦ φορολογουμένου, τὴν ὁποίαν δικαιοματικῶς ἀπέκοπτεν ὁ Σουλτάνος, ἐὰν ὁ χριστιανὸς δὲν τὴν ἐξηγόραζε πληρώων τὴν ἀξίαν τῆς⁽¹⁾.

Όταν οὕτω οἱ Τούρκοι ἐκυρίευσαν τὸ 1483 τὴν Ἐρζεγοβίνην, ἡ ἀριστοκρατία τῆς χώρας ἐδέχθη τὸν ἰσλαμισμόν ἦτοι τὴν θρησκείαν τοῦ νικητοῦ, διὰ νὰ σώσῃ τὰ προνόμιά της ἄθικτα, ἔγινε δὲ σὺν τῷ χρόνῳ φανατικοὶ μουσουλμάνοι⁽²⁾.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὸ κοράνι προστάζει τὸν ἐξαφανισμόν τῶν ἀπίστων, εὐρέθησαν δυστυχῶς Σουλτάνοι, πιστοὶ τηρηταί του καὶ οἱ ὁποῖοι ἐθεώρουν θεάρεστον ἔργον τὸν ἐξισλαμισμόν ἢ τὸν ἐξαφανισμόν τῶν ἀπίστων, ἵνα οὕτω ἐξασφαλίσουν δεσπόζουσιν θέσιν εἰς τὸν παράδεισον.

* *

Ὁ Ἕλλην, ὡς γνωστόν, ἀντιτίθεται πρὸς τὴν βαρβαρότητα, ἐκπροσωπῶν ἀντιθέτως τὴν ἀρχὴν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτὴν δὲν ὑπάρχει μόνον ὁ χαρακτήρ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἀθανασίας αὐτοῦ. Ὁ πολιτικὸς ἀστὴρ τῆς δράσεως τοῦ Ἕλληνος εἶναι πάντοτε ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δικαίου καὶ εἰς τὸν αἰώνιον αὐτὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἀδίκου καὶ τῆς κτηνώδους βίας ἀδιαφορεῖ ἂν οἱ φορεῖς καὶ σηματοφόροι αὐτῆς εἶναι πάνοπλοι καὶ ὕλικῶς ἀκαταμάχητοι, διότι ἡ ἰδέα, τῆς ὁποίας ἡ Ἑλλάς εἶναι σηματοφόρος, εἶναι ἀθάνατος καὶ ἡ τελικὴ τῆς νίκης ἀναμφισβήτητος. Μόνον τοῦτο ἀποδεικνύει διατὶ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐπιπλέει ἀενάου καταποντισμοῦ ὅλων τῶν λοιπῶν ἔθνων καὶ λαῶν τοῦ κόσμου. Ἡ δύναμις του, ὅπως καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, «ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τελειοῦται», διὰ τοῦτο καὶ ἡ στενὴ συγγένεια ἐνδόμυχος μετὰ τῶν δύο ἐθνῶν χριστιανισμοῦ καὶ ἐλληνισμοῦ ἔχουν κοινὴν τὴν καταγωγὴν καὶ τὸν προορισμόν. Διὰ τοὺς Τούρκους, τούναντίον, οὐδεμίαν ἀξίαν εἶχεν ἡ ζωὴ τῶν ραγιαδῶν, ποὺ εὐρίσκετο εἰς διαρκῇ πίεσιν καὶ κίνδυνον ἐξισλαμισμοῦ. Ὁ Τούρκος ἱστορικὸς Ἀχμέτ Ρεφίκ, καθηγητῆς τῆς τουρκικῆς ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κων-

1. Εἰς τὰς λέξεις «ραγιᾶς» ἦτοι φόρου ὑποτελῆς καὶ «κιαφίρ» ἄπιστος περιλαμβάνεται ἡ ἰδέα ποὺ εἶχον οἱ Τούρκοι, διὰ τὸ μὴ μουσουλμανικὸν στοιχεῖον. Ὁ ραγιᾶς ἦτο ἐκτεθειμένος εἰς παντὸς εἶδους δημοσίας ταπεινώσεις. Δὲν ἐγένετο δεκτὸς ὡς μάρτυς εἰς τὸ δικαστήριον ἐναντι μωαμεθιανοῦ. Πρὸ τοῦ Τούρκου ἐβάδιζε μετὰ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω, κατήρχετο τοῦ ζώου του ἐὰν ἦτο καβάλλα εἰς ἐνδειξιν σεβασμοῦ πρὸς αὐτὸν καὶ ἐθεώρει ἑαυτὸν εὐτυχῇ νὰ τὸν περιφρονήσῃ ἀπλῶς ὁ ὑπερήφανος Τούρκος.

2. Ἐφημ. «Αἰὼν» 21/8/1875, ἀρ. 3160.



σταντινουπόλεως, εἰς τὸ ἔργον τοῦ «'Εσχὶ 'Ισταμπούλ» (Παλαιὰ Σταμπούλ) περιγράφει τὴν θλιβεράν καὶ ἐξευτελιστικὴν κατάστασιν τῶν ἐκεῖ ραγιαδῶν. "Όταν οἱ γενίτσαροι ἀπέκτων νέον ὄπλον, τὴν εὐθυβολίαν τοῦ τὴν ἐδοκίμαζον σημαδεύοντας περαστικὸν γνιαούρη. 'Ελυντσαρίζετο ὅποιος ἐφόρει κάτι πρασίνου χρώματος ποῦ εἶναι τὸ ἱερὸν χρῶμα τοῦ 'Ισλάμ. Αὐτὸς ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἀπηγορεύετο νὰ ἱππεύσῃ ἄλογον, ποῦ ἦτο τότε τὸ μόνον μέσον συγκοινωνίας εἰς τὴν ἀπέραντον πόλιν, ὡσάκισ ἐπρόκειτο νὰ μεταβῇ εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Τὸπ καποῦ πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Σουλτάνου. Εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Πατριαρχείου Φαναρίου, ποῦ κατεστράφη ἐκ πυρκαϊᾶς κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1941, ὑπῆρχε ἐλαιογραφία παριστάνουσαν πατριαρχικὴν πομπὴν κατευθυνομένην εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Τὸπ καποῦ, ἐπὶ ἡμιόνων.

Οἱ ραγιαδες δεινοπαθοῦσαν περισσότερον ὡσάκισ ἢ τουρκικὴ αὐτοκρατορία εἶχε πόλεμον μὲ χριστιανικὸν κράτος, ἢ ὅταν ἐπανεστάτουν οἱ γενίτσαροι διότι δὲν εἰσέπραττον τὸν «λουφέ» των, τὸν μισθὸν των, ὁπότε ἐξέσπων κατὰ τῶν χριστιανῶν. Οἱ ἀτελεύτητοι ἐκεῖνοι κατακτητικοὶ πόλεμοι τῶν Τούρκων ὅχι μόνον ἐτρομοκράτουν τοὺς χριστιανούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔφερον εἰς δύσκολον οἰκονομικὴν θέσιν, ὑποχρεωμένους νὰ καταβάλουν τοὺς φόρους ποῦ διαρκῶς ἠῤῥξανον. 'Ο Σουλτάνος, ἔχων ἀνάγκην χρημάτων πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου, ἐζήτει ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, ἐκτὸς τῶν φόρων καὶ ἀργυρον, τὸν ὅποῖον ὑπεχρεοῦτο νὰ συγκεντρώσῃ τὸ Πατριαρχεῖον, ἀφαιροῦν αὐτὸν ἀπὸ τὰς εἰκόνας τῶν ἐκκλησιῶν.

* * *

'Ο ἐξισλαμισμὸς εἰς τὴν "Ηπειρον ἤρχισεν ἀπὸ τὸν Σουλτὰν Μουράτ, μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ Σκενδερμπέη, ὁπότε οἱ μεγάλοι κτηματῖαι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξισλαμισθοῦν, διὰ νὰ διατηρήσουν τὰ τιμάρια των, ἀξιωθέντες καὶ τοῦ τίτλου «μπέηδες» κατὰ κληρονομίαν. Τούτους ὑπὸ τὸν ψυχολογικὸν ἐξαναγκασμὸν ἐμιμήθησαν καὶ οἱ πτωχοὶ κολλῆγοι. Τὴν σκληροτέραν ὅμως τυραννίαν ὑπέστη ἡ "Ηπειρος, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σκενδερμπέη, διότι ἐφ' ὅσον χρόνον ἐμάχετο οὗτος πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, ἡ "Ηπειρος συνεμάχει μαζῇ του, διὰ τοῦτο, μετὰ τὸν θάνατόν του, οἱ ὀθωμανοὶ τὴν μετεχειρίσθησαν ἀπανθρώπως, ἀναγκάσαντες τὸν πληθυσμὸν εἰς ἐξισλαμισμὸν.

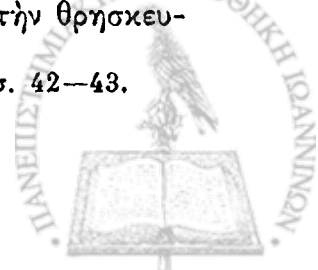
'Ο ἰσλαμισμὸς ὅμως τῶν χριστιανῶν, ἰδίως εἰς τὴν καλουμένην σήμερον Β. "Ηπειρον, ἔκαμε τὰς μεγαλυτέρας προόδους ὅταν ὁ Γ. Καστριώτης ἠρνήθη τὴν πίστιν του εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ τὴν μουσουλμανικὴν θρησκείαν.

«'Η διπλῇ αὐτῇ ἀποστασίᾳ, γράφει ὁ Καντεμίρ, ἠρέθισε τόσοι τὸν 'Αμουράτ, ὥστε οὗτος μετέτρεπεν εἰς τζαμιά ὅλας τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας τῆς χώρας τῶν 'Αρβανιτῶν καὶ ἵνα κάμῃ ὅσα ἡδύνατο ἐξιλαστήρια θύματα, πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ Μωάμεθ, διέταξεν ἐπὶ ποινῇ θανάτου νὰ περιτμηθοῦν ὅλοι οἱ 'Ηπειρώται. 'Η μέθοδος αὕτη, προσθέτει ὁ συγγραφεὺς, εἶχεν ἀναριθμήτους νεοφωτίστους, ὁλόκληρος δὲ ἡ χώρα εἰς ὀλίγον διάστημα ἐμυήθη εἰς τὴν μωαμεθανικὴν πίστιν»⁽¹⁾.

'Εξαίρεσιν εἰς τὸν προσηλυτισμὸν ἐκεῖνον ἀπετέλεσαν οἱ καθολικοὶ 'Αλβανοὶ (Μιρδῖται) καὶ τὸ τμήμα ποῦ ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν "Οχρίδα πρὸς Β. ἕως τὴν Χειμάρρα πρὸς Ν., ποῦ διετήρησε τὴν ἐλληνικότητά του, κατὰ μέγα δὲ μέρος καὶ τὴν γλῶσσαν, παρὰ τὴν ἐπίμονον ἀντίδρασιν τῶν ἀλβανικῶν φυλῶν.

Καὶ προηγουμένως ὅμως ὁ ἐγγονος τοῦ κατακτητοῦ καὶ θηριώδους Σουλτὰν Σελίμ ὁ Α' (1515—20), διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν πίστιν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, ἐζήτησε νὰ ἐξολοθρεύσῃ μὲ σφαγὴν τοὺς χριστιανούς, στηριχθεὶς εἰς τὴν θρησκευ-

1. E. Poujade: 'Ενθ. ἀνωτ., σ. 102. V. Bérard: 'Ενθ. ἀνωτ., σ. 42—43.



τικήν ρήτραν τοῦ μουφτῆ Κωνσταντινουπόλεως ὅτι «τὸ νὰ ἐπιστρέψῃ κανεὶς εἰς τὸν ἰσλαμισμόν τοὺς ἀπίστους εἶναι τὸ ὠφελιμώτατον καὶ τὸ ἀριστότατον εἰς τὸν Θεὸν ἔργον»⁽¹⁾.

Διέταξεν ὅθεν οὗτος τὸν Μ. Βεζύρην Πιρὶ Πασᾶν, νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν λατρείαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ νὰ ἐξολοθρεύσῃ ὁλόκληρον τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν τῶν κτήσεων, ποὺ δὲν ἐδέχοντο τὸν ἰσλαμισμόν καὶ νὰ μεταβάλῃ τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας εἰς τζαμιά⁽²⁾.

Καίτοι ὅμως ὁ Μ. Βεζύρης Πιρὶ πασᾶς καὶ ὁ Σεῖχουλισλάμ Τζεμαλί κατώρθωσαν νὰ πείσουν τὸν Σουλτάνον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ σχέδιον, καὶ ἡρνήθησαν νὰ ἐκδώσουν διαταγὴν (φετβᾶν), φρονοῦντες ὅτι παρομοία πρᾶξις ἀπηγορεύετο ἀπὸ τὸ Κοράνι, ἀργότερον ὁ Σουλτάν Ἰμπραήμ, ἐπέμενε νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ εἰς τὰ 1646. Τὸ θέμα ἀπασχόλησε τότε τὸ Συμβούλιον τοῦ Κράτους, τὸ Ὑψηλὸν Διβάνιον, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἱεραρχίας τοῦ ὁποίου ἡρνήθη νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἀπόφασιν, δηλώσας ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ἐκδώσῃ παρόμοιον φετβᾶν, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ Κοράνι ἀπαγορεύει τὸν φόνον ἀνθρώπων ποὺ εἶχον καταθέσει τὰ ὅπλα. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ὁ Σουλτάνος ἐστάθει ἀδύνατον νὰ πεισθῇ διὰ τὸν ἄδικον χαρακτῆρα τοῦ μέτρου. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ τὸν ἔπεισεν ἦτο, ὅταν τοῦ παρουσιάσθησαν οἱ κατάλογοι τῶν χαρατσιῶν, ὅπου ἐφαίνοντο ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἐπλήρωνον τὸ μεγαλεῖτερον μέρος τῶν ἐσόδων τῆς αὐτοκρατορίας, διὰ τὸν λόγον ὅτι μόνον οἱ χριστιανοὶ ἦσαν ἐπαγγελματίαι⁽³⁾. Καὶ ἐλυτρώθησαν μὲν οὗτοι τότε, ἔκτοτε ὅμως οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔπαυον καταπιέζοντες καὶ καταπνίγοντες κάθε ἐμφάνισιν κάποιας ζωτικῆς δυνάμεως καὶ ὑποτάσσοντες ὅλα εἰς τὴν βίαν. Ὅταν οὕτω τὸ 1642 ἐγεννήθη ὁ Σουλτάν Μεχμέτ ὁ Δ' ἦτο ἀκόμη ἐν ἰσχύει ὁ νόμος τῆς συνηθείας τῶν Σουλτάνων νὰ ἀρπάζουν τὰ τέκνα τῶν ὑποτελῶν εἰς αὐτοὺς χριστιανῶν ἀντὶ δασμοῦ. Ἐξ αὐτῶν τὰ μὲν ἄρρενα ἀφοῦ τὰ ἐξησλάμιζον τὰ κατέτασσον εἰς τὸ στράτευμα εἰς τὸ ἐπιλεκτον στρατιωτικὸν σῶμα τῶν γενιτσάρων (ἐκ τοῦ γενι-τσερί=νέος στρατὸς) τὸ συσταθὲν τὸ 1327 ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Ὁρχάν, κατ' ἀπομίμησιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Κομνηνοῦ συγκροτηθέντος σώματος τῶν «ἀνδρειωμένων ἀγούρων», τὰ δὲ θήλεα τὰ διένεμον εἰς τοὺς προύχοντας δι' ἐκδουλεύσεις οἰκιακάς⁽⁴⁾.

Τὸ τραγικώτερον ὅμως σημεῖον τῆς ἀλλαξοπιστίας εἶναι ὅτι οἱ ἐξωμόται χριστιανοὶ ἐζήτουν γυναικας ἐλληνίδας τὰς ὁποίας ἐξεβίαζον νὰ ἀλλαξοπιστήσουν καὶ αὐταὶ καὶ αἱ ὁποῖαι ἀργότερον ἐπάλευον καὶ αὐταὶ νὰ συγκρατήσουν τὰ τέκνα των εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Τὰ φρικτὰ αὐτὰ συνοικέσια, γράφει ὁ Ἀθηναγόρας, ἐπεδείνωναν τὴν κατάστασιν⁽⁵⁾.

Περὶ τὸ 1690 ἡ ζωὴ τῶν ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν τυραννίαν Ἡπειρωτῶν εἶχε καταστῆ τόσον ἀνυπόφορος, ὥστε 120 περίπου οἰκογένειαι τῶν Ἰωαννίνων καὶ Παραμυθίας δι' ἀναφορᾶς των πρὸς τὸν Γαληνότατον Πρίγκηπα τῆς Ἑνετικῆς

1. Ὁ Καρολίδης δὲν παραδέχεται παρομοίαν ἀπόφασιν τοῦ Σουλτάνου. Οἱ Ἀθαν. Ὑψηλάντης καὶ Χάμμερ ποὺ τὸ παρέλαβον ἀπὸ τὸν Καντεμίρ, ὁ ὁποῖος ἐν ὑποσημειώσει μόνον, καὶ ὄχι εἰς τὴν σειρὰν τῆς ἱστορίας περὶ Σελλίμ Α', ἀλλ' εἰς κεφάλαιον ἄσχετον μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Σελλίμ, τὸ ἀναφέρει, τὰ παρέστησαν ὡς ἱστορίαν αὐθεντικὴν.

2. Ἡ μόνη, κατὰ τὸν Καρολίδην, αὐθεντικὴ μαρτυρία, ὡς πρὸς τὴν ἀποδιδόμενην εἰς τὸν Σελλίμ παρομοίαν ἀπόφασιν, εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Γκέρλα, ἐν παρόδῳ καὶ μὲ ὀλίγας λέξεις, περὶ βουλευματος, ποὺ ἀποδίδονται εἰς τὸν Σελλίμ Α' καὶ αὐτὰ ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένα, καὶ τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν ὄχι τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. (Κ. Παπαρρηγόπουλου: Ἱστορία Ε. σ. σ. 45. Πρβλ. Π. Καρολίδου: Ἱστορία τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, σελ. 306—326).

3. Ἀραβαντινοῦ: Χρονογραφία Α. σ. σ. 191. Φίνλεϋ: Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας καὶ Ἑνετοκρατίας στὴν Ἑλλάδα 1958, σελ. 57 καὶ 183.

4. Τὸ παιδομάζωμα, καίτοι καταργηθὲν τὸ 1670, συνεχίσθη καθ' ὅλον τὸν 17ον αἰῶνα καὶ μετέπειτα.

5. Ἡ π. Χρον. 1929, σελ. 25.





ΚΩΝ. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΛΗΣΜΟΝΗΜΕΝΕΣ ΜΙΚΡΟ-ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Ήταν βαρυχειμωνιά τοῦ 12, λές κι' εἶχε συμμαχήσει ὁ καιρὸς μὲ τοὺς πολιορκουμένους Τούρκους στὸ Μπιζάνι, γιὰ νὰ δυσκολέψη ἀφάνταστα τὸ Στρατὸ μας ποὺ τοὺς πολιορκοῦσε.

Κι' ἡ λαϊκὴ μοῦσα τὸ εἶχε τραγουδήσει:... «στὰ Πεστά καὶ στὸ Μπιζάνι, Μάνα μου, τί κρὺο κάνει!...»

Οἱ ἐλπίδες, ποὺ γενεές - γενεῶν εἶχαν θρέψει τὸ δοῦλο Γένος, ἄρχιζαν τώρα μία - μία νὰ ζωντανεύουν κι' ἡ χαρὰ τῆς πολυπόθητης λευτεριᾶς, ὅπου νᾶναι, ἀρχίζει νὰ ροδίζει.

Ὅλοι πίστευαν πὼς τοῦτα Χριστούγεννα ἦταν τὰ τελευταῖα τῆς σκλαβιάς.

Τὸ μουγκρητὸ τῶν κανονιῶν τῆς λευτεριᾶς, ὅσο πήγαινε δλο καὶ ζύγωνε στὰ θρυλικά Γιάννινα, μαζί μὲ τὸ κροτάλισμα τῶν μυδραλιοβόλων καὶ τὸν ἀχὸ τῶν τουφεκιῶν.

Ὦρες - ὥρες ἀκούγονταν τόσο κοντά, λές κι' ἔφταναν, ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή «Οἱ Ἕλληνες», ὅπως συνηθίζαμε νὰ λέμε. Ὅμως πάλι ξεμάκραινε ἡ ἀχόλοη ἢ καὶ σταματοῦσε καμμιὰ φορὰ ἀπότομα.

Τόσο εἶχε συνηθίσει τ'αὐτί μας, ποὺ μόνο, σὰν σταματοῦσε ὁ κρότος τῆς μάχης, καταλαβαίναμε πὼς γίνεται πόλεμος!

Στὶς μεγάλες συγκρούσεις, κρατοῦσαμε τὴν ἀνάσα μας ἀπὸ δέος καὶ προσδοκία.

Δημοκρατίας ἐζήτησαν νὰ μεταναστεύουν εἰς Πελοπόννησον ποὺ εἶχε καταληφθεῖ τότε ἀπὸ τὰς στρατιάς τοῦ Φραγκίσκου Μοροζίνη⁽¹⁾.

Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ συγκινεῖ τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν ἀναφορὰν των εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ Ἡπειρώτου εἰς τὴν πατρίδα. Θὰ ἤθελαν, γράφουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν των «ἂν ἤμποροῦσαν νὰ βγάλουν ἀπὸ τοὺς τάφους καὶ τὴν τέφραν ἀκόμη τῶν προγόνων των, διότι ἀπωλεσθέντος κάθε αἰσθήματος εὐσπλαγχνίας ὑπὸ τὴν ἐνεστώσαν αὐτῶν ὑπηκοότητα θὰ συμμετέσχον, κατὰ τινὰ τρόπον, καὶ οἱ νεκροὶ πρόγονοὶ των εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς ἐλευθερίας τὴν ὁποῖαν θέλουν ἀπολαύσει οἱ ἐπίγονοι ἐκείνων ὑπὸ τὴν πατρικὴν κυριαρχίαν τοῦ χριστιανοῦ Πρίγκηπος».

Ἡλπίζον τότε οἱ δυστυχεῖς, προσθέτει ὁ κ. Μέρτζος, ὅτι ἡ κυριαρχία τῆς Ἑνετίας εἰς τὴν Πελοπόννησον θὰ διήρκει ἐπ' ἄπειρον, ἐνῶ αὕτη κατηκτῆθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους μετὰ 17 ἔτη.

Κατὰ τὸν Λαμπρίδην⁽²⁾, κατὰ τὸ 1635 ἕως 350 περίπου τιμαριῶχοι τῆς περιοχῆς τοῦ Κάστρου τῶν Ἰωαννίνων ἐξισλαμίσθησαν, πρὸς διατήρησιν τῶν τιμαρίων των.

1. Πρβλ. Κ. Μέρτζου: Μία ἄγνωστος μετανάστευσις Ἰωαννιτῶν εἰς Πελοπόννησον. «Ἡπ. Ἑστία» 1953, σελ. 664—665, ἐνθα ὁλόκληρος ἡ ἀναφορά.

2. Περιγραφή τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, σελ. 45.

(Συνεχίζεται)



Ἡ ψυχὴ τοῦ δούλου ἑλληνισμοῦ δέονταν ἀκατάπαυτα γονατιστὴ στὴν Παναγία τὴν «Ὑπέρμαχο Στρατηγό», γιὰ νὰ παραστέκη ἀκοίμητη στὸ πλάϊ τῶν ἀδελφῶν μας, ποὺ τόσο σκληρὰ πάλευαν μὲ τὸν Τοῦρκο καὶ τὸν ἀκόμα χειρότερο ὀχτρό, τὴν κακοκαιρία, καὶ νὰ δώσῃ ἓνα - γρήγορο τέρμα στὸ θανατικὸ ποῦ σκορποῦσαν τὰ φοβερά κανόνια τοῦ ξακουστοῦ Μπιζανιοῦ⁽¹⁾.

«Στὰ ξύλα κι στὰ λιθάρια Παναγία μ' νὰ πᾶν τὰ βόλια τῶν Τουρκῶν..!» αὐτὴ ἦταν ἡ εὐχὴ ποὺ ἔβγαине ἀπ' τὰ κατάβαθα τῆς πικραμένης καρδιάς τῶν ραγιάδων, κάθε ὥρα καὶ στιγμή.

Τρομάρα εἶχαν σκορπίσει στὰ γύρω χωριά τῶν Γιαννίνων ὁ Μπεκὴρ Ἀγᾶς μὲ τὰ μπουλούκια του καὶ τὰ λεφούσια τῶν ἀρσίζηδων⁽²⁾ Ἀρβανιτάδων ποῦχαν πέσει μὲ τὰ μοῦτρα στὸ πατροπαράδοτό τους πλιατσκολοῖ.

Ὡς τόσο, οἱ ἀγαθοὶ Γιαννιώτες, Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι, εἶχαν τὸ κουράγιο, νὰ κάθονται στίς ντάπιες τῆς Κιάφας τὰ δειλινὰ σάν καλοὶ μαχαλιῶτες, νὰ παρακολουθοῦν τὴ μονομαχία τοῦ πυροβολικοῦ στὸ Μπιζάνι κι' ἀπὸ κάποτε ν' ἀλλάζουν καμμιὰ κουβέντα, τίνος εἶναι τοῦτα καὶ τίνος εἶναι τᾶλλα!

Πολλὲς φορές, τὴ νύχτα κοιτάζαν μὲ θαυμασμὸ τὸ «Γυαλί», τὸν τούρκικο δηλαδὴ προβολέα ποὺ ἔστειλνε ἐρευνητικὲς ματιὲς μὲ τίς φωτεινὲς του δέσμες στὰ γύρω τοῦ Μπιζανιοῦ, ὥσπου κάποτε τὸ πέτυχε ὁ Ταβουλάρης μὲ τ' ἀλάθευτα κανόνια του καὶ τοῦ ἔβγαλε τὸ μάτι...

Τὸ ὄνομα αὐτὸ ἦταν πιά γνωστὸ στὰ πολιορκημένα Γιάννινα. Ἡ φήμη του εἶχε προπορευτῇ.

Ἀπὸ πρόνοια τοῦ Πασιᾶ καὶ τουρκογιαννιώτη Ἑσάτ—Πασιᾶ, εἶχε βγῆ διαταγὴ νὰ κλειοῦνε τὰ μαγαζιά μὲ τὸ Ἀξιάμ, τὸ ἑσπερινὸ δηλ. μπαγλάτισμα τοῦ Χότζια ἀπ' τὸ μιναρὲ τοῦ Μπαϊρακλή Τζιαμισί⁽³⁾ μὲ τίς βρύσες, ποῦ ἦταν ἀντίκρυ στὸ μεγάλο πλάτανο τῆς διασταύρωσης τῶν δρόμων Ἀνεξαρτησίας⁽⁴⁾—Καλλάρη.

Κάθε μαγαζάτορας φρόντιζε νὰ διώχνῃ γρήγορα τοὺς καλφάδες του κι' ἀφοῦ διπλοκλείδωνε τὸ μαγαζί τραβοῦσε γιὰ τὸ σπίτι μὲ τὰ δευτέρια παραμάσκαλα τυλιγμένα σὲ πολύχρωμο ντουβαέλι μὲ τὸ φόβο στὴν καρδιά μὴ τὸν πετύχῃ στὸ δρόμο καμμιὰ ξαφνικὴ ἀντράλλα.

Τὰ Χριστούγεννα κόντευαν κι' ὅλοι οἱ τεχνῖτες τερζήδες, τσαρουχάδες, κοντουρατζήδες, παπουτσηδες⁽⁵⁾ καὶ γενικὰ ὅλα τὰ Ἰσνάφια (οἱ Συντεχνίες) δούλευαν ἐντατικά. Γιὰ νὰ βγάλουν πέρα τίς πασκαλιάτικες παραγγελίες, ἀναγκάζονταν νὰ παίρνουν δουλειὰ στὰ σπίτια τους Μαστόροι καὶ καλφάδες, μιὰ καὶ δὲν γίνονταν πιά λόγος γιὰ νυχτέρι στὰ μαγαζιά.

Ἐπρεπε μὲ κάθε τρόπο νὰ στείλουν τίς παραγγελιὲς μὲ τὰ καλφούδια εἰς τὴν παραμονὴ στὰ σπίτια τῶν νοικοκυραίων, γιὰ ν' «ἀπαντήσουν» τὰ ἐξοδά τους.

Μὰ καὶ τὰ καῦμενα τὰ καλφούδια τὴν περίμεναν αὐτὴ τὴν ὥρα σάν τι λογιῶν, νὰ τρέξουν στὰ σπίτια καὶ μὲ τὴ στερεότυπη εὐχὴ: «Μίτ' τσ' ὑγείας σας» νὰ «ἰμπήσουν», κατὰ τὴ δικὴ τους ἔκφραση, τὸ σχετικὸ «μπατσίησι» ἀπὸ εἰκοσιάρη μέχρι γροσόπουλο ἢ δίγροσο, ἀνάλογα μὲ τὴ χουβαρδωσύνη τοῦ πελάτη, γιὰ τὸ πασκαλιάτικο φέσι.

Στίς γειτονιές, ὅσο ποῦ νὰ θολώσῃ ἡ μέρα καὶ πρὶν ἀκόμα ἔρθῃ ἡ ὥρα

1. Τότε τὸ λέγανε «ἡ Μπιζιάνη» κι' ὄχι τὸ Μπιζάνι.

2. Λιποτάχτες. Εἶχαν λιποταχτήσῃ γύρω στοὺς τρεῖς χιλιάδες.

3. Τὸ Τζαμί τῆς ἀγορᾶς, ὅπου τώρα ἡ Τράπεζα μέχρι τὴ γωνία Λ. Βύρωνος. Ἡ ὑπέρθυρη ἐπιγραφή του βρίσκεται στὸ Μουσεῖο.

4. Τότε λέγονταν Μπαϊράμ πασιᾶ, τώρα Ε. Βενιζέλου.

5. Οἱ Κοντουρατζήδες ἢ Τσαγκάρηδες ἔκαναν διπλὰ παπούτσια καὶ οἱ Παπουτσηδες μονὰ δηλ. μονόσιολα ραφτά κι' ὄχι καρφωτά.



νά περάση τὸ Κόλι (ἡ περιπολία), οἱ νοικοκυραῖοι κάθονταν στὰ πεζούλια ἢ στὰ κατώφλια τῆς δξώπορτας τοῦ σπιτιοῦ τους μὲ τοὺς ἄλλους γειτόνους καὶ σχολίαζαν χαμηλόφωνα τὰ νέα τῆς ἡμέρας γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ πολέμου, εἴτε ἀπὸ κανένα «Ἰλλιαβέ» (παράρτημα) ποὺ ἔβγαине, καὶ κατὰ κανόνα εἶχε ὄλα ψέμματα, εἴτε ἀπὸ καμμιὰ ἐφημερίδα ποὺ κανέννας χωριάτης ἔφερνε ἀπὸ μέσα ἀπ' τὸ «Ἑλληνικὸ» μὲ χίλιους δυὸ κινδύνους, γιὰ νὰ βγάλῃ καμμιὰ λίρα.

Γιὰ νὰ κυκλοφορήσῃ κανέννας τὴ νύχτα στὰ σοκάκια, στὴν εἰρηνικὴ περίοδο, ἔπρεπε νὰ κρατᾷ λαδοφάνaro σὰν σημάδι νοσημοφροσύνης. Ὅμως τώρα ἡ κυκλοφορία τὴ νύχτα πολὺ ἐπικίνδυνη, γιὰτὶ κανέννας δὲ μπορούσε νὰ ξέρῃ τί μπορούσε νὰ τὸν βρῇ στὸ δρόμο.

Ὅμως οἱ Γιαννιώτες, γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακό, εἶχαν πάρει κι' ἄλλα μέτρα ἀσφαλείας. Τρύπησαν τοὺς μεσιακοὺς μαντρότοιχους, ἄλλοι πάλι χάλασαν τὰ σανιδώματα τῶν μεσοπήγαδων ἢ εἶχαν στήσει σκάλες στοὺς τοίχους γιὰ νὰ μποροῦν σὲ ὥρα μεγάλης ἀνάγκης νὰ κυκλοφοροῦν μ' εὐκολία ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι κι' ἀπὸ μαχαλὰ σὲ μαχαλὰ.

Τὸ Μοναστήρι τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης εἶχε γεμίσει ἀπὸ οἰκογένειες. Τὸ θεωροῦσαν ἀσφαλισμένο ἀπὸ τὸν Ἀχτναμέ (τὰ προνόμια) τοῦ Προφήτη Μωάμεθ, ποὺ μὲ τὸ ἀποτύπωμα τῆς ἰδίας τῆς παλάμης του εἶχε ἐπικυρωμένο.

Ὁ ἡγούμενος προνοητικὰ τὸν εἶχε κρεμάσει στὸ καμpanariδ μέσα σὲ γυάλινη προθήκη μὲ καντύλι ἀκοίμητο.

Ἔτσι μὲ ἄνεση μαζεύονταν σὲ σπίτια γνωστῶν γιὰ νὰ κουβεντιάζουν χωρὶς νὰ γνοιάζωνται γιὰ τὸ πέρασμα τῆς ὥρας, ἀφοῦ πρῶτα γιὰ σιγουριά ἔβαζαν τὰ παιδιὰ νὰ κοιμηθοῦν ἀπὸ νωρίς, γιὰ νὰ μὴν παρακολουθοῦν τὴν κουβέντα τους.

Τὸ μέτρο αὐτὸ ἦταν ἀναγκαῖο, γιὰτὶ οἱ Ζαπτιέδες (οἱ χωροφύλακες τῆς Ἀσφάλειας) καλόπιαναν τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς ρωτοῦσαν τί εἶπε τὸ βράδυ στὸ σπίτι ὁ πατέρας τους.

Ἀλλοίμονο ἂν κανέννας ξεγελίωνταν ἀπὸ παιδικὴ ἀφέλεια καὶ φανέρωνε τίποτε. Σαράντα - πενήντα στυλιαριῆς στὸ καρακόλι⁽¹⁾ ἦταν ὁ Τζιτζᾶς⁽²⁾ καὶ ἄντε νὰ τοὺς βγάλῃς ἀπ' τὴ χάψη⁽³⁾ μὲ ἀτέλειωτα μπαχτσίσια, ἂν δὲν ἔφτανε ἡ ὑπόθεση στὸ στρατοδικεῖο.

Ἔτσι κυλοῦσαν οἱ μέρες τῶν ραγιαδῶν μὲ φόβο καὶ τρόμο μὰ καὶ μὲ τὴν παρήγορη ἐλπίδα γιὰ τὸ γρήγορο γλυτρωμό...

Ἐνα βράδυ κρυαδερό τοῦ Δεκέμβρη, κάποιον κοντουρατζίδικο στοῦ Μπαϊράμ - Πασιά τὸ σοκάκι, ἐκεῖ κοντὰ κατὰ τὴ «Μπάγκα Ὀττομάν»⁽⁴⁾ στὸν Ἀη - Νικόλα τῆς Ἀγορᾶς. ἔκανε νυχτέρι ἀψηφώντας τὴν ἀπαγορευτικὴ διαταγή.

Ὁ Μάστορας εἶχε διώξει τοὺς καλφάδες καὶ μὲ τὸ φῶς τῆς λάμπας προσπαθοῦσε ν' ἀποσκολάσῃ κάποια παραγγελία.

Πέρασε ἡ ὥρα χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ, ἐνῶ ἡ ὑγρὴ νύχτα ἀπ' τὴν καθούμενη ἀντάρα, εἶχε ἀπλώσει τὸ μαῦρο πέπλο τῆς στὰ γιαννιώτικα γκαλντερίμια.

Νέκρα πέρα γιὰ πέρα, κάπου - κάπου ἀκούγονταν τὸ σβαρνιστικὰ περπάτημα τῆς περιπολίας.

Ἀξαφνα, στὴ γεμάτη μυστήριον σιγαλιὰ τῆς νύχτας ἀκούγεται βροντε-

1. Ἀστυνομικὸ Τμήμα.

2. Πρόστιμο.

3. Ἡ φυλακή.

4. Τώρα Ἑμπορικὸ Ἐπιμελητήριο.



ρὸ χτύπημα στὴν πόρτα τοῦ μαγαζιοῦ. Ὁ ἀργαστηριάρης μὲ κομμένη ἀνάσα τρέχει κι' ἀνοίγει... Τὶ νὰ δῇ! ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Ἑσάτ - Πασιᾶς, τυλιγμένος στὸ μακρὸ γούνινο γιουμπουρλούκι⁽¹⁾ του μὲ τὸ ἀστραχανὲ καλπάκι ὡς τὰ φρύδια.

Προδότες τῆς ἀνυπακοῆς τοῦ δύστυχου ραγιά στάθηκαν οἱ ἀμυδρὲς ἀχτίδες, ποὺ ἔβγαιναν στὸ πεζοδρόμι ἀπ' τὶς χαραμάδες τῆς πόρτας...

Αὐτὲς κίνησαν τὴν προσοχὴ τοῦ Πασιᾶ, ποὺ γύριζε ἀπὸ τὸ βραδυνὸ σεργιάνισμά του, ὅπως συνήθιζε νὰ κάνῃ ἀπὸ κάποτε στὸ παζάρι, μὲ μοναδικὸ συνοδὸ τὸ νεφέρι⁽²⁾ του - ἕναν ἀνατολίτη ντζάμη⁽³⁾ ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσε ἄοπλος μὲ τὴν κασατούρα⁽⁴⁾ μονάχη - τυλιγμένος στὸ κεφάλι μὲ μιὰ μυτερὴ κουκούλα⁽⁵⁾.

Στὴ διάβα τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ αὐτοῦ Πασιᾶ, οἱ ἀργαστηριαραῖοι σηκώνονταν ὀρθοὶ στὶς πόρτες τους κι' ἔκαναν τεμενάδες. Αὐτὸς πάλι τοὺς ἀντιχαιρετοῦσε φέρνοντας τὴν παλάμη στὸ καλπάκι καὶ κάπου - κάπου ἔλεγε καλοκάγαθα:

«Ἄφερίμ! ἔσεῖς τὴ δουλειά σας. Τὶ ἔχου ἰγὼ μὲ τοῦ Γιουνάνου θ' κῆμ' δλειά.

» «Ἄν ἐρθ' οὐ Γιουνάνους, μὲ τοῦ Γιουνάνου. Τώρα μετ' ἡμᾶς...».

Ξαναγυρίζουμε πάλι, ὕστερα ἀπ' τὸ ἀναγκαῖο αὐτὸ ξεμάκραιμα, στὸν ταλαίπωρο ραγιά, ποὺ περίμενε τὴν καταδίκη του γιὰ τὴν ἀνυπακοή στὰ κελεύσματα τοῦ Ντιβανιοῦ (Διοικήσεως).

«Ἐχου διαταή, νὰ σκουλάτι τὴ δλειά σας μίτ' ἀξιάμ;» ἦταν ἡ ἐρώτηση σὲ τόνο μαλακὸ μὰ κι' ἐπιτιμητικὸ, δίχως προοίμιο καὶ στὰ γνωστὰ τουρκογιαννιώτικα ἑλληνικά του.

— Ἐβετ⁽⁶⁾ Πασιᾶ - Ἐφέντη μ'.

— Ἰσὺ γιὰτὶ δὲν ἔφκισ γιὰ τοῦ σπίτι σ';

— Ὅπως ξὲρς κι' ἡ γιὰφιντιά σ' Πασιᾶ - Ἐφέντ, τοῦ ἀπάντησε μὲ φωνὴ ταπεινὴ καὶ τρεμάμενη, ζγών⁽⁷⁾ Πασκαλιά⁽⁸⁾. Τώρα εἶνι οἱ μέρις νὰ βγάλουμι καναν - παρᾶ. Φουκαράδισ κι' φομπλίτις ἀνθρώπ!

— Ξὲρς ἀπὸ γκιζιράν⁽⁹⁾ ἀρσίσιδισ⁽¹⁰⁾ ἀρναούτιδισ⁽¹¹⁾; Ἄν σὶ σκουτώσουν γιὰ νὰ σ' πάρους τσ' παράδισ, ἀπόμκαν τὰ πιδιά σ' γιὰτίμκα⁽¹²⁾; Γιὰ κι' τσ' ηῦρα ἰγὼ κι' τσ' κρέμασα, βγαίν τίπουτα;

— Ποδ νᾶχου ἰγὼ τοῦ νοῦ μ', στοῦ Γιουνάνου ἢ στ' ἰσᾶς νὰ σᾶς φλάου;

— Γλήγουρα κλείσι κι' φεύγα σπίτι σ'!»

Γυρνώντας στὸ νεφέρι του λέει τούρκικα σὲ προστακτικὸ τόνο «Γκέλ μπουρντά!» θὰ τὸν πᾶς ὡς τὴν πόρτα του κι' ὕστερα θὰ φύγῃς. Πρόσεξε μὴ πάθῃ τίποτε. Ἐσὺ ξέρεις! γρήγορα φύγετε!»

— «Ἐβετ Πασιᾶ - Ἐφέντ!»

Σὲ καμμιά περίπτωση δὲ δέχτηκε ὁ ντζάμης νὰ τὸν ἐγκαταλείψῃ στὸ

1. Μακρὺ χλαῖνη.

2. Ἀκόλουθος.

3. Στρατιώτης, Νιζάμης.

4. Ξιφολόγχη.

5. Ἡ κουκούλα εἶχε δυὸ λουρίδες ἀπὸ τὸ ἴδιο ὕφασμα τὶς ὁποῖες ἡ τύλιγε στὸ κεφάλι σὰν κουλούρα, πεδολόγα ἢ τζιαλμᾶ, ἢ τὶς πέρναγε σταυρωτὰ στὸ στήθος καὶ τὶς ἔδενε πίσω στὴ μέση.

6. Μάλιστα.

7. Ἀναγκαστικὰ γίνεται χρῆση τοῦ γαλλικοῦ j γιὰ ν' ἀποδοθῇ φωνητικὰ ἡ λέξις.

8. Μικρὴ Πασκαλιά λέμε τὰ Χριστούγεννα.

9. Περιφέρονται.

10. Ἀνυπόταχοι, λιποτάχτες.

11. Ἀρβανίτες.

12. Ὀρφανά.



δρόμο κι' όταν ακόμα έφτασαν στά Γάλατα⁽¹⁾ κοντά στο Ζαβαντιέ Μαχα-
λά⁽²⁾ όπου ήταν το σπίτι του.

—Θά σε πάω ως την πόρτα σου, δέν έχω σκοπό νά με κρεμάση ό Πα-
σιās. Τί τζιεβάρ⁽³⁾ θά τοδ δώκω άν πάθης έσθ τίποτε;

Ούτε νά κεραστή δέ στάθηκε ό καυμένος ό ντζάμης, παρά την επίμο-
νη παράκληση τοδ πατέρα μου - γιατί αυτός ήταν ό δράστης—καί τής δόλιας
μάνας μου, πού κόντεψε νά μείνη κόκκαλο στοδ αντίκρυσμά του, άν και θά
πεινοῦσε ό δύστυχος αυτός στρατιώτης, όπως θέριζε ή πείνα και τοὺς άλλους
συναδέλφους του, πού τρικλίζοντας ζητιάνευαν στίς γειτονιές με τίς σπαρα-
ξικάρδιες ξεψυχισμένες επικλήσεις: 'Εκμέεκ⁽⁴⁾... 'Εκμέεκ!...

Οί γυναικοῦλες από ψυχοπόνια τοὺς έμπαζαν στίς αὐλές τους, εκλει-
ναν την έξωπορτα και τοὺς έδιναν νά φάνε λίγο τραχανά, μπλιγούρι ή ό,τι
άλλο κασοείχαν.

'Εμεῖς τὰ μικρά παραφυλάγαμε απ' έξω μη περάση ό πανύψηλος Γιουσμ-
πάσης (λοχαγός) τοδ Φρουραρχείου, πού γκιζερνοῦσε⁽⁵⁾ σοκάκια μ' έγαλιν-
ρένιο πλεχτό γκριμπάτς (μαστίγιο) και χτυποῦσε αλύπητα κάθε στρατιώτη
πού τόν πετύχενε νά ζητιανεύη—ήταν ή αξιοπρέπεια τοδ ντουβλετιοδ πού
θίγονταν—και σάν δέν ήταν φόβος έβγανιαν ψελλίζοντας χιλιάδες εὐχές.

Εἶναι γεγονός, πώς όλα τὰ χριστιανικά σπίτια - πολὺ είχαν κάτι τρό-
φιμα και πρό παντός άραμποσίτι (καλαμπόκι) πού τὸ άλεθαν στα χερόμυλα
(⁶), γιατί ούτε ήταν δυνατόν νά βγοῦν έξω από την πόλι στοὺς μύλους τοὺς
Βελτισίστας⁽⁷⁾, μὰ ούτε και λειτουργοῦσαν. Εἶχε κόψει τ' αὐλάκια με τὸ νερό
ό Καπετάν Κρομμύδας κι' οί άλλοι οί άντάρτες.

Όσο γιά ψήσιμο όλα τὰ σιδερένια μαγκάλια είχαν γίνει γάστρες γιά
τήν έλλειψη φούρνων, πού είχαν έπιταχθῇ γιά τὸ λίγο άθλιο ψωμί στρατοδ.

Μερικοί είχαν φτιάσει στα σπίτια τους μικροὺς πρόχειρους φούρνους
και βολεύονταν αὐτοί και οί γείτονές τους.

Εἶναι ακόμα γνωστό, πώς μονάχα οί στρατιώτες τῶν όχυρῶν κάτι έτρωγαν:
οί άλλοι είχαν έγκαταλειφθῇ σχεδὸ όλότελα. 'Ακόμα κι' άλογα τοδ στρατοδ τρι-
γυρνοῦσαν στοὺς δρόμους άδέσμευτα κι' ύστερα έπεφταν όπου λάχη και ψοφοῦ-
σαν απ' την πείνα. Τὸ Δημαρχεῖο τὰ μάζευε με άγκαρεῖες πού τὰ κουβαλοῦσαν
έξω από την πόλη, όπου τὰ κοράκια και τὰ σκυλιὰ αναλάβαιναν τὰ παρακάτω.
Βρωμοκοποῦσε ό τόπος.

Οί τραυματίες και οί άρρωστοι πέθαιναν⁽⁸⁾ σωρηδόν στα πρόχειρα νο-
σοκομεῖα μ' ένα κομματάκι ξηρῆς μπομτότας στοδ προσκεφάλι τους, πού - άλ-
λοίμονο - δέν είχαν τή δύναμη ν' απλώσουν τὸ χέρι τους γιά νά τὸ πάρουν
κατά την έκφραση αὐτοπτῶν μαρτύρων τής τραγωδίας.

Μ' όλα ταῦτα κανένα σπίτι, κατά διαταγή τοδ Πασιά, δέν «πατήθηκε»,
άν κι' ήξεραν οί Τοῦρκοι πώς θαύρισκαν άρκετὰ τρόφιμα, γιά ν' ανακουφί-
σουν κάπως τὸ στρατό τους, πού λιμοκτονοῦσε κυριολεκτικά.

1. 'Η συνοικία τής όδοδ Γρίβα.

2. 'Η συνοικία τοδ Γηροκομείου. 'Απέναντι ήταν τὸ Ζαβαντιέ Τζαμί, πρώην εκ-
κλησία τοδ άγίου Σάββα, έξ οὐ και τὸ όνομά του.

3. Λόγος, άπολογία.

4. Ψωμί.

5. Περιφέρονταν.

6. Σε κάθε σπίτι ύπήρχαν μαρμάρινα χερόμυλα γιά νά κόβουν μπλιχούρι ή τρα-
χανά.

7. 'Η Κληματιά.

8. 'Ο ένταφιασμός τους γίνονταν σε όμαδικούς λάκκους, κυρίως κοντά στοδ λόφο
τής Κιάφας, όπου τώρα ό συνοικισμός Συρράκου και στοὺς Μπαμπάδες δηλ. τὸ νεκρο-
ταφεῖο τῶν Δερβίσηδων (τέρμα όδοδ Βηλαρά).



Στὸ σπίτι μας, ὅπως σίγουρα καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα, ἦταν κρυμμένα στὶς μπίμπτες⁽¹⁾ καὶ στὰ νταβάνια φορτῶματα τὰ γεννήματα⁽²⁾ καθὼς κι' οἱ προῖκες κοριτσιῶν πολλῶν γνωστῶν μας ἀπ' τὰ γύρω χωριά, τόσο πὺ τὴ μακαρίτισσα τὴ Μητέρα μου συχνὰ τὴν ἄκουγα νὰ λέη μ' ἀνησία: νὰ ζήσω νὰ ξαναδῶκω στὸν καθένα τὸ βίό του, μὴ πάθω τίποτα καὶ πάνω στὴν ἀντρέαλα πάρουν ἄλλα γι' ἄλλα...

Μὰ ἀκόμα, παρ' ὅλους τοὺς φόβους τῆς ἔρευνας καὶ τὶς ἄλλες λαχτάρες, οἱ Γιαννιώτες δὲ λογάρισαν τίποτε κι' εἶχαν ἐτοιμες τῆς ἐλληνικῆς σημείες στὰ ἄδυτα τῶν ἀδύτων, πὺ κατακάλυσαν τὴν αὐγὴ τῆς 21 Φλεβάρη τοῦ 1913 τὴν πολυβασανισμένη καὶ θρυλικὴ πόλη.

Δίκαιο εἶναι νὰ μὴ παραλείψουμε καὶ τοῦτο: Χάρη στὴ σωφροσύνη τοῦ Ἑσάτ-Πασιᾶ, τοῦ Μουφτῆ Φουᾶτ καὶ μερικῶν ἄλλων Τούρκων προυχόντων, ὅπως ἄκουγα ἀπ' τοὺς γερόντους τοῦ καιροῦ ἐκείνου, γλύτωσαν τὰ Γιάννινα ἀπὸ πολλὰ κακά, πὺ κάτι φανατικοὶ καὶ θερμοκέφαλοι, ξένοι πρὸς τὸν τόπο, σκόπευαν νὰ κάμουν, πιστεύοντας, ἴσως, πὺς θὰ ξέφευγαν τὰ ἀντίποινα.

Ἀκόμα, κυκλοφόρησε τότε ἡ φήμη, πὺς ὁ ἀγαθὸς αὐτὸς Μουφτῆς⁽³⁾, ραχμὲτ καὶ Χουζοῦρ⁽⁴⁾ νᾶχη στὸν ἄλλο κόσμο, πὺ τώρα βρίσκεται, ἀντιστάθηκε στὴν ἀπόφαση, πὺ πῆραν σ' ἓνα συμβούλιο, νὰ σηκώσουν ἀλβανικὴ σημαία, γιὰ νὰ φέραν διπλωματικὲς δυσκολίες—ὅπως τὸ φαντάζονταν· στὴν ἐλληνικὴ κυβέρνηση.

«Ἀπ' τοῦ Γιουνάνου τὰ πήραμαν (τὰ Γιάννινα), στοῦ Γιουνάνου πάλι θὰ τὰ δώκουμι κι' ὄχ⁽²⁾ στὶς ἀρναούτις τσ' ἀρσίσις πὺ μᾶς πρόδουκαν!»⁽⁵⁾ ὅλοι ἀναγκάστηκαν νὰ συμφωνήσουν.

1. Ὑπόγεια.

2. Σιτηρά.

3. Θρησκευτικὸς ἀρχηγός.

4. Ἐλεος, συγχώρηση κι' ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς του.

5. Ἐννοοῦσε τὴν ὁμαδικὴ λιποταξία τῶν Ἀλβανῶν.



ΔΗΜ. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, Δημοδιδασκάλου

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΙΝΟΣ¹

(1815—1866)

Πρὶν ἀρχίσουμε τὴν παρουσίαση τοῦ ἀπολησμονημένου πολιτικοῦ καὶ διανοομένου Ἰωάννη Μαρίνου, κρίνουμε ἀπαραίτητο νὰ δώσουμε συνοπτικὰ τὴ γενικὴ εἰκόνα ποὺ παρουσίαζαν τὰ Ἑπτάνησα κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα, χρονικὴ περίοδο ἰδιαίτερα μεστὴ σὲ ἐθνικοπολιτικὰ γεγονότα, κοινωνικὲς ἀλλαγὲς καὶ πολιτιστικὲς θεμελιώσεις.

Πιστεύουμε ὅτι, τοποθετώντας τὴν προσωπικότητα τοῦ Μαρίνου μέσα στὰ οἰκεῖα ἱστορικά της πλαίσια, διευκολυνόμαστε στὴ βαθύτερη κατανόηση τῶν συνθετικῶν της στοιχείων.

Ἡ Λευκάδα, ὅπως ὅλα τὰ Ἑπτάνησα, βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν τελευταία της ξενικὴ κατοχὴ τὴν Ἀγγλική.

Οἱ φεουδαρχικὲς ἐπιβιώσεις, τὰ κατάλοιπα τῆς ταξικῆς διαφορᾶς εὐγενῶν καὶ ποπολάρων, οἱ ἐπιδράσεις τοῦ τούρκικου δεσποτισμοῦ, ὅλα αὐτὰ στεγάζτηκαν κάτω ἀπὸ τὴν ὀργανωμένη Ἀγγλικὴ ἀποικιοκρατία, νομιμοποιήθηκαν, συσχετίστηκαν δυναμικὰ καὶ ἀποτέλεσαν μιὰ φοβερὴ δύναμη καταπίεσης τοῦ λαοῦ στὰ χέρια τῶν Ἀγγλῶν ἀποικιστῶν.

Παράλληλα, κάτω ἀπὸ τὰ μάτια τῆς στυγνῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς, ἀνδρώνεται ὁ φιλελευθερισμὸς ποὺ μπόλιασαν στὰ Ἑπτάνησα οἱ Δημοκρατικοὶ Γάλλοι, ἀφυπνίζεται ὁ ἐθνισμὸς — πανευρωπαϊκὸ τότε πολιτικὸ φαινόμενο — καὶ δημιουργεῖται ἓνα ἰσχυρότατο ἀπελευθερωτικὸ κίνημα ποὺ βρίσκει ὁλοένα καὶ βαθύτερη ἀπήχηση μέσα στὸ λαὸ καὶ στὶς τάξεις τῶν διανοουμένων καὶ τῶν πολιτικῶν.

Ὁ ἀγῶνας τοῦ Ἑπτανησιακοῦ λαοῦ γιὰ τὴν ἐθνικὴ του ἀποκατάσταση ἔφερε σὰν ἀποτέλεσμα τὴ συνταγματικὴ μεταρρύθμιση τοῦ 1848, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ἀγγλοὶ ἀναγνώρισαν στὰ Ἑπτάνησα τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθεροτυπίας καὶ τῆς ἐλεύθερης ἐκλογῆς βουλευτῶν.

Οἱ δύο αὐτὲς καταχτήσεις ἀποτέλεσαν ἓνα παντοδύναμο ὄπλο πάλης τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν ἀποικιστῶν καὶ τῶν ντόπιων συνεργατῶν τους.

Τὸ βῆμα τῆς Ἰόνιας Βουλῆς ἔγινε ὁ ἄμβωνας ἀπ' ὅπου προβάλλονταν καθημερινὰ μὲ πάθος τὸ αἶτημα τῆς ἐθνικῆς ἀποκατάστασης τῶν Ἑπτανησίων. Ἐγινε ὁ ἀγωνιστικὸς χῶρος ποὺ ὑποχρέωνε τοὺς πολιτικοὺς τῆς ἐποχῆς νὰ δοκιμάζουν τὴ συναίσθηση τῆς πολιτικῆς τους εὐθύνης ἀπέναντι στὴν ἱστορία. Στάθηκε ἡ ἀφετηρία ἀπ' ὅπου ξεκινούσαν ὅλες οἱ οὐσιαστικὲς διαφοροποιήσεις τῶν ἰθαγενῶν πολιτικῶν δυνάμεων (κόμματα ριζοσπαστῶν, μεταρρυθμιστῶν, καταθονίων) ἀλλὰ καὶ τὸ ἐθνικὸ κέντρο ἀναφορᾶς ποὺ ὑποχρέωνε τὶς πολιτικὲς αὐτὲς δυνάμεις σὲ μιὰ ἐνότητα γραμμῆς ἀπέναντι στὴ μεγάλη ὑπόθεση τῆς Ἑνώσεως.

Οἱ ἑπτανησιακὲς σχολὲς ποὺ λειτουργοῦσαν τότε παράδιναν στὸ ἐνωτικὸ

1. Τὸ βιογραφικὸ αὐτὸ σχεδίασμα γράφηκε στὴν Ἀθήνα τὴν Ἀνοιξὴ τοῦ 1965.

καὶ μεταρρυθμιστικὸ κίνημα ἱκανότατα στελέχη καὶ ὁ τύπος ξεσήκωνε τὸ λαὸ σ' ἓνα ἀγῶνα ἐπίπονο, ἄνισο, μακροχρόνιο μὲ ἀπροσδιόριστη τὴν τελικὴ ἔκβαση.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κοινωνικοπολιτικὸ χωνευτήρι, ποὺ ὁ φεουδαρχισμὸς αἰσθάνεται τὰ πρῶτα ἐπιθανάτια ρίγη, οἱ ποπολάροι συνειδητοποιοῦν τὴ δύναμή τους κι' ὀργανώνονται ταξικά, ποὺ ἡ ἀγγλικὴ ἀποικιοκρατία ἀρχίζει νὰ μελετᾷ ἓνα εὐσχημο τρόπο ἀπαγκίστρωσης ἀπὸ τὸ φλογισμένον αὐτὸ μικρὸ ἀρχιπέλαγος, ποὺ ριζοσπάστες καὶ μεταρρυθμιστὲς συγκρούονται μὲ τοὺς «καταχθόνιους» καὶ μεταξὺ τους σὲ ἐπικὲς κοινοβουλευτικὲς μάχες, γεννήθηκε σὰν ἰδέα καὶ πραγματώθηκε σὰν ἀγαθὸ ἡ Ἑνωσις, γιὰ τὴν ὁποία μὲ πατριωτισμὸ, πολιτικὴ ἱκανότητα καὶ συνέπεια ἀγωνίστηκε ὁ Ἰωάννης Μαρίνος.

Ὁ Ἰωάννης Μαρίνος γεννήθηκε στὴ Λευκάδα στὰ 1815. Ὁ πατέρας του λέγονταν Ἄγγελος—Κωσταντῆς—Νικόλαος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ διγλωσση χειρόγραφη κόπια βγαλμένη ἀπὸ κατάστιχο τῆς ἐκκλησιᾶς τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα τῆς πόλης ποὺ βρέθηκε στὸ οἰκογενειακὸ ἀρχεῖο τοῦ αἰμνηστοῦ πολιτικοῦ Μάρκου Τσαρλαμπᾶ², καὶ ἡ μητέρα του Ἀκριβούλα, τὸ γένος Ζαφείρη Κονιδάρη³.

Εἶχε ἀδελφὸ τὸν Ἀναστάσιο, ἓνα μελαγχολικὸ κι ἀσκητικὸ τύπο, ὅπως μᾶς τὸν παρουσιάζει τὸ ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο τοῦ μνημείου τοῦ Ἰωάννη Μαρίνου ποὺ βρίσκεται στὸ Α'. Νεκροταφεῖο Ἀθηνῶν, καὶ ἀδελφὴ τὴν Μαύρα, σύζυγο τοῦ Γεωργίου Καλκάνη καὶ μητέρα τῆς κ. Ἀκριβούλας Τσαρλαμπᾶ ποὺ εἶναι καὶ ὁ τελευταῖος ζωντανὸς ἀπόγονος, γιὰτὶ οὔτε ὁ Ἰωάννης, οὔτε ὁ Ἀναστάσιος ἐδημιούργησαν οἰκογένεια.

Ἡ οἰκογένεια Μαρίνου δὲν ἦταν ἄγνωστη στὸ νησί. Ἦταν οἰκογένεια εὐγενῶν (nobili), ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἔγγραφα ποὺ εἶδαμε, καὶ ἀσχοῦσε μιὰ ἐπιρροὴ στὴ δημόσια ζωὴ τοῦ νησιοῦ. Ὁ πατέρας του ἦταν δικαστὴς στὴν Κέρκυρα στὰ 1848.

Στὸ βιβλίον τοῦ κ. Κωνστ. Μαχαιρᾶ «Λευκὰς καὶ Λευκάδιοι ἐπὶ ἀγγλικῆς προστασίας», σελ. 30, βλέπουμε τὸν Νικολὸ Μαρίνο, πατέρα τοῦ Ἰωάννη, ν' ἀναδεύεται στὰ 1812 μέλος τῆς Ἐπαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς Λευκάδας. Καὶ παρακάτω στὴ σελ. 50 βρίσκουμε τοὺς Μαρίνους μέλη στὸ πενταμελὲς ἐπαρχιακὸ Συμβούλιο Λευκάδας «πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς ἀπαιτηθησομένης δαπάνης διὰ τὴν ἀνόρουξιν τῆς ἀπὸ τοῦ λιμένος Ἀλεξάντρου μεχρι τοῦ Φρουρίου διώρυγος».

Δυστυχῶς, λίγες εἶναι οἱ πληροφορίες ποὺ ἔχουμε γιὰ τὴν νεανικὴ ἡλικία τοῦ Μαρίνου.

Ὅπως δὴποτε τὴ γυμνασιακὴ μόρφωση ἐπῆρε στὸ Γυμνάσιο Λευκάδας καὶ καὶ σὰν συνομήλικος φίλος καὶ συμμαθητὴς τοῦ Σπυρ. Ζαμπέλιου θ' ἄκουσε τὰ μαθήματα τοῦ μεγάλου διδάσκαλου τοῦ Γένους Ἀθανασίου Ψαλῖδα καὶ τοῦ δεινοῦ ἱταλογνώστη καὶ ἑλληνιστῇ Βιτσέντζου Ναννούτζη⁴.

Ἀπὸ νωρὶς εἶχε ἀναπτύξει ἔντονη πνευματικὴ δραστηριότητα ἀνάμεσα στὸν κύκλο τῶν φίλων καὶ συμμαθητῶν του. Σὲ ἡλικία 17 χρόνων, στὰ 1832,

2. Ἡ κ. Ρενὲ Μ. Τσαρλαμπᾶ μὲ πολλὴν εὐγένεια ἔθεσε στὴ διήθεσή μας ὁ,τι ἀπόμεινε ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς οἰκογένειας Τσαρλαμπᾶ—ποὺ ἔκτενῃ κατάλογό του θὰ δημοσιεύσουμε σύντομα—προκειμένου νὰ μᾶς διευκολύνει στὴ σύνταξη τῆς συνοπτικῆς αὐτῆς μονογραφίας. Αἰσθανόμεστε ὑποχρέωση νὰ τὴν εὐχαριστήσουμε ἀπὸ τὴ σελίδα αὕτη.

3. Ἀρχιεπισκοπικὸν Λευκάδος: «Βιβλίον βαπτιζομένων Β'. ἐκκλησίας Ἁγίου Σπυρίδωνος πόλεως Λευκάδος».

4. Τὶς πληροφορίες ἔχουμε ἀπὸ τὴ μονογραφία τοῦ Φ. Μιχαλόπουλου «Σπυρίδων Ζαμπέλιος».—Περιοδ. «Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρησις» ἔτος 1950 σελ. 35 κ.έ.

Ὁ Σπυρ. Ἀ. Βλαντῆς στὸ βιβλίον του «Ἐθνικὴ δρᾶσις τοῦ Ἰωάννου Ζαμπέλιου καὶ βιογραφία ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ ΨΑΛΙΔΑ» γράφει: «Μαθηταὶ (τοῦ Ψαλῖδα) ἐν Λευκάδι ὑπῆρξαν ἄνδρες διακριθέντες κατόπιν ἐπὶ τοῖς ἰδίους ψυχικοῖς καὶ πνευματικοῖς προτερήμασι τοῦ

διαν στα Ἑπτάνησα ἔφτασε σὺν Ἀρμοστῆς ὁ φιλέλληνας Νοῦγγεντ, ὁ Μαρίνος μὲ τὸν Ζαμπέλιο καὶ ἄλλους φίλους τοῦ μέλη τῆς Ἀκαδημίας Φιλογραμμάτων⁵ ὁργανώνουν πρὸς τιμὴν τοῦ θεατρικῆ παράστασι πρὸς δλόκληρο τὸ πρόγραμμα τῆς, δραμάτιο καὶ πέντε ὥδές, ἔγραψαν οἱ ἴδιοι.

Λίγους μῆνες ἀργότερα, στὶς 9 Φλεβάρη 1833, δίνεται πρὸς τιμὴν πάλι τοῦ Νοῦγγεντ μελλοδραματικὴ παράστασι ἀπὸ τοὺς ἴδιους μὲ τὸν τίτλο «Δαφνο-στέφανος» γραμμένο στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα μὲ πρωτοστάτες πάλι τὸ Ζαμπέλιο καὶ τὸ Μαρίνο στὴ σύνταξή τῶν στίχων.

Σὲ ἡλικία 18 μόλις χρόνων, τὸν ἀπασχολεῖ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα καὶ γράφει τὸ ἀκόλουθο γράμμα στὸ στενὸ τοῦ φίλου Σπυρ. Ζαμπέλιο ἐκθέτοντας τὶς ἀπόψεις τοῦ γιὰ τὴ θέσι πρὸς εἶναι νὰ πάρουν οἱ διανοούμενοι ἀπέναντι στὸ μεγάλο αὐτὸ ἐθνικὸ θέμα.

Παραθέτουμε τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς πρὸς ἀντίγραφὸ τῆς ἐκράτησε ὁ Μαρίνος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἰδιόχειρη σημείωσι πρὸς βρῖσκειται στὴν τετάρτη σελίδα τοῦ χειρογράφου. «Στοχασμοὶ μου περὶ τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσης ἐκφρασθέντες εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν φίλον μου Σ.Ζ. τῇ 17 Μαΐου 1833».

17 Μαΐου 1833

«Γλυκύτατε φίλε!

Τέλος πάντων ἐνθυμήθης τὴν συμφωνίαν μας καὶ τὴν ἐκτέλεσες.

Τέλος πάντων ἔλαβον ἐπιστολὴν σου γραμμένην Γραικικά. Τοῦτο εἶναι δια τὸ ὁποῖον σοι ἔγραψα μὲ τὴν πρωτητέραν μου ἐπιστολὴν ὅτι θέλω σ' ἐλέγξῃ. Τώρα ὁμως περιορίζομαι μόνον εἰς τὸ νὰ σοῦ ἀνακαλέσω εἰς τὴν μνήμην τὰ ὅσα συχνάκις περὶ τούτου ἐλέγομεν.

Ἡμερ' φίλε μου, εἴμεθα νέοι ἐνασχολούμενοι εἰς τὴν σπουδὴν. εἰς τὴν σπουδὴν ἥτις εἶναι τὸ θεμέλιον καὶ ἡ πηγὴ τῆς εὐζωίας, ἥτις καθ' ὅλους τοὺς τρόπους τείνει εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον ἄξιον νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ ἱκανὸν νὰ μεταχειρίζεται ἐπ' ἀγαθῷ τὸ μέγα δῶρον μὲ τὸ ὁποῖον ὁ οὐρανὸς τὸν ἐστόλισεν· εἰς τὴν σπουδὴν ἥτις ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀπείρους ὠφελείας τὸν φέρει. Ἀλλ' ἐὰν ἀναγκαῖα καὶ ὠφέλιμος εἶναι ἡ σπουδὴ ἐν γένει, πόσον χρήσιμος, ἐπωφελὴς καὶ ἀπαραίτητος εἰς αὐτὸν καθίσταται μερικῶς ἡ σπουδὴ τῆς ἐθνικῆς τοῦ γλώσσης;

Ἡ φιλοτιμία πρῶτον πρέπει νὰ τὸν ἐρεθίσῃ εἰς τὴν μελέτην αὐτῆς καὶ

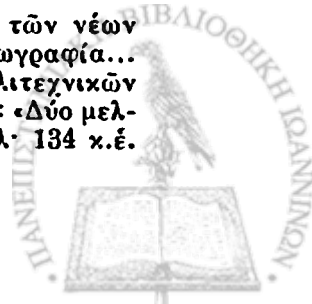
διδασκάλου των, ὧν τινες ἀνῆλθον καὶ εἰς τὰ ὑπατά τῆς Πολιτείας ἀξιώματα, ὁ Ἰωάννης Μαρίνος, οἱ Μάρκος καὶ Ἀλέξανδρος ἀδελφοὶ Τσαρλαμπά... (σελ. 30).

Ἐξ ἄλλου στὸ ἀρχεῖο Τσαρλαμπά βρέθηκε χειρόγραφο ποίημα «Εἰς τὸν θάνατον τοῦ δρος Ἀθανασίου Ψαλίδα, τὸν ἀκολουθήσαντα κατὰ τὴν 9/21 Ἰουλίου 1829 ἐν Ἀγία Μαύρᾳ» μὲ 26 τετραστίχες στροφές γραμμένο ἀπὸ τὸ Μαρίνο τὸ Μάρτη τοῦ 1831, ἀπ' ὅπου φαίνεται ὁ δεσμὸς τοῦ μαθητῆ πρὸς τὸν Διδάσκαλον. Τὸ ποίημα ἔχει μόνον ἀξίαν πληροφορικὴν. Παραθέτουμε τὶς δύο πρῶτες στροφές του, μὲ τὶς ὁποῖες ἀρχίζει περιγραφὴν τῆς κηδείας.

Λαὸν βλέπω συναγμένον
Εἰς τὸ κίνημ' ἀσθενῇ
Καὶ πολλὰ τεταραγμένον
Ὡ τί θλίψιν προξενεῖ!

Νέους βλέπω περπατοῦντες
Εἰς τὴν γῆν νὰ θεωροῦν
Καὶ φορέματα φοροῦντες
Λυπηρὰ· Τί σημειοῦν;

5. Σωματεῖο πρὸς ἰδρυθῆκε στὰ 1830· «...οκοπὸν ἔχουσα τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων οἵτινες ἦσαν καὶ μέλη. Ἐν αὐτῇ ἐδιδάσκετο φιλολογία, ἱστορία, μυθολογία, γεωγραφία... Ἡ ἀκαδημία αὕτη εἰς οἰανδήποτε ἐπίσημον περίστασιν ἐλάμβανε μέρος διὰ καλλιτεχνικῶν ἐσπερίδων, αἵτινες ἦσαν ἀληθῶς ἑλληνοπρεπεῖς ἀπολαύσεις». Σπύρου Δε Βιάξη: «Δύο μελλοδραματικαὶ σκηναὶ ἐν Λευκάδι 1832—1833»—Περιοδ. Πινακοθήκη τ. 7ος σελ. 134 κ.ε.



ἀκολουθῶς ἡ ἀνάγκη. Διότι αἰσχύνῃ μεγάλη εἶναι εἰς τόν, ὅστις ἀμελῶν τὴν ἰδίαν γλῶσσαν, τὴν γλῶσσαν τῶν ὁμογενῶν καὶ συμπατριωτῶν του, καταγίνεται εἰς ἄλλας καὶ ἡ ἀγνοεῖ ἐκείνην διόλου ἢ τὴν ὁμιλεῖ μόνον ὡς χυδαῖος χωρὶς παντελῶς νὰ φροντίζῃ νὰ τὴν καλλιεργήσῃ καὶ νὰ συνεισφέρει καὶ αὐτὸς κατὰ δύναμίν του, εἰς τὴν βελτίωσιν αὐτῆς χορηγῶν μὲ τὸν ἀξιέπαινον τοῦτον τρόπον βοήθειαν εἰς τὸ γένος του. Ἀφ' ἑτέρου μέρους αὐτὸς ἔχει βεβαίως ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ τὰς ιδέας του εἰς μίαν τινὰ γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν πρέπει νὰ γνωρίζῃ μὲ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἐντέλειαν.

Καὶ ποῖαν ἄλλην θέλει ἐκλέξῃ παρὰ τὴν ἰδικήν του; Πρέπει τάχα καταφρονῶν αὐτὴν νὰ προτιμήσῃ ἄλλην τινά; Ὁχι βέβαια. Ἀνάγκη πᾶσα λοιπὸν νὰ μελετᾷ ἕκαστος τὴν ἰδίαν μερικῶς γλῶσσαν.

Δὲν ἐννοῶ λέγων ταῦτα, ν' ἀποκλείσω τῶν ἀλλογενῶν γλωσσῶν τὴν σπουδὴν. Εἶναι μὲν καὶ αὐταὶ ὠφέλιμοι, ἀλλὰ δὲν ἀρμόζει νὰ ἔχωσι τὰ πρωτεῖα. Ἔρχομαι τώρα εἰς τὸ προκείμενόν μας. Ἡμεῖς εἴμεθα Ἕλληνες, καὶ πρὸ πάντων πρέπει νὰ μάθωμεν νὰ γράφωμεν καλὰ τὴν γλῶσσαν μας καὶ εἰς αὐτὴν νὰ γυμναζώμεθα. Διότι δὲν εἶναι τάχα ἀξία ἡ Νεοελληνικὴ γλῶσσα; Μὴ νὰ εἶναι πτωχὴ ἢ τραχεῖα; Δὲν εἶναι ἴσως ἡ θυγάτηρ τῆς ἀθανάτου ἐκείνης ἣτις ζῇ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν διδασκάλων τῆς οἰκουμένης; Ἡ τι λέγω θυγάτηρ, δὲν εἶναι αὕτη ἐκείνη μετελλαγμένη καθ' ὅσα ἡ πολυκαιρία καὶ ἡ τῶν ἄλλων Ἑθνῶν ἐπιρροὴ προξενεῖ συνήθως; Τούτων οὕτω, λοιπόν, ἐχόντων, ἃς ἐκτελῶμεν, φίλε μου, ὅσα λέγομεν, μὴ εὐχαριστούμενοι μόνον εἰς κενοὺς λόγους. Ἀγαθὴ τύχη δὲν ὕστερούμεθα ἀξιομιμήτων ἀρχετύπων. Ἀφίνω τ' ἄλλα κατὰ μέρος. Τοῦ μακαρίτου Κοραῆ τὰ συγγράμματα δὲν εἶναι ἀριστουργήματα ἐστολισμένα μὲ τὴν κομψότητα καὶ γλυκύτητα τῆς γλώσσης καὶ ἀξία νὰ τὰ μελετᾷ πᾶς ὅστις ἀγαπᾷ ν' ἀποκτήσῃ τὴν φιλοκαλίαν τῆς ἀπλοελληνικῆς γλώσσης;

Δὲν ἐνθυμεῖσαι πόσον ἡδυνόμεθα ἀναγινώσκοντες μέρη τινὰ τῶν προλεγόμενων του, πόσον τὸ θεῖον ὕψος του μᾶς ἐνθουσίαζε, νὰ ἔχω οὕτω, καὶ μᾶς εἴλκυεν ὡς μαγικὴ μηχανή, ὥστε μὲ δυσαρέσκειαν ἐπαύομεν τὴν ἀνάγνωσίν των; Ἀλλ' οὐδεμία ἀνάγκη νὰ πολυλογῶ διὰ νὰ ἀποδείξω πρᾶγμα πασίδηλον, διὰ νὰ ἐγκωμιάσω τὸν Κοραῆν ὡς γλαφυρὸν συγγραφέα, ὡς ξενοφῶντα τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσης. Διότι ἂν ὁ Ξενοφῶν ὠνομάσθῃ Ἀττικὴ, δικαίως ὁ Κοραῆς δύναται νὰ ὀνομασθῇ Νεοελληνικὴ Μέλισσα.

Παύω τὸν λόγον μου. Ἐν τι προσθέτω μόνον ὅτι τοῦ Κοραῆ τὰ συγγράμματα εἶναι τοιαῦτα, ὁποῖα δὲν θέλουν παύσῃ νὰ λάμπωσι καὶ νὰ διατηρῶσιν ἀνεξάλειπτον τὴν φήμην του εἰς τοὺς πλέον μακρινοὺς αἰῶνας καθότι, ὡς λέγει ὁ Εὐρυπίδης, τῶν ἐναρέτων ἀνδρῶν τὰ λείψανα μὴδ' ὄλος ὁ καιρὸς ἡμπορεῖ νὰ τὰ ἐξαλείψῃ.

Οὗτος λείψανα τῶν ἀγαθῶν
ἀνδρῶν ἀφαιρῆται
χρόνος.

Ἡμερ' λοιπόν, φίλε μου, γνωρίζοντες ὅλα ταῦτα, ἃς μελετῶμεν ἀδιακόπως τοῦ Κοραῆ τὰ βιβλία, ἐὰν θέλωμε νὰ γίνωμε συγγραφεῖς τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσης».

Διαβάζοντας κανένας αὐτὸ τὸ μεστὸ ἀπὸ στοχασμὸ κείμενο ὑποχρεώνεται νὰ ἀξιολογήσῃ τὸν συντάκτην του μὲ τὸν κανόνα ποὺ ἐκτιμοῦμε ὥριμους διανοούμενους μὲ ὀλοκληρωμένη πνευματικὴ σύνθεση. Ἐφηβος ἀκόμα εἶχε συνειδητοποιήσει τὴν ἀλήθειαν πὼς ἡ ἀφύπνιση τοῦ ἔθνισμοῦ ἀνάμεσα στὸ λαὸ θὰ πραγματοποιοῦνταν, ἂν ἀνοιγαν πρῶτα οἱ σωστοὶ ζωντανοὶ δρόμοι γιὰ τὴν βίωση τῆς ἱστορικῆς πορείας τοῦ ἔθνους, κυριότερος ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν ἡ καθιέρωση τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας.



ἔχοντας ἀπὸ νωρὶς ἀποχτήσῃ ἓνα στέρεο αὐτοσυναίσθημα καὶ συνειδητοποιώντας τὶς πνευματικὲς τοῦ δυνατότητες ἀφήνει σ' αὐτὸ τὸ γράμμα σαφεῖς ὑπαινιγμούς γιὰ τοὺς μελλοντικούς τοῦ ἐπαγγελματικούς δραματισμούς.

Στὰ 1832 δίνει διάλεξ⁶ στὴν Ἀκαδημία Φιλογραμμάτων, στὴν ὁποία ἦταν ἐπίλεκτο μέλος της, ὅπως προαναφέραμε καὶ πρόεδρος της ὅπως φαίνεται ἀπὸ διοριστήριον ἔγγραφο ποὺ εἶδαμε καὶ ποὺ ὑπογράφει σὰν διευθυντὴς τῆς Σχολῆς (Ἀκαδ. Φιλογραμμάτων) ὁ Βιντζέτζο Ναννούτζης καὶ ἀπὸ τὸν ἀκόλουθο τίτλο τῆς διάλεξης.

Discorso

Pronunziato nella 3a Seduta dell' Accademia de'
Filogrammati di Sa Mauro li 26 Iuglio 1832

Da Giovanni di Nicola Marino

Presidente dell' Accademia Stessa

Sidimostra che l' allontanarsi dagli Esemplari sublimi ed originali si frae seco la corruzione del gusto.

(Διάλεξη, ποὺ ἐκφωνήθηκε στὴ 1917^η Σύνοδο τῆς Ἀκαδημίας τῶν Φιλογραμμάτων εἰς τὴν Ἀγία Μαύρα, στίς 26 Ἰουλίου, 1832, ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Νικολάου Μαρίνου Πρόεδρου τῆς ἰδίας Ἀκαδημίας. «Ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὴν πρωτοτυπία καὶ ἀπὸ τὰ ἰδεώδη πρότυπα, διαφθείρει τὸ γούστο».

Ἡ ἔφεσί του γιὰ τὰ γράμματα εἶχε μιὰ συνέχεια. Στὸ ἀρχεῖο Τσαρλαμπᾶ βρέθηκαν δυὸ χειρόγραφες κωμωδίες⁷ του. Ἡ μιὰ ἔχει τίτλο: «Τὸ ὄνειρο, κωμωδία περιέχουσα δύο πράξεις, κατὰ Φεβρουάριον 1836 ὑπὸ I.N.M.» καὶ καλύπτει 36 σελίδες. Ἡ ἄλλη ἔχει τίτλο: «Ἡ χήρα καὶ ἡ θαλαμηπόλος της, κωμωδία περιέχουσα δύο πράξεις». Τὸ χειρόγραφο ὅμως περιέχει τὴν μίαν πράξιν τῆς κωμωδίας καὶ ἔχει 12 σελίδες.

Χωρὶς νὰ θέλουμε νὰ εἰποῦμε πὼς ἡ μικρὴ αὐτὴ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ τοῦ παρουσιάζει ἀξιόλογο λογοτεχνικὸ ἐνδιαφέρον, πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε πὼς ἡ προσωπικότητὰ τοῦ Μαρίνου ἦταν μιὰ ὁλοζώντανη παρουσία στὴ μικρὴ τότε κοινωνία τῆς Λευκάδας, ποὺ ἀντρώθηκε ἀργότερα σὲ μιὰ σημαντικὴ ἐπιστημονικὴ μονάδα καὶ ἀποτέλεσε ἀπὸ τὸ 1850 ὡς τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου τοῦ κυρίαρχη πανεπτανησιακὴ μορφή.

Στίς 12 Φλεβάρη 1839 παίρνει τὸ πτυχίον τοῦ σὰν ἀπόφοιτος τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας καὶ ἀνακηρύσσεται νομοδιδάκτορας.

Λέγεται ὅτι ἦταν ἀπὸ τοὺς πιδ ἀξιόλογους νομομαθεῖς τῆς ἐποχῆς τοῦ στὴν Ἐπτάνησο. Εἶναι μιὰ ἀλήθεια ποὺ θὰ κυρωθῇ παρακάτω μὲ δυὸ ἐπίσημα κρατικὰ ἔγγραφα.

Ἐκεῖ ὅμως ποὺ πραγματικὰ ὁ Μαρίνος ἄφησε τὴν προσωπικότητά του νὰ ἀποκαλυφθῇ ὁλόπλευρα ἦταν ὁ πολιτικὸς στίβος. Γιὰ 13 χρόνια ἦταν βουλευτὴς μαζί μὲ τὸν Βαλαωρίτη, τοὺς Ζαμπέλιους καὶ ἄλλους ἐπιφανεῖς Λευκαδίτες στὴν Ἰόνια Βουλὴ.

Γιὰ πρώτη φορὰ ἐκλέγεται βουλευτὴς στίς ἐλεύθερες ἐκλογὲς τοῦ 1850 καὶ περνάει στίς γραμμὲς τοῦ «μεταρρυθμιστικοῦ» κόμματος παίρνοντας ἡγετικὴ θέσιν μέσα σ' αὐτό.

6. Ἡ διάλεξη εἶναι χειρόγραφο 20 σελίδων γραμμένο στὴν ἰταλική. Ἀρχεῖο Μ. Τσαρλαμπᾶ.

7. Τὰ θέματα, τὰ ὀνόματα, ὁ χρόνος καὶ ἡ πλοκὴ τους ἔχουν χρῶμα δυτικοευρωπαϊκὸ (ἰταλικό). Ἡ Ἰταλία θὰ τὸν ἐπηρέασε κατὰ τὸ χρόνο ποὺ σπούδαζε, ὅπως συνήθιζαν τότε τὰ παιδιά τῶν Ἑπτανησίων εὐγενῶν.



Στις 15 Μάη τοῦ 1850, παίρνει τὸ λόγο, γιὰ ν' ἀντικρούσῃ τὴς ἀδιόλλακτες θέσεις τοῦ Ἰωάννη Τυπάλδου ποὺ θεωροῦσε κάθε μεταρρυθμίσιν «ὡς νέαν πλάνην, νέαν παγίδα τῆς ξενοκρατίας, διὰ νὰ παρατείνῃ ἐπὶ τὸν τράχηλον τῆς Ἑπτανήσου τὸν δεσποτισμὸν τῆς⁸» καὶ λέγει: «Ἡ προαγωγή συνταγματικῆς μεταρρυθμίσεως δὲν προδικάζει τὸ περὶ ἐθνικῆς ἐνώσεως ζήτημα· διότι οὔτε ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων, οὔτε τὸ Σύνταγμα, οὔτε αἱ μεταρρυθμίσεις δύνανται ν' ἀφαιρέσωσι, οὔτε νὰ ἐλαττώσωσι ἐκεῖνο τὸ ἐθνικὸ μας δικαίωμα. Τελεσφόρον ὅμως μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου δὲν μᾶς ἐμφανίζεται. Μόνη ἡ συνταγματικὴ μεταρρυθμίσιν λογίζεται μέσον τι ἐπιδεκτικὸν ταχύτερας πραγματοποιήσεως καὶ προπαρασκευῆς τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν σκοποῦ. Ἡ πρότασις ἄρα περὶ μεταρρυθμίσεως ἀφήνει ἀνέπαφον τὸ περὶ ἐθνικῆς ἐνώσεως δικαίωμα τῶν Ἰονίων⁹».

Ἡ ἀνάμιξή του στὴν πολιτικὴ δὲν διαφοροποίησε τὰ πνευματικά του διαφέροντα, ἀλλὰ ἀντίθετα στάθηκε μιὰ θαυμάσια εὐκαιρία, γιὰ νὰ τὰ μετουσιώσῃ ἀπὸ καθαρὸ θεωρητικὸ στοχασμὸ σὲ ὑπεύθυνη πράξη. Ἔτσι, στὶς 16 τοῦ Μάη τοῦ 1850, καταθέτει στὴ Βουλὴ Νομοσχέδιο «περὶ δημοσίας ἐκπαιδεύσεως».

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴς ιδέες του γιὰ τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα τῆς Ἑπτανήσου, διαποτισμένος ἀπὸ τὸν φιλελευθερισμὸ τῆς ἐποχῆς καὶ ἐκτιμώντας ὁ ἴδιος τὴν ἀναγκαιότητα γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας στὰ Ἑπτάνησα, διαρθρώνει τὴς σκέψεις ποὺ βρίσκουμε στὸ γράμμα του πρὸς τὸν Ζαμπέλιο σ' ἓνα νομοσχέδιο «περὶ ταχείας καὶ ἀποκλειστικῆς χρήσεως τῆς ἐθνικῆς γλώσσας παρὰ πάσαις ταῖς ἀρχαῖς τοῦ Κράτους» ποὺ καταθέτει στὴν Ἰόνια Βουλὴ καὶ εἰσηγεῖται τὴν ἐπιψήφισή του.

Ἐκεῖ ἐκθέτοντας τοὺς ἀντικειμενικοὺς λόγους ποὺ ἐπιβάλλουν τὴν καθιέρωση τῆς ἐθνικῆς γλώσσας σὰν ἐπίσημης τοῦ κράτους εἰσηγεῖται τὴν ἄμεση κατάργηση τῆς Ἰταλικῆς καὶ ζητεῖ νὰ συντάσσονται ὅλα τὰ δικαστικὰ ἔγγραφα στὰ ἑλληνικά.

Στὸ ἄρθρο στ' τοῦ νομοσχεδίου αὐτοῦ διαβάζουμε: «Ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση τῶν Ἀστυκοῦ, Ἐμπορικοῦ καὶ Ποινικοῦ Κωδίκων, τοῦ δικαστικοῦ ὁργανικοῦ νόμου, τῆς ἀστυκῆς καὶ ποινικῆς δικονομίας θέλει δημοσιευθῇ ὅσον τάχιστα. Πενταμελὴς ἐπιτροπὴ ὑπὸ τῆς Νομοθετικῆς Συνελεύσεως ἐκλεχθησομένη θέλει ἐπιθεωρήσῃ τὴν μετάφρασιν καὶ φροντίσει περὶ τῆς δημοσιεύσεως. Ἡ δὲ Κυβέρνησις θέλει δώσῃ πᾶσαν βοήθειαν ἣν ἡ ἐπιτροπὴ ἀπαιτήσῃ»¹⁰.

Καὶ δὲν περιορίζεται μόνον ἡ δραστηριότητά του μέσα στὴ Βουλὴ. Ὁ ἴδιος περιοδεύει τὴν ὕπαιθρο, διαφωτίζει τὸ λαὸ καὶ τὸν ἐμψυχώνει ὅταν οἱ «Καταχθόνιοι» συνασπίστηκαν μὲ τοὺς ξένους ἐνάντια στοὺς ριζοσπάστες καὶ τοὺς φιλελεύθερους μεταρρυθμιστές, γιὰ τὴν ἔβλεπαν «ὅτι ἐκλονίζετο ἡ ἰδιωφέλεια καὶ ἀρχολιπαρία των»¹¹ καὶ γίνεται ἀντικείμενο θερμῶν λαϊκῶν ἐκδηλώσεων καὶ αἰτία σύγκρουσης τῆς «Υψηλῆς Ἀστυνομίας καὶ λαοῦ».

«...Ἐν δὲ τῇ Λευκάδι εἰς πανήγυριν τινα κώμης τινὸς ἐφθασαν εἰς διαπληκτισμοὺς καὶ ὕβρεις χωρικῶν καὶ πολιτῶν νέων. Οὗτοι ἐπενεφόμενοι τοὺς φιλελεύθερους Ζαμπέλιους¹² καὶ Μαρίνον καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθον εἰς χεῖρας»¹³.

Οἱ Ἀγγλοὶ διαβλέπουν ὅτι τὰ δικαιώματα τῆς ἐλευθεροτυπίας καὶ τῆς ἐλεύθερης ἐκλογῆς βουλευτῶν ποὺ παραχώρησαν στοὺς Ἑπτανησίους ἦταν ἓνα πολιτικὸ λάθος γι' αὐτοὺς. Λαὸς καὶ ἡγεσία ἐκδηλώνουν ἐλεύθερα τὸν πόθο τους

8. Παν. Χιώτη: Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ἑπτανήσου, τόμος 5 σελ. 231.

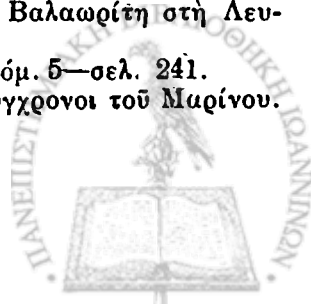
9. Πάν. Χιώτη: στὸ ἴδιο βιβλίο σελ. 231.

10. Πανταζῆ Κοντομίχη: Ἡ κοινωνικὴ δράση τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη στὴ Λευκάδα στὰ 1864. Περιοδ. «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» 1956—σελ. 547.

11. Παν. Χιώτη: Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ἑπτανήσου, τόμ. 5—σελ. 241.

12. Σπυρίδων καὶ Ναπολέων Ζαμπέλιοι. Λευκάδιοι πολιτικοί, σύγχρονοι τοῦ Μαρίνου.

13. Πάν. Χιώτη: Στὸ ἴδιο βιβλίο σελ. 242.

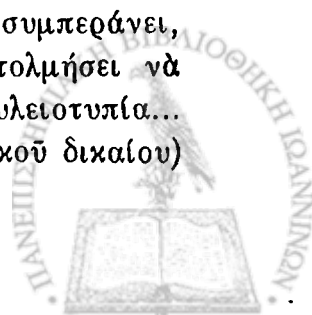


για την Ένωση. Έπιχειροῦν σὲ συνεργασία μὲ τοὺς «Καταχθόνιους» ἐκλογὲς βίας καὶ καλπονοθεύσεων, γιὰ νὰ ἐκλεγοῦν ἀντιπρόσωποι τῶν νησιῶν πρόσωπα ἐξαρτημένα ἀπ' τὴν Ἀρμοστία, ποὺ ἀργότερα θὰ ψήφιζαν νόμους περιοριστικούς γιὰ τὴν ἐλευθεροτυπία.

Ὁ Μαρίνος ὁμοῦς ἐκλέγεται καὶ πάλι βουλευτὴς καὶ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1852, ὅταν ὁ Ἀρμοστὴς Οὐάρδ προτείνει, σὰ μέσα γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς ἐλευθεροτυπίας, τὴν κατάργησιν τῶν ὁρκοδικείων γιὰ τὴν ἐκδίκασιν τῶν ἀδικημάτων τοῦ τύπου καὶ τὴν ψήφισιν δεσμευτικῶν διατάξεων γιὰ τὴν ἐλευθεροτυπία, ἀγορεύοντας στὴ Βουλὴ στηλίτευσε τὴν πρότασιν καὶ μὲ θαυμαστὴ ἐπιχειρηματολογία ὑποστήριξε ὅτι χωρὶς τὴ λειτουργία τῶν ὁρκοδικείων εἶναι ἀδύνατον ἡ διασφάλισις τῆς ἐλευθεροτυπίας, ἀγαθὸ ποὺ μὲ ἀγῶνες κατάχτησε ὁ λαὸς τῆς Ἑπτανήσου.

«...Ὡς ἀπαραίτητος ὁρος πρὸ πάντων ἐπὶ κεφαλῇ τῶν προτάσεων, ἵσταται ὁ περιορισμὸς τῆς ἐλευθεροτυπίας καὶ τοῦ λόγου. Ἀλλὰ τί σημαίνει πρόοδος ἐπὶ συνταγματικῶν θεσμῶν; Φρονῶ, κύριοι, ὅτι ἐμφαίνει ἐνίσχυσιν, ἐπέκτασιν καὶ οὐχὶ ἀφαίρεσιν τῶν ἐλευθεριῶν. Πλὴν κακῶς εἶπον περιορισμόν, διότι τὴν σφαγίαν, τὴν καταστροφὴν τῆς ἐλευθεροτυπίας, τὴν δέσμευσιν τοῦ λόγου, οὐσιωδῶς ἀπαιτοῦσι. Καὶ τῷ ὄντι τί προτείνεται περὶ τύπου; Δὲν συζητῶ περὶ τῆς προκαταβολῆς ἢ ἐγγυήσεως, οὐδὲ περὶ τοῦ ἐκλογικοῦ χαρακτῆρος, τὰ ὁποῖα ὡς νέοι ὁροι περὶ ἐφημεριδογράφων προβαίνουν. Παραλείπω τὴν ἐκθεσιν τῶν προσκομμάτων, ἅτινα ἐκ τούτων ἠθέλον ἐγερθῆ παρ' ἡμῖν ὡς πρὸς τὴν ἐλευθεροτυπίαν. Ἀρνοῦμαι δὲ νὰ φέρω τὴν προτεινομένην κατάργησιν τοῦ ὁρκοδικείου, τῆς κύριας ἀπέναντι τῶν ἰσχυρῶν ἐγγυήσεων - τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου τῆς τιμαλφείας τῶν ἐλευθεριῶν τῆς ἐκφράσεως, τοῦ στοχασμοῦ. Ἀπέχω, ναί, πάσης ἰδέας τοῦ νὰ προσβάλλω τὸ φιλότιμον ἢ τὴν ἀκεραιότητα ἀτόμων. Ἀλλὰ δὲν δύναμαι, Κύριοι, νὰ σιωπήσω πασίγνωστον ἀλήθειαν, τὸ δυσχερὲς καὶ ἀκανθώδες τῆς θέσεως δικαστοῦ, ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως διοριζομένου, ἀπὸ τοῦ αὐθαιρέτου αὐτῆς ἐξαρτωμένου καὶ μέλλοντος νὰ παραδεχθῇ ἢ ν' ἀπορρίψῃ κατηγορίαν ὑπὸ τῆς ἰδίας κυβερνήσεως καὶ ὑπὲρ αὐτῆς προσαχθεῖσαν. Εὐκόλος τάχα θέλει τῷ ἀποβαίνει ἢ τοῦ ἀθώου ἀπόλυσις, ἢ τῆς θελήσεως τῶν κυβερνώντων ἀπόκρουσις; Εὐκόλον πρὸς ἀθώωσιν ν' ἀνακηρύξῃ ἀληθῶς τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ τὴν κατάχρησιν, ἃς ὁ δημοσιογράφος προσῆψε εἰς τὴν κυβέρνησιν; Εὐκόλον νὰ καταδικάσῃ λοιπὸν αὐτὴν ὃ ὑπ' αὐτῆς πλαστουρηθεὶς δικαστής; Τοιαῦτα ζητήματα γεννῶνται ἐκ τῆς περὶ ὁρκοδικείου προτάσεως. Τοιαῦται δυσκολίαι πρέπει νὰ νικηθῶσι πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ ὑποδίκου ἀπὸ τῆς ποινῆς. Ἀλλὰ μὴ ἀπατώμενοι παραβλέψωμεν τὸν σκόπελον, μὴ ἐκθέσωμεν τὸν δικαστὴν εἰς τοιαύτην πύλιν μεταξὺ τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς τοῦ ἰσχυροῦ ἐπιβουλῆς· μὴ λησμονήσωμεν, τέλος, τὴν πείραν, τὴν σοφωτέραν πάσης θεωρίας διδασκάλου. Προσθέσατε εἰς ταῦτα τὰς δυσκολίας τῆς ὑπερασπίσεως τοῦ ἀτόμου, ἀπέναντι τῆς Κυβερνήσεως δυναμένης καὶ νὰ πράττῃ καὶ νὰ καλύπτῃ καὶ τὴν ἀπειλὴν καὶ τὴν ἐκδίκασιν νὰ ἔχῃ ὅπλα. Δημοσιογράφος π. χ. στηλιτεύσας τὸν ἀστυνόμον, τὸν τοποτηρητὴν, τὸν Ἐπαρχον, τὸν Εἰσαγγελέα, ὅτι ἐμβῆκαν εἰς τὰ ἐκλογικά, ὅτι κατ' ἰδίαν ἢ διὰ μυστικῶν ὁργάνων ἠπείλησαν, ἢ ἄλλως κατεχράσθησαν, πῶς θέλει δυνηθῇ ὁ δημοσιογράφος ἐκεῖνος νὰ χορηγήσῃ περὶ τούτων μαρτυρίας; Τί θέλουσι προσμένει, μετὰ τὴν εἰλικρινῇ ἐκθεσὶν τῶν, οἱ μάρτυρες; Ἐξορίας καὶ ἄλλους ἀνεκδιηγήτους καταδιωγμούς. Προσθέσατε τὴν εὐκόλον παρερμηνείαν καὶ στρέβλωσιν τῶν γεγονότων, ὅσας καὶ ἡ κακοπιστία ἐνεργεῖ καὶ θέλετε ἀναγκαίως συμπεράνει, ὅτι καταργουμένου τοῦ ὁρκοδικείου, ὁ τύπος οὐδέποτε πλέον θέλει τολμήσῃ νὰ στηλιτεύσῃ τὴν κατάχρησιν, ἢ δὲ ἐλευθεροτυπία θέλει καταντήσῃ δουλειοτυπία...

Ἡ ἐπινοηθεῖσα διατήρησις (τῶν ὁρκοδικείων γιὰ ἀδικήματα ἰδιωτικοῦ δικαίου)





ΚΩΣΤΑ ΑΓΝΑΝΤΗ

ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΠΑΝ. ΔΑΓΚΛΗ

Ἀναμνήσεις—Ἐγγραφα—Ἀλληλογραφία

(ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΟΥ)

Ἐπιμελεία: Ε. ΛΕΥΚΟΠΑΡΙΔΗ

Τρεῖς χιλιάδες διακόσιες πενήντα σελίδες καὶ 5.000 ἔγγραφα καὶ γράμματα περιέχει τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Στρατηγοῦ Παν. Δαγκλῆ. 90 σελίδες ἀπ' αὐτὲς εἶνε τοῦ πατέρα του Γεώργη Δαγκλῆ κι' ἄλλες λίγες σελίδες καὶ καμμιά δεκαριά ἔγγραφα εἶνε τοῦ Γιώτῃ Δαγκλῆ (1787—1823), πάππου τοῦ Π. Δαγκλῆ, ποὺ ἀρχίζουν ἀπ' τὸν καιρό, ποὺ ἡ φάρα τῶν Δαγκλέων ὑπὸ τὸν Στρατηγὸ Γκόγκα Δαγκλῆ ἐγκατέλειψε τὸ 1803 τὸ Σούλι.

Τὸ ἀρχεῖο τοῦτο βρίσκεται σήμερα στὸ Μουσεῖο Μπενάκη.

Ὁ κ. Ε. Λευκοπαρίδης, ποὺ ἐπιμελήθηκε γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν δύο ὀγκωδῶν τόμων, ἀναγκάστηκε ἕνα μεγάλο μέρος ἀπ' τὸ ὕλικὸ τοῦτο νὰ τὸ περιλάβει, γιὰ νὰ ἐπαρκέσει, ἀποσπασματικά καὶ γιὰ ἕνα ἄλλο νὰ δημοσιεύσει μόνον περιλήψεις.

Ἔτσι μόνον κατωρθώθηκε νὰ γίνουν μόνον δύο τόμοι.

Ὁ ἀνιγνώστης τῶν τόμων αὐτῶν εἴτε τοῦτος ἀνήκει στὴ νέα γενεά, εἴτε στὴν παλαιότερη, νιώθει μιὰν ὀλότελα πλήρη ἱκανοποίησιν μελετώντας τὰ στοιχεῖα ποὺ χρησίμευσαν γιὰ νὰ ἀπαρτιστοῦν καὶ δημοσιευθοῦν τοῦτοι. Γεγονότα σπουδαῖα ἀπὸ ἄποψη ἱστορικὴ ποὺ τὰ ἔζησε ὁ Στρατηγὸς Παν. Δαγκλῆς καὶ σὲ πολλὰ ἀπ' τὰ ὁποῖα ἔλαβε ἐνεργὸ μέρος καὶ ἔδρασε, φωτίζονται ἀπ' τὴν δημοσιευμένη ἀλληλογραφίαν του καὶ τὰ διάφορα γράψιμά του καὶ ἐκθέσεις. Ὁ δὲ προσεκτικὸς μελετητὴς διαπιστώνει ἀνάμεικτο ἀπ' τὴν γραμμὴν τοῦ κειμένου ὅχι μόνον

εἶναι χλευασμός. Ἡ δι' ὀχύρισις δέ, ὅτι χωρὶς τοῦ ὀγκοδικείου, κατέναντι τῆς κυβερνήσεως, θέλει ἐπιζήσει ἡ ἐλευθεροτυπία εἶναι ἡ βλασφημία»¹⁴.

Ἀγόρευση μεστή, πειστικὴ καὶ φιλελεύθερη. Τὸ θέμα πάντοτε ἐπίκαιρο. Γιατί, οἱ ἀγορητὲς τοῦ σημερινοῦ Κοινοβουλίου θὰ ζήλευαν τὴν ἀμεσότητά της, τὴν ἀδίστακτον καὶ ἀρρενωπὴν τὴν πειρησίαν.

Ἀγορεύοντας γιὰ τὴν κατάργησιν τῆς Ὑψηλῆς Ἀστυνομίας λέγει: «Οὔτε ἄλλοτε ἀνεγνώρισα, οὔτε νῦν ἀναγνωρίζω τὴν Ὑψηλὴν Ἀστυνομίαν, οἷαν ἐννοεῖ καὶ ἐφαρμόζει ὁ Ἀρμοστής. Οὐδαμῶς δικαιούται οὗτος παύων τὰ τακτικὰ Δικαστήρια ν' ἀντικαθιστᾷ Στρατοδικεῖα καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης νὰ φυλακίζει καὶ νὰ ἐξορίζει. Ἡ μεταρρύθμισις, λοιπόν, δέον νὰ φέρῃ, οὐ μόνον τὴν κατάλυσιν τῆς προληπτικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς κατασταλτικῆς ἐξουσίας τῆς Ὑψηλῆς Ἀστυνομίας»¹⁵.

Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ἕνα περιστατικὸν ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν πολιτικὴν του δράσιν καὶ τὴν λογοτεχνικὴν του κλίσιν.

(Συνεχίζεται)

14. Παν. Χιώτῃ: «Ἱστορικὰ Ἀπομνημ. Ἑπτανήσου» τόμ. 5 σελ. 314.

15. Κωνστ. Μαχαιρᾶ: «Ἡ Λευκάς (1700—1864)» σελ. 150.



τῇ διάνυγίᾳ τῆς κρίσεως καὶ σὲ μεριῆς μεριῆς τὴν προβλεπτικότητα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἦθος τοῦ Στρατηγοῦ, ἀκόμα δὲ καὶ τὴν καλλιτέπεια καὶ γαλλομάθειά του. Προφητικὰ πράγματι συμπεράσματα βγαίνουν κάποτε ξεκάθαρα ποὺ προβλέπονται νὰ ἐπιδράσουν στὴ μελλοντικὴ πορεία τοῦ Κράτους.

Αὐτὰ σὲ γενικὲς γραμμές.

Ἀλλὰ ὥς ἀναλύσωμε πλατύτερα τὸ ἔργο, ἀρχίζοντας σήμερα ἀπὸ τὸν Α' τόμο.

Τόμος Α'.

Ἀπὸ τὸ Γ' κεφάλαιο ἀρχίζει ἡ ζωὴ τοῦ Π. Δ., μὲ πρῶτα βήματά της, τὶς πρῶτες σπουδές του, στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται καὶ μερικὲς λογοτεχνικὲς ἀποπειρές, πρᾶγμα ποὺ ἐξηγᾷ τὴν ἱκανότητά του στὸ νὰ διατυπώνει στὰ γραφτὰ του μὲ διάνυγία τὶς ἰδέες του, καὶ ἡ εἰσοδός του στὴ Σχολὴ Εὐελπίδων ἀπ' τὴν ὁποῖαν βγαίνει τὸ 1877, ὕστερ' ἀπὸ πεντάχρονη φοίτηση, ἀνθυπασπιστὴς πυροβολικοῦ.

«... Τῇ ἐσπέρᾳ τῆς 20 Ἰουλίου (1881) εἰσῆλθον εἰς Ἄρταν—γράφει ὁ ὑπολοχαγὸς Π.Δ.—πρώτην φορὰν πατήσας τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν χώραν μετὰ συγκινήσεως».

Λοχαγὸς ἀπὸ τὸ 1883 βρίσκεται τὸ 1884 γιὰ μετεκπαίδευση στὸ Βέλγιο, ἀπόπου ἐπέστρεψε τὸν Νοέμβρη καὶ ἐτοποθετήθηκε ὑπασπιστὴς τοῦ Γάλλου Στρατηγοῦ Βασσέρ, ἀρχηγοῦ τῆς πρώτης Γαλλ. Ἀποστολῆς γιὰ τὴ διοργάνωση τοῦ Στρατοῦ μας ποὺ τὴν εἶχε φέρει ὁ Τρικούπης. Ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Π.Δ. (Τομ. Α' σελ. 113) σημειώνεται ὅτι ὁ Δηλιγιάννης ποὺ διαδέχτηκε τὸν Τρικούπη προσπάθησε «ἀπὸ πνεῦμα ἐναντιότητος πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Τρικούπη» ν' ἀνατρέψει ὅσα εἶχαν ἀρχίσει. Δημοσιεύεται στὸ κείμενο μιὰ ἀλληλογραφία μετὰ τοῦ προσωπάρχῃ τοῦ Ὑπ. Στρ)κῶν καὶ τοῦ ταμ)ρχῃ Λαγκλῆ στὴν ὁποία ὁ Δ. διατυπώνει μὲ παρρησία τὴ γνώμη του γιὰ τὴ ζημιὰ ποὺ ἔφερε ἡ τέτοια πολιτικὴ μεταβολὴ καὶ ἀπ' τὴν ὁποία φανερώνεται ἡ ἀγανάκτηση τοῦ Γάλλου Βασσέρ γιὰ τὰ προσκόμματα ποὺ συναντοῦσε ἐπὶ πρωθυπουργίας Δηλιγιάννη.

Ἐπακολουθοῦν τὰ γεγονότα τοῦ ἀκήρυχτου πολέμου τοῦ 1886.

Ὁ Δ. μὲ σαφήνεια καὶ ἀντικειμενικότητα περιγράφει τὸν θόρυβο καὶ τὶς ἀπειλὲς τὸν Δηλιγιάννη ὅτι θὰ κηρύξει πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας ἐὰν δὲν δοθοῦν στὴν Ἑλλάδα ἐδαφικὰ ἀνταλλάγματα «πρὸς ἀντιστάθμισιν τῆς διὰ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἐπερχομένης αὐξήσεως τῆς Βουλγαρίας», ὕστερ' ἀπὸ τὴν πραξικοπηματικὴν τὸ 1886 προσάρτηση Ὁ ἐπακολουθήσας ἀπὸ τὶς Μ. Δυνάμεις (πλὴν τῆς Γαλλίας) ἀποκλεισμός, ἡ πίεση στὸν Δηλιγιάννη, ἡ ἐνάληψη τῆς κυρβερνήσεως ἀπ' τὸν Τρικούπη, τὰ γεγονότα ποὺ ἐπακολούθησαν καὶ ἡ συνθηκολόγηση τῆς Κούτρας, ὅλα αὐτὰ διατυπώνονται μὲ γλαφυρότητα καὶ σχολιάζονται ἀπὸ τὸν Ταγμ)ρχῃ Δ. ἀπὸ ἄποψη στρατιωτικῇ, σημειώνεται δὲ στὸ κείμενο καὶ τὸ ὅτι ἀρθρογράφησε σχετικὰ στὴν ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις» τῆς 5 καὶ 11 τοῦ Γενάρη τοῦ 1886 μὲ τὸ ψευδώνυμον «Ὁβίς».

Πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ τέτοιες ἀναπολήσεις καὶ διδαχὲς συνεχίζονται ἴσαμε τὸ τέλος τῆς δίτομης ἔκδοσης ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο, ἔτσι ποὺ νὰ ἐμφανίζεται τούτη καὶ σὰν ἱστορικὴ συγγραφή, δίχως στὴν πραγματικότητα νὰ εἶνε.

Τὰ δυὸ κεφάλαια ποὺ ἀναφέρονται στὴν περίφημη «Ἐθνικὴ Ἐταιρεία» καὶ τὸν πόλεμον τοῦ 97 εἶνε γεμᾶτα ἀπὸ σχετικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου. Τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας ὁ Ταγματάρχης Δ. ὑπῆρξε δρῶν στὴν πρώτη γραμμὴ μέλος, βρίσκεται δὲ γραμμένος μὲ τὸ ἴδιο του τὸ χέρι ὁ πρῶτος «ὄρκος ἐχεμυθείας», ὅπως λεγόταν, ποὺ ἔπρεπε ὁ ἐταῖρος νὰ δώσει. Ἀπὸ κάτι ἔγγραφο σ' ἓνα ξεχωριστὸ φάκελλο τοῦ Ἀρχείου βγαίνει πῶς στὸν «Σύμβουλον» τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας

Π. Δαγκλή είχε ανατεθεί ή έντολή τής προπαρασκευής τών μέσων γιά τή σχεδιασθείσα ανατίναξη γιά τὸ Μάρτη τοῦ 1897 τής τούρκικης σιδηρομικῆς γραμμῆς πλησίον τῆς Καβάλλας.

«Συμβάντα τινὰ τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου ἐν Ἡπείρῳ καὶ ἰδίως αἱ περὶ Γκρίμποβον μάχαι» εἶνε ὁ γενικὸς τίτλος τριῶν σημειωματαρίων μεγάλου σχήματος (σελ. 183) μετ' ἡμερομηνία «Ἄρτα κατὰ Μάϊον 1897» καὶ ὑπογραφή Π. Γ. Δαγκλῆς Ταγμ. Πυροχού.

Στὶς σελ. 154—178 (Τομ. Α) περιέχονται πολλές ἐνδιαφέρουσες καὶ ἐκτενεῖς σημειώσεις τοῦ Δ. σχετικὲς μετ' τὶς τοπικὰς στὴν Ἡπειρο ἐπιχειρήσεις κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ πόλεμῳ τοῦ 97, γεγονότα θλίβερά ὅπως ὁ πανικὸς τῆς Ἄρτας τὶς 4 Μάη, τὰ τῆς ἀναχωρῆς, οἱ ἐπακολούθησας ἀνακρίσεις κ.λ.π.

Τὸν Αὐγουστο τοῦ 97 ὁ Π. Δ. μετ' τὴ σύζυγόν του (1) ἐπιστρέφει στὴν Ἀθήνα ὅπου ἀπ' τὸ 1889 ἐδίδασκε «πυροβολικὴ» στὶς Στρατιωτικὰς Σχολὰς Εὐελπίδων καὶ Δοκίμων.

Ἀπὸ τὸ Ε' Κεφ. (Τομ. Α), στὸ ὁποῖο καταγράφονται διάφορες ὑπηρεσιακὲς ἀσχολίες τοῦ Δ., ἡ παράγραφος «Ἀνακτορικά» παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, γιὰτὶ σὰν Καθηγητῆς τοῦ πρίγκηπα Ἀνδρέα τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ γνωρίσει ἀπὸ κοντὰ (ὁ Δ.) τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν τοῦ Παλατιοῦ. Ἰδοὺ λογωχάρη μιᾶ περικοπῆ ἀπὸ ἑνα διάλογόν του μετ' τὸ μακαρίτη Βασιλῆα Γεώργιον Α'. Ἀντίγραφω:

«... Ἐδῶ—τοῦ λέει ὁ Βασιλῆας—μετ' τὰς κομματικὰς Κυβερνήσεις δὲν εἶνε δυνατόν νὰ γίνῃ τι καλόν, καὶ ἂν γίνῃ τι τοιοῦτον ὑπὸ τινος Κυβερνήσεως, ἐρχεται ἄλλη ἥτις τὸ καταστρέφει. Ἐδῶ οἱ πολυτευόμενοι νομίζουν ὅτι τὸ Ἔθνος καὶ ὁ Στρατὸς κ.λ.π. ἔγιναν δι' αὐτοὺς καὶ τὰ συμφέροντά των, ἐνῶ ὅλως τὸ ἐναντίον δέον νὰ συμβαίνει, αὐτοὶ δηλαδὴ νὰ εἶναι οἱ ὑπέρτατοι τοῦ Ἔθνους καὶ νὰ ἐνεργῶσιν ὅ,τι συμφέρει εἰς αὐτὸ καὶ ὄχι εἰς τὸ Κόμμα των. Ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν θέλουν νὰ τὸ ἐννοήσωσι». (Τομ. Α' σελ. 214).

Ἐνδιαφέρουσα ἐπίσης εἶνε ἡ περικοπὴ πρὸς ἀφορὰ τῇ ζωῇ τῆς Αὐλῆς τοῦ Πρίγκηπα Γεωργίου στὴν Κρήτη. Ἀντιγράφω ἀπ' αὐτή:

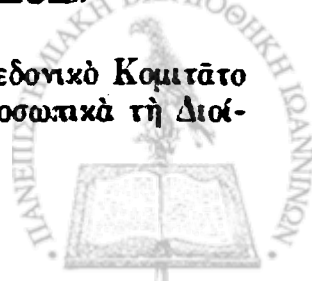
«... Ἡ μόνη διασκέδασις τοῦ Πρίγκηπα Ἀρμωστὴ εἶνε τὸ κάπνισμα, ἡ ὁμιλία καὶ ἡ Μουσική. Ἐχει φιλαρίαν ἐνίοτε ἀκατάσχετον· σχεδὸν δὲν ἀφήνει νὰ ὁμιλήσῃ ἄλλος (...) εἶνε κάλλιστος καὶ ἀγαθὸς κατὰ βάθος ἄνθρωπος ὁ πρίγκηψ Γεώργιος, διοικήσας μέχρι τοῦδε μετ' σπιθαρὰν χεῖρα καὶ μετ' ἀκραν δικαιοσύνην. (...) εἶναι δὲ εἰς ἄκρον ἐγκρατὴς καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψίν των ποτῶν καὶ ὑπὸ τὴν των γυναικῶν». Σημειώνει ὡστόσο καὶ τὰ ἐλαττώματά του, ὅτι δηλ. ὑβρίζει εὐκόλα, αἰσχρολογεῖ, παραφέρεται καὶ μουντζώνει. Ἀφοῦ ἐξαίρει, τέλος, τὴ μεγάλην του ἀγάπην γιά τὴ μουσική, δὲν παραλείπει νὰ τονίσῃ «τὸ κοινὸν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ του ἐλάττωμα τῆς μεγάλης φιλαργυρίας» (σελ. 221).

Τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1900, πρὸς συστήθηκα ἡ «Γεν. Διοίκησις Στρατοῦ» ὑπὸ τὸν Διάδοχον Κωνσταντῖνον, ὁ ταγρῆς Π. Δ. βρίσκεται τρίτος ἀνάμεσα στοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Ἐπιτελείου του:

Γιὰ τὸ πυροβόλον του ἀφιερώνονται στὸ κείμενον 88 ὀλίγκες σελίδες. Ἡ ἐφεύρεσί του ἐκείνη κατέστησε τὸ πυροβόλον Σνάϊντερ—Δαγκλή, πρὸς φέρει ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς μας πολέμους, κατέστησε πασίγνωστο τὸ ὄνομα τοῦ Δ., εἶχαν δὲ ἐνδιαφερθῇ νὰ προμηθευθοῦν τὸ πυροβόλον του πολλὰ Κράτη καὶ αὐτὴ ἡ Ρωσία.

Ἐπακολουθεῖ τὸ Κεφ. «Ο ΑΛΥΤΡΩΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ»

Ὁ Συνταγματάρχης τώρα Π. Δ. πρὸς συμμετέχει στὸ Μακεδονικὸ Κομιτᾶτο γράφει πῶς ὁ τότε πρωθυπουργὸς Γ. Θεοτόκης τοῦ ἀνέθεσε προσωπικὰ τῇ Διοί-



κηση τοῦ ἀνατολικοῦ διαμερίσματος στὴ Μακεδονία (Βιλαέτι Θεσσαλονίκης) καὶ τὴν ἀναδιοργανωτικὰς προσπάθειες ἔκαμε στὸν τομέα τοῦτον. Ἀναφέρεται ἐπίσης στὸ κείμενο ὅτι στὴ συνεδρίαση τοῦ Κομιτάτου στίς 13 Φλεβάρη 1908 πῆρε μέρος καὶ ὁ ἴδιος ὁ Δ. γιὰ πρώτη φορὰ καὶ σημειώνει ὁ Δ. ὅτι «τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ τῶν Γ. Μπαλτατζῆ προεδρεύοντος, Σπ. Λάμπρου, Ι. Τζαβέλα ἀντισυνταγματάρχου Μηχανικοῦ καὶ διευθύνοντος τὰς ἐν τῷ Δυτ. διαμερίσματι (Βιλαέτιον Μοναστηρίου) ἐνεργείας, Ἰω. Ράλλη καὶ Α. Καρτάλη βουλευτῶν, Γ. Δούμα Μηχανικοῦ, Π. Α. Ἀργυροπούλου καὶ Ν. Πάππου».

Ἐπὶ 22 μῆνες ἐργάστηκε τότε ὁ Δ. στὴν ἀπόρρητη τούτη κρατικὴ ὑπηρεσία πού εἶχε ἀπὸ τὸ 1904 ἰδρυθῇ μὲ τὴν ὀνομασία «Μακεδονικὸν Κομιτάτον» καὶ πού, ὕστερ' ἀπὸ τὴν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1908 ἐπικράτηση τῶν Νεοτούρκων στὴν Τουρκία, ἐπεξετάθηκε καὶ περιέλαβε τὴν ἐποπτεία ὁλόκληρου τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ μὲ τὴν ὀνομασία πειὰ «Πανελλήνιος Ὁργάνωσις» μὲ τὸν Δ. πάντα στὴν ἴδια ἐπικεφαλῇ τοῦ ὀργανωτικοῦ θέσης. Ἐπὶ Κυβερνήσεως Μαυρομιχάλη μετὰ τὸ «Γουδί» παραιτήθηκε (Νοέμβρη 1909).

Τεράστια ὑπῆρξε ἡ δράση του στὸ διάστημα αὐτὸ (Φεβρ. 1908—Νοέμβρη 1909) στὸν ὀργανωτικὸ ἀπελευθερωτικὸν τομέα πού εἶχε ἀναλάβει, δράση πού περιληπτικὰ σημειώνεται σὲ 128 σελίδες τοῦ κειμένου.

Σταχυολογῶ μερικὰ τινὰ ἐδῶ ἀπ' τὴς σελίδες τούτης:

Σ' ἓνα ὑπόμνημά του πρὸς τὸν πρωθυπουργὸ καὶ τὸ Διάδοχο γράφει καὶ τὰ ἑξῆς προφητικά: «Ὁ ἀρξάμενος ἐν Μακεδονίᾳ ἀγὼν (...) ἀποτελεῖ κάλλιστον πρᾶγματικὸν σχολεῖον διὰ τοὺς Ἀξιωματικούς (γινωρίζουν) τὴν χώραν ἐν ἧ ἡμέραν τινὰ ὁ Στρατὸς ἡμῶν προώρισται νὰ ἐνιργήσῃ...» καὶ ἡ ἡμέρα αὕτη, ὅπως ξέρομε, ἦρθε ὕστερ' ἀπὸ 4 χρόνια.

Γιὰ τὴν «Ὁργάνωσιν Κωνσταντινουπόλεως» εἶχε στείλει ἐκεῖ τὸν Ἰω-να Δραγούμη καὶ τὸν Ἀξιωμ. Πεζικοῦ Σουλιώτη Νικαλαΐδη. Στὴ δημοσιευμένη στὸ κείμενο ἀλληλογραφία φανερώνονται καὶ τὰ ψευδώνυμά τους:

α) Τοῦ Δ «Παρμενίων» — τοῦ Ι. Δραγούμη» «Ἰωαννίνιος» καὶ τοῦ Σουλ—Νικολ. «Ζ».

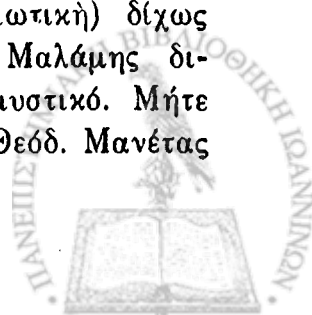
Σὲ μιὰν ἐπιστολὴν τοῦ ἀπ' αὐτὸς ὁ «Παρμενίων» γράφει στοὺς ἐταίρους στὴν πόλιν: «Ἐὰν εὗρητε αὐτόθι, ὡς θὰ εὗρητε βεβαίως, καλοὺς πατριώτας Ἑπειρώτας, ὁμιλήσατε πρὸς αὐτοὺς περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συστάσεως εἰδικοῦ Ἑπειρωτικοῦ τμήματος...».

Σὲ μιὰν ἀπάντησιν ὁ «Ζ» γράφει «καταρτίζεται καὶ θὰ σᾶς ἀποστείλωμεν κατάλογον τῶν ἐνταῦθα Ἑπειρωτῶν μὲ τὰς πατρίδας των (...). Ἐνταῦθα ὑπάρχει Φιλεκαπαιδευτικὸς Σύλλογος Ἑπειρωτῶν μὲ πρόεδρον τὸν κ. Ζαμαρίαν Γυμνασιάρχην (...). Οἱ ἐνταῦθα διαμένοντες Ἑπειῶται εἶναι κυρίως ἐκ τῆς Βορείου Ἠπείρου (...).

Στὴν Πανελλήνιον Ὁργάνωσιν ὀφείλεται ἡ ἐγκατάστασις «μυστικῶν Γραφείων» γιὰ πρώτη φορὰ ὅπως καὶ σὲ ἄλλα κέντρα τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ καὶ στὴν Ἠπειρο.

Ἀπὸ τὰ χαρτιά τοῦ Ἀρχείου τοῦ Π. Δ. βγαίνει πὺς μέχρι τότε τὰ τῆς ὀργάνωσης τῶν Ἑπειρωτῶν τὰ εἶχε ἡ «Ἑπειρωτικὴ Ἑταιρεία» ἢ «Ἐπίκουρος τῶν Ἑπειρωτῶν Ἐπιτροπὴ» καὶ ἡ «Ἑπειρωτικὴ Ἀδελφότης». Οἱ δύο τελευταῖες ἴσως νὰ ἦσαν ὑποκατάστατα τῆς μυστικῆς «Ἑπειρωτικῆς Ἑταιρείας». Κυρίαρχο πάντως πρόσωπο σ' ὅλες αὐτὰς ἐξάγεται ἀπ' τὸ Ἀρχεῖο τοῦ πὺς ἦταν ὁ Δαγκλῆς.

Δροῦσαν ἔτσι στὴν Ἠπειρο δύο ὀργανώσεις (κρατικὴ καὶ ἰδιωτικὴ) δίχως νὰ ξέρουν ὅτι εἶχαν τὸν ἴδιον ἀρχηγό. Ἀκόμα καὶ ὁ Ταγροχης Χρ. Μαλάμης διευθυντῆς τοῦ «τμήματος Ἠπείρου» δὲν εἶχε μνηθεῖ ἀμέσως τὸ μυστικόν. Μῆτε καὶ ὁ «εἰδικὸς γραφεὺς» τοῦ Προξενείου Ἰωαννίνων ὑπολοχαγὸς Θεόδ. Μανέτας



(μὲ τὸ ψευδώνυμο Μαντᾶς) τὸ εἶχε ὑποπτευθεῖ. Βρίσκονται στὸ Ἀρχεῖο Δ. 4 ἐκθέσεις καὶ 2 συμπληρωματικὲς ἐπιστολὲς τοῦ τελευταίου τούτου (χρησιμοποιοῦσε στὴν ἀλληλογραφία του τὸ ψευδώνυμο «Θηρεὺς») πρὸς τὸν Παρμενίωνα (Π.Δ.) γραμμένες τοὺς μῆνες Ὀκτώβρη καὶ Νοέμβρη τοῦ 1908. Γιὰ στόχο εἶχε τὴν προϋπάρχουσα τοπικὴ Ὀργάνωση τῆς Ἡπειρωτ. Ἐταιρείας, γιὰ τὰ πρόσωπα τῆς ὁποίας ἐκφραζόνταν μὲ ἔσχατη περιφρόνηση καὶ ἀναίδεια κυνική.

Ταυτόχρονα σχεδὸν μὲ τὸν Μανέτα εἶχε σταλεῖ στὴν Ἡπειρο «ὁ ἐκ Κερκύρας Μιχαὴλ Λάνδης ἐνθερμος πατριώτης καὶ γνώστης τῶν Ἡπειρωτικῶν καὶ Ἀλβανικῶν πραγμάτων» γιὰ νὰ κυκλοφορεῖ στὶς Ἡπειρωτικὲς κωμοπόλεις ὡς πράκτωρ τῆς Ἀσφαλιστικῆς Ἐταιρείας «ἡ Ἀγκυρα» μὲ τὸ ψευδώνυμο Νινύας καὶ νὰ ὑπογράφεται «Ξάνθος». Οὗτος ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ τὸν Μανέτα καὶ ὁ Μανέτας ἀνακλήθηκε στὴν Ἀθήνα. Στὶς ἐκθέσεις του ποὺ ἀναφέραμε ὁ Μανέτας κάνει λόγο γιὰ τὶς δυσχέρειες τῆς μυστικῆς μεταφορᾶς ὄπλων ἀπὸ τὶς Καλαρρυῖτες στὰ Γιάννινα.

Στὸ κείμενο (Τ. Α. σ. 399) δημοσιεύεται ἓνα κομμάτι ἀπὸ μιὰ γενικὴ ἐκθεση «Ἄμυνα ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ» ποὺ εἶχεν ὑποβάλει στὸν Βασιλῆα καὶ τὸν Διάδοχο ὁ Δαγκλῆς. Γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Ἡπειρο γράφει μεταξὺ ἄλλων: «... Ὁ κίνδυνος τῆς Ἡπείρου ἐγκτεῖται εἰς τὴν μεγάλην τάσιν τῶν Ἀλβανιστῶν νὰ ἐπεκτείνωσιν ἐπὶ ταύτης τὴν ἐπιρροὴν των καὶ νὰ διεκδικήσωσιν αὐτὴν ὡς Ἀλβανικὴν χώραν. (...) Συνιστᾶται ὑμῖν ἡ ἐπέκτασις τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἣτις εἶνε πολὺ παραμελημένη... εἰς τὰ ἀλβανόφωνα ἰδίως χωρία τῆς Βορ. Ἡπείρου καὶ ὁ ὀπλισμὸς τῶν κατοίκων. (...). Ἀπὸ πολλοῦ ἔχουν ζητηθεῖ Ἀξιωματικοὶ καὶ ὑπαξιωματικοὶ «Δι' Ἰωάννια, Καστοριάν κλπ) ὑπογραφὴ Π. Δαγκλῆς».

Τὴν ἐργασία στὰ Γιάννινα ὕστερ' ἀπ' τὴν ἀναχώρηση τοῦ Θ. Μανέτα συνέχισε ὁ Λάνδος. Σχηματίστηκαν τότε ὁμάδες σὲ 65 χωριά, μοιράστηκαν ὄπλα καὶ ὁργανώθηκε ἔλεγχος γιὰ τὴν καλὴν των συντήρηση. Ἀναφέρει σὲ μιὰν ἐκθεσὴ του ὅτι πολλὲς χριστιανικὲς οἰκογένειες ἀναγκάζονται νὰ στέλλουν τὰ κορίτσια τους στὸ Ἰσρηλητικὸ Παρθεναγωγεῖο λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ ἑλληνικὸ δὲν λειτουργεῖ ἱκανοποιητικὰ καὶ κατακρίνει τὸν Ἐπίσκοπο Περιστερᾶς, καταφέρεται κατὰ τῶν Δασκάλων τῆς Ζωσιμαίας, ὀνομάζει σπείραν ψευδοπατριωτῶν αὐτοῦς ποὺ διαχειρίζονται τὴν κοινοτικὴν περιουσίαν, κατηγορεῖ τὸν Μητροπολίτη Βελλᾶς καὶ Κονίτσης Σπυρίδωνα, τὸν Γεν. Πρόξενον στὰ Γιάννενα καὶ ἓνα μόνον ἐπαινεῖ καὶ ἐξαιρεῖ: τὸν Παραμυθιάς Ἱεροθεο.

Γενικὸς Πρόξενος στὰ Γιάννινα ἦταν τότε ὁ Ν.Ι. Ἀγκωνάκης καὶ στὸ Ἀργυρόκαστρο ὑπηρετοῦσε σὰν «εἰδικὸς Γραφεὺς» μὲ τὸ ψευδώνυμο Σίνης καὶ Ἀρης ὁ ὑπολοχαγὸς Ν. Κοντογούρης. Στὸν τελευταῖο τούτον ἔγραφε ὁ Δ. πὼς ἐπιδοκιμᾷ τὰς ἰδέας του περὶ ὀπλισμοῦ τῶν κατοίκων καὶ τῆς διευθύνσεως ἀπὸ αὐτὸν τῆς ὅλης ἐθνικῆς ἐργασίας στὸ διαμέρισμα Δρυϊνουπόλεως καὶ πὼς θὰ γράψῃ στὸν Δούλη νὰ θέσῃ στὴ διάθεσίν του 500 ὄπλα καὶ 50 χιλ. φυσίγγια καὶ ὅτι θὰ προσπαθήσῃ νὰ πάρῃ καὶ ἄλλα. Τοῦ συνιστοῦσε ἐπίσης νὰ συναντηθεῖ μὲ τὸν Μήλιον κ.λ.π. 16 Ὀκτώβρη 1908.

Στὴν Κόνιτσα ὑπηρετοῦσε σὰν «γιασαξῆς» τοῦ Μητροπολίτου Σπυρίδωνος Βλάχου ὁ ἐταῖρος «Τιτάνας» δηλαδὴ ὁ ἀνθυπασπιστὴς τοῦ Πεζικοῦ Ἰωάννης Κέντρος ποὺ τοῦ τὸν εἶχε συστήσει καὶ στείλει ὁ Δαγκλῆς. Ὁ Μητροπολίτης στὰ κρυφὰ ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τακτικοῦ τμήματος τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ὁ ἀνθυπασπιστὴς Ι. Κέντρος στὰ φανερά ἦταν ὁ καβάσης του φορῶντας τὴ στολὴ καὶ τὰ κουμπούρια του. 48 χωριά τῆς περιοχῆς γύρισαν τὸ καλοκαίρι τοῦ 1909 οἱ δύο τους ἐνῶ ὁ Δρυϊνουπόλεως—γράφει σὲ μιὰν ἐκθεσὴ του ὁ Κέντρος—«ἔχει 4—5 ἔτη νὰ περιοδεύσῃ, ὁ δὲ Ἰωαννίνων σχεδὸν δὲν περιόδευσε ποτέ». Στὴν ἴδια ἐκθεσὴ του περιγράφει τὸν Σπυρίδωνα Βλάχον πὼς μεταχειρίζονταν τοὺς

Τούρκους επίσημους με γεύματα και δώρα πολυτελή για να τὰ 'χει καλά και προστατεύει έτσι το ποίμνιό του «Ο κ Λάνδος—γράφει—μέμφεται τοῦ Σεβασμιωτάτου ἐκ προσωπικῶν λόγων...» τὸ πρόσθεσε τοῦτο (σημειώνει στὸ κείμενο ὁ Λευκοπαρίδης) ἐπειδὴ ἤξερε (ὁ Κέντρος) διὸ δὲν ἔχουν ὅλοι τὴν ἴδια γνώμη γιὰ τὸν Μητροπολίτη Σπυρίδωνα.

Στὴν Πρέβεζα ὑπηρετοῦσε σὰν «εἰδικὸς γραφεὺς» ὁ ὑπαξ)κὸς Παπαϊωάννου ἢ Ἰωάννου μετὰ τὸ ψευδώνυμο «Εὐμένης» μετὰ καλὴ δράση. Ἐπίσης ὡς δάσκαλος ὁ «ἐταῖρος» Χρ. Γ. Μήχας.

Ἐπάρχει στὸ Ἀρχεῖο καὶ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ ἐκεῖ Προξένου Φορέστη πρὸς εὐχαριστεῖ τὸν Δ. διότι «τὸν συγκαταριθμεῖ μετὰ τῶν σκαπανέων τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας» μετὰ ἡμερομηνία 17—8—1909.

Ἐπίσης γιὰ τὴ μεταφορὰ καὶ τὴ διανομὴ δλων ἀναγράφονται στὸ κείμενο οἱ παρακάτω λεπτομέρειες: Τὰ ὅπλα μεταφέρονταν ἀπὸ τὴν Πάτρα καὶ τὸν Καρβασαρὰ (Ἀμφιλοχία) καὶ τὰ παρελάβαιναν στὴν Κέρκυρα ὁ λοχαγὸς Πεζικοῦ Δ. Δούλης, στὴ Βόνιτσα ὁ δικηγόρος Ν. Ζέρβας, στὶς Καλαρρύτες ὁ Δήμαρχος (Γιατροῦς) Γ. Σταμάτης ἢ Ζιάγκλης, οἱ περιοδεύοντες 1) Σχολάρχης Κ. Ζῆκος 2) ὁ ψευτοϊερομόναχος Βασίλειος (Μπάλης) καὶ κατὰ ἔκτακτοι συνεργάτες.

Μύριες μικροπεριπέτειες καὶ πολλὰ προβλήματα δημιουργοῦνται γιὰ τὴ μεταφορὰ καὶ τὴ διανομὴ τῶν ὀπλων. Ὁ Δ. στέλλει ἔγγραφες ὁδηγίες στὸ τμήμα Προβέξης καὶ ξέχωρα μιὰν ἐπιστολὴ καθοδηγητικὴ στὸ Γιατρὸ Δήμαρχο Σταμάτη ἢ Ζιάγκλη στὶς Καλαρρύτες τὸ Μάρτη τοῦ 1909. Ἀπὸ τὴν τελευταία ἀποσπῶ τὰ παρακάτω: (...) Τὰ ἐν Κράττει ὅπλα οἱ ἐν Ἰωαννίνοις ἰδιόκῳ μας (Νινύας) τὰ παρέλαβον καὶ τὰ διένειμον. (...) Καὶ τὰ 500 τὰ ὅποια ἔχετε ἐν Καλαρρύταις νὰ τὰ παραλάβωσι τμηματικῶς ἐν ἐχεμυθείᾳ... πρὸς διανομὴν (παρὰ τοῦ (Νινύα)... Ὁσον ἀφορᾷ τὰς εἰδήσεις ἃς μοὶ μεταδίδετε... πρὸ πολλοῦ ἐλήφθησαν τὰ μέτρα τὰ ὅποια συνιστᾶτε, ὡς καὶ ἄλλα... Ἡ τελουμένη ἐθνικὴ ὁργάνωσις ἔχει σκοπὸν τὴν ἠθικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ὁμογενοῦς στοιχείου καὶ τὴν καταπολέμησιν τῶν ξένων προπαγανδῶν...

Ἐπογραφὴ Π. Γ. Δαγκλῆς.

Ἑλληνοαλβανικὲς σχέσεις. Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Π. Δ. βρίσκεται μιὰ ἐντυπὴ «Δήλωση», ἓνα εἶδος συμφωνητικοῦ συνεργασίας Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν κατὰ τοῦ Βουλγαρικοῦ κινδύνου, μετὰ ἡμερομηνία 22 Μάρτη 1907, πρὸς φέρει τὴν ὑπογραφή «Ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλληνοαλβανικῆς Ἐνώσεως». Στὸν ἴδιο φάκελλο καὶ 3 φύλλα τῆς ἐφημερίδος «Πατρίς» (Μάη 1907) ὅπου σχολιάζεται σὰν «ἀστεῖον» τὸ ὡς ἄνω «πρωτόκολλον» πρὸς δὲν εἶχε καμμιά σχέσιν μετὰ τὴν Πανελλήνια Ὅργάνωσις.

Πάνω στὸ ζήτημα τῶν Ἑλληνοαλβανικῶν σχέσεων μαθαίνομε ἀπὸ ἀλληλογραφία τοῦ Δ. (Τομ. Α σελ. 409—412) τίς ἐπίσημες ἐλληνικὲς ἀπόψεις πρὸς διατυπώνει ὁ Π. Δ. αἱ ὁποῖες μάλιστα διατυπώθηκαν ἀπ' αὐτὸν πρὸς τὸν Ἀρβανίτη Ἰσμαὴλ Κεμάλ μπέη.

Σχετικὰ μετὰ τὸ «Σῶμα Ποντίεσσιν» εἴκοσι ἔγγραφα βρίσκονται στὸ Ἀρχεῖο Δ. πρὸς σὲ μερικὰ σημεία—γράφει ὁ Λευκοπαρίδης—διαβάζονται σὰν μυθιστόρημα.

Γιὰ τὰ Ἑπειρωτικὰ ζητήματα δύο ἦταν οἱ στενοὶ συνεργάτες τοῦ Δ.: οἱ Κ. Μ. Μελάς (Κοντὸς) καὶ Σπύρο Μήλιος, ὑποπλοίαρχος ὁ πρῶτος, ὑπομοίραρχος ὁ ἄλλος, καὶ οἱ ὅποιοι, ἀλληλοτρογγόναν μετὰ τὸν Κ. καὶ σπάνια συμφωνοῦσαν.

Στὶς ἐπόμενες σελίδες (Τομ. Α' σ. 416—438) περιέχονται: Ἐκθέσεις τοῦ Δ., ὁργανωτικὲς προσπάθειές του (διεύρυνσις ὑπηρεσίας—προπαγάνδα—προετοιμασία ἐπαναστατικῶν πυρηνῶν σὲ ὑποδουλὰς ἐπαρχίες κλπ) καὶ τέλος ἡ ὁριστικὴ του ἀποχώρησις. Ἀνάμεσα στὶς τόσο ἐνδιαφέρουσες καὶ γεμάτες ἀπὸ ἀλληλογραφίας καὶ ὀνόματα, πρὸς ἔδρασαν κατόπι, σελίδες, περιέχεται καὶ ἡ ἀπὸ Πάτρα μετὰ ἡμε-

ρομηνία 28 Νοέμβρη 1908 ἐπιστολή τοῦ Ἐπιλοχία τοῦ 12ου Συντάγματος Πεζικοῦ Γεωργίου Κονδύλη (Μακεδονομάχου) πρὸς τὸν Συνταγματάρχη Δαγκλῆ, πού ζητοῦσε νὰ σταλεῖ κάπου στὴ Μακεδονία ἢ ἄλλου στὴν Τουρκία, ὅπου νὰ «λαλοῦνται αἱ γλῶσσαι Τουρκικὴ καὶ Βουλγαρικὴ» γιὰ νὰ τὶς ἐκμάθει τέλεια (τὶς ἤξερε γιὰ νὰ συνεννοεῖται) μὲ τὸ σκοπὸ νὰ φανεῖ ὠφέλιμος σὲ κατασκοπεῖες «κ.τ.τ.». Καὶ πράγματι στάλθηκε τότε σὰ Δάσκαλος στὶς Σαράντα Ἐκκλησιᾶς μὲ τὸ ψευδώνυμο Ζαγκᾶς.

Μὲ τὸ Κεφ. Η: Ἀπὸ τὸ Γουδί ἕως τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους (σελ. 439—465) τελιώνει ὁ Α΄ Τόμος Ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Δαγκλῆ.

Οἱ σελίδες αὐτὲς εἶναι διαφωτιστικὲς γιὰ κάμποσα γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Τὸν Φλεβάρη τοῦ 1909 (ἔξη μῆνες πρὶν ἐκραγεῖ τὸ κίνημα στὸ Γουδί) μιὰ καινούργια ὁργάνωση «Πανελλήνιος ΕΘΝΙΚΗ Ὁργάνωσις» ἐκυκλοφόρησε μιὰ προκήρυξη μὲ ἀοριστολόγους φράσεως καὶ σκοποὺς, ἡ ὁποία ἔφερε μεγάλη ἀναταραχὴ, μερικὲς δὲ ἐφημερίδες ἐχαρakterίζαν τὴν ὁργάνωση σὰν ἀπολυταρχικὴ (ἀπὸ πρόσωπα περὶ τὴν Αὐλὴν) μιὰ δὲ ἀπ' αὐτὲς («Νέον Ἄστυ») ἀνέγραψε καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ Συνταγματάρχη Δαγκλῆ, τοῦ Ἰλάρχου Ζυμβρακάκη, τοῦ λοχαγοῦ Τσόντου κ.ἄ. πού δῆθε τὴν ἀποτελοῦσαν. Ἡ διάψευση ὑπῆρξε ἄμεση ἀπὸ τὸν Δαγκλῆ. Ἀναγράφεται ἀπὸ τὸν ἴδιο στὸ κείμενο (σελ. 440—441) καὶ εἶνε γεμάτη ἀπὸ ἀγανάκτηση.

Πρὶν ἐκραγεῖ τὸ κίνημα στὸ Γουδί ὁ Δ. ἐπρωτοστάτησε σὲ μιὰ κίνηση Ἀνωτέρων Ἀξιωματικῶν πού συνεδρίασαν στὸ σπίτι του. Ἀπὸ ἐπιστολὴ του τῆς 9 Ἰουλίου 1909 πού δημοσιεύεται στὸ κείμενο, πρὸς τὸν Συνταγματάρχη Ι. Κωνσταντινίδη (σ. 442—443 Τ.Α.) βγαίνουν ξεκάθαρα οἱ σκοποὶ γιὰ τοὺς ὁποίους ἔγινε ἡ κίνηση τούτη τῶν Ἀνωτέρων Ἀξιωματικῶν.

«... Συνεχόμενος—τοῦ γράφει—ὕπὸ λύπης ἐκ τῆς οἰκτρᾶς ὑπὸ στρατιωτικὴν ἀποψιν καταστάσεως εἰς ἣν εὗρέθη ἡ Πατρίς μας, καὶ ἀκούων, περὶ συνωμοσιῶν καὶ συσκέψεων τῶν κατωτέρων Ἀξιωματικῶν, μόνος ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις Ἀνωτέρων ἔλαβα τὴν πρωτοβουλίαν νὰ συναντηθῶ μετὰ τινων ἐκ τούτων, ἵνα εὕρωμεν τρόπον ἐπιβολῆς ὅπου δεῖ πρὸς ἐφαρμογὴν ἐπὶ τέλους ἐθνικοῦ στρατιωτικοῦ προγράμματος καὶ ταχεῖαν συγκρότησιν Στρατοῦ ἀξίου τοῦ ὀνόματός του...».

Παρακάτω, στὶς σελ. 446—451 (Τ.Α.) τοῦ κειμένου, βρίσκεται ἓνα πολὺ—πᾶρα πολὺ—ἐνδιαφέρον καὶ σημαντικώτατο γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ «Υπόμνημα» πρὸς τὸν Βασιλέα μὲ ἡμερομηνία Ἰούνιος 1909 (δύο σχεδὸν μῆνες προτοῦ ἡ ἐπανάσταση στὸ Γουδί) πού εἶνε ὁλόγραφο καὶ μονογραμμένο ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν Δαγκλῆ καὶ τὸ ὁποῖο «ἐνεκα ἄλλης τροπῆς τῶν πραγμάτων», ὅπως σημειώνει, δὲν δόθηκε στὸ Βασιλιά.

Μετὰ τὸ κίνημα ἡ στάση τοῦ Δ. φανερῶνεται ἀπὸ μιὰ περικοπὴ δημοσιεύματός του στὴν Ἐφημερίδα «Ἐστία» τῆς 20 Αὐγούστου 1909.

«... Ἐμείνα ἀμέτοχος (στὸ κίνημα) διότι διεφώνουν πρὸς τὸν τρόπον καὶ χρόνον τῆς ἐνεργείας ὡς πρὸς τινὰς λεπτομερείας, ἃς ἐμάνθανον διὰ περιλαμβάνονται εἰς τὰ αἰτήματα τῶν Ἀξιωματικῶν. Οὐδέποτε ὁμῶς ἐσκέφθην ν' ἀντιδράσω. (...) Δὲν ἀποκρύπτω ἐν τούτοις... ὅτι δὲν εὗρισκω ὀρθὸν ν' ἀποξενωθῇ ἐντελῶς ὁ Διάδοχος καὶ μέλλον Βασιλεὺς πάσης θέσεως ἐν τῷ Στρατῷ κλπ.».

Στὸν ἴδιο φάκελλο βρίσκεται καὶ μιὰ ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Δ. πρὸς τὸν Ταγματάρχη Α. Παπούλα στὴν Κέρκυρα στὴν ὁποία ἐκφράζει τὶς ἀνησυχίες του γιὰ τὴν τότε (Φλεβάρη 1909) δημιουργηθεῖσα κατάσταση.



Σάν κατακλείδα γράφει στὸν Παπούλια «... Ἐλπίζω ὅτι θέλετε ἐνεργήσει... καὶ μὴ διακινδυνεύσῃ ἐκ νέου ἡ Βασιλεία...».

Στὶς τελευταῖες 5 σελ. τοῦ Α' Τόμου ἀναφέρονται οἱ τέσσερες Διοικήσεις ποὺ τοῦ ἀνατέθηκαν κατὰ σειρὰ ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀποχώρησίν του ἀπ' τὴν Πανελλήνιο Ὁργάνωση Ἰσαμε τὶς παραμονὲς τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Πρῶγμα ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὰ διάφορα ὑπηρεσιακὰ ἔγγραφα καὶ ἐκθέσεις ποὺ περιέχει ὁ σχετικὸς φάκελλος τοῦ Ἀρχείου τοῦ Δαγκλῆ:

1) Διοίκησης Σχολῆς Εὐελπίδων: Τὸ πρῶτο ἐξάμηνο τοῦ 1910.

2) Διοικητῆς 1ης Μεραρχίας (Λάρισα): β' ἐξάμηνο 1910.

3) Ἀρχηγὸς Χωροφυλακῆς: α' ἐξάμηνο 1911.

4) Διοικητῆς 2ας Μεραρχίας (Ἀθηνῶν) ἀπὸ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1911 (δότε καὶ προβιβάστηκε σὲ Ὑποστράτηγο) Ἰσαμε τὸν Αὐγούστο τοῦ 1912. Στενὰ τότε συνεργάστηκε μὲ τὴν ὑπὸ τὸν Eydoux Γαλλικὴ Ἀποστολή.

Διοικητῆς τότε τοῦ 1ου Συντάγματος τῆς 2ας Μεραρχίας ποὺ διοικοῦσε ὁ δ Στρατηγὸς Δαγκλῆς ἦταν ὁ Γάλλος (τῆς ἀποστολῆς) Ἀντισυνταγματάρχης B. Bordeaux. Βρίσκεται στὸν φάκελλο τοῦ Ἀρχείου σχέδιο ἀναφορᾶς ποὺ εἶχε τότε ὑποβάλλει ἐναντίον του ὁ Δ. πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸ (Ὑπουργὸ Στρατιωτικῶν Βενιζέλο) γιὰ τὸν αὐταρχικὸ του τρόπο. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐμπόδισε τὸν Bordeaux (σημαίνει ὁ Λευκοπιρίδης (σελ. 462 Α.Τ. ὑποσημείωση) νὰ γράψῃ στὸ βιβλίο του: «L' Orient Helénique Contemporain» γιὰ τὸν Μέραρχό του Δαγκλῆ: «... εἶχε πίσω του ὥραία καὶ μακρὰ σταδιοδρομία στρατιωτικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ. Πολὺ μορφωμένος. Πνεῦμα ἀνοιχτό, μεθοδικό, ζυγισμένο. Ἀντιπροσώπευε, νομίζω, τὸν Ἕλληνα τοῦ παλαιοῦ καιροῦ».

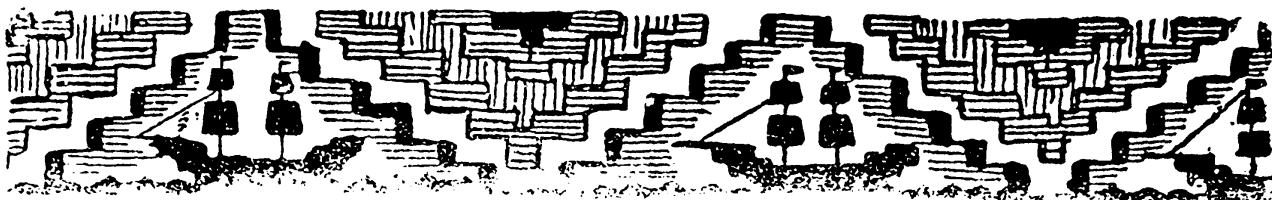
Ὁ σχετικὸς φάκελλος τοῦ Ἀρχείου περιέχει πλῆθος ἀπὸ ἔγγραφα καὶ σημειώσεις σχετικὲς μὲ τὴν ἐκπαίδευση καὶ τὴ Διοίκηση.

Καὶ ὁ πρῶτος Τόμος τοῦ Ἀρχείου Δαγκλῆ τελειώνει μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωα τῶν Βαλκανικῶν πολέμων Ταγματάρχη Βελισσαρίου, ποὺ πρῶτος ἔσπασε τὴν Τούρκικη γραμμὴ στὴν πολιορκίαν τῶν Γιαννίνων καὶ ποὺ σκοτώθηκε τὸ 1913 στὰ στενὰ τῆς Κρέσνας. Ἴδου ἡ γνώμη τοῦ Μέραρχου του Δ. γι' αὐτὸν τὸν Μάη τοῦ 1912 (ἀπὸ τὸν φάκελλο):

«Ταγματάρχης Βελισσαρίου. Ἀληθὲς ὅτι εἶναι λίαν νευρικὸς καὶ πιεστικὸς πρὸς τοὺς κατωτέρους του, δυσκόλως δυνάμενος νὰ διοικήσῃ. Ἐχει ὅμως πολὺς στρατιωτικὰς γνώσεις, πρωτοβουλίαν καὶ εὐτολμίαν...».

(Συνεχίζεται)





RENE GENDARME

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ NANCY

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ βιβλίου «La Pauvrete des Nations»

Μετάφραση καὶ Σχόλια : ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΤΣΟΥΡΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἀπὸ πολὺν καιρὸ καὶ κυρίως τὴν τελευταία τριετία πολὺ μελάνη ἔχει σπαταληθῇ σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς παιδείας ὡς συντελεστοῦ τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας.

Τὰ διάφορα ὅμως ἄρθρα καὶ μελέτες ποὺ γράφτηκαν εἶχαν κυρίως φιλολογικὴ καὶ θεωρητικὴ σύνθεση καὶ ἐπομένως ὁ ἀντίλογος, πάντοτε καλόπιστος, δημιουργοῦσε σύγχυση, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ ζημιὰ καὶ καθυστέρηση τῶν ἀναγκαίων ἐκπαιδευτικῶν μεταρρυθμίσεων καὶ τὴν ἐνίσχυση τῆς τεχνικῆς παιδείας, ἀπαραίτητα καὶ ἀναγκαῖα σήμερα, ὅπου ἡ τεχνολογία καὶ οἱ θετικὲς ἐπιστῆμες ἀποτελοῦν τὴν ἀφετηρία καὶ τὸ ὑπόβαθρο τῆς ταχύτερας ἐξελίξεως τῶν κρατῶν.

Γι' αὐτὸ ἡ γνώμη ἐνὸς οἰκονομολόγου, ἀποτέλεσμα καὶ συνισταμένη ἐργασιῶν, παρατηρήσεων καὶ ἐρευνῶν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως ἄλλων κρατῶν, ἐκρίθη ἀναγκαῖο νὰ ἐπιστρατευθῇ, ὥστε νὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ ἀποκρυσταλλώσουμε σαφεῖς καὶ συγκεκριμένους ιδέες, μὴ ἐπιδεχόμενες ἀμφισβητήσεις, γιὰ τὶς δυνατότητες τῆς παιδείας, νὰ διαδραματίσῃ ἓνα δημιουργικὸ ρόλο κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐκβιομηχανίσεως ἐνὸς ἔθνους.

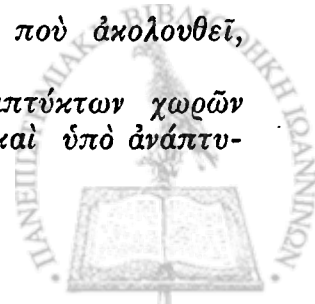
Ἡ μελέτη ποὺ ἀκολουθῇ εἶναι ἡ μετάφραση τοῦ κεφαλαίου περὶ «Παδείας καὶ Ἀναπτύξεως» ἀπὸ τὸ βιβλίον «*Η φτώχεια τῶν ἐθνῶν*» τοῦ Καθηγητοῦ τῶν Νομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἑπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Nancy καὶ τῆς Ἀνωτάτης Ἑθνικῆς Σχολῆς Διοικήσεων τῶν Παρισίων R. Gendarme.

Πρὶν 200 χρόνια, ὁ θεμελιωτὴς τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης Adam Smith, θέλοντας νὰ συστηματοποιήσῃ τὶς ιδέες του γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη, διάλεξε σὰν τίτλο τοῦ βιβλίου του «*Ὁ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν*», στηριζόμενος στὶς ὑπάρχουσες δυνατότητες τῶν τότε (γνωστῶν) κρατῶν γιὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν.

Παραδόξως ὅμως ἡ ἀνάπτυξη αὐτῶν τῶν κρατῶν, ἔκανε νὰ φανῇ ἡ «*Φτώχεια τῶν Ἑθνῶν*», τῶν περισσοτέρων σήμερα ὑποανάπτυκτων ἐθνῶν, καὶ γι' αὐτὰ εἶναι γραμμένο τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ R. Gendarme «*La Pauvrete des Nations*».

Καὶ τὸ κεφάλαιο δηλ. περὶ παιδείας (τοῦ ὁποίου τὸ ἄρθρον ποὺ ἀκολουθεῖ, εἶναι ἀπλὴ μετάφραση) ἀφορᾷ κυρίως τὶς ὑποανάπτυκτες χώρες.

Ἀλλὰ, ἐνῶ ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἀνεπτυγμένων καὶ ὑποανάπτυκτων χωρῶν εἶναι τεράστια, οἱ διαφορὲς μεταξὺ ὑποανάπτυκτων οἰκονομιῶν καὶ ὑπὸ ἀνάπτυ-



ξη (δηλ. μεταξὺ Sous—Developpee καὶ en Voie de Developpement) εἶναι μικρὲς καὶ συχνὰ δυσκολοδιάκτριτες, δεδομένου ὅτι καὶ οἱ ὑπὸ ἀνάπτυξη οἰκονομί-ες ὑποδιαιροῦνται ἀκόμα σὲ ἐκείνες ποὺ ἐξακολουθοῦν νὰ ἀναπτύσσωνται (καὶ μάλιστα μὲ διαφορετικούς ρυθμούς ἐτησίας ἀναντύξεως) καὶ στὶς στάσιμες.

Τὸ ἄρθρο λοιπόν, καθὼς θὰ διαπιστωθῇ, δὲν παύει νὰ ἰσχύη καὶ γιὰ τὴν ἐλληνικὴ οἰκονομία, ἡ ὁποία ἔχει ξεπεράσει τὸ στάδιο τῆς ὑποἀναπτύξεως. Ἐπειδὴ ἡ πλήρης ἀφομοίωση τοῦ ἁρθρου θὰ ἀπαιτοῦσε μερικὲς εἰδικὲς γνώσεις, ἡ ἐπέμβαση τοῦ μεταφραστοῦ μὲ ὑποσημειώσεις (Σ.Μ.) εἶναι συχνή. Κατὰ βάση ὅμως εἶναι σαφὲς καὶ κατατοπιστικὸ καὶ γι' αὐτὸ ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ μετάφρασή του. Καὶ ἔγινε τόσο γιὰ νὰ ἀκουστῇ καὶ μιὰ γνώμη ὑπεύθυνη, συγκεκριμένη καὶ στηριζομένη στὴν ἀλάνθαστη γλῶσσα τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν ἐρευνῶν, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν μεταρρυθμιστῶν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος καὶ τῆς ἀνάγκης ἐνισχύσεως τῆς τεχνικῆς παιδείας καὶ κυρίως πρὸς καταπολέμηση τῆς ἐσφαλμένης κοινωνικῆς προκαταλήψεως γιὰ τὴν μειωμένη ἀξία καὶ γιὰ τὸ μικρὸ κοινωνικὸ γόητρο τῶν τεχνικῶν καὶ τῶν ἀπασχολουμένων μὲ τὰ χειρωνακτικὰ ἐπαγγέλματα (αὐτῶν δηλ. ποὺ σπούδασαν γιὰ νὰ γίνουν ἐργάτες).

Τὸ μέλλον, ἡ ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας καὶ τὸ γόητρο τῆς χώρας στὰ δικά τους χέρια θὰ στηρίζονται.

Αὐτό, μὲ λίγα λόγια, ὑποστηρίζει ἡ μελέτη ποὺ ἀκολουθεῖ.

Γ. ΠΑΤΣΟΥΡΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐχουμε ἤδη θίξει τὸ πρόβλημα τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ὑποἀναπτύκτων χωρῶν σὲ δυὸ ἀπὸ τὶς μορφές του:

—Τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ, κατὰ τὴν ἀνάλυση τῶν κριτηρίων ὑποἀναπτύξεως.

—Τῆς ἐλλείψεως εἰδικευμένου προσωπικοῦ, κατὰ τὴν μελέτη τῶν ἀνωμαλιῶν τῆς ἀναπτύξεως.

α) Γιατί ἡ ἀναλογία τῶν ἀναλφαβήτων ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ κριτήρια τῆς ὑποἀναπτύξεως;

Ἀφ' ἑνὸς ἐπειδὴ ὁ ἀναλφαβητισμὸς εἶχε ἀντιμετωπισθῇ μέχρι πρόσφατα ὅχι σὰν μιὰ ὑποἀπασχόληση τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ σὰν μιὰ κοινωνικὴ μάστιγα συνώνυμη τῆς δυστυχίας ἢ τῆς ἐπιδημίας. Ἡ ἐξαφάνισή του, αὐξάνουσα τὴν κοινωνικὴ εὐπορία, ἔθεωρεῖτο μᾶλλον κατανάλωση, παρὰ ἐπένδυση, μιὰ πολυτέλεια τῶν πλουσίων χωρῶν, παρὰ μιὰ ἀνάγκη τῶν φτωχῶν (χωρῶν).

Ἀφ' ἑτέρου, ἐπειδὴ, ἡ γενίκευση τῆς στοιχειώδους παιδείας, στοιχίζοντας περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἐκστρατεία ἐμβολιασμοῦ, αὐτὸ τὸ σύμπτωμα ἔθεωρεῖτο πολὺ πρὶν δύσκολο νὰ ἐξαφανισθῇ.

β) Ὑπὸ τὴν δυτέρα τῆς ἁποψη, ἡ παιδεία εἶναι ἓνα στοιχεῖο ὑποδομῆς, ἓνας συντελεστὴς παθητικός, «ἀρνητικός» τῆς ἀναπτύξεως. Ὅπως μιὰ ἐπιμελητεία δὲν κερδίζει τὴν μάχη, ἡ ἐκπαίδευση δὲν ἀναπτύσσει τὴν οἰκονομία, ἀλλὰ ὅπως ἐκείνη, εἶναι ἀπαραίτητη.

Ἡ ἐκπαίδευση κατανάλωση καὶ ἡ ἐκπαίδευση ὑποδομὴ ἀκολούθησαν βῆμα πρὸς βῆμα τὴν ἀνάπτυξη τῶν δυτικῶν χωρῶν, βαθμηδόν, ὅσο ἡ οἰκονομία τους ἀπελευθερωνόταν ἀπὸ τὶς ἀναγκαῖες πηγὲς καὶ περιώριζε τὸν χρόνον ἐργασίας. Τώρα ἡ συντόμευση τῆς προθεσμίας διαδόσεως τῶν ἀνανεώσε-



ων (ή ανάγκη δηλ. ταχείας εφαρμογής της μοντέρνας τεχνικής) και ή έντατικοποίηση της ειδικούσεως υποχρεώνουν να προηγείται των αναγκών της οικονομίας σέ έρευνήτες και ειδικευμένο προσωπικό. Θεωρούν του λοιπού τις δαπάνες εκπαιδύσεως σαν παραγωγικές επενδύσεις, πράγμα που εξηγεί την άνθηση, πρόσφατα, των οικονομικών έρευνών στον τομέα της παιδείας.

Η θεωρία της οικονομικής ανάπτυξεως ώφελείται άμεσα κατά το μέτρο όπου:

‘Αφ’ ενός οι υποανάπτυκτες χώρες οφείλουν να άφωμοιώσουν γρήγορα την εφαρμοσμένη τεχνική ώστε κατά κάποιο τρόπο να πιάσουν το τραίνο στην πορεία του.

‘Αφ’ έτέρου, αν ή αξιοποίηση του ανθρώπινου στοιχείου είναι ένας θετικός συντελεστής ανάπτυξεως, οι προοπτικές ανάπτυξεως εύρύνονται, έπειδή ή εργασία είναι ο πιο άφθονος συντελεστής παραγωγής του Τρίτου κόσμου⁽¹⁾.

Χρησιμοποιώντας τους ανθρώπους σαν καθηγητές και μαθητές δηλ. με ένα χαμηλό πραγματικό κόστος, ή εκπαίδευση θά ήτιν ο πιο προσιτός τρόπος ανάπτυξεως για τις φτωχές και πυκνωκατοικημένες χώρες των οποίων διεγείρει την ανάπτυξη με τρεις τρόπους.

—Ένισχύοντας ένα «κλίμα ανάπτυξεως» στον πληθυσμό δημιουργώντας τις απαραίτητες αίτιες.

—Διαμορφώνοντας ένα ειδικευμένο προσωπικό σέ συνάρτηση με τις εκτιμήσεις των μελλοντικών αναγκών.

—Δημιουργώντας ένα δυναμικό Elite, ανάλογο με τους επιχειρηματίες του ξεκινήματος του εύρωπαϊκού καπιταλισμού, αλλά συστηματικά διαμορφωμένο για τις λειτουργίες της οργάνωσης.

Σ’ αυτούς τους τρεις σκοπούς αναλογούν τα τρία επίπεδα εκπαιδύσεως: στοιχειώδης, μέση, άνωτάτη.

Υπό την χρηματική όμως έννοια, ή εκπαίδευση είναι μιá επένδυση ανταγωνιστική των υλικών επενδύσεων. Η θεωρία των επενδύσεων παιδείας πρέπει να καθορίση για κάθε στάδιο ανάπτυξεως το μέγεθος της αναγκαίας εκπαιδύσεως, την μορφή και κατανομή της, τις απαραίτητες αναλογίες μεταξύ ανθρώπινων και υλικών επενδύσεων σέ σχέση με τα κριτήρια των επενδύσεων παιδείας.

Η αναζήτηση αυτών των κριτηρίων βρίσκεται στην άρχή ακόμα (δέν αναμένονται χρήσιμα αποτελέσματα γρηγορώτερα από 10 – 15 έτη) και ή εκπαιδευτική πολιτική έτέθη υπό την πίεση ισχυρών μη οικονομικών συντελεστών. Δέν μπορεί λοιπόν κανείς ακόμα παρά να προβάλη τα πλαίσια μιās στρατηγικής της εκπαιδύσεως.

ΕΙΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΤΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Για το άτομο ή μόρφωση είναι πηγή προσωπικής ικανοποιήσεως, αλλά και κοινωνικού γοήτρου και εισοδήματος⁽²⁾. Είναι ένα αγαθό τόσο επι-

1. Κατά τον John Vaizey ή παιδεία κατ’ άρχή μπορεί να παίξη στην ανάπτυξη των υποανάπτυκτων χωρών τον ίδιο ρόλο (που έπαιξε) ή άπεριόριστη προσφορά έδαφών για την ανάπτυξη των Η.Π.Α.).

2. Σε ανεπτυγμένες χώρες, το ήμερομίσθιο ενός άποφοίτου της στοιχειώδους ισούται περίπου με το 1/3 του μέσου κατ’ άπασχολούμενο εισοδήματος. Σε μιá υποανάπτυκτη οικονομία, ή αναλογία αυτή ισούται με το 2 δηλ. είναι διπλάσιο.

θυμητό ώστε ο Ο.Η.Ε. το περιέλαβε στα δικαιώματα του ατόμου⁽¹⁾. Για μια κυβέρνηση που ζητά να στηριχθεί στο λαό, είναι μια επένδυση πολύ αποδοτική πολιτικά, βρυχυρόνια κυρίως, επειδή δεν εμφανίζεται ανεργία διπλωματούχων. Δυστυχώς αν και είναι βέβαιον ότι η παιδεία αποτελεί αγαθό, ή απόδοσή της στη φάση του ξεκινήματος (της οικονομίας) δεν εκτιμήθηκε ποτέ, και ούδέποτε αναλύθηκε πραγματικά. Έτσι, αφού αναλυθεί το κόστος των επενδύσεων παιδείας, θα αποπειραθούμε την εκτίμηση της αποδοτικότητας και του προβλήματος της ικανότητας αφομοίωσης των μορφωμένων ατόμων από τις υπό ανάπτυξη οικονομίες.

ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Α.—Το πραγματικό κόστος της παιδείας στις υποανάπτυκτες χώρες δηλαδή η αξία των αγαθών και υπηρεσιών που θα παράγουν οι συντελεστές παραγωγής, αν δεν ήταν τόσο σύνθετη στο οικονομικό κύκλωμα, είναι δύσκολο εκτιμηθεί και ποικίλλει ανάλογα της οικονομίας. Άλλα σε κάθε πυκνωκατοικημένη χώρα που μαστίζεται από ανεργία και επομένως ή όριακή παραγωγικότητα της εργασίας είναι περίπου μηδέν, φαίνεται ότι το πραγματικό κόστος είναι πολύ χαμηλό, στο ποσοστό δπου ή εκπαίδευση χρησιμοποιεί ανθρώπους σαν καθηγητές και μαθητές και δεν χρειάζεται παρά ελάχιστα αγαθά⁽²⁾. Ο Nutske προτρέπει τη χρησιμοποίηση των ανέργων για τη συσσώρευση υλικού κεφαλαίου.

Β.—Το χρηματικό κόστος των επενδύσεων παιδείας είναι, αντίθετα, αναλογικά πολύ υψηλότερο απ' ό,τι στις βιομηχανικές χώρες.

Ο καθηγητής Α. Lewis (του Manchester), υπολόγισε ότι για να λάβουν όλα τα παιδιά δετή στοιχειώδη εκπαίδευση, θα στοίχιζε σε τρέχουσες τιμές (1962):

0,8%	του	έθνικου	είσοδημάτος	τους	στις	Η Π.Α.
1,7%	»	»	»	»	στη	Ζαμάϊκα
2,8%	»	»	»	»	»	Γκάνα
4%	»	»	»	»	»	Νιγηρία

Αυτές οι διαφορές εξηγούνται πρώτα από το γεγονός ότι ο μέσος μισθός ενός δασκάλου αντιπροσωπεύει:

1,5	φορές	του	μέσου	κατά	κεφαλή	είσοδημάτος	στις	Η.Π.Α.
3	»	»	»	»	»	»	στη	Ζαμάϊκα
5	»	»	»	»	»	»	»	Γκάνα
7	»	»	»	»	»	»	»	Νιγηρία
2,5	»	»	»	»	»	»	»	Ελλάδα

1. Άρθρο 26 παρ. 2. «Κάθε άτομο, δικαιούται εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση παρέχεται δωρεάν, κυρίως δε ή βασική και θεμελιώδης παιδεία. Η στοχευμένη παιδεία είναι υποχρεωτική. Η επαγγελματική και τεχνική παιδεία πρέπει να γενικευθεί. Η είσοδος στην ανωτάτη παιδεία πρέπει να είναι ανοικτή εξ ίσου σε όλους όσους το αξίζουν».

2. Μια εξαίρεση εν τούτοις, όσον αφορά το τμήμα της εκπαίδευσης, το όποιο θα μπορούσε να έχει μια αυξημένη παραγωγικότητα στην οικονομία (τεχνική παιδεία). Το άμεσο, επίκαιρο, κόστος αυτής της υποχρέωσης στην παιδεία μπορεί ενδεχομένως να είναι πολύ υψηλό.

Σ.Μ. Οι ανωτέρω έννοιες θα γίνουν περισσότερο αντιληπτές όταν δ αβαστή ολόκληρο το κεφάλαιο.



Και τὸ βάρος εἶναι τόσο ἐπαχθέστερο ὅσο ἡ ἀναλογία πληθυσμοῦ σχολικῆς ἡλικίας πρὸς τὸν συνολικὸ πληθυσμὸ εἶναι ὑψηλότερη⁽¹⁾.

Ἄν συγκρίνῃ κανεῖς π.χ. τὴ Βραζιλία καὶ τὴν Γαλλία καὶ θελήσῃ νὰ δώσῃ στοὺς δυὸ πληθυσμοὺς τὴν ἴδια ἐκπαίδευση ἀπὸ ἡλικίας 6—13 ἐτῶν θὰ εἶχε: στὴ Γαλλία 4,3 ἐνεργοὺς ἐνήλικες γιὰ κάθε μαθητὴ καὶ 1,2 μόνον στὴν Βραζιλία. Δηλαδή γιὰ τὴν τελευταία ἓνα βάρος 3,5 (4,3:1,2) φορὲς ἐπαχθέστερο.

Γιὰ τὰ τρία στάδια ἐκπαιδεύσεως, οἱ δημόσιες δαπάνες ἀντιπροσωπεύουν ὡς πρὸς τὸ συνολικὸ τοὺς ἐθνικοὺς εἰσόδημα τὸ 2,3% γιὰ τὴ Βραζιλία, τὸ 2,1% γιὰ τὴ Χιλή, τὸ 1,7% γιὰ τὴν Κολομβία, τὸ 6,1% γιὰ τὴν Ἰαπωνία. Γιὰ τὰ περισσότερα ὑποανάπτυκτα κράτη, οἱ δημόσιες ἐπενδύσεις παιδείας ἀντιπροσωπεύουν τὸ 1)5 περίπου τοῦ προϋπολογισμοῦ τοὺς.

Τὸ ἐπὶ μέρους κόστος τῶν τριῶν σταδίων ἐκπαιδεύσεως εἶναι:

α) Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶναι ἡ περισσότερη δαπανηρὴ.

Κατὰ τὶς ἐκτιμήσεις τῆς συνόδου τῆς UNESCO στὸ Καράτσι τὸ 1960, ἓνα πρόγραμμα γενικεύσεως τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως στὴν Νοτιο—ἀνατολικὴ Ἀσία, τὸ ὁποῖο θὰ ἀνέβαζε τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν ἀπὸ 64 ἑκατ. τὸ 1960 σὲ 220 τὸ 1980, θὰ στοίχιζε ἐτησίως ἀπὸ 390 ἑκατ. δολλάρια τὸ 1960, 3.260 ἑκατ. δολλάρια τὸ 1980.

Ἐξετάζοντας στὴ συνέχεια ποία εἶναι ἡ σημερινὴ ποσοστιαία κατανομή τῶν Δημοσίων Ἐπενδύσεων παιδείας μετὰ τῶν διαφορῶν ἐπιπέδων ἐκπαιδεύσεως σὲ μερικὲς χῶρες, ἔχουμε τὸν ἐπόμενον πίνακα, ὁ ὁποῖος μᾶς δείχνει ὅτι, τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν Δημοσίων Ἐπενδύσεων ἐκπαιδεύσεως δαπανῶνται γιὰ τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση.

Χ ὤ ρ ε ς	Στοιχειώ-	Μ Ε Σ Η		Ἀνωτέ-	Ἀνωτά-	Διαφορὰ
	δης	Γενικὴ	Τεχνικὴ	ρα	τη	
Δ. Γερμανία	53,8	20,2	11,5	10,5		4,1
Η. Π. Α.		79,8		15,9		4,3
Αἴγυπτος	35,1	21,3	11,4	—	11,8	20,4
Ἰνδονησία	57,7	1,8	2,2	8,2	2,5	27,5
Ἰνδία	45,1	18,1	2,8	1,7	10,3	21,9

β) Μέση παιδεία

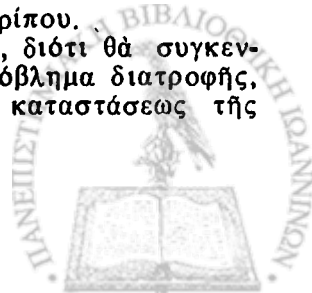
Στὶς Η.Π.Α. ἡ ἀμοιβὴ ἑνὸς καθηγητοῦ μέσης ἐκπαιδεύσεως εἶναι διπλάσια τοῦ κατὰ κεφαλὴ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος· αὕτῃ ἡ ἀναλογία εἶναι 12 στὴ Ζαμπίκα καὶ 30 στὴ Νιγηρία.

Ἐν τούτοις κατὰ τὸν Lewis περισσότερες ἀπὸ τὶς τρέχουσες δαπάνες, ἀρκετὰ ὑψηλές, εἶναι οἱ δαπάνες ἀκινήτων ποὺ ἐμποδίζουν τὴν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας. Στὴ Γκάνα π.χ. δημιουργοὺν οἰκοτροφεῖα (500 μαθητῶν καὶ 20 καθηγητῶν) ποὺ στοίχιζον 250.000 λίρες, ἐνῶ στὴν Ἀγγλία μποροῦν νὰ κατασκευάσουν ἓνα ὥραϊο σχολεῖο (παρὰ τὴ διαφορὰ τιμῆς ὑλικῶν καὶ ἡμερομισθίων) μὲ 50.000 λίρες⁽²⁾.

1. Σὲ σχέση μετὰ τὸ συνολικὸ πληθυσμὸ ὁ πληθυσμὸς 5—14 ἐτῶν ἀντιπροσωπεύει: 12% στὴν Ἀργεντινὴ, 22% στὴν Ἰαπωνία, 25% στὶς Ἰνδίες.

Σ.Μ.: Στὴν Ἑλλάδα ἡ ἀναλογία ἦταν στὶς 30—6—64 17% περίπου.

2. Σ.Μ.: Τὸ οἰκοτροφεῖο ὁμοῦς εἶναι ἀπαραίτητο στὴ Γκάνα, διότι θὰ συγκεντρῶσει τὰ παιδιὰ ὁλόκληρης ἐπαρχίας. τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζουν πρόβλημα διατροφῆς, στέγης καὶ βιβλίων, δεδομένης τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς περιοχῆς.



γ) Ἀνωτάτη παιδεία

Κατὰ τὸν καθηγητὴ Lewis ὅλα τὰ Πανεπιστήμια ποὺ ἔγιναν στὴν Ἀφρικὴ (καὶ γενικὰ στὶς ὑποανάπτυκτες χῶρες) στοιχίζουν 3—5 φορές ἀκριβώτερα ἀνὰ φοιτητὴ ἀπὸ τὰ Εὐρωπαϊκά.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τρέχουσες δαπάνες, οἱ χῶρες ποὺ στρατολογοῦν τοὺς καθηγητὲς τῶν πανεπιστημίων τοὺς ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν, οἱ Ἀφρικανικὲς χῶρες κυρίως, τοὺς πληρώνουν ἀκριβώτερα ἀπ' ὅ,τι στὴ χώρα καταγωγῆς τοὺς. (6.500 λίρες τὸ χρόνο, ἔναντι 4.000 λιρῶν στὴν Ἀγγλία).

Αὐτοὶ οἱ στρατολογηθέντες πληρώνονται 1.000 λίρες τοῦλάχιστον περισσότερο ἀπ' ὅ,τι οἱ (αὐτόχθονες) δημόσιοι λειτουργοὶ τῆς αὐτῆς μορφώσεως. Ἡ δὲ τιμὴ κατὰ φοιτητὴ εἶναι περισσότερο ὑψηλὴ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχει 1 καθηγητὴς ἀνὰ 3 φοιτητὰς στὴν Ἀφρικὴ, 1 πρὸς 8 στὴν Ἀγγλία καὶ 1 πρὸς 20 στὶς Η.Π.Α.

Σ' αὐτὰ προστίθενται καὶ τὰ ἐξοδα κατασκευῆς, δεδομένου ὅτι (σήμερα) τὰ Πανεπιστήμια γίνονται ἔξω ἀπὸ τίς πόλεις καὶ ἀπαιτοῦν μιὰ δαπανηρὴ ὑποδομὴ.

Στὸ κόστος τῆς παιδείας τῶν ὑποαναπτύκτων χωρῶν πρέπει νὰ ὑπολογίζεται ἀκόμα, εὐκόλα ὑπολογιζομένη ἀλλὰ πολὺ ὑψηλὴ, ἡ σπατάλη παιδείας. Ὁ ὁρος ἐννοεῖ τὴν παιδεία ποὺ παρέχεται στοὺς μαθητὲς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐγκαταλείπουν κατὰ τὴν διάρκειά τῶν σπουδῶν τοὺς, π.χ. γιὰ τὸ σύνολο τῆς Ἀφρικῆς, οἱ ἀπώλειες φθάνουν τὸ 20% τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν Νιγηρίαν μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ ἑκτοῦ ἔτους τῆς στοιχειώδους παιδείας 54% τῶν ἀρρένων μαθητῶν καὶ 65% τῶν κοριτσιῶν ἐγκαταλείπουν τίς σπουδές. Σὲ μιὰ τάξη δημοτικοῦ σχολείου στὸ Πακιστάν, θὰ βρῇ κανεὶς τελικὰ μόνον 2% τοῦ συνόλου στὶς ἐπαγγελματικὲς ἀπασχολήσεις. Στὴν Ἱατρικὴ Σχολὴ τοῦ Dacca σὲ κάθε ἑκατοντάδα ἐγγεγραμμένων φοιτητῶν, δύο μόνον τελικὰ γίνονται ἱατροί, πρᾶγμα ποὺ διογκώνει τὸ μέσο κόστος τῶν φοιτητῶν ἱατρικῆς. Στὴν Οὐγκάντα ἐπὶ 1 000 μαθητῶν ποὺ εἰσέρχονται στὸ δημοτικὸ σχολεῖο μόνον ἓνας τελειώνει τὴ μέση ἐκπαίδευση.

Ἡ παραποίηση ἐνὸς τόσο σημαντικοῦ τμήματος τῶν ἐθνικῶν πόρων στὴ συσσώρευση ἀνθρωπίνου κεφαλαίου στηρίζεται (ἄρα γε) σὲ οἰκονομικὰ κριτήρια ἀποδοτικότητος;

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΠΟΔΟΤΙΚΟΤΗΤΟΣ ΤΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Αὐτὲς οἱ ἐκτιμήσεις εἶναι δύο εἰδῶν: οἱ ἔμμεσες καὶ οἱ ἄμεσες.

Οἱ ἔμμεσες προσπαθοῦν νὰ ἀριθμοποιήσουν τὸ ρόλο τῆς ἐκπαιδεύσεως στὴν ἀνάπτυξη τῶν δυτικῶν οἰκονομιῶν ἀπὸ 50ετίας.

Οἱ δεύτερες χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ 1924· τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Gosplan ὑπολόγισε τὴν αὔξηση τῆς παραγωγικότητος σὲ κάθε ἐπίπεδο ἐκπαιδεύσεως.

α) Ἡ παιδεία καὶ ἡ γενικὴ ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας.

Ἀπὸ τὸ 1919 ἕως τὸ 1957 τὸ ἐθνικὸ εἰσόδημα τῶν Η.Π.Α. αὐξήθηκε 3% ἐτησίως. Ὁ S. Fabricant κατανέμει αὐτὴ τὴν αὔξηση σὲ 1% στὴν αὔξηση τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου καὶ σὲ 1% στὴν διόγκωση τῶν ἐργατῶν. Τῇ δὲ διαφορᾷ (τοῦ ὑπολοίπου 1%) τὴν κατανέμει σὲ δύο κυρίως ἐπὶ μέρους συντελεστές. Τὴν ὀργάνωση καὶ τὴ μόρφωση.

Μιὰ ἀπὸ τίς αἰτίες τοῦ ποσοστοῦ αὐτοῦ τῶν δύο τούτων συντελεστῶν



είναι διτι σήμερα ο ρόλος τους στην ανάπτυξη φαίνεται δι αυξήθηκε(1).

Το ίδιο φαινόμενο, το οποίο φαίνεται νά συμβαίνει καί στις χώρες υπό ανάπτυξη, αλλά λιγώτερο κτυπητά, μπορούσε νάχη συμπληρωματικές αιτίες π.χ. πρόοδος στην απόδοση των πηγών, μεγαλύτερη κινητικότητα μεταξύ τομέων των εργατών, μεγαλύτερη ευχέρεια αφομοιώσεως της τεχνικής προόδου, αποτέλεσμα της γενικεύσεως της παιδείας.

Σ' αυτό το στάδιο της έρευνης, το σφάλμα της μεθόδου, ακόμα κι' αν αυτές οι εκτιμήσεις είναι ακριβείς, είναι αφ' ενός το δι δεν είμαστε σέ θέση νά διαστείλουμε τον συντελεστή παιδεία από τους λοιπούς επί μέρους συντελεστές καί αφ' ετέρου νά διαφοροποιήσουμε το ρόλο αυτών των συντελεστών, ανάλογα μέ το στάδιο αναπτύξεως πού έχει φθάσει ή οίκονομία.

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ	1929	1956
Φυσικές πηγές	9 ⁰ / ₀	5 ⁰ / ₀
Κεφάλαιο	22 ⁰ / ₀	20 ⁰ / ₀
Έργασία	69 ⁰ / ₀	75 ⁰ / ₀

β) 'Η παιδεία καί ή παραγωγικότης των εργατών.

Σύμφωνα μέ τη μελέτη του Gosplan στη Ρωσία το 1924 ένα έτος μαθητείας σέ εργοστάσιο αύξηνε την παραγωγικότητα ενός αναλφαβήτου από 12 — 16⁰/₀ μόνο, ενώ

1 έτος στοιχειωδών σπουδών την αυξάνει κατά	30 ⁰ / ₀
4 έτη » » » αυξάνουν κατά	79 ⁰ / ₀
7 » » καί βραχυχρ. μέσης αυξ. κατά	235 ⁰ / ₀
9 » » » μέση αυξάνουν κατά	280 ⁰ / ₀
13—14 » » Μέση καί 'Ανωτάτη αυξ. κατά	320 ⁰ / ₀

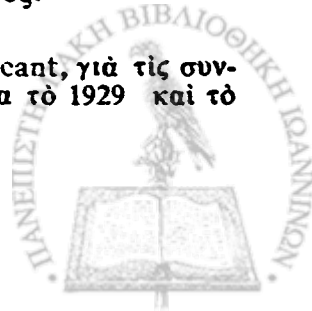
Οί πιστώσεις παιδείας του 1924 ήταν 1622 εκατομμύρια ρούβλια. Το 1934 ο St. Stroumiline υπελόγισε την αύξηση του έθνικού εισοδήματος πού οφείλονταν στην αύξηση της παραγωγικότητος των εργατών, οί οποίοι είχαν λάβει στοιχειώδη εκπαίδευση στα πλαίσια του οίκονομικού προγράμματος, σέ 2 δισεκατομ. ρούβλια.

Σέ πέντε έτη λοιπόν επαγγελματικής ζωής (εργασίας των εκπαιδευθέντων) οί επενδύσεις εκπαιδεύσεως τους είχαν αποσβεστή (2000 1622=378 X 5,3=2000).

Αυτό το έντυπωσιακό αποτέλεσμα δεν πρέπει έν τούτοις νά προκαλέση ψευδαισθήσεις. Το 1924 ή Ρωσία βρισκόταν σέ μιá ώρισμένη (προϋπάρχουσα) κατάσταση παραγωγής καί μόνο ή έλλειψη ειδικευμένων εργατών έμπόδιζε τη βελτίωσή της. Άλλα ιστορικά παραδείγματα μās δείχνουν οίκονομίες πού αναπτύχθηκαν μέ ένα πληθυσμό κατά μεγαλύτερο ποσοστό αναλφάβητο (Ευρώπη ΧΙΧ' αιώνα) καί άλλα διτι ή συσσώρευση υλικού καί ανθρώπινου κεφαλαίου έγινε διαδοχικά μέ επιταχυνόμενο ρυθμό (Ίαπωνία). Άλλά δεν υπάρχει κανένα παράδειγμα αναπτύξεως μέ αφετηρία την παιδεία.

Πρός ένίσχυση αυτής της θέσεως έρχονται τά σημερινά παραδείγματα ενεργείας των μορφωμένων στις ολιγώτερο ανεπτυγμένες χώρες.

1. Τουτό αποδεικνύεται στους υπολογισμούς πού έκανε ο Fabricant, για τις εισφορές των διαφόρων συντελεστών παραγωγής στο έθνικό εισόδημα το 1929 καί το 1956.



Η ΙΚΑΝΟΤΗΣ ΑΠΟΡΡΟΦΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Υπάρχουν στις Ίνδίες 750.000 άνεργοι απόφοιτοι μέσης και άνωτάτης εκπαίδευσης. Στην Αφρική υπάρχει πληθώρα διπλωματούχων. Δύο είναι οι άμεσοι λόγοι αυτής της παράδοξης καταστάσεως. Η διαφορά των άμοιβων άφ' ενός και η άνισορροπία στο έσωτερικό του εκπαιδευτικού συστήματος άφ' άλλου.

Η ΔΙΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΑΜΟΙΒΩΝ

Το μορφωμένο άτομο στοιχίζει σοβαρά στην οίκονομία εν σχέσει με το μέσο κατά κεφαλή εισόδημα. Το είδαμε ήδη καθ' όσον άφορā την μόρφωση.

Η αίτία είναι διπλή:

α) Για να προσελκύσουν «ειδικούς» ευρωπαίους πρέπει να τους προσφέρουν μιā ανώτερη άμοιβή άπ' αυτή που παίρνουν στην Ευρώπη. Οι αυτόχθονες που έχουν το ίδιο πτυχίο κερδίζουν το ίδιο, δεδομένου ότι δεν θā (πρέπει να) υπάρχουν διακρίσεις. Αυτό συμβαίνει πράγματι στην Αφρική.

β) Υπάρχει ένας φαύλος κύκλος της παιδείας: Άν ή προσφορά των μορφωμένων είναι χαμηλή, οι άμοιβές τους είναι ύψηλές. Αυτή η άμοιβή είναι τόσο ύψηλότερη, όσο ο τομέας που χρησιμοποιεί μορφωμένους δεν μπορεί να άναπτυχθῇ και κατά συνέπεια τὰ περιθώρια στενεύουν. Για να αύξηθῇ λοιπόν ή ζήτηση θā έπρεπε οι άξιώσεις των πτυχιούχων να μειωθούν. Και ο άνταγωνισμός που όφείλεται στο κύμα των πτυχιούχων ώφείλει να προσαρμοσθῇ σ' αυτή την κατεύθυνση. Δυστυχώς (δμως) άντι να δεχθούν τις κατώτερες άμοιβές των φιλοδόξων προσδοκιών τους, φαίνεται να προτιμούν την άνεργία.

Φαίνεται λοιπόν ο πολιτικός κίνδυνος που άντιπροσωπεύουν αυτές οι δυσारेστημένες γενεές των νέων μορφωμένων σε μιā κεκορεσμένη άγορά εργασίας (δηλ. σε μιā κοινωνία με περιωρισμένα περιθώρια άπορροφήσεώς τους) κυρίως σε επίπεδα άντίστοιχα των προσόντων τους⁽¹⁾.

ΟΙ ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Μπορούμε να διακρίνουμε δύο τύπους άνισορροπίας του συστήματος παιδείας που ρυθμίζουν την άνάπτυξη μιās σύνθετης οίκονομίας σάν συνέπεια της ίκανότητός της να άπορροφήση τις διάφορες ειδικότητες.

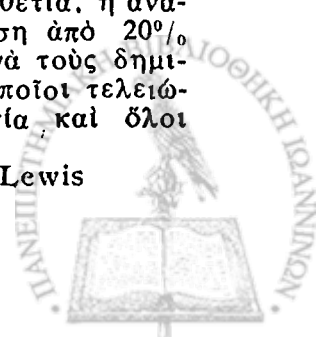
—Μιā άνισορροπία κάθετη μεταξύ των επιπέδων εκπαίδευσης.

—Μιā άνισορροπία όριζόντια μεταξύ των διαφόρων κλάδων σπουδών.

ΚΑΘΕΤΟΣ ΑΝΙΣΟΡΡΟΠΙΑ

Η δημιουργία μορφωμένων θεωρείται σάν «πολλαπλασιαστής της άπα-

1. «Πέρα από το κόστος της, ή γενίκευση της στοιχειώδους εκπαίδευσης, αν ίδρυθῇ τάχιστα, γεννά προβλήματα άπορροφήσεως. Σε μιā κοινωνία όπου 20% μόνον των παιδιών ακολουθούν την στοιχειώδη παιδεία και όπου 10% μόνον την τελειώνουν, ή ζήτηση άποφοίτων δημοτικού είναι τέτοια, ώστε να προκαλή μιā ύψηλή άμοιβή των άπασχολουμένων σε γραφικές εργασίες. Άν όμως, μέσα σε μιā 10ετία, ή αναλογία των παιδιών που παρακολουθούν την στοιχειώδη εκπαίδευση περάσει από 20% σε 80%, όπως συνέβη σε ώρισμένα κράτη της Δ. Αφρικής, καταλήγουν να τους δημιουργήσουν τὸ συναίσθημα ότι έξαπατήθηκαν. Διότι ή μάζα των νέων οι όποιοι τελειώνουν τη στοιχειώδη εκπαίδευση άναζητā στις πόλεις ύπαλληλική εργασία και όλοι αυτοί που δεν βρίσκουν άπογοιτεύονται».



σχολήσεως». Μόνοι 500 αναλαφάβητοι εργάτες απασχολούνται σε συνηθισμένες δραστηριότητες μικρής παραγωγικότητας ή μόνον άργοί. Με ένα μηχανικό μπορούν να σκάψουν αulάκια άρδεύσεως, ή να κάνουν δρόμους· με ένα μηχανικό, αρχιτεχνίτες και ειδικευμένους εργάτες, σχηματίζουν ένα βιομηχανικό σύνολο. Είναι λοιπόν ένα είδος καταρράκτου (πυραμίδος) απασχολήσεως· ένας μηχανικός επιτρέπει να χρησιμοποιηθούν 5 αρχιτεχνίτες, οι όποιοι χρησιμοποιούν 100 ειδικευμένους εργάτες, οι όποιοι προσφέρουν απασχόληση σε 500 χειρώνακτες. Από τη διάρθρωση της πυραμίδας της εκπαιδεύσεως εξαρτάται ταυτόχρονα ή άφομοίωση από την οίκονομία του ειδικευμένου προσωπικού και ή άπορρόφηση της άνεργίας του μη ειδικευμένου προσωπικού.

Άρα το πιο άπαραίτητο επίπεδο εκπαιδεύσεως στην οίκονομική ανάπτυξη είναι της μέσης παιδείας.

Η στοιχειώδης παιδεία δέν επιφέρει καμιά γνώση της εφαρμοζόμενης τεχνικής, έστω και της πλέον ύποτυπώδους. Έν άπουσία ειδικού έκτελεστικού προσωπικού, μία ύπό ανάπτυξη οίκονομία δέν χρειάζεται παρά ένα πολύ μικρό άριθμό πτυχιούχων πανεπιστημίου και άλλως τε σ' αυτό το επίπεδο στοιχίζουν όλιγώτερο άν εισαχθούν από το έξωτερικό. Αντίστροφα 2—4 έτη συμπληρωματικής μορφώσεως μετά την στοιχειώδη, επιτρέπουν να σχηματισθί όλο το ειδικευμένο προσωπικό: τεχνικών βοηθών ιατρών, μέσων και άνωτέρων στελεχών των επιχειρήσεων, γεωργοτεχνίτες, δάσκαλοι κ.λ.π. Έχει ύπολογισθί ότι ή άναλογία μεταξύ των απασχολήσεων που άπαιτούν πτυχίο άνωτάτης σχολής και εκείνων για τις όποιες μία μέση παιδεία είναι ίκανοποιητική πρέπει να είναι 1 προς 5 στις βιομηχανικές χώρες και 1 προς 10 στις ύποανάπτυκτες. Η παρουσία π.χ. 10 βοηθών νοσοκόμων κατά ιατρόν θα επέτρεπε την διασφάλιση των άναγκαίων πρακτικών βοηθειών και στις πιο άπομακρυσμένες άγροτικές περιοχές και θα άξιοποιούσε τον ιατρό άποδοτικότερα, (κυρίως μόνο για τις σοβαρές περιπτώσεις που θα του έστελναν οι βοηθοί, για την όργάνωση της ύγιεινης στην ύπαιθρο). Ένώ σήμερα μπορεί κανείς να συναντήση σε πολλές χώρες ιατρούς να κάνουν έμβόλια ή μηχανικούς να χρησιμοποιούνται για σχεδιαστές. Ένας ίκανοποιητικός άριθμός λοιπόν βοηθών και τεχνικών θα πολλαπλασίαζε την άποτελεσματικότητα των πτυχιούχων.

Ποία λοιπόν είναι σ' αυτό το σημείο ή κατάσταση των ύποαναπτύκτων χωρών;

(Συνεχίζεται)

Σ. Μ.: Άνάλογα με το επίπεδο ανάπτυξεως το ίδιο μπορεί να συμβή με τους άποφοίτους μέσης ή άνωτάτης εκπαιδεύσεως σε άλλες περισσότερο προωδευμένες χώρες. Έξ ου και ή άνάγκη προγραμματισμού της παιδείας βάσει των μελλοντικών άναγκών κάθε οίκονομίας.

Έπίσης στις χώρες ύπό ανάπτυξη, ή άπότομη ώθηση της τεχνικής παιδείας χωρίς παράλληλη έκβιομηχάνιση κινδυνεύει να έχη τά ίδια δυσάρεστα άποτελέσματα.



ΣΠΥΡΟΥ Γ. ΜΟΥΣΕΛΙΜΗ

Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΑΔΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΚΡΟΜΑΝΤΕΙΟ ΤΗΣ ΕΦΗΡΑΣ

ΜΥΘΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Μέσα στο σκοτάδι τῶν αἰώνων πού πέρασε ὁ κόσμος, ἀπὸ τὶς ἀστραπὲς καὶ τὶς βροντὲς, τὶς λάμπεις καὶ τὰ μπουμπουνητά, τὸ θάνατο καὶ τὴν ἐλπίδα καὶ τὶς βοὲς τῶν ὑπογείων ρεομένων ὑδάτων καὶ τὸ μυστήριο πού κρύβει τὴ δημιουργία τῆς ζωῆς, ὁ ἄνθρωπος κατερχόμενος ἀπὸ τὰ δέντρα ὅπου ἔβρισκε τὴν τροφή του καὶ φώλιαζε προστατευόμενος ἀπὸ τὰ θηρία, ἀπὸ τὴν κάψα τοῦ ἡλίου καὶ τὶς βροχές, κάτου ἀπὸ τὰ φυλλώματά τους ἢ ἐξερχόμενος ἀπὸ τὴ μούχλα τῶν ὑγρῶν σπηλαίων, μὴ μπορῶντας ἀλλιῶς νὰ ἐξηγήσει τὰ φυσικὰ αὐτὰ φαινόμενα, δημιούργησε τὶς οὐράνιες, γήινες καὶ χθόνιες θεότητες.

Θεὸς τ' ἀπάνου κόσμου στὴ Θεσπρωτία ἦταν ὁ Πελασγικὸς Δίας.

«Ζεῦ ἄνα, Δωδωναίε, Πελασγικὲ τηλόθι ναίων».

(Ἰλιάδα Π. 233)

Τοῦ δὲ κάτου κόσμου ὁ Ἀηδωνέας (Πλούτωνας).

Στοὺς δυὸ τούτους θεοὺς ἰδρύθηκαν ὑπαίθρια χρηστήρια.

Τοῦ Δία, θεοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆς, στίς ὄχθες τοῦ Καλαμᾶ, γιὰ τοὺς ζωντανούς, καὶ τοῦ Πλούτωνα, θεοῦ τοῦ Ἀδῆ, στίς ὄχθες τοῦ Ἀχέροντα, γιὰ τοὺς πεθαμένους.

Στὸ μαντεῖο τοῦ Δία, τοῦ ὁποῖου βρέθηκε (1961) στὴ Ρίζανη (τώρα ἀγ-Γιωργής), διπλὸς χάλκινος πέλεκυς, χρησιμοποιούμενος στὴν παλιὰ λατρεία, ὁ θεὸς παρουσιάζονταν στὸν ὕπνο στὸν κοιμούμενο μάντη ἢ μάντισσα κι' ἔλεγε τὶς ρῆσες του. Ἀργότερα, πού τὸ μαντεῖο μεταφέρθηκε στὴν κοιλάδα τοῦ Τόμαρου, οἱ βουλὲς τοῦ Μεγάλου θεοῦ φανερώνονταν στοὺς ἀνθρώπους μὲ τὸ θρόϊσμα τῶν φύλλων δρύας, τὴ φωνὴ περιστερᾶς ἢ καὶ τὸν ἥχο κρουομένης σφαίρας σὲ χάλκινο καζάνι.

Μολογιέται στὴ Σέλιανη πὼς ἓνας χωριανὸς εἶχε πάει ταξίδι στὴν παλιὰ Ἑλλάδα. Ἐκεῖ ἔτυχε μιὰ Κυριακὴ ν' ἀκούσει στὸ καφενεῖο τοῦ χωριοῦ δυὸ ἀνθρώπους νὰ συζητοῦν γιὰ τὰ ὄνειρα. Ὁ ἓνας ἔλεγε πὼς βλέπει στὸν ὕπνο μιὰ γυναῖκα νὰ τοῦ λέει :

*«Σέλιανη Βουνὶ λιβάδι
σ' ἓναν κῶλο ἀπὸ καρυὰ
εἶν' καζάνι μὲ φλουριά».*

Ἀμέσως τοῦ πηγαίνει ὁ νοῦς στὴν καρυὰ πού ἦταν στὸ Λιβᾶδι· Βουνὶ τῆς Σέλιανης. Ἔρχεται στὸ χωριό, ξεκολλώνει τὴν καρυὰ καὶ βρίσκει στὴ ρίζα τῆς ἓνα καζάνι φλωριά.

Στὸ μαντεῖο τοῦ Πλούτωνα (Ἀηδωνέα) οἱ ζωντανοὶ ἔρχονταν σ' ἐπαφὴ



μέ τους νεκρούς ὕστερα ἀπὸ παρακαλεσύνες πρὸς τοὺς θεοὺς τοῦ Ἰδῆ καὶ αὐτοὺς τούτους τοὺς νεκρούς, μέ διάφορες τελετουργίες καὶ μανταλογήματα.

«Ἰδῶνεῦ, Ἰδῶνεῦ, λίσσομαι
νεκρῶν πλάκα καὶ Στύγιον δόμον».

(Σοφοκλῆς «Οἰδίππους ἐπὶ Κολωνῶ» στίχ. 1560, 1564)

«Αὐτὰρ ἐπὴν εὐχῇσι λίσσῃ κλυτὰ ἔθνεα νεκρῶν
ἔνθ' οἷν ἄρνειόν ρέζειν θῆλύν τε μέλαιναν».

(Ὀδύσ. Κ. 526—527)

Πανομοιότυπο τῶν μαντολογημάτων τούτων ἔχομε σήμερα οἱ χριστιανοὶ τὰ τρισάγια ποὺ γίνονται ἀπὸ τοὺς παπάδες—(μάντες) γιὰ τοὺς νεκρούς, τὰ ραντίσματα μέ κρασί (ἀνάμμα τῶν κολύβων), ψωμιοῦ (σχώριου) καὶ σταριοῦ (ἀλφίτου) καὶ τὰ πνευματικά φαινόμενα (μέντιουμ).

Ὡς τὸ 1950 μ.Χ., ὅπου ἀποξηράθηκαν οἱ βάλτοι τοῦ Φαναριοῦ τῆς Θεσπρωτίας, ἀκούονταν στὸν κάμπο τὴν ἀνοιξὴ κάποιος ὑπόγειος μηκυθμός, σὰ μούγκρισμα μεγάλου βοϊδιοῦ, κλεισμένου σὲ ὑπόγεια φυλακή. Ὁ ἴδιος, ποὺ ἔμεινα ἓνα φεγγάρι δάσκαλος στὴν Τσουκνίδα, ἄκουσα μέ τ' αὐτιά μου τὸ βουητό. Τοῦτο προέρχονταν, ὅπως ἀποδείχθηκε, ἀπὸ τὶς ὑπόγειες ροές τοῦ νεροῦ, γιὰτὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἀποξέραση τῶν βάλτων ἔπαψε νὰ χουγιάζει.

Ἀπὸ τὴ βοή τούτη, ἡ ὁποία ὑπαρχε καὶ στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια, σχηματίσθηκε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ὅπως εἰπώθηκε, ἡ ἰδέα τῶν χθονίων θεῶν καὶ δικαιολογημένα τοποθετήθηκε ἐδῶ ὁ Ἰδῆς.

Κοντὰ στὸν Ἰδῆ τοποθετήθηκαν ἡ Στύγα καὶ τὰ Ἡλύσια Πεδία, ὁ Παράδεισος, στὸν ὁποῖο ὁ Πλούτωνας ἐπὶ σαράντα ἡμέρες τὸ χρόνο ἐπέτρεπε τὴν παραμονή στοὺς νεκροὺς ἀφοῦ ἔβγαιναν ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ δώματα τοῦ Ἰδῆ «Ἰδαο δόμους», προσηλιάζονταν στὰ γλοερὰ λιβάδια τῶν ἀσφόμελων καὶ μετὰ ξανακλειδώνονταν στὰ παγερὰ κατοικειὰ τους.

Στὰ Ἡλύσια Πεδία συναντιόνταν οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν καὶ συνομίλαγαν μεταξὺ τους ὅπως οἱ γυναῖκες τὰ καλοκαιρινὰ βράδια στὶς γειτονιές.

«ἦσαν αἶψα δ' ἴκοντο κατ' ἀσφοδελὸν λειμῶνα,
ἔνθα τε ναίουσι ψυχαί, εἶδωλα καμόντων».

(Ὀδύσ. Ω. 12—13)

Ἄλλο χθόνιο φαινόμενο, ποὺ σύμβαλλε στὴν τοποθέτηση ἐδῶ τὸν Ἰδῆ, εἶναι καὶ ἡ πηγὴ τοῦ γλυκοῦ νεροῦ ποὺ βγαίνει μέσα ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ σχηματίζει χουχλαστὴ δίνη στὸν κόλπο τ' ἀη-Γιαννάκη κοντὰ στὸ Χειμέριο ἀκρωτήριο.

«Ἔστι δὲ δίνη κατὰ τὸ γενέθλιον καλούμενον
τῆς Ἀργολίδος, ὕδωρ γλυκὸν ἐκ θαλάσσης ἀ-
νερχόμενον, τὸ δὲ ἀρχαῖον καὶ καθίε-
σαν ἐς τὴν δίνην τῷ Ποσειδῶνι ἱπ-
πους οἱ Ἀργεῖοι κεκοσμημένους χαλινοῖς.
Γλυκὸν δὲ ὕδωρ ἐν θαλάσῃ δηλὸν ἔστ'
ἐν τῇ Θεσπρωτίδι κατὰ τὸ Χειμέριον
καλούμενον».

(Παυσανίας βιβλ. 8. Κεφ. 7. Παράγρ. 2)

Μὲ τὸ κατέβασμα ἀπὸ τὰ βόρεια μέρη τῶν Ἀχαιῶν, οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάς (Σέλλας), Ἑλλανες, ἀρχαιότατης Πελασγικῆς πόλης, ποὺ ὅπως θὰ ἰδοῦμε παρακάτω ἦταν στὴ θέση τῆς σημερινῆς Παραμυθιάς, καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὴ γύρω περιοχὴ καλούμενοι Θεσσαλοὶ τῆς Πελασγειώτιδας Θεσπρωτίας ἐγκαλεῖπουν τὸν τόπους τους καὶ ἔρχονται στὴν πεδιάδα τῆς Ὀλύτσικας, μεταφέροντας καὶ τὸ χρηστήριο τοῦ Πελασγικοῦ Δία ποὺ εἶχαν κληρονομιά ἀπὸ τοὺς προγόνους, καὶ

ἀπ' ἐκεῖ διέρχονται τὴν Πίνδο καὶ ἐγκατασταίνονται στὴν ἐκεῖθεν πεδιάδα, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ ὄνομά τους ὀνομάσθηκε Θεσσαλία. Κι' ἐδῶ ἰδρύουν μαντατοφόρο ἱερὸ τοῦ ἰδίου θεοῦ.

Στὴ νέα πατρίδα διατηροῦν τὶς φάρες τους, τὶς φυλές. Οἱ τῆς Ἑλλάς Ἑλλανες κάνουν ξεχωριστὸ βασίλειο, τὸ βασίλειο τῶν Ἑλλάνων (Ἑλλήνων) ὑπὸ τὸν Πηλέα, τὸν πατέρα τοῦ Ἀχιλλέα.



ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ : Ἀποψη τῆς Παραμυθιάς ἀπὸ τὸ Ἀεροδρόμιο, χτισμένης στὴ θέση τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάς

«Σελλοί, ἔθνος Ἡπειρωτικὸν τῆς Θεσπρωτίας κληθὲν ἀπὸ τοῦ παρα-
ρέοντος ποταμοῦ ἀπὸ Σελλοῦ τοῦ
Θετταλοῦ (Θεσπρωτοῦ) τὸ γένος, ὅθεν
κατὰ διαδοχὴν οἱ τοῦ Διὸς ἱερεῖς
ἐγίνοντο.

Δεῖ δὲ νοεῖν ὡς ἐστὶν ἐκ πλήρους
Σελλοὶ καὶ γὰρ ὁ συνορίζων τοῖς
τόποις ποταμὸς Σελλῆεις ἀφ' οὗ
εἰκὸς παροίκεις Σελλοὺς κα-
λεῖσθαι».

(Σχολιαστὴς Ὀμήρου)

«...τὸν (ὁποῖον θώρακα) ποτὲ Φυλεὺς
ἤγαγεν ἐξ Ἐφύρης ποταμοῦ ἀπὸ
Σελλήεντος». (Κοκκυτοῦ)

(Ἰλιάδα Ο. 530—531)

Ἡ Πελασιγῶτιδα, κοιτίδα τῶν Πελασγῶν, («Ζεῦ, ἄνα Δωδωναίε, Πελασι-
κέ»), βρῖσκονταν σίγουρα στὴ Θεσσαλία τῆς Θεσπρωτίας.



«Ἦν δὲ πρότερον περὶ Σκοτοῦσαν
πόλιν τῆς Πελασγείας Θετταλίας
τὸ χρηστήριον. Ἐμπρησθέντος δὲ ὑ-
πὸ τινος τοῦ δένδρου μετηνέχθη κα-
τὰ χρησμόν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς
Δωδώνην».

(Ἰδομ.)



ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ : Ξίφος καὶ αἰχμή δό-
ρατος 16ου π.Χ. αἰώνα

(Μουσεῖο Παραμυθιάς)

«Ἔστι δὲ ἐν τῇ ἐσόδῳ (Θερ-
μοπυλέων) ταύτῃ θερμὰ λουτρά.
Ἐδέδμητο δὲ τεῖχος κατὰ ταύ-
τας τὰς ἐκβολὰς καὶ τό γε πα-
λαιὸν πύλαι ἐπῆσαν. Ἐδει-
μαν δὲ Φωκαέες τὸ τεῖχος
δελσαντες, ἐπεὶ Θετταλοὶ ἦλ-
θον ἐκ Θεσπρωτῶν οἰκή-
σαντες γῆν τὴν Αἰολίδα τὴν
περ νῦν ἐκτέαται».

(Ἡρόδ. βιβλ. Ζ. «Πολύμνια» 176)

«Πόλις ἐν τῇ Θεσπρωτίδι ἐν ᾗ
ἴστατο δρυς ἐν ᾗ μαντεῖον γυ-
ναικῶν προφητῶν».

(Σουΐδας)



Και στις ημέρες μας μεταφέρονται θρησκευτικά έθιμα, ιερά και δοξασίες από τὸ ἓνα μέρος στὸ ἄλλο, ὅπως μετακομίσθηκαν ἀπὸ τοὺς «ἀναστενάρηδες» οἱ ἐκχριστιανισμένες ὀρφικὲς μυστηριακὲς τελετουργίες ἀπὸ τὴ Θράκη στὴ Μακεδονία. Οἱ «ἀναστενάρηδες» κατόπιν προσευχῆς καὶ νηστείας χορεύουν μὲ γυμνὰ πόδια ἐπάνω σ' ἀναμμένα κάρβουνα.

Ἀπὸ τὸ ὄνομα τῶν Σελλῶν (Ἑλλῶν) μὲ τὶς ὠραίες καὶ καλὲς γυναῖκες, ποὺ μετοίκησαν στὴ σημερινὴ Θεσσαλία, ὀνομάσθηκε ἡ περιοχὴ Ἑλλάδα καλλιγύναικα.

«Οἶον ὅτε πρῶτον λίπον Ἑλλάδα καλλιγύναικα».

(Ἰλιάδα Ι, 447).

Ἄν καὶ τὸ χρηστήριο τοῦ Δία μετακινήθηκε ἀπὸ τὴν ἔδρα του καὶ πάει ἄλλου, τὸ νεκρομαντεῖο τῆς Ἐφυρας δὲ σάλεψε ἀπὸ τὸν τόπο του, γιὰτὶ ἦταν



ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔ : Τὸ τεῖχος ποὺ περιέβαλλε τὴν ἀρχαία Ἑλλά «Τσαρδάκια» τῆς Παραμυθιάς

«Ἡ Ἑλλά πόλις τῆς Θεσπρωτικῆς Θετταλίας, ἔκειτο πλησίον τοῦ Σελλήεντος (Κοκυτοῦ) ποταμοῦ κάτωθεν τοῦ Χαονοκάστρου».

συγκρατημένο καὶ συνυφασμένο μὲ τὴν Ἀχερουσία λίμνη, τὸ Ἑρεβος, τὴ χθόνια βοή τῆς γῆς, τὸ σκοτεινὸ νεφέλωμα τῶν Κιμερίων, τὴ Στύγα καὶ τοὺς ποταμοὺς Ἀχέροντα, Κοκυτὸ καὶ Πυριφλεγέθοντα καὶ δὲ μπόρει νὰ ξεχωρισθεῖ ἀπ' αὐτά.

Ἐπειδὴ κατὰ τὸν Τρωϊκὸ πόλεμο ἀπ' ὅσους ἔλαβαν μέρος Ἀχαιοὺς, Δαναοὺς κ.λ.π. ἀνδρειότεροι ἀναδείχθηκαν οἱ Ἑλληνας τοῦ Ἀχιλλέα, τ' ὄνομα κυριάρχησε, κάλυψε καὶ ξαφάνισε σιγὰ σιγὰ τὶς ἄλλες φυλές. Ὁ καθένας ἀπέφευγε νὰ κατονομάσει τ' ὄνομα τῆς φυλῆς του, σὰν ὑποδιέστης καὶ ἀποκαλοῦνταν Ἑλληνας. Ἔτσι ἀπλώθηκε καὶ διαδόθηκε τ' ὄνομα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ χώρα ὀνομάσθηκε Ἑλλάδα. Παράδειγμα φέρω σήμερα τὰ γύρω τοῦ Σουλίου χωριά. Φιλονικοῦν ποὺ νὰ πρωτοπάρει τ' ὄνομα τοῦ Σουλίου γιὰ νὰ λέγονται οἱ κάτοικοι Σουλιώτες. Ὡς τὰ χθὲς τὰ γύρω τῶν Ντερβιζιάνων χωριά αὐτοτιτλοφοροῦνταν «Λάκα Σούλι». Τώρα πῆρε μοιράδι ἡ καλλίτερα τ' ἄρπαξε ὅλο καὶ δὲν ἄφησε οὔτε χαψιὰ γιὰ κανένα ἄλλον παρέκει ἢ περιφέρεια Παραμυθιάς, ἡ ὁποία ὀνομάσθηκε Ἐπαρχία Σουλίου.

Ἄλλοίμονό του καὶ ἄστραπὴ ποὺ τὸν βάρεσε καὶ τὸν ἔκαψε τὸ λαὸ ἐκεῖνο ποὺ ἀναπαύομενος στὸν ἥσκιο τῶν προγόνων του προσπαθεῖ νὰ ζήσει καὶ νὰ

εὐημερήσει. Μοιάζει τὸ θρησκολάτρη, πού ξαπλωμένος στὸ κρεβάτι, περιμένει μετὰ τὸ «κύριε ἐλέησον» νὰ κατεβάσει ὁ οὐρανὸς μάνα νὰ φάει.

Ἡ Θεσπρωτία δὲν εἶναι μόνο ἡ Ἑλλένισσα, ἡ μάνα τῶν Ἑλλενῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ κοιτίδα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνοπελασγικῆς θρησκείας.

Στὰ παλαιὰ χρόνια ἡ Θεσπρωτία ἀπλώνονταν ἀπὸ τὰ παράλια τοῦ Ἰόνιου Πέλαγους ὡς τὴν κοιλάδα τῶν Γιαννίνων, περιλαμβάνοντας τῆς Ἀηδωνιάς τὸν κόμπο (Φανάρι), τὴν πεδιάδα τοῦ Ραγιοῦ, ὅπου οἱ Ρωμαῖοι μεγιστάνες ἔθρεφαν ἀγέλες βοϊδιῶν, τῆς Παναοῦ (Μαργαριτιοῦ), τῆς Θεσσαλίας (Παραμυθιάς), τῆς Δράμεσης, τὰ Σουλιωτοχώρια (Σκάπετα), τὴ Λάγκα τοῦ Μπότσαρη, τὴ Ντουσκάρα καὶ τὴ Δωδώνη τῆς Ὀλύμπιας, ἔχοντας σύνορα ἀνατολικά τὴν ὁροσειρὰ τῆς Σαντοβίτσας—Κοσμηρᾶς—Μανωλιάσσας, δυτικὰ τὴ θάλασσα τοῦ Ἰόνιου, νότια τὰ βουνὰ τῆς Κασσώπης καὶ βόρεια τὴν Κεστρίνη, τὴν πέρα τοῦ Καλαμᾶ χώρα.

Ἀπὸ τὰ κόκκαλα βοϊδιῶν, προβάτων καὶ ἄλλων μικρῶν καὶ μεγάλων ζώων καὶ ἀπὸ τὰ ὅπλα ἀπὸ πυριτόλιθο, πού βρέθηκαν μέσα σὲ κροκαλόπαγο (λατυπόπαγο) πέτρωμα στὸ Ραχούλι τῆς Παραμυθιάς, σχηματισμένο ἀπὸ ἀπορρίμματα (κόκκαλα) καὶ ἄλλα ἄχρηστα ὅπλα καὶ ἄλλα εἰδίσματα τῶν ἀνθρώπων τῶν σπηλαίων τῆς τοτινῆς ἐποχῆς, καὶ συντρίμμια λιθαρῶν (κροκάλες) ἡλικίας 10—15 χιλ. προχριστιανικῶν χρόνων, καὶ ἀπὸ τὸ Σπήλαιο τοῦ Ἀετοῦ, κοντὰ στὶς ὄχθες τοῦ Καλαμᾶ ἐπὶ λαγκαδιᾶς τῶν πλαγιῶν τοῦ βουνοῦ Μάλια, στὸ ὁποῖο βρέθηκαν πολλὰ ἀνθρώπινα κόκκαλα («Ὅσο γιὰ τοὺς πρωτονεολιθικοὺς λαοὺς τῶν δυτικῶν περιοχῶν, οἱ κάτοικοι τοῦ Ἑλ. Γκασεῶ. θάβονταν σὲ σπήλαια ἢ μέσα σὲ στρογγυλὲς κίστιες». Τζακέττας Χόουνς «Ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας», τόμ. Α., σελ. 305) καὶ πῆλινα μελανόχροα ἀγγεῖα, ὡς καὶ κόκκαλα ζώων προερχόμενα ἀπὸ θυσίες, καὶ τὸ ὁποῖο χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴν ἐναποθέτηση τῶν νεκρῶν (νεκροταφεῖο) τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς (5.000 προχριστιανικῶν χρόνων), ἀποδείχεται, φῶς φανάρι, ὅτι ἡ Θεσπρωτία κατοικοῦνταν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότατους χρόνους τῆς μεσολιθικῆς καὶ νεολιθικῆς ἐποχῆς. (Παλαιολιθικὴ ἐποχὴ 1,5 ἔκατ.—200 χιλ. π.Χ., Μεσολιθικὴ 200 χιλ.—15 χιλ. π.Χ. καὶ Νεολιθικὴ 15 χιλ.—2 χιλ. π.Χ.).

Οἱ ὁμοίμορφοι φρεατώδικοι τάφοι, ἐντὸς στούφου πετρώματος, πρωτόγονης κοινοτικῆς κοινωνίας, γιατί δὲν ὑπάρχει μεταξύ τους οὐδεμία διαφορὰ, ὡς πρὸς τὴν κατασκευή, τὸν πλοῦτο καὶ τὴν πολυτέλεια, ἀνάλογα τὸ ἔχει καὶ τὸ ἀξίωμα κάθε νεκροῦ, διάκριση ἀρχοντολογιοῦ καὶ λαϊκῆς τάξης, πού ξεθάφθηκαν στὶς Μουζακάτες ἀπὸ τὶς νεροσυρμές, ὅμοιοι τῶν ὁποίων βρέθηκαν στὴν Κρήτη καὶ στὶς Μυκῆνες (3000—1300 π.Χ.) καὶ τὸ χάλκινο ξίφος καὶ ἡ αἰχμὴ δόρατος (1600 π.Χ.) πού βρέθηκαν (1964) σὲ ἀρχαῖο τάφο ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάς (Μουσεῖο Φιλοπροσδευτικοῦ Ὁμίλου Παραμυθιάς), μαρτυροῦν ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ Ἄδῃ κατοικοῦνταν καὶ πρὸ τῆς προϊστορικῆς Ἑφύρας.

Πρῶτος, πού γράφει γιὰ τὴ Θεσπρωτικὴ γῆ καὶ κάνει γνωστὴ τὴ χώρα τῶν νεκρῶν καὶ τὴν ἐμφάνιση τούτων στὸ λόφο τῆς Ἑφύρας, ὅπου χτίστηκε ἀργότερα τὸ Νεκρομαντεῖο, κοντὰ στὴ συμβολὴ τῶν ἀποτρόπαιων ποταμῶν Ἀχέροντα καὶ Κοκκυτοῦ, εἶναι ὁ Ὅμηρος, ἡ βρυσομάνα τῆς παλαιᾶς ἀνθρώπινης γνώσης καὶ σοφίας, ὁ ὁποῖος γράφει τόσο ζωντανά, σωστά καὶ πραγματικά πού, ἢ ὁ ἴδιος εἶδε τὰ μέρη πού περιγράφει ἢ ἄλλος αὐτόπτης τοῦ ταίριε.

Μόνο δυὸ πόλεις ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Ὅμηρο στὴ Θεσπρωτία, γύρω στὰ

1500 προχριστιανικά χρόνια, ἡ Ἐφυρα κι' ἡ Δωδώνη. Ἡ Ἐφυρα ἦταν σὲ πεδιάδα ποῦ ἔθρεφε καλὰ ἄλογα, στὸ Ἄργος τῆς Πελασγειώτιδας τῆς περιοχῆς τῆς Θεσπρωτικῆς Θεσσαλίας, στὸ σημερινὸ Φανάρι. (Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. Πυρσοῦ),

«ἔστι πόλις Ἐφύρη μυχῶ Ἀργεος ἵπποβότριο».

(Ἰλιάδ. Ζ. 152).

κι' ἡ Δωδώνη ἀπέναντι τῆς Κέρκυρας.

Ἡ Ἐφυρα ἦταν ἀρχαιότατη ἀποικία τῶν Κορινθίων. Γι' αὐτὸ ἔφερε καὶ τ' ὄνομα τῆς μητροπόλεως (ἡ Κόρινθος παλιὰ λέγονταν Ἐφυρα).

Τὸ ντόπιο ὄνομα τῆς Ἐφυρας ἦταν Κίχυρος, ἀλλ' ἐπικράτησε τῶν ἀποίκων καὶ διατηρήθηκε ὡς τις ἀρχὲς τοῦ δευτέρου προχριστιανικοῦ αἰῶνα, ὅποτε ἐπαναφέρεται τὸ παλὶὸ Κίχυρος. Ἐπῆρε τ' ὄνομα τοῦτο ἀπὸ τὸν Κίχυρο, τὸ βασιλόπουλο τῶν Χαόνων ποῦ πέθανε σὲ κυνηγετικὴ ἐκδρομὴ κυνηγώντας ἐλάφια στὰ βουνὰ τῆς Θεσπρωτίας.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΙΧΥΡΟΥ

(Ἀνάγνωσμα)

Πηχτὰ δάση σκεπάζουν τις σπαθάτες δυσκολανέβατες ἀνηφοριὲς καὶ τις κακοτράχαλες ράχες τοῦ μακριοῦ βουνοῦ τῆς Δράμεσης τῆς Θεσπρωτίας.

Εἶναι ἡ νύχτα στὸ σώσιμο καὶ τὰ καντήλια τ' οὐρανοῦ τρεμοσβήνουν καὶ χάνονται τὸ ἓνα κοντὰ τ' ἄλλο. Μόνο τὸ φῶς τ' Αὐγερινοῦ ἀντέχει ἀκόμα στὴ φέξη τῆς μέρας.

Τὰ ζουλάπια καὶ τὰ σέρπετα καὶ κάθε σκιόραμα τοῦ σκοταδιοῦ τρυπώνουν στὶς λοζιάρες τους καὶ στὶς σκασμάδες τῶν βράχων.

Τὰ ἐρμποπούλια τῆς νύχτας χώνονται κι' αὐτὰ στοὺς γκρεμοὺς καὶ τις κουφάλες τῶν δέντρων καὶ μοναχὰ ὁ Βαλμὰς ἀπὸ τ' ἀπόσκιο φωνάζει τ' ἀδερφοῦ του:

—Γιῶργο!!! τῶρες, τῶρες τ' ἄλογο;!

—Τοῦβρα τὴν οὐρά, τοῦφαι ἡ Μαυρούκω! (δηλ. ὁ λύκος) ἀπάνταε πάλι μοναχὸς του.

Οἱ πέρδικες ἀφήνουν νὰ ριζώματα καὶ τις κούρνιες κι' ἀνεβασμένες στὰ κοτρώνια καὶ τὰ ψηλώματα λαλοῦν:

—Τσί κ ρι, τσί κ ρι.

Ἡ μεγάλη παρόχθια πολιτεία τῆς Κεστρίνης μὲ τὰ ψηλὰ τείχη, ἀντίκρυτα τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ τῆς Ντόλιανης, ξυπνάει ἀπὸ τὸ γλυκὸ ὕπνο τῆς αὐγῆς κι' οἱ κάτοικοι πηγαίνουν στὶς δουλιές τους, στὰ χωράφια, στὸ λόγγο, στὸ ποτάμι γιὰ ψάρεμα, κι' οἱ γυναῖκες γιὰ νερό, γιὰ πλύμα κι' οἱ δροματάρηδες γιὰ τὰ μακρινὰ τους ταξίδια.

Τὸ βασιλόπουλο τῶν Χαόνων ὁ Κίχυρος, μὲ τ' ἀρχοντόπουλα τοῦ τόπου, καβάλα στὰ χρυσοκάπουλα ἄλογα, σὰν ἀγιωργηδες, μὲ τὰ τοξάρια στὰ χέρια ἔτοιμα νὰ σαϊτέψουν σὲ κάθε λάχτισμα ἀγριμιοῦ ἢ τάραγμα τούφας, κολλᾶν τὸν ἀνήφορο τραγουδώντας:

*«Τώρα τὴν αὐγή, τώρα σιμὰ νὰ φέξει
πέρασ' ἓνας νιὸς καβάλα στ' ἄλογό του».*

Πηγαίνουν νὰ ἐλαφοκυνηγήσουν.

Σὲ κάθε γλυστρησιὰ τῶν ἀλόγων βροντᾶν τὰ χρυσὰ σπαθάρια τῶν παλληκαριῶν ὅπως τῆς σημερινῆς νύφης τοῦ χωριοῦ στὸ φίλημα συγγενικοῦ χεριοῦ τὰ γκρέπια καὶ τ' ἀσημικὰ ἀπὸ τὸ λύγισμα τοῦ χεριοῦ στὸ ρίξιμο τῆς μετάνοιας.



Ἀκολουθοῦν οἱ δοῦλοι φορτωμένοι σαῖτες καὶ δόρατα καὶ τὰ φαγητὰ τῆς ἡμέρας.

Χλοῖζει στὰ πόδια τοῦ βουνοῦ ὁ σπαρμένος μὲ χαμηλοὺς ὀλοστρόγγυλους λόφους κάμπος διαρεόμενος ἀπὸ τὰ νερὰ τοῦ Καλαμᾶ κι' ἐκεῖ, πρὸς τὸ σημερινὸ χωριὸ τῆς Ρίζιανης, στέκεται σὰ νὰ ξεκουράζεται τὸ μαντεῖο τῆς Θεσπρωτίας μὲ τὰ κονάκια τῶν μαντολόγων καὶ ὑπηρετῶν παρέχει.

Οἱ κυνηγετικοὶ σκύλοι χαμένοι στὰ ρουμάνια γαυγίζουν, καὶ μὲ ἰδιαίτερη κυνηγετικὴ φωνὴ εἰδοποιοῦν τοὺς κυνηγοὺς ὅτι ἀνακάλυψαν κυνῆγι καὶ νᾶχουν τὸ νοῦ τους.

Κοπάδι ἐλαφιῶν προντάει ἀπὸ τὶς κρυψῶνες στὸ ξάριο καὶ διευθύνεται πρὸς τὸ μέρος ποῦ ἔχει καρτέρι τὸ βασιλόπουλο. Ἀγναντεύει μὲ καρδιοχτύπι τὰ ἐλάφια ποῦ ὄλο ζυγώνουν κι' ἔρχονται ἀπανουθιό του.

Μπροστὰ μπροστὰ, ρουπιάρικο, πηγαίνει ἓνα σαρκερὸ καὶ μεγαλόσωμο ἐλάφι μὲ ἓνα κλαδωτὸ κέρατο. Τ' ἄλλο τῶχασε στοὺς ἀγῶνες μὲ τὰ συνομήλικά του ἀρσενικά γιὰ τὴν ἐρωτικὴ κατάχτηση τῆς τριέτικης ἐλαφίνας στὸ σύρσιμο τῶν θηλυκῶν.

Κι' ἐνῶ τὰ ἐλάφια πλησιάζουν κι' ὄλο πλησιάζουν, ἔξαφνα, ἐκεῖ ποῦ σκοπεύει, ἔτοιμο νὰ σαϊτέψει, θολώνει τὸ μάτι τοῦ παλληκαριοῦ καὶ τῶρχεται πῶς ἡ γῆ περπατάει, τὰ λόγγα ἀλλαργεύουν, ὁ οὐρανὸς φέρει γύρα σὰν σφοντύλι κι' ὁ κόσμος νὰ χάνεται. Πέφτει κάτω σὰ ἀποκομμένος δέντρος, φράζοντας τὰ μάτια του καὶ τὸ κορμί του νεκρώνεται.

Δὲν ὑπάρχει πιά ζωντανὸ βασιλόπουλο! Περνάει τὸν Ἀχέροντα κι' ἡ ψυχὴ του μεταβαίνει στὸ βασίλειο τῆς Περσεφόνης. Πάει ὁ Κίχυρος, τὸ καμάρι τῶν Χαόνων!

Ἡ Ἀρτεμὴ γιὰ νὰ γλυτώσει τὸ ἐλάφι τῆς σκοτώνει τὸ παλληκάρι!

Οἱ σύντροφοί του χολιασμένοι ἀπὸ τὸ ἀναπάντεχο μεγάλο κακὸ ποῦ τοὺς βρῆκε, μὲ κομμένα ὕπατα, διαλέγουν τὴν πιὸ ψηλὴ ράχη καὶ θάφτουν τὸν θεοσκοτωμένο σύντροφό τους κι' ὁ λαὸς περιβάλλει τὸ μνήμα του μὲ γερὸ κάστρο ποῦ οἱ λιθοσωριές του μένουν ἐκεῖ μέχρι σήμερα...

Ὅποιος τύχει ν' ἀνηβεῖ τὸν ἀνήφορο τῆς Δράμεσης, μόλις βγεῖ στὴν κορφὴ τῆς ράχης, θὰ συναντήσῃ χαλάσματα μικροῦ ἀρχαίου κάστρου καὶ μέσ' στὴ μέση ἐρειπωμένο μὲ ὀγκολίθαρα μνήμα. Εἶναι ὁ τάφος τοῦ Κίχυρου.

Κατὰ τὴν ἀποξήρανση τοῦ βάλτου μεταξὺ Μεσοποτάμου καὶ Σπλάντζας, σύρριζα τοῦ βουνοῦ πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἐφυρας, ἡ φαγὰνα πέταξε μέσα ἀπὸ τὸ χῶμα ἐλαφοκέρατα, πρᾶγμα ποῦ φανερώνει τὴν ὑπαρξὴ παλιότερα στὴ Θεσπρωτία μεγάλων ζώων καὶ θηρίων τὰ ὁποῖα ξεγίνησαν μὲ τὴν καταστροφὴ τῶν δασῶν.

Ἀπὸ τὴν Ἐφυρα διέρχονταν ὅσοι ἤθελαν νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Δωδώνη τῆς Ὀλύμπιας ἀπὸ τὸ μέρος τῆς θάλασσας. Ἀπ' αὐτὴ πέρασε κι' ὁ Ὀδυσσεύς διὰ ν' ἀνέβηκε στὴ Δωδώνη νὰ ρωτήσῃ τὸ μαντεῖο γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ του στὴν πατρίδα.

«Τὸν δ' ἐς Δωδώνην φάτω βήμεναι, ὄφρα θεοῖο
ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἐπακούσῃ
ὅπως νοστήσῃ Ἰθάκης ἐς πῖονα δῆμον».

(Ὀδύς. Ε. 327—329)

Στὴν Ἐφυρα ἀποβιβάζεται κι' ὁ Νεοπτόλεμος, ὁ γυιὸς τοῦ Ἀχιλλέα, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Τροία κι' ἀπ' αὐτὴ ἀνέρχεται στὴ Μολοσία.

(Πίνδαρος «Νεμ.» VIII: 37)

Ὁ Ὅμηρος, ἀφοῦ περιηγήθηκε τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ γνωστὰ τότε μέρη τῆς Μεσογείου καὶ ἄκουσε πολλῶν σοφῶν γνώσεις καὶ γνώρισε πόλεις, κάθισε καὶ ἀντέγραψε στὴ νέα φθογγικὴ γραφὴ ποὺ ἐμφανίσθηκε στὰ χρόνια του καὶ γνωστοποίησε στὸ κοινὸ τὰ ὧς τότε ἄγνωστα ἱερογλυφογραμμένα ἱστορήματα τοῦ ἱερατείου, τὰ ὁποῖα ἀπαγορεύονταν νὰ μιθευτοῦν ἀπὸ τὸ λαό. Τὰ διανοήματα καὶ τὶς βουλὲς τῶν θεῶν καὶ τὰ βιογραφήματα τῶν προγόνων μόνο τὸ ἱερατεῖο ἐγνώριζε. Ἀπὸ τὴν πράξη του τούτῃ ὁ Ὅμηρος τιμωρήθηκε μὲ τύφλωση ἀπὸ τὸ ἱερατεῖο σὰν ἱερόσυλος.

Τὸν παλὶν καιρὸ δποιος εἶχ' ὁμορφη γυναῖκα δὲν τὴ γλύτωνε καὶ στοῦ βουβαλιοῦ τὰ κέρατα νὰ τὴν ἐκρυβε. Ἀρχὴ ἀπὸ τὸν Δία. Ὁ Μεγάλος Θεὸς δὲν ἄφηνε ὁμορφη γιὰ ὁμορφη νὰ μὴ σμίξει μαζί της. Γιὰ νὰ μὴν ἀναγνωρίζεται μεταμορφώνονταν ἄλλοτες σὰν πουλί, ἄλλοτες σὰ δροσιὰ καὶ ἄλλοτες γένονταν ἀγέρας.

Ὁ Δίας μὲ διάφορες γυναῖκες εἶχε 38 παιδιά. Μὲ τὴ γυναῖκα τοῦ Ἰξίωνα ἔκαμε τὸν Πειρίθοα, μὲ τὴ Δανάη κόρη τοῦ Ἀκρισίου τὸν Περσέα, μὲ τὴν Εὐρώπη κόρη τοῦ Φοίνικα τοὺς: Μίνωα, Ραδάμανθη καὶ Σαρπηδῶνα, μὲ τὴν Ἀλκμήνη γυναῖκα τοῦ Ἀμφιτρύωνα τὸν Ἡρακλῆ μὲ τὴ θεὰ Σεμέλη τὸ Διόνυσσο, μὲ τὴ θεὰ Μῆτιδα τὴν Ἀθηνᾶ, μὲ τὴν Τιτανίδα Μνημοσύνη τὶς 9 Μοῦσες, μὲ τὴ θεὰ Θέτιδα τὶς 4 ἐποχὲς καὶ τὶς μοῖρες Κλωθῶ, Λάχεση καὶ Ἀτροπο, μὲ τὴ θεὰ Θέτιδα γυναῖκα τοῦ Πηλέα τὸν Ἀχιλλέα, μὲ τὴν Εὐρυνόμη κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ τὶς 3 χάριτες Ἀγλαΐα, Εὐφροσύνη καὶ Θάλεια, μὲ τὴ Μαΐα κόρη τοῦ Ἀτλαντα τὸν Ἑρμῆ, μὲ τὴ Λητώ κόρη τοῦ Τιτάνα Κοίου τὴν Ἀρτεμὶ καὶ τὸν Ἀπόλλωνα, μὲ τὴν ἀδερφή τῆς Λητῶς τὴν Ἑκάτη, μὲ τὴν ἀδερφή του Δήμητρα τὴν Περσεφώνη, μὲ τὴ Νιόβη κόρη τοῦ Φορωνέα Ἄργο, μὲ τὴ νύφη Καλυψώ τὸν Ἀρκάδα, μὲ τὴν Αἴγινα κόρη τοῦ θεοῦ Ἀσωποῦ τὸν Αἰακό, μὲ τὴν Ἀντιόπη ἀδερφή τῆς Αἴγινας τὰ δίδυμα Ἀμφίωνα καὶ Ζῆθο, μὲ τὴν Ἰώ κόρη τοῦ ποταμοῦ Ἰνάχου τὸν Ἐπαφο, μὲ τὴ Λίδα γυναῖκα τοῦ Τυνδάρεου τὸν Πολυδεύκη καὶ τὴν ὥραία Ἑλένη καὶ μὲ τὴν κόρη Φθία τὸν Ἀχαιο, καὶ μὲ τὴ νόμιμη γυναῖκα του τὴν Ἥρα εἶχε τοὺς θεοὺς Ἥβη, Ἄρη καὶ Ἥφαιστο.

Ἀλλὰ καὶ μεταξύ τους οἱ θεοὶ δὲ σέβονταν τὴν οἰκογενειακὴ τιμὴ καὶ συχνὰ ἀνακατεύονταν μὲ τὶς γυναῖκες καὶ κόρες τῶν ἄλλων θεῶν. Ὁ Ἀηδωνέας ὁ θεὸς τοῦ Κάτου κόσμου, ἀλλὰ καὶ βασιλιάς τῶν Θεσπρωτῶν ἀρπάζει τὴν κόρη τῆς Δήμητρας, τὴ φεγγαροπρόσωπη Περσεφώνη, ἐνῶ ἔπαιζε μ' ἄλλα κορίτσια ἔξω στὰ χωράφια, τὴν κατηβάξει στὸν Ἄδη καὶ τὴν κάνει γυναῖκα του. Ὁ Ἡρακλῆς πηγαίνει σ' ἄκρη τόπου, πίσω τὸν ἥλιο, κάνει μακρινὰ ταξίδια, μεγάλους ἄθλους χατήρι μιᾶς ὁμορφης.

Πρῶτοι ἀπὸ τοὺς μυθικοὺς ἥρωες ποὺ ἐπισκέπτονται τὴ χώρα τοῦ Ἀδῆ εἶναι τὰ δυὸ πρωτοπαλλήκαρα τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Θησεύς. Ὁ Ἡρακλῆς κατηβαίνει δυὸ φορὲς στὸν Ἄδη. Στὴ μιὰ παίρνει ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Χάρου τὴν Ἀλκιστη καὶ τὴν ἐπιστρέφει στὸν ἄνδρα της, τὸν Ἀδμητο, καὶ τὴν ἄλλη ἔρχεται κατ' ἐντολὴ τοῦ Εὐρυσθέα. Ἀρπάζει τὸν Κέρβερο καὶ ἐπ' ὤμου, ὅπως ὁ βοσκὸς τὸ ἥμερο ἄρνι, τὸν φέρει στὸν Εὐρυσθέα καὶ τὸν ξαναγυρίζει στὸν Ἄδη. Ὁ δεύτερος μὲ τὸ βλάμη τοῦ Πειρίθοα, ὁ ὁποῖος ἐπειδὴ θὰ παντρεύονταν ὕστερα ἀπὸ λίγον καιρὸ, γιὰ νὰ μὴ χάσει τὴν εὐκαιρία, κάνει γρήγορα τὸ γάμο καὶ μὲ πολλὰ παλληκάρια καὶ ἀσίκηδες ἔρχεται γιὰ ν' ἀρπάζει τὴν Περσεφώνη, μὲ ἀποτέλεσμα ὁλος ὁ σιρατός τους νὰ χαθεῖ. Ὁ Πειρίθοας λιανίζεται

καὶ ῥίσκεται κομμάτια τροφὴ σὶ τὸν Κέρβερο ἀπὸ τὸν Ἀηδωνέα καὶ ὁ Θησεὺς ἀλυσοδένεται στὴ θύρα τοῦ Ἀδῆ.

«Θησεὺς ἐς Θεσπρωτίαν ἐμβαλὼν τοῦ βασιλέως τῶν Θεσπρωτῶν γυναῖκα ἀρπάσων τὸ πολὺ τῆς στρατιᾶς οὕτως ἀπόλλυσι. ἤλωσαν καὶ σφᾶς ὁ Θεσπρωτὸς δῆσας εἶχεν ἐν Κιχύρῳ».

(Ἀπολλόδωρος)

Κατ' ἄλλους μυθογράφους, ὁ Ἀηδωνέας εἶχε μιὰ κόρη ὁμορφή καὶ ὅσοι τὴ ζήτησαν γιὰ γάμο τοὺς ὑποχρέωνε νὰ παλέψουν πρῶτα μὲ τὸν Κέρβερο. Ὅταν ἔμαθε πῶς ὁ Θησεὺς μὲ τὸν Πειρίθωα ἔρχονται νὰ τὴν ἀπαγάγουν καὶ ὅχι νὰ παλέψουν, θύμωσε καὶ τὸν μὲν Θησεὺς ἔρριξε στὴ φυλακὴ, τὸ δὲ Πειρίθωα στὸ σκυλί.

Γιὰ τὴν ὁμορφίαν καὶ τοὺς κόρφους μιᾶς παντρεμένης γυναίκας, τῆς ὥραιας Ἑλένης τῆς Σπάρτης, γίνεται ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος καὶ καταστρέφονται δυὸ ξακουσμένα βασίλεια, τῆς Τροίας καὶ τῶν ἐνωμένων βασιλιάδων τῆς Ἑλλάδας.

Σὰν ἔρθαν τὰ κακὰ μαντάτα σὶ τὸν Ἡρακλῆ γιὰ τὴν κατάντια τοῦ φίλου τοῦ Θησεὺς, πάει νὰ σκάσει ἀπὸ τὴ λύπη του. Μὲ συμμάχους τοὺς Καλυδωνίους ξανάρχεται στὴ Θεσπρωτίαν, ἐλευθερώνει τὸ Θησεὺς καὶ κυριεύει τὴν πόλιν Ἐφυρα, ὅπου βιάζει καὶ τὴν κόρη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Φύλας, τὴν Ἀστυόχην, γενόμενος πατέρας τοῦ Τληπόλεμου, τοῦ μετέπειτα βασιλιᾶ τῆς Ρόδου, ὁ ὁποῖος μὲ ἐννιά καράβια λαβαίνει μέρος σὶ τὸν Τρωϊκὸ πόλεμο.

«Ἐς δὲ τὴν τελευταίαν τοῦ Θησεὺς πολλὰ ἤδη καὶ οὐχ ὁμολογοῦντα εἴρηται. Δεδέσθαι γὰρ αὐτόν, λέγουσιν, ἐς τόδε, ἕως ὅφ' Ἡρακλέους ἀναχθεῖν πιθανότατα δε, ὧν ἤκουσα Θησεὺς εἰς Θεσπρωτοὺς ἐμβαλὼν, τοῦ βασιλέως τῶν Θεσπρωτῶν γυναῖκα ἀρπάσων, τὸ πολὺ τῆς στρατιᾶς οὕτως ἀπόλλυσι καὶ αὐτός τε καὶ Πειρίθους (Πειρίθους γὰρ καὶ τὸν γάμον σπεύδειν ἐστράτευεν) ἤλωσαν καὶ σφᾶς ὁ Θεσπρωτὸς δῆσας εἶχεν ἐν Κιχέρῳ».

(Παυσανίας «Ἀττικά» XVII—4)

«Κοίλου πέλας κρατῆρος, οὗ τὰ Θησεὺς Πειρίθου τε κεῖτε πίστ' αἰεὶ ξυνηήματα».

(Σοφοκλ. «Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ» στίχ. 1593—1594)

«Στρατεύει δὲ Ἡρακλῆς μετὰ Καλυδωνίων ἐπὶ Θεσπρωτοὺς καὶ πόλιν ἐλὼν Ἐφύραν, ἧς ἐβασίλευε Φύλας. Ἀστυόχην τῇ τούτου θυγατρὶ συνελθὼν



πατήρ Τληπολέμου γίνεται».

(Ἀπολλόδωρος 11,7,5)

«Τῶν μὲν Τληπόλεμος δουρικλυτὸς ἡγεμόνευεν
ὃν τέκεν Ἀστυόχεια βίη Ἑρακλεΐη
τὴν ἄγετ' ἐξ Ἐφύρης, ποταμοῦ ἀπὸ Σελλήεντος».

(Ἰλιάδα Β. 657—659)

Ὁ Φύλας εἶχε κι' ἄλλη κόρη, τὴν Πολυμήλα, τὴν ὁποία ἀγάπησε ὁ Ἑρμῆς καθὼς τὴν εἶδε πὺ τραγούδαε στὸ χορὸ μ' ἄλλες τσοῦπρες. Ἐσμιξε κρυφὰ μαζί της κι' ἀπόχτησε τὸν Εὐδωρο, ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν καρabiῶν τ' Ἀχιλλέα, στὸν Τρωϊκὸ πόλεμο.

«Τῆς δ' ἐτέρης Εὐδωρος Ἀρήϊος ἡγεμόνευεν,
Παρθένιος, τὸν ἔτικτε χορῶ καλὴ Πολυμήλη,
Φύλαντος θυγάτηρ· τῆς δὲ κρατὺς Ἀργειφόντης
ἠράσατ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδὼν μετὰ Μελπομένησιν.
Αὐτίκα δ' εἰς ὑπερῶ ἀναβὰς παρελέξατο λάθρη
Ἑρμείας ἀκάκητα, πόρεν δὲ ἀγλαὸν υἱόν.
Τὸν δὲ ὁ γέρων Φύλας εὖ ἔτρεφεν ἥδ' ἀτίταλεν,
ἀμφαγαπαζόμενος ὥσει θ' ἐὼν υἱὸν ἐόντα».

(Ἰλιάδα. Π. 179—182, 184—185, 191—192)

Ἐχτὸς τῶν παραπάνω ἡρώων ἦρθαν στὴ Θεσπρωτία καὶ ροβόλησαν στὸν Ἄδη χάρις προσφιλῶν προσώπων ὁ Ὀρφέας, ὁ Αἰνείας, ἡ Λαοδάμεια κι' ὁ Ὀδυσσεύς, καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους οἱ ἀποσταλμένοι τοῦ Περιάνδρου.

Ὁ μουσικὸς Ὀρφέας, ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἀργοναῦτες, μὴ φτιουρῶντας τὸ χωρισμὸ τῆς πολυαγαπημένης του γυναίκας Εὐρυδίκης, κατέρχεται στὸν Ἄδη καὶ μὲ τὴ λύρα του συγκινεῖ τὸν Πλούτωνα καὶ τὴν Περσεφώνη καὶ τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ τὴν πάρει μὲ τὴ συμφωνία ὅμως, ὅσο ν' ἀνεβεῖ στὴ γῆ νὰ μὴ γυρίσει νὰ τὴν κοιτάξει, ὅπου στὸ δρόμο ἀνυπόμονος παραβαίνει τὴν ὑπόσχεση πῶδωσε. Στρέφει νὰ τὴ δεῖ κι' ἀμέσως τὴ χάνει ἀπὸ τὰ μάτια του.

Ὁ Αἰνείας γιὰ νὰ συναντήσῃ τὴ σκιά τοῦ σεβαστοῦ του πατέρα μεταβαίνει στὸν Ἄδη, προχωρεῖ στὰ Ἡλύσια Πεδία, τὸν συναντᾷ καὶ συνομιλεῖ μαζί του.

Ἡ Λαοδάμεια, θυγατέρα τοῦ Ἀκάστου βασιλιᾷ τῆς Ἰωλκοῦ, ἀπὸ τὸν πολὺ ἔρωτα τοῦ ἀνδρα τῆς Πρωτεσίλαου, ὁ ὁποῖος εἶχε σκοτωθεῖ ἀπὸ τὸν Ἐχτορα, κατέρχεται στὸν Ἄδη καὶ μὲ τὰ παρακάλια καταφέρει τοὺς χθόνιους θεοὺς καὶ τὸν ἀφήνουν ν' ἀνεβεῖ στὴ γῆ.

Κατὰ τοὺς ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου, κατέβηκε ζωντανὸς στὸν Ἄδη καὶ ὁ Ραμψίνιτος βασιλιᾷς τῆς χώρας τους (1237 π.Χ.) κι' ἔπαιξε ζάρια μὲ τὴ Δήμητρα κι' ἄλλοτες τὴ νίκησε, ἄλλοτες νικιόνταν, κι' ἀφοῦ ἔλαβε ἀπ' αὐτὴ δῶρο χρυσὸ χειρομάντηλο ἀνέβηκε πάλι στὴ γῆ.

«Ἐλεγον (οἱ ἱερεῖς) τοῦτον τὸν βασιλέα
(Ραμψίνιτον) ζῶν καταβῆναι κάτω
ἐς τὸν οἶ Ἑλλήνες ἀλδην νομί-
ζουσιν εἶναι, καὶ κεῖθι συγκυβεύειν
τῇ Δήμητρι, καὶ τὰ μὲν νικᾷν αὐτήν,
τὰ δὲ ἐσσοῦσθαι ὑπ' αὐτῆς, καὶ μὲν
πάλιν ἀπικέσθαι δῶρον ἔχοντα παρ' αὐ-
αὐτῆς χειρόμακτρον χρυσέον».

(Ἡρόδοτος «Εὐτέρπη» 122)



Ἡ Κίρκη συμβουλεύει τὸν Ὀδυσσεύα νὰ κατηβῇ πρῶτα στὸν Ἄδη, ν' ἀνταμώσῃ τὸ μάντη Τειρεσία, ἀπὸ τὸν ὁποῖο θὰ μάθῃ τί τῷ γίγει ἀκόμα ἢ μοῖρα του γραμμένα νὰ περάσῃ κι' ἔπειτα νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ταξίδι του γιὰ τὴν πατρίδα.

— Ὀδυσσεύα, τοῦ λέει, δὲ σᾶς κρατάω πιά μὲ τὸ στανιδὸ σπῖτι μου. Σῦρτε στὸ καλὸ. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ κατηβῇτε πρῶτα στὸν Ἄδη, στὰ σπῖτια τῆς Περσεφώνης, νὰ ρωτήσετε τὴν ψυχὴ τοῦ Θηβαίου μάντη Τειρεσία.

*«Διογενὲς Λαερτιάδη, πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ
μηκέτι νῦν ἀέκοντες ἐμῶ ἐνὶ μίμνετε οἴκῳ·
ἀλλ' ἄλλην χρὴ πρῶτον ὁδὸν τελέσαι καὶ ἰκέσθαι
εἰς αἶδαο δόμους καὶ ἐπαινῆς Περσεφωνείης
ψυχῇ χρησομένους Θηβαίου Τειρεσία».*

(Ὀδύσ. Κ. 488—492)

*«Ὡς γάρ μοι ψυχὴ μαντεύσατο Τειρεσίαο
ἤματι τῷ, ὅτε δὴ κατέβην δόμον Ἄιδος εἴσω
νόστον ἐταίροισιν διζήμενος ἦδ' ἐμοὶ αὐτῷ».*

(Ὀδύσ. Ψ. 251—253)

Κλαίει ὁ Ὀδυσσεύας σὰ μικρὸ παιδί. Δὲ θέλει πιά τὴ ζωὴ του. Ἄλλα βάρσана πάλι τοῦτα! Καὶ ποῦ νᾶειναι αὐτὸς ὁ ἀραχνιασμένος Ἄδης;

*«ὦ Κίρκη, τίς γὰρ ταύτην ὁδὸν ἡγεμονεύσει;
εἰς Ἄιδος δ' οὐ πῶ τις ἀφίκετο νηὶ μελαίνῃ».*

(Ὀδύσ. Κ. 501—502)

— Ἐμπα, τοῦ λέει, στὸ καράβι σου καὶ μὴ ρωτᾷς παρέκει. Ὁ βοριάς θὰ σ' ὀδηγήσῃ.

*«μὴ τί τοι ἡγεμόνος γε ποθὴ παρὰ νηὶ μελέσθω
ἱστὸν δὲ στήσας θ' ἱστία λευκὰ πετάσας,
ἦσθαι τὴν δὲ κέ τοι πνοιὴ βορέα φέρησιν».*

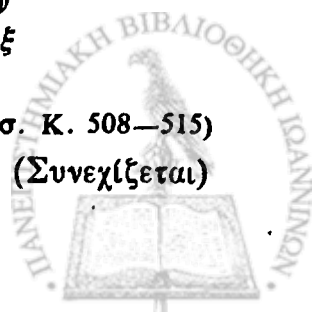
(Ὀδύσ. Κ. 505—507)

— Θὰ συναντήσῃς μιὰ ἄγρια ἀκρογιαλιὰ καὶ θὰ βρεθῇς μπροστὰ στὸν Ἀχέροντα. Μὴ φοβηθεῖς. Ἐμπα μέσα στὸν Ὠκεανὸ τοῦ ποταμοῦ κι' ἀφοῦ φθάσῃς σ' ἓνα σημεῖο δέσε τὸ καράβι σου καὶ πεζὸς τράβα γιὰ τὸν Ἄδη. Θὰ ἴδῃς δάση ἀπὸ λεῦκες κι' ἱτιές. Εἶναι τὸ βασίλειο τῆς Περσεφώνης. Ἐκεῖ κοντά, δπου ὁ Πυριφλεγέθοντας πέφτει στὸν Ἀχέροντα καὶ βαριόχτυπα σμίγουν τὰ δυὸ ποτάμια ὁ Ἀχέροντας μὲ τὸν Κοκυτό, ὑπάρχει βράχος, ξέχομμα τῆς Στύγας. Ἀνέβα ψηλὰ σ' αὐτὸν καὶ κάμε χοές. Καὶ θὰ ἴδῃς νὰ πετάζονται μέσα ἀπὸ τὸ Ἑρεβος μυλιούνια οἱ ψυχὲς τῶν νεκρῶν, μεταξὺ καὶ τοῦ Τειρεσία.

*«Ἄλλ' ὅπότ' ἂν δὴ νηὶ δι' ὠκεανοῖο περήσῃς
ἐνθ' ἀκτὴ τε λάχεια καὶ ἄλσέα Περσεφωνείης
μακρὰ τε αἰγίροι καὶ ἱτέαι ὠλεσίκαρποι,
νῆα μὲν αὐτοῦ κέλσαι ἐπ' ὠκεανῷ βαθυδίνῃ
αὐτὸς δ' εἰς αἶδαο ἰέναι δόμον εὐρώεντα
ἐνθα μὲν εἰς Ἀχέροντα Πυριφλεγέθων τε ρέουσιν
Κοκυτὸς θ', ὅς δὴ Στυγὸς ὕδατος ἐστὶν ἀπορρώξ
πέτρῃ τε ξύνεσις τε δύω ποταμῶν ἐριδούπων».*

(Ὀδύσ. Κ. 508—515)

(Συνεχίζεται)



ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΚΡΙΤΙΚΗ: Η ΠΑΛΙΑ ΚΑΙ Η ΝΕΑ

(ΔΟΚΙΜΙΟ)

Ἄν εἶναι, κατὰ τὴν ἀρχαία ρῆση, ἀλήθεια ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν γίνεται ἀλλὰ γεννιέται, δὲν συμβαίνει ἀσφαλῶς τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸν κριτικὸν δὲν τοῦ ἀρκεῖ δηλαδὴ ἀπλῶς νὰ γεννηθῇ. Ὁ λυρισμός, σύμφωνα μὲ παλαιὸ ὅρισμό, εἶναι ἡ διάπλαση τοῦ σύμπαντος μέσα στὸ πρῖσμα τῆς ποιητικῆς προσωπικότητος. Καὶ ἐπειδὴ τὸ κάθε πρῖσμα ἔχει δικό του δείκτη διάπλασης, ὑπάρχουν καὶ τόσοι τρόποι νὰ ἰδῇ κανεὶς τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμον. Ὁ κριτικὸς ὅμως τῆς λογοτεχνίας δὲν ἔχει τὸ σύμπαν κάτω ἀπὸ τὸ ἐταστικὸ τοῦ μάτι, μὰ ἓνα συγκεκριμένο ἔργο. Καὶ δὲν τοῦ ἀρκεῖ νὰ δυνηθῇ ψυχικά, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν ποιητὴ, μὲ ἓνα μῆκος κύματος ἰδιαίτερο, ποῦ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀντλή ἀπὸ τὴ ζωὴ τὴν θεία εὐφορία τῆς τέχνης, μὰ ὀφείλει τὸ ἔργο αὐτὸ νὰ τὸ καταλάβῃ, μὲ τὸν σκοπὸ νὰ τὸ κάμῃ καὶ στοὺς ἄλλους κατανοητό. Ἀπαιτεῖ λοιπὸν τὸ ἔργο του πρωταρχικὰ ἐνέργεια νοητική, ποῦ πρέπει νὰ συμβαδίζῃ μὲ τὴν ἔνταση τῆς συγκίνησής του καὶ τὴν δύναμη τῆς διαίσθησης. Ἡ ὑποχρέωση νὰ ἐξηγήσῃ ἓνα ἔργο εἶναι λοιπὸν ὁ ἐξ ἀντικειμένου στόχος του, καί, δυστυχῶς, πολὺ συχνά, ἡ ἀπτή ὑποχρέωσή του, ἀφοῦ ἡ κριτικὴ εἶναι καὶ βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα. Ὁ 19ος αἰῶνας στάθηκε ὁ μεγάλος αἰῶνας τῆς κριτικῆς, ἂν καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀγνοήσουμε τὴν μεγάλη ἀλεξανδρινὴ ἐποχὴ ποῦ γέννησε ἀνθρώπους σὰν τὸν Ἀρίσταρχον, κριτικὸ χαλκέντερον μὲ ὀξύτατη ματιά, καθὼς καὶ τὸ θαυμαστὸ ἐκεῖνο δοκίμιον: Περὶ Ὑψους, ποῦ ἀποδίδεται στὸν Λογγίνο, ὅπου περιέχεται, σὰν ὅρισμός, ἡ θαυμάσια ἐκείνη σκοποθέτηση τοῦ ποιητικοῦ λόγου: Οὐ γὰρ εἰς πειθῶ τοὺς ἀκρωμένους, ἀλλ' εἰς ἔκστασιν ἄγει τὰ ὑπερφυᾶ. Ὁ 19ος ὅμως αἰῶνας στάθηκε ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ ἡ ἐποχὴ ὅπου ἡ κριτικὴ, ἀπὸ σκόρπια σπαράγματα, συγκροτήθηκε σὲ σῶμα, μὲ τὸν ἐξειδικευμένον σκοπὸ τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ λογοτεχνικοῦ γραπτοῦ λόγου, καὶ, ἀπὸ τὴν ἄλλην, εἶδε νὰ γεννιῶνται καταπληκτικὲς μορφές κριτικῶν, ὅπως ὁ Σαίντ Μπέβ, ὁ Μπρυνετιέρ, ὁ Ταίν, ὁ Μπράντες, ὁ Μπιελίνσκυ, ποῦ, ἂν καὶ συχνὰ αὐθαιρετοῦσαν καὶ δογματίζαν ἀπὸ καθέδρας, ἔστησαν ἐν τούτοις τὸν κορμὸ τοῦ κραταιοῦ δέντρου, ποῦ σκεπάζει σήμερα τὸν κόσμον ποῦ γράφει, προσφέροντας σὲ ἄλλους δροσερὴ καὶ ἀναπauτική σκιά, καὶ σὲ ἄλλους συνεχεῖς καὶ ἀκοίμητους ἐφιάλτες.

Ἔτσι ἡ κριτικὴ ὁργανώθηκε σὲ κάστα κλειστή, ἀπόκτησε τίτλους, δόγματα, σχολές, εἰδικὸ ἐπιστημονικὸ ὄπλισμό, καὶ τὴν ἐξουσία νὰ ἐπισεῖη τὸ φραγγέλιον στοὺς δυστυχεῖς ὑπηκόους, ποῦ ἐκλιπαροῦν τίς θωπεῖες τῆς.

Φυσικά, στὴν γενικὴ τῆς ἔννοια ἡ κριτικὴ ὑπῆρχε πάντα, ἰδιαίτερα σὰν κριτικὴ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ πλησίον ἢ τῶν κοινωνικῶν ομάδων. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν ἀπλὴ κοκογλωσσίᾳ, ποῦ εἶναι μιὰ πρωτόγονη καὶ συνάμα κακόβουλη προσπάθεια νὰ ἀξιολογηθοῦν οἱ ἀνθρώπινες πράξεις, καὶ φτάνοντας στὸν Θερβάντες καὶ τὸν Λαφονταίν, στὸν Σουίφτ καὶ τοὺς μεγάλους



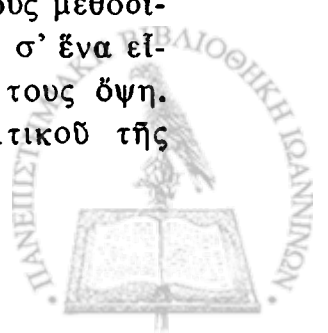
Ἄγγλους παμφλετίστες, ἡ ἀξιολόγησις ἀνθρώπων καὶ θεσμῶν στάθηκε πάντα μιὰ κοινωνικὴ ροπὴ πρώτης γραμμῆς. Ἰδιαίτερα σὲ ἐποχὲς κρίσιμες, ὅπως π.χ. τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου 14ου, ὅταν γεννιόνταν ζητήματα κοινωνικά δυσεπίλυτα καὶ μιὰ δυσφορία διάχυτη καὶ δυσάνεκτο ἐπείχε τὸν λαό, μὲ φυσικὸ συνακόλουθο μιὰν ἐντατικὴν κίνησιν ἰδεῶν, ἡ κριτικὴ, ὅποια καὶ νὰ εἶναι, ἀντλεῖ ζωὴ καὶ δύναμη μέσα στὴν ὑπόκωφη ροὴ τῆς κοινῆς ἀγωνίας. Δεῖγμα χαρακτηριστικὸ μιᾶς τέτοιας κριτικῆς παρουσιάζει τὸ ἔργο τοῦ Λαφονταίν. Οἱ Γάλλοι, σὰν παιδιὰ τοῦ Καρτεσίου, μὲ μειωμένη τὴν ἐπίδοσιν στὸν γνήσιο λυρισμὸ τοῦ μέρους τῆς λογοτεχνίας τους, ποὺ ἐπίσημα προβάλλουν—, ἐπιμένουν στὸ νὰ ἀναζητοῦν λυρικά στοιχεῖα στὸ ἔργο τοῦ παλαιοῦ μυθογράφου—γιατὶ νοιώθουν κάποιαν ἀνομολόγητη μείωσιν γιὰ τὴν μειονεξία τους στὸν τομέα τῆς καθαρῆς ποίησης, μιὰν ἀδυναμία ποὺ τὴν καλύπτουν μὲ τὴν ὑπεροχὴν τους σὲ ἄλλους τομεῖς. Τὰ λυρικά ὁμῶς στοιχεῖα στὴν ποίησιν τοῦ Λαφονταίν, ὁρατὰ ἄλλωστε καὶ στὴν πιὸ ἀδύνατον δρᾶσιν, εἶναι ἀναιμικά καὶ ἄχρσα, καὶ μοιάζουν σὰν ἐξανθίσαις νίτρου σὲ μιὰ πλούσια ζωγραφισμένη ἐπιφάνεια. Τὸ δραματικὸ στοιχεῖο καὶ ἡ σάτιρα πνίγουν εὐκόλα τὴν πενιχρὴν ποίησιν τῶν κοινῶν τόπων, καὶ συγκροτοῦν, ἰδιαίτερα μὲ τὰ ἐπιμύθια τῶν ἀπολόγων του, ἓνα σῶμα κριτικῆς πού, ἂν ὑποβληθῇ στὸν ἔλεγχον τῆς νέας ψυχολογίας, θὰ ἀποδειχθῇ τὸ σκληρότερον μαστίγωμα τοῦ καθεστῶτος ἐκείνου, πού, στὸν ἐκπολιτιστικὸν τουλάχιστον τομέα, ἀποτελεῖ τὴν τρυφερὴν ἀδυναμίαν τῶν Γάλλων. Δὲν ἔλειψε ποτὲ ἡ γενικὴ κριτικὴ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπιναν κοινωνίαν, καὶ μαζί της ἡ ἐπ' εὐκαιρίαις κριτικὴ τοῦ καλλιτεχνικοῦ δημιουργήματος, εἴτε λιγόλογη καὶ δογματικὴ, εἴτε ὀξύτερκῃς εἴτε φλύαρη, εἴτε ἐπιπόλαιη καί, καμμιὰ φορά, γελοία. Καί, δυστυχῶς, στὸ τελευταῖον αὐτὸ εἶδος, ἔχει διαπρέψει ἡ πιὸ ἀκονισμένη σκέψις τοῦ 18ου αἰῶνα: ὁ Βολταῖρος. Οἱ λιγόλογοι κριτικοὶ τοῦ ἀφορισμοῦ, ποὺ κατὰ τὴν γνώμην του ἀποτελοῦσαν πιστὸ ἐκμαγεῖο μεγάλων μορφῶν τῆς λογοτεχνίας, ἡ πενιχρὴ ἐκτίμησίν του γιὰ τὸν Σαῖκσπηρ, ποὺ τὸν θεωροῦσε τὸ πολὺ-πολὺ κατάλληλον ὡς καρύκειον τοῦ Ρακίνα, ἡ προσπάθειά του νὰ δημιουργήσῃ τὸ τέλειον δρᾶμα, ἀκολουθῶντας τὰ ἴχνη αὐτοῦ τοῦ τελευταίου, πού, κατὰ τὴν γνώμην του, τὸν ἔκανε μοντέρνον πασπαλίζοντάς τον μὲ σαϊκσπήρειον πάθος, καὶ ἰδιαίτερα ἡ ἄκρατη περιφρόνησίν του γιὰ τὸ τιτανικὸν ἔργο τοῦ Δάντη, ποὺ τὸν ξόφλησε μὲ τὴν εἰρωνικὴν φόρμουλάν: «Ἡ φήμῃ του θὰ μεγαλῶναι πάντα· τὸν διαβάζουν τόσο λίγο», εἶναι τρανὴ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι καὶ τὸ πιὸ ὑποτιμητὸν μυαλό, καὶ ἡ σπανιώτερη ἱκανότης γιὰ ἀνάλυσιν, δὲν ἀρκοῦν στὸν κριτικόν, ὅταν τοῦ λείπει ἡ εὐαισθησία καὶ ἡ ἱκανότης νὰ διαποτισθῇ μὲ τὴν οὐσίαν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἄλλου, τοῦ προσώπου δηλαδὴ ποὺ τὸ ἔργο του καλεῖται νὰ κρίνῃ, καὶ ὅτι ὁ κριτικὸς, ὅταν δογματίζει βέβαιος γιὰ τὸ ἀλάθητόν του, εἶναι πιὸ ἀποκρουστικὸς ἀπὸ ἓνα σάτυρον καὶ πιὸ στεῖρος ἀπὸ μιὰ στέρφα γίδα.

Ὁ 19ος ὁμῶς αἰῶνας δὲν ἄσκησε τὴν ἐπ' εὐκαιρίαις κριτικὴν. Ἐδημιούργησε, μὲ μέθοδον καὶ εὐσυνειδησίαν, πρωταρχικὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ κριτικοῦ. Μέσα στὴν πολιτείαν τῶν γραμμάτων, τοῦ ἔδωσε νὰ κρατῇ κάποιον ἡγεμονικὸν σκῆπτρον, ποὺ αὐτὸς δὲν διστάζει νὰ χρησιμοποιοῦν κάποτε σὰν *argumentum bacculinum* γιὰ τὴν, ὕστερα ἀπὸ συνοπτικὴν διαδικασίαν, ἐκτέλεσιν ἑνὸς λογοτεχνικοῦ ἔργου. Ἔτσι, γιὰ τοὺς νέους συγγραφεῖς, ἡ κριτικὴ ὀρθώνεται σὰν φοβερὸς Συμπληγάδης. Γιὰ νὰ κατακτήσῃ ὁμῶς αὐτὴ τὴν ἐξουσίαν ὁ κριτικὸς, σπαταλᾷ τὸ αἷμα τῆς καρδιᾶς του. Ἡ δέκατη μοῦσα, ὅπως ὀνομάζει τὴν κριτικὴν ὁ Μπράντες, δὲν ἀρκεῖται στὴν ἐμπνευσιν τῆς στιγμῆς, στὴν καλλιτεχνικὴν εὐαισθησίαν, στὰ φυσικὰ δῶρα. Οἱ πιστοὶ τῆς



δέν θέλουν νὰ εἶναι αὐθαίρετοι εἰδωλοποιοὶ ἢ ταπεινοὶ εἰκονόδουλοι. Δέν εἶναι μάγοι, ἀλλὰ μαθητευόμενοι μάγοι δλη τους τῇ ζωῇ : «Πεὺ πρὶν ἀρχίσει κανεὶς νὰ κρίνῃ, πρέπει νὰ δαπανήσῃ ὁλόκληρα χρόνια γιὰ νὰ καταλάβῃ», γράφει ὁ Alain. Μιὰ ὁλόκληρη σειρά ἀπὸ ἐπιστῆμες, ἡ κοινωνιολογία, ἡ ψυχολογία, ἡ αἰσθητική, ἡ ἱστορία, ἡ συγκριτικὴ φιλολογία καὶ ἄλλες, προσφέρουν ἀντιδραστήρια στὸ χημικὸ τοῦ ἐργαστήριου. Ἡ Ka Stael, στὸ κατώφλι κιόλα τοῦ 19ου αἰῶνα, ὀρίζοντας τὴν λογοτεχνία σὰν συνάρτηση τῆς κοινωνίας, σὰν δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ διαφοροποιεῖται ἀνάλογα μὲ τὴν φυλὴ, τὴν ἐποχὴ, τὸ κλίμα, τὸ πολιτικὸ καθεστῶς, ἔρριξε πρῶτη τὰ θεμέλια μιᾶς κριτικῆς συστηματικῆς, καὶ στάθηκε ὁ πρῶτος κριτικὸς ποὺ εἶδε τὸ πνευματικὸ δημιούργημα, ὄχι μέσα ἀπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ κεφιοῦ τῆς στιγμῆς, γιὰ νὰ τὸ χαντακώσῃ μὲ χλευαστικοὺς ἀφορισμοὺς ἢ νὰ τὸ ὑμνήσῃ μὲ ἀφόρητη λογοκοπία, μὰ πάντα σὲ σχέσιν πρὸς συντεταγμένες σταθερές, ὅπως ἀργότερα ὁ Ταῖν, ὁ Μπρυνετιέρ, ὁ Λανσὸν καὶ ἄλλοι. Μιὰ τέτοια βέβαια τοποθέτηση τοῦ κριτικοῦ ἔργου ἐπιτρέπει πάντα στὸν δογματισμὸ νὰ μπαίνει, ἂν ὄχι ἀπὸ τὴ θύρα, τουλάχιστο ἀπὸ τὸ παράθυρο καὶ ἔδωσεν λαβὴ, καθὼς παρακάτω θὰ ἴδωμε, σὲ φριχτὲς παρερμηνεῖες. Καὶ ἂν εἶχε ὀριστικὰ καθιερωθῇ ἡ ἀρχὴ τῶν σταθερῶν συντεταγμένων, σὰν πηγὴ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, καὶ ἐδραιωθῇ ἡ τάση νὰ ἀμελεῖται ἢ τουλάχιστο νὰ μειώνεται ἡ τεράστια προσφορὰ στὸ ἔργο αὐτὸ τῆς προσωπικότητος τοῦ καλλιτέχνη, ποὺ οἱ νεώτερες ψυχολογικὲς θεωρίες ἔχουν φανερώσει τὴν πρωταρχικὴ τῆς προσφορὰ, θὰ γινόνταν ἀδύνατο νὰ ζήσῃ καὶ νὰ εὐδοκιμήσῃ ἡ μαζικὴ ἱμπρεσιονιστικὴ κριτικὴ τοῦ αἰῶνα μας, ποὺ εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ κατατοπίζῃ, χέρι μὲ χέρι, ἓνα εὐρύτατο κοινὸ σχετικὰ μὲ μιὰ τεράστια λογοτεχνικὴ ἢ θεατρικὴ παραγωγὴ.

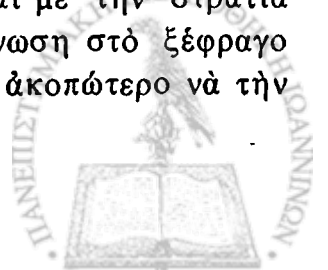
«Κριτικὴ, ποὺ δέν ἐφαρμόζει μιὰ αἰσθητικὴ θεωρία, δέν εἶναι κριτικὴ. Μὰ καὶ ἡ αἰσθητικὴ στέκεται στὸν ἄερα, ὅταν δέν στηρίζεται στὴν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας. Συνεπῶς δέν νοεῖται κριτικὴ, ἂν μὴ συνυφασμένη μὲ τὴν Αἰσθητικὴ καὶ τὴν Ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας». Τέτοια σκληρὰ πλαίσια, ποὺ μὲ αὐτὰ ὁροθετεῖ τὸ ἔργο τοῦ κριτικοῦ ὁ Μπρυνετιέρ, ὁ μεγάλος πρόγονος τῆς συντεχνίας, δέν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ ἡ ἀπαίτηση νὰ ἐπικρατήσῃ κατὰ τὸ ζύγισμα τῶν προϊόντων τῆς τέχνης ἡ αὐστηρὴ ἐπιστημονικὴ μέθοδος τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, καὶ νὰ δίνονται σὰν θέσφατα ἀποφάνσεις *ordine geometrico*, μέσα ἀπὸ ἓνα συγκρότημα λογικῶν ἀρχῶν, ποὺ θὰ εἶχε τὴν συμμετρίαν ὁλοεδρικοῦ κρυστάλλου. Μὰ γιὰ τὸ ἔργο τέχνης, καὶ σὰν τέτοιο πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ κριτικὴ, ἰσχύει ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Χέλντερλιν : *Ein gott ist der Mensch wenn er träumt, ein Bettler wenn er nachdenkt.*—Ἐνας θεὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὅταν ὀνειρεύεται, ὅταν συλλογίζεται, ἓνας ζητιάνος.—Μόνον μὲ τὴν προσέγγισιν πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ μετρίεται ὁ καλλιτέχνης, ὄχι μὲ μαθηματικὰς μεθόδους, ὅπως μετρίεται ἡ κορφὴ ἑνὸς βουνοῦ. Καί, τὸ χειρότερο, ἂν τύχῃ νὰ συνεργαστῇ μὲ τὴν μέθοδον ἢ ἐριστικὴν ἰδιοσυγκρασίαν, ὅπως, καλῶρα, στὴν περίπτωσιν τοῦ Μπρυνετιέρ, ἡ κριτικὴ μεταβάλλεται εὐκόλῃ γιὰ τὸν ἄτυχον παραγωγὸν πρόζας ἢ στίχων,—δημιουργοὶ αὐτοκαλοῦνται αὐτοὶ συνήθως μὲ ὑπερβολικὴν αὐτάρκειαν—, σὲ κλίνην τοῦ Προκρούστη. Ὅλοι ὅμως οἱ αὐστηροὶ περιορισμοί, ποὺ ἔταξε ὁ 19ος αἰῶνας στὴν κριτικὴ λειτουργίαν, ἂν εἶχαν ἰσχύσει κατὰ γράμμα, θὰ εἶχαν δημιουργήσῃ ἓνα τέτοιο κλίμα τρομοκρατίας στὸν κόσμον τῶν γραμμάτων μὲ τὴν στυγνὴν τους μεθοδικότητα, ὥστε θὰ ὀδηγοῦσαν σὲ μιὰν ἐπίσχεσιν τῆς ἀνάπτυξός του, σ' ἓνα εἶδος δηλαδὴ πνευματικοῦ κρετινισμού. Εἶχαν ὅμως καὶ τὴν ἀγαθὴν τους ὄψιν. Γιατὶ συντέλεσαν στὸ νὰ μορφολογηθῇ ὁ τύπος τοῦ γνήσιου κριτικοῦ τῆς



ἐποχῆς μας πού, πλάϊ σ'α φυσικά δῶρα : τὴν ὀξύτητα τῆς δρασης, τὴν ἱκανότητα ἐπαφῆς μὲ τὴν ψυχὴ τοῦ ἄλλου, τὴν δύναμη τῆς διαίσθησης, τὴν θερμότητα τῆς ἀνθρωπιάς, ξέρεи ὅτι πρέπει νὰ παρατάξῃ, γιὰ νὰ μὴν ἐκφέρῃ ἀστήρικτα ὀργίλες καταδίκες ἢ νὰ τέρπεται στὸν ἄχυμο ὄχλο τῶν γλυκασμῶν, ἀνούσιων καὶ ξέπνοων, ἕναν γερὸ ἐπιστημονικὸ ὀπλισμὸ, πολῦτιμο νυστέρι γιὰ τὴν ψυχικὴ ἀνατομία ποὺ ἐπιχειρεῖ.

Αὕτῃ ἡ ἐμφάνιση τοῦ νέου εἶδους κριτικοῦ ἦταν γιὰ τὴν ἐποχὴ μας μιὰ ἀδήριτη ἀνάγκη. Ὁ κριτικὸς πρέπει νὰ εἶναι πάνοπλος γιὰ νὰ μπορῇ νὰ τὰ βγάξῃ πέρα ἀποτελεσματικὰ μὰ καὶ γρήγορα. Ὁ συνάδελφός του τοῦ 19ου αἰῶνα δὲν εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ μιὰ μαζικὴ παραγωγὴ πνευματικῆς, γνήσια ἢ κίβδηλη, ὅπως τὸν ὑποχρεώνει αὐτὸν ἡ ἐποχὴ μας. Ὁ ἄδικος καὶ ἀπρεπὴς ὀρισμὸς τοῦ Μητσάκη : «Μιὰ φορὰ τὰ ζῶα ὁμιλοῦσαν, τώρα γράφουν», πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι κρύβει κάποια σπίθα ἀλήθειας, ἰδιαίτερα στὸν τόπο μας. Πλάϊ σ' ἕνα σημαντικὸ ἀριθμὸ γερῶν ταλέντων σὲ ὅλα τὰ λογοτεχνικὰ εἶδη, θρασομανάει, σὰν βακχικὸ ὄργιο, μιὰ πηχτὴ μᾶζα ἀνίκων καὶ ἀπροίκιστων ποιεῶν καὶ ψευτοπεζογράφων, ποὺ σ' αὐτοὺς ὁ νέος τρόπος τῆς ποιητικῆς ἔκφρασης καὶ ἡ κατάργηση τῆς παλιᾶς τεχνικῆς.—ποὺ ἦταν κι' αὕτῃ μιὰ τροχοπέδη γιὰ τοὺς ψευδοδημιουργοὺς ἐν γλῶσῃ, ποὺ δὲν τοὺς εἶχε ἀκόμη ἀποκοπῇ ὁ ὁμφάλιος λῶρος,—ἐπέτρεψαν νὰ πληθυνθοῦν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης. Μὲ ἀπόλυτη καλλιτεχνικὴ, καμμιὰ φορὰ καὶ ἠθικὴ, ἀγευσία, ἀπόκτησαν, ἐν τούτοις, τὴν εὐχέρεια νὰ ξιπάζουν τὸν ἀνύποπτο καὶ ἀκατατόπιστο φιλισταῖο, δημιουργῶντας, μὲ τὸ γνωστὸ νεοποιητικὸ γλωσσάριο, ἕνα κλίμα, ὅπου δὲν κινεῖται εὐκόλα ἡ νόηση, γιὰ νὰ ζυγίσῃ τὴν ποιότητα, μὰ ὅπου βασιλεύουν σκότος καὶ γνόφος καὶ θύελλα, κατὰ τὰς Γραφάς. Καὶ γι' αὐτὰ χρειάζεται δυστυχῶς μιὰ ἰδιαίτερη εὐαισθησία, ποὺ δὲν εἶναι δυστυχῶς κτῆμα τοῦ καθενός. Σύμφωνα μὲ μιὰ στατιστικὴ, στὸν τόπο μας ἐκδίδονται κάθε χρόνο περισσότερες συλλογές ποιητικῆς ἀπὸ ὅ,τι στὴ Γαλλία ἢ τὴν Γερμανία. Ἕνας ὁποιοσδήποτε συντάκτης ἐλληνικοῦ περιοδικοῦ ξέρεи ἐξ αὐτοψίας ποιά στρατιὰ ποιητικῶν συλλογῶν παρελαύνει κάθε μέρα ἀπὸ τὰ γραφεῖα του. Ὅλες αὐτὲς οἱ συλλογές δὲν εἶναι ἀσφαλῶς «βιβλία ἀναγκαιότατα διὰ τὸν λαόν», ὅπως λέει γιὰ τὸ Γεωπονικόν του ὁ μοναχὸς Ἀγύπιος ὁ Κρής, οἱ περισσότερες μάλιστα εἶναι ἄχρηστες ὅχι μόνον «διὰ τὸν λαόν», ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅποιον τὶς διαβάσει. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ θὰ ἦταν ἀπλῶς ἀποκαρδιωτικόν, ἂν δὲν εἶχε τὴν κοινωνικὴ του σημασία, ἂν δὲν ἦταν δηλαδὴ μιὰ ἀνατριχιαστικὴ μαρτυρία γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς φυγῆς ἀπὸ τὴν ἄχρη καὶ χωρὶς προοπτικὴ καθημερινὴ ζωὴ. καὶ γιὰ τὴν ἀναζήτηση κάποιας ὑποθετικῆς στέγης ἔστω καὶ μέσα στὴν περιοχὴ τῆς νεφελοκοκκυγίας. Δὲν εὐημερεῖ ὅμως, τουλάχιστον ποσοτικά, μονάχα ἡ ποίηση, εὐημερεῖ καὶ ἡ πεζογραφία. Πολλοὶ ὅμως, δυστυχῶς, ἀπὸ τοὺς πεζογράφους μας εἶναι τοῦ μολιερικοῦ τύπου. Ὅταν ὁ Κος Ζουρνταῖν μαθαίνει ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τῆς φιλοσοφίας, ὅτι ὁ λόγος διαιρεῖται σὲ πεζὸ καὶ ἔμμετρο καὶ ὅτι, ὅταν λέει στὴν ὑπέρτερα : «Μαρτίνα, φέρε μου τὶς παντούφλες μου», κάνει πρόζα, «ἄκου, ἄκου, λέει, τόσα χρόνια κάνω πρόζα, χωρὶς νὰ τὸ ξέρω». Πόσοι μουντζουρωτὲς χαρτιῶν, στίς μέρες μας, κάνουν πρόζα ὅμοια μὲ τοῦ Κου Ζουρνταῖν!

Καὶ ὅμως ὁ κριτικὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀσχοληθῇ μαζὶ μὲ τοὺς προικισμένους, μαζὶ μ' ἐκείνους, ποὺ ἡ ἐποχὴ τους τοὺς προσφέρει νέες ὀψεις καὶ πτυχές τῆς μυστικῆς γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους, καὶ μὲ τὴν στρατιὰ αὐτὴ τῶν ἰδεοληπτικῶν, ποὺ κυνηγοῦν τὴν κοινωνικὴ ἄνωση στὸ ξέφραγο ἀμπέλι τῆς λογοτεχνίας, ὅπου, κατὰ τὴ γνώμη τους, εἶναι ἀκοπώτερο νὰ τὴν



κατακτήσουν. Είναι υποχρεωμένος ο κριτικός, γιατί στις μέρες μας ή κριτική δεν είναι ένας τρόπος για να σκοτώνουν την ώρα τους κάποιοι ευκατάστατοι ειδικοί, μα σκληρό βιοποριστικό επάγγελμα. Πιο κάτω θα προσπαθήσουμε να χαράξουμε κάποια νέα γραμμή πλεύσεως για αυτούς τους πολύτιμους ανθρώπους των γραμμάτων, για να ανακουφιστούν στο έργο του Σισύφου που έχουν αναλάβει, και για να αμοιφθῇ λογικά ο κόπος τους, πού, αν καμμιὰ φορά είναι χαρούμενος και γλυκός,—όταν το κρινόμενο έργο σφύζει από αίμα γνήσιο και ανέρωτο,—τις περισσότερες φορές συντροφεύεται από χασμουρητά, δυσφορία ή αηδία. Όπως και νάναι, πρέπει να εξαρθῇ το γεγονός ότι οί καλοί κριτικοί τῆς ἐποχῆς μας, ἐφοδιασμένοι με τὸν τεχνικὸ ἐξοπλισμό, πού ἡ πείρα τοῦ 19ου αἰῶνα τοὺς ἀνάγκασε νὰ κατακτήσουν, ἐνημερωμένοι σχετικὰ με τὶς θεωρίες τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ, πού ἐλάτρευσε τὴν συστηματοποίηση, προικισμένοι ὅμως ἐπίσης με τὸ ὀξύ μάτι πού ἀπαιτοῦν οἱ καιροί μας, εἶναι σὲ θέση νὰ δώσουν στὸν ἀναγνώστη μιὰ εἰκόνα συνοπτικὴ μα κατατοπιστικὴ ἔργων καὶ συγγραφέων, καί, ἐὰν συντρέχει καὶ τὸ γνήσιο ἐπαγγελματικὸ ἦθος, νὰ γίνουν «ἐργάται ἀνεπαίσχυντοι, ὀρθοτομοῦντες τὸν δρόμον τῆς ἀληθείας», καὶ πραγματικοὶ ὁδηγοὶ γιὰ τὸν ἀναγνώστη. Γιὰ τὸν ἀναγνώστη, πού ἀγωνίζεται νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ κείμενα με οὐσιαστὸ βάρος, μέσα στὸν κυκεῶνα τῶν τυπωμένων σελίδων, πού ἡ γενικὴ του μόρφωση δὲν τοῦ ἐπιτρέπει μόνος του νὰ ἀξιολογήσῃ.

Στις σελίδες αὐτὲς παρουσιάζονται ὅλων τῶν εἰδῶν οἱ κάλαμοι, ἀπὸ τὸν πιὸ τίμιο, ὡς τὸν πιὸ ἐκπορνευμένο. Στὴν σκηνὴ τοῦ τυπωμένου χαρτιοῦ ἀνεβαίνουν καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ φαυλότητα, προβάλλονται ὅλες οἱ θεωρίες, ἀπὸ τὶς πιὸ συντηρητικὲς, ὡς τὶς πιὸ ἐξαλλες, οἱ ἀντιθέσεις οἱ πιὸ ἀκραῖες, ἡ πλαστογραφία καὶ ἡ γνησιότητα, ἡ βαθύνοια καὶ ἡ ἀπύθμενη μωρία, τὰ ἀνούσια ψελλίσματα ἄψυχων λογοτεχνικῶν νεοσσῶν, πού εἶναι καταδικασμένοι νὰ ἐξαφανιστοῦν «ἄβιοι καὶ προῶλεις σὺν τῷ σπέρματι», μαζί με τὶς γνήσιες φωνές, πού ἐκφράζουν, χωρὶς διανοητικοὺς γιγαντισμοὺς, κάποια σπῖθα τοῦ αἰῶνιου, «*immortalia mortali sermone notantes*». Ἀπὸ τὸ ἁγιοζούμι τῶν μοναστηριῶν, ὡς τὴν παραγεμιστὴ πέρδικα τοῦ Σαβαρέν, προσφέρονται ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ ἐδέσματα. Οἱ μιμητὲς τοῦ λυρισμοῦ τοῦ Ἀχ. Παράσχου καὶ τῆς δακρύβρεκτης πρόζας τῶν Δύο Ὀρφανῶν, μαζί με τοὺς πιστοὺς τοῦ Σάρτρ καὶ τοῦ Ἰονέσκο, παρουσιάζουν ὁ καθένας τὸ νούμερό του. Ἄλλος, ὅπως οἱ ταχυδακτυλουργοὶ στίς πανηγύρεις, ἀνασύρει ἀπὸ τὸν μάγικὸ σάκκο τοῦ ὑποσυνείδητου ἀπωθημένους πόθους καὶ διαστροφὲς μυστικὲς, νέα κατηγορήματα, πού πρέπει, φαίνεται, νὰ συγκολληθοῦν στὴν ἔννοια: ἄνθρωπος, γιὰ νὰ ὀλοκληρωθῇ ἡ εἰκόνα τῆς. Ἄλλος ἀραδιάζει ἔκτυπα καὶ κοινούς τόπους, πιστεύοντας, με τὸ χαμόγελο τῆς αὐτάρκειας στὰ χεῖλη, ὅτι ἀποφασιστικὰ πρωτοτυπεῖ. Σ' ἓναν ἀλλόκοτο χορὸ, συμφύρονται μπροστὰ μας ἡ μωρία καὶ ἡ ἀπάτη με τὴν ζωντανὴ εἰλικρίνεια, ἡ ὑπερμὴ ὀμφαλοσκοπία, με τὴν γνήσια δίψα τοῦ ἀπόλυτου. Ἄλλος γράφει με τὸ αἷμα τῆς καρδιᾶς του, ἀφοῦ κατάκτησε με βαρεῖς κόπους τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ του, ἄλλος, με ἐλαφρότητα νηπίου, ὁρμάει στὴν λογοτεχνικὴ περιπέτεια, χωρὶς ἐφόδια πνευματικά, χωρὶς φυσικὰ δῶρα, χωρὶς πείρα. Τώρα, πῶς θάβρισκε ἄκρη ὁ μέσος ἀναγνώστης, μέσα σ' αὐτὴ τὴν πυκνὴ βλάστηση, ὅπου τὸ χρήσιμο φυτὸ πολιορκεῖται στενὰ ἀπὸ ἀγκάθια καὶ ἀγριάδες; Μονάχα ὁ κριτικὸς μπορεῖ νὰ τὸν βοηθήσῃ, νὰ τοῦ γίνη ἡ πυξίδα στὴν τραχιὰ περιπλάνηση μέσα στὸν κόσμον τῶν κειμένων.

Ἐδῶ μπορεῖ νὰ τεθῇ καὶ ἓνα ἄλλο θέμα, πού νομίζουμε πῶς δὲν ἔχει



ἕως τώρα ἀπασχολήσει οὔτε τοὺς ἀναγνώστες, οὔτε τοὺς συγγραφεῖς. Συγκεκριμένα: Πρέπει νὰ διαβάζεται ἡ κριτικὴ πρὶν διαβαστῇ τὸ βιβλίον ἢ ἀφοῦ θὰ ἔχει διαβαστῇ; Φυσικὰ τὸ γράψιμο τῆς κριτικῆς θὰ ἀκολουθῇ τὸ διάβασμα τοῦ βιβλίου ἀπὸ τὸν κριτικόν,—δὲν θὰ ἦταν ἄλλωστε βολετὸ νὰ συμβῇ τὸ ἀντίθετο—, καὶ θὰ διαβάζεται ἡ κριτικὴ ἀπὸ τὸν ἀγοραστὴν πρὶν διαβαστῇ ἀπὸ αὐτὸν τὸ βιβλίον, γιατί ἔτσι μονάχα θὰ ἀποφύγῃ τίς παγίδες ποὺ τοῦ στήνουν ἡ διαφήμιση, τὰ μεγάλα ὀνόματα, οἱ γνῶμες τῶν ἄλλων, ποὺ ἐπηρεάζουν ἀποφασιστικὰ τὸν ἀνύποπτο καὶ ἀκατατόπιστο ἀναγνώστη. Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ εἶναι πρωταρχικοὶ παράγοντες, κατὰ τὴν ἐκλογὴν ἑνὸς βιβλίου, οἱ ἴδιοι ποὺ πρυτανεύουν στὴν ἐκλογὴ ἑνὸς κινηματογραφικοῦ ἔργου, γιατί τὸ κινηματογραφικὸ ἔργο βλέπεται καὶ λησμονιέται, ἐνῶ τὸ βιβλίον διαβά-
ζεται καὶ μένει. Γι' αὐτό, μιὰ μικρὴ τριμηνιαία ἐκδοσις στὰ χέρια ἀληθινῶν κριτικῶν, θὰ ἦταν λαμπρὸ βοήθημα γιὰ ὅσους, μὲ μέτρια οἰκονομικά μέσα, θὰ ἤθελαν νὰ ἀποκτήσουν τὸ καλὸ βιβλίον. Αὐτὸ ὅμως, δυστυχῶς, δὲν εἶναι καθόλου ὁ κανόνας. Καὶ γίνεται μὲ τὸ βιβλίον, ὅ,τι γίνεται καὶ μὲ τὸ θεατρικὸ ἔργο. Τὸ θεατρικὸ ὅμως ἔργο, ποὺ εἶναι τὸ πιὸ ζωντανὸ στοιχεῖο τοῦ γραπτοῦ λόγου,—ἀφοῦ συνήθως ἀναφέρεται σὲ σύγχρονα προβλήματα, προσφέρεται ἀπὸ τὴ σκηνὴ σ' ἕναν ὁμαδικὸ ἀκροατὴ, τὸ κοινόν, καί, κεραιολελτικά, τελειώνει μὲ τὴν συμμετοχὴν στὴν ἐρμηνείαν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἡθοιοῦ,—κρίνεται ἐκ τῶν ὑστέρων, δηλαδὴ μετὰ τὴν σκηνικὴν του τελείωσιν, κατ' ἀνάγκην. Δὲν συντρέχει ὅμως καμμιά ἀνάγκη γιὰ νὰ κατατοπίζεται ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπὸ τὸν κριτικὸν σχετικὰ μὲ τὸ κείμενον ποὺ τὸν ἀπασχολεῖ. Καὶ ὅμως αὐτὸ συμβαίνει σχεδὸν πάντα. Ἡ μεγάλη μᾶζα τῶν ἀναγνωστῶν, ἀφοῦ πρῶτα διαβάσῃ, ἀπευθύνεται στὸν κριτικόν, εἴτε γιὰ νὰ κατατοπιστῇ γενικὰ σχετικὰ μὲ τὸ ἀνάγνωσμα ποὺ τὴν ἐνδιαφέρει, εἴτε, ἀλίμονο, γιὰ νὰ προσπαθῇ νὰ τὸ καταλάβῃ, νὰ ἀντλήσῃ, ἔστω καὶ μὲ ξένο φῶς, ἀπὸ αὐτὸ κάποια θέσις, κάποιο νόημα, κάποιο μήνυμα. Αὐτὸ τὸ κενὸν στὴν ἐκ προοιμίου κατατόπισιν τοῦ ἀναγνώτη, ἀναφορικὰ μὲ τὸ βιβλίον ποὺ τὸν ἐνδιαφέρει, προσπαθοῦν νὰ τὸ καλύψουν οἱ πρόλογοι, ὅπως τὸ καλύπτουν, στὸ θέατρο, τὰ προγράμματα. Οἱ πρόλογοι ὅμως, πολὺ συχνά, εἴτε γράφονται ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς συγγραφεῖς, εἴτε ἀποτελοῦν καθαρὰ φιλικὰς πράξεις, φιλοφρονητικὰς προσφορὰς γνωστῶν κυρίων. Ἐτσι στὴν πρώτη περίπτωσιν δὲν εἶναι σὲ μεγάλο ποσοστὸν παρά ἱριδίζουσες φούσκες, ποὺ σκεπάζουν τὴν ἐκτρωσὴν μεγάλων προσδοκιῶν καί, στὴν δευτέραν, ἕνα κεφάλαιον τοῦ ὁδηγοῦ τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς. Γι' αὐτὸ εἶναι φοβερὰ πενιχρὴ ἡ προσφορὰ, ποὺ προσφέρουν στὸν εὐσυνείδητον ἀναγνώστη, ὅταν μάλιστα δὲν ἔχει τὴν ἀπαιτούμενη πεῖρα, ἰδιαίτερα γιὰ νὰ ζυγίσῃ μὲ ἀκρίβεια ἕνα σύγχρονον βιβλίον, ποὺ τοῦ προσφέρεται μὲ νέα ἐκφραστικὰ μέσα, μὲ εἰδικὸν λεξιλόγιον, ὅπου οἱ λέξεις ἔχουν νέον χυμὸν, μὲ εἰκόνες ποὺ δὲν ἐκφράζουν πιὸ δυνατὰ ἢ πιὸ παραστατικὰ τὸ πρᾶγμα ἢ τὸ αἶσθημα, ὅπως στὴν καλὴ ἐποχὴ τοῦ Β. Οὐγκώ, μὰ συμβαδίζουν μαζί τους, σὰν νᾶταν οἱ σκιῆς τους, καὶ τὰ δίνουν σὲ μιὰ ἀλλόκοτον παρασημαντικὴν, ποὺ δὲν ξέρεις τί μπορεῖ νὰ σκεπάζῃ. Τάχα μιὰ πραγματικὴ ἀνθρώπινη ἀγωνία, κάποια ἀληθινὴ πτυχὴ τῆς ζωῆς τοῦ νέου μας κόσμου ἢ μήπως ἀνιαρὴ μονάχα θεματογραφία καὶ γελοῖον ἐγκεφαλίσμὸν τῆς ὁκάς, ποὺ προσφέρονται ὕστερα ἀπὸ μιὰ ψιμυθίωσιν, μιὰ ἐπιπόλαιον ἐμβάπτισιν στὸ ἀγαπητὸ μοντέρνον ὕφος. Γι' αὐτό, ὅποιος θέλει κάποια σιγουριά, νὰ διαλέξῃ μέσα στὸν ὄχλον τῶν ἐντύπων κάτι ποὺ ν' ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ τὸ λευκὸν χαρτὶ ποὺ μελανώθηκε ἀπὸ τὸν τυπογράφον, εἶναι ἀνάγκη νὰ προστρέξῃ στὴν βοήθειαν τοῦ κριτικοῦ. Δὲν εἶναι ὅμως μονάχα στὸν ἀναγνώστη ὁ κριτικὸς ἀπαραίτητος. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι

πλάσμα κοινωνικό. Τίποτε δὲν τοῦ εἶναι πιὸ πολῦτιμο ἀπὸ τὴν γνώμη τοῦ ἄλλου. Ὅχι μονάχα στὸν τομέα τῆς τέχνης, μὰ σὲ κάθε κοινωνική του ἐκδήλωση, ἐκεῖνος ποὺ δρᾷ μέ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, διψάει γιὰ τὴν ὁμαδικὴ ἀναγνώριση, γιὰ ὁμαδικὴ κατὰφαση καὶ τρέμει τὴν κοινωνικὴ κύρωση. Πρέπει ὁμως νὰ ὁμολογήσουμε, ὅτι σχεδὸν ποτὲ δὲν ζητάει κρίση ἀντικειμενική. Ὁ καθένας, ὅταν ἐνεργεῖ, ὅταν μιλάει, καὶ εἰδικὰ ὅταν γράφει, ἔχει τέτοια πεποίθηση, ὅτι κάτι ποὺ πηγάζει ἀπ' αὐτὸν δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι, ἂν ὄχι τέλειο, τουλάχιστο ἄψογο, ὥστε τὴν κρίση τοῦ ἄλλου τὴν θέλει, τὴν θέλει ὁμως πάντα εὐνοϊκὴ. Πολλὰ χρόνια σχολικῆς πείρας μοῦ ἔδειξαν ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ σ' ἕναν πατέρα, ὅτι τὸ παιδί του εἶναι ὀκνηρό, ἄτακτο, ἀνάγωγο, ὅτι παρουσιάζει δηλαδὴ ἐλαττώματα ἐπίκτητα καί, σὲ τελευταῖα ἀνάλυση, θεραπεύσιμα, ποτὲ ὁμως ὅτι εἶναι πνευματικῶς ἀνάπηρο, ὅτι, δηλαδὴ, ἀχρηστεύεται σὰν μαθητὴς ἀπὸ μιὰ ἀθεράπευτη ἐγγενῆ ἢ κληρονομικὴ τάρα. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει, γιὰτὶ κανεὶς, ἀπολύτως κανεὶς, δὲν μπορεῖ νὰ παραδεχτῇ ὅτι κάτι δικό του δὲν ἔχει τὴν σφραγίδα τῆς δωρεᾶς. Τὴν περίφημη λογικὴ τὴν καλλιεργοῦμε μόνον ὅταν πρόκειται νὰ ἀποφανθοῦμε γιὰ ζητήματα, ποὺ δὲν ἐφάπτονται ὀργανικὰ τῶν δικῶν μας ζωτικῶν συμφερόντων. Ὁ ἐρωτευμένος ποὺ ἀποφάσισε νὰ συνδέσῃ τὴν τύχη του μὲ τὸ ἀντικείμενο τοῦ ἐρωτᾶ του, ὅταν ζητάει γι' αὐτὸ τὶς γνώμες τῶν ἄλλων, δὲν ἐνδιαφέρεται ἀσφαλῶς γιὰ τὴν ἀντικειμενικὴ κρίση τους, μὰ θέλει μονάχα μιὰ ἐπικύρωση τῆς δικῆς του ἐκλογῆς. Ἔτσι καὶ τὸ νέο κορίτσι κ' ὁ πρωτόβγαλτος στιχουργός. ὅταν μὲ ἕνα διακριτικὸ γράμμα ἢ μιὰ κολακευτικὴ ἀφιέρωση ζητοῦν ἀπὸ τὸν κριτικὸ μιὰ γνώμη γιὰ τὰ πρωτόλειά τους, ἐπιθυμοῦν νὰ τοὺς πῇ ὄχι τὴν Ἀλήθεια, μὰ τὴ δική τους ἀλήθεια, νὰ ἰδῇ δηλαδὴ τὸ ἔργο τους μὲ τὴν τρυφερότητα ποὺ τὸ βλέπουν αὐτοί. Μπορεῖ νὰ δεχτοῦν ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις, νὰ ἀκούσουν μὲ ὑπομονὴ καὶ σεβασμὸ ὅτι δὲν κατέχουν ἀκόμη ἱκανοποιητικὰ τὸ γλωσσικὸ ὄργανο, ὅτι στεροῦνται πείρας, ἀκόμη ὅτι τοὺς λείπει τὸ μορφωτικὸ ὑπέδαφος, ὅλα πράγματα ποὺ μποροῦν ἐπὶ τέλους νὰ τὰ ἀποκτήσουν, ποτὲ ὁμως ὅτι τὸ ἔργο τους δὲν κρύβει μέσα μιὰ θεία σπίθα, μιὰ ὑπόσχεση ἀθανασίας, μιὰν ἀπτήν ἐλπίδα εὐδοκίμησης ἀληθινῆς μέσα στὸν χῶρο τῆς γραμματολογίας. Τὸν θέλουν δηλαδὴ τὸν κριτικὸ ὅπως ὁ Χάμλετ ἤθελε τὸν Πολώνιο, νὰ βλέπη μὲ τὰ δικά τους μάτια, ἕνα κύμβαλο ποὺ νὰ ἀλαλάζῃ, ἕναν ἀντηχητήρα τῆς γνώμης τους.

Πολώνιος: Κύριέ μου, ἡ Βασίλισσα θὰ ἤθελε νὰ σᾶς μιλήσῃ ἀμέσως.

Χάμλετ: Πολώνιε, τὸ βλέπεις κεῖνο τὸ σύγνεφο ἐκεῖ κάτω, ποὺ μοιάζει σχεδὸν μὲ γκαμήλα;

Πολώνιος: Μὰ τὴν Λειτουργία! Μοιάζει μὲ γκαμήλα, ἀληθινά.

Χάμλετ: Μὰ μοῦ φαίνεται πὼς μοιάζει μᾶλλον μὲ νυφίτσα.

Πολώνιος: Σίγουρα, μὲ νυφίτσα μοιάζει.

Χάμλετ: Ὅχι δά, μὲ φάλαινα.

Πολώνιος: Ἀκριβῶς, ἀκριβῶς, μὲ φάλαινα.

Ἔτσι λοιπόν, ἐνῶ εἰσρέουν καθημερινὰ στὸ γραφεῖο τοῦ κριτικοῦ κύματα κειμένων, ἰδιαίτερα ποιητικῶν συλλογῶν, φαίνεται πὼς αὐτὸς θεωρεῖται ὑποχρεωμένος ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς, ποὺ κανοναρχοῦν, νὰ ἰσοκρατεῖ σὰν βυζαντινὸς ἱεροψάλτης. Ἀλλιῶς κιντυνεύει νὰ προκαλέσῃ δυσαρέσκειες, ἀντιπάθειες καί, ποῦ καὶ ποῦ, ἄσβηστα μίσση.

Καὶ τὸ ἔργο τοῦ κριτικοῦ εἶναι πιὸ δύσκολο ἀπὸ ὅ,τι στὰ χρόνια τὰ παλιά. Ἡ ρίμα,

.....ce bijou d'un sou,

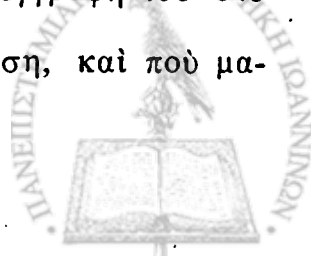


quisonne faux et creux sous la lime, πήγε στὸν κάλαθο τῶν ἀχρήστων μαζί με ὀλόκληρο τὸ ὄπλοστάσιο τῆς Μετρικῆς. Παλαιότερα ὅμως αὐτὰ χρησίμευαν με τὶς τεχνικές, ἔστω, δυσκολίες τους σὰν ἀνασχετικὸς φραγμὸς, σὰν σωτήριο φίμωτρο γιὰ ὅσους ἐπιχειροῦσαν νὰ ρίξουν ἐνωρίς στὴν ἀγορὰ τὶς φιλολογικὲς τους πρωϊμίες. Τὸ εὐαγγελικὸ: «ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς πύλης», εἶχε τότε κάποια πέραση καὶ στὴν ἐπικράτεια τοῦ Πηγάσου, ἐνῶ τώρα φαίνεται, πὼς μένει γράμμα νεκρό, τουλάχιστο σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὸ καθαρὰ τεχνικὸ μέρος τῆς ποιητικῆς γραφῆς. Τώρα οἱ ποιητὲς ἔχουν πετάξει μακριὰ τὴν σμίλη, ποὺ με ἰδρῶτα χειρίζονταν οἱ παλιοὶ δεξιτέχνες τῶν ποιημάτων σταθερᾶς μορφῆς, τοῦ σοννέτου, τῆς μπαλλάντας, τοῦ ροντὸ καὶ τῆς τριολέτας, καὶ ζητοῦν νὰ δημιουργήσουν κλίμα με τὴν ἐκζήτηση καὶ τὴν λεξιθηρία. Ἕνας ὁρμαθὸς λέξεων δανεισμένων ἀπὸ τὴν λόγια ἢ τὴν βυζαντινὴ παράδοση, ποὺ ὑποτίθεται πὼς ἀσκοῦν κάποιο μυσταγωγικὸ θέλγητρο, γυρίζουν καὶ ξαναγυρίζουν, με ἀηδιαστικὴ συχνὰ ἐπιμονή, στὸ τυπωμένο χαρτί, μέσα σ' ἓνα χορὸ ἀπὸ εἰκόνες, ποὺ δὲν ἀποτελοῦν μεταγραφὴ τῆς πραγματικότητος σὲ ποιητικὴ γλῶσσα, μὰ μιὰ ἀπλοϊκὴ, ἂν καὶ κραγαλέα παράφραση τοῦ κόσμου τῶν αἰσθημάτων. Ἡ εἰκόνα, ὅπως τὴν παρουσιάζει ἡ νέα ποίηση, εἶχε στὴν ἀρχὴ ἐντυπωσιάσει, με τὴν σιελπνότητα τοῦ νεόκοπου νομίσματος, τὴν εὐαισθησία τοῦ πρόθυμου ἀναγνώστη. Τώρα ὅμως ἔγινε τρύκ, βιομηχανικὸ μυστικὸ, γνωστὸ σὲ κάθε καλλιεργητὴ τοῦ ἔρμετρου ἢ τοῦ πεζοῦ λόγου, καὶ με τέτοια ἀφειδία, με τέτοια μονότονη ὁμοιομορφία παρέχεται, ὥστε ἔχει διαμορφώση ἓνα ἐνιαῖο ὕφος, μιὰ ὁμαδὴ κὴ φυσιογνωμία. Μιὰ αὐτοεπανάληψη ἀνυπόφορη βασιλεύει μέσα στὸν μοντέρνο ποιητικὸ λόγο, μὰ καὶ στὰ πεζὰ ἀκόμη κείμενα, αἰσθητὴ καὶ στὸν ἀμύητο ἀκόμη ἄνθρωπο, ποὺ δύσκολα ξεχωρίζει τὴν μπλόφα ἀπὸ τὴν γνησιότητα, κάτου ἀπὸ τὴν τυποποιημένη στολὴ τοῦ νέου τρόπου γραφῆς, κάτου ἀπὸ αὐτὴ τὴν φενάκη ποὺ μπορεῖ νὰ στεγάζει, εἴτε τὴν ὀλιγοφρένεια ἢ τὴν ἄνοια εἴτε τὴν ἀξιοθρήνητη ἀνεπάρκεια, ποὺ διασκεδάζει ἐξαπολύονιας πυροκρόταλα ἢ ἐπιχειρεῖ με φραστικὲς ἀκροβασίες «dare pondus idonea fumo», μὰ, ἐπίσης, μιὰ πραγματικὴ ἀγωνία ψυχῆς, μιὰ προσπάθεια ἐπαφῆς με τὴν ροὴ τοῦ ἐνστίχτου, ποὺ ἀνυπόταχτο κοχλάζει στὰ βάθη τῆς ὑπαρξῆς, μιὰ συνάντηση, κάτου ἀπὸ τὴν ἐπίφαση, με τὴν anima regum. Ἔτσι ὁ ἀναγνώστης, πολιορκημένος ἀπὸ δισταγμοὺς καὶ προβλήματα, μιὰ καὶ ἡ νέα τεχνοτροπία «ἔθεσε σκηνὴν πέριξ αὐτοῦ τὸ σκότος», ζητάει ἀπὸ τὸν κριτικὸ τὸν μίτο τῆς Ἀριάδνης, γιὰ νὰ κινηθῇ με κάποια ἄνεση μέσα στὰ πλήθη τῶν βιβλίων, γιὰ νὰ μὴν ἀδικήσῃ, μὰ καὶ γιὰ νὰ μὴν ἀδικηθῇ.

B'

Τώρα, πρὶν δοῦμε, σὲ γενικὲς γραμμές, ποιὰ ἐπὶ μέρους προβλήματα ἀντιμετωπίζει ὁ κριτικὸς τῶν ἡμερῶν μας καὶ πὼς μπορεῖ νὰ τὰ λύσῃ, ἅς μᾶς ἐπιτραπῇ μιὰ σύντομη ἀναδρομὴ στὸ ἔργο τοῦ προγόνου του τοῦ 19ου αἰῶνα, στὶς βασικὲς ἀντιλήψεις τῆς τότε κριτικῆς, στὶς δογματικὲς τάσεις της, στὸν ἐπιστημονικὸ της σκελετό, καὶ στὸν τρόπο ποὺ συγκροτήθηκε σὲ θεσμὸ πάγιο καὶ πανίσχυρο, ποὺ χωρὶς αὐτὸν τὰ γράμματα δὲν μποροῦν σήμερα νὰ ζήσουν. Γιατὶ τώρα ὁ κριτικὸς ἔφτασε νὰ εἶναι ὁ κηδεμόνας τοῦ συγγραφέα, καί, σὲ ὅλες τὶς πνευματικὲς του συναλλαγές, ὁ μεσίτης του. Ἀπὸ τὸν κριτικὸ ἐξαρτᾶται τὸ τράβηγμα τῶν μετοχῶν του, ἡ φήμη του, ἡ καλλιτεχνικὴ του ὑπόσταση καί, καμμιά φορά, ἡ ἴδια ἡ ἐγγραφὴ του στὸ βιβλίο τῆς ἀθανασίας.

«Ὁ κριτικὸς εἶναι ἓνας ἄνθρωπος ποὺ ξέρεи νὰ διαβάσῃ, καὶ ποὺ μα-



θαίνει τοὺς ἄλλους νὰ διαβάσουν». Αὐτὸς ὁ λιγόλογος ὀρισμὸς, ποὺ δόθηκε, νομίζω, ἀπὸ τὸν Σαίντ - Μπέβ, φαίνεται νὰ καθορίζῃ σὲ δυὸ γραμμὲς μὲ ἀκρίβεια καὶ λιτότητα τὸ ἔργο τοῦ κριτικοῦ. Λέμε, φαίνεται, γιὰτί ἀπὸ τίς πρῶτες κιόλα λέξεις ἀναπηδοῦν ἀπορίες καὶ προβλήματα. Ὁ κριτικὸς ξέρει νὰ διαβάσῃ. Αὐτὸ τὸ «ξέρει» παίρνει ὅμως πολὺ νερό, γιὰτί στὸ νὰ ξέρῃ κανεὶς νὰ διαβάσῃ, σὲ κάθε νέα περιπτῶση, ὑπάρχουν πολλὰ ἐμπόδια: ἡ κατάρτιση τοῦ κριτικοῦ, ποὺ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ εἶναι πλήρης· ἡ ψυχικὴ του ἰδιοσυστασία· ἡ ροπή του ἢ ὄχι πρὸς τὸν δογματισμὸ ἢ τὸν σεκταρισμὸ· τὰ πάθη του ἢ κακία του, ἐὰν ὑπάρχει, ὅπως στὴν περίπτωσιν τοῦ Σαίντ - Μπέβ, τὸ μέτρο τῆς συντηρητικότητάς του, ἡ κοινωνικὴ του τοποθέτηση, ὁ κύκλος τῶν ἀνθρώπων ὅπου κινεῖται καὶ ἄλλ.τ. Ἄς πάρουμε μερικὰ παραδείγματα. Ἀπὸ τὸ 1827 ἕως τὸ 1868, ὁ Σαίντ - Μπέβ στάθηκε ὁ ἄξονας καὶ τὸ θεμέλιο τῆς γαλλικῆς κριτικῆς. Τὸ ἔργο του σηκώθηκε τεράστιο καὶ ἐπιβλητικόν. Καὶ ὅμως ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ὁ τόσο προικισμένος, ὁμολογεῖ μὲ ἀφέλεια ὅτι ἔχυνε γλυκὰ δάκρυα διαβάζοντας τὸ μυθιστόρημα «Παῦλος καὶ Βιργινία» τοῦ Bernardin de St Pierre. Πρόκειται γιὰ τὸ περίφημο βιβλίον, ποὺ γέμισε μὲ ρίγη συγκίνησης τὰ παρθεναγωγεῖα ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστῇ σὰν ὁ τύπος τῶν romans largmogants, ἐνὸς λογοτεχνικοῦ εἴδους ποὺ δὲν τοῦ ἔχει καὶ πολλὴ ἐκτίμησις ἢ κριτικὴ τῶν ἡμερῶν μας. Δὲν τοῦ ἔφτασε ὅμως αὐτό. Ὅταν ἔφτισε τὴν περίφημη ἀξιολογικὴ του κλίμακα, στὴν ψηλότερὴ τῆς βαθμίδα τοποθετεῖ τὸν Λαμαρτίνο καὶ τὸν Οὐγκώ, συμπληρώνει ὅμως τὸ τρίον μὲ ἓνα ποετᾶστρο: τὸν Μπερανζέ. Τί νὰ τὸν ἐσπρωξέ τάχα στὸ νὰ τοποθετήσῃ τόσο ἐπίσημα ἓνα ποιητὴ μὲ τόσο πενιχρὴ φωνή; Κακὸ γούστο; ἢ τὸ γαργάλισμα τοῦ σωβινισμοῦ, ἀφοῦ στὴν καρδίᾳ τῶν Γάλλων τῆς ἐποχῆς, ὁ Μπερανζέ εἶχε θρονιαστῇ σὰν ὁ νοσταλγικὸς ὑμνητὴς τοῦ πρώτου Ναπολέοντα; Μὲ ἓνα τέτοιο ὅμως κριτήριον θὰ μπορούσε νὰ στεφανώσῃ τὴν στομφώδη κενότητα καὶ τὴν πολεμόχαρην ρητορίαν τοῦ Πῶλ Ντερουλέντ. Μήπως, τοποθετώντας τὸν Μπερανζέ στὴν τριανδρίαν, τὸ ἔκαμε μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ταπεινώσῃ, λόγῳ τῶν γνωστῶν τους διαφορῶν, τὸν Οὐγκώ, εἶναι δηλαδὴ ἡ ἀπόφασίς του προῖδον ἀποσταγμένης κακίας; Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ καταλήξῃ σ' ἓνα τέτοιο συμπέρασμα, ἂν εἶχε μόνον εἰς βάρος τοῦ ὁ Σαίντ - Μπέβ τὴν ἐκλογὴν τῶν τριῶν μεγάλων. Δυστυχῶς οἱ ἁμαρτίαι του εἶναι πολλές. Τὸν Vigny, τὸν μεγάλο ρωμαντικὸ τῆς ἀπαισιοδοξίας, ποὺ οἱ ἀντίλαλοι τῆς φωνῆς του συγκινοῦν ἀκόμη βαθειὰ καὶ τὴν δικήν μας ἐποχὴ, ποὺ τόσο περίτεχνα σοφιστικεύεται, ἀντίθετα ἀπὸ δ,τι συμβαίνει μὲ τὸν σιόμφο καὶ τὴν εὐφράδεια τῶν κοινῶν τόπων τῶν ἁλλων συγχρόνων τοῦ ρωμαντισμοῦ, ποὺ οἱ ὑποθετικὲς τους διαστάσεις ὑφίστανται ἀκόμη μονάχα στὸν χῶρον τῆς φαντασίας τῶν Γάλλων ἐθνικιστῶν τῆς λογοτεχνίας, τὸν Vigny τὸν ἀγνοεῖ. Ἀγνοεῖ σχεδὸν καὶ τὸν Μπαλζάκ, αὐτὸν τὸν γίγαντα τοῦ γαλλικοῦ μυθιστορήματος, ποὺ μπορεῖ νὰ σταθῇ σὰν ὁμότιμος πλάϊ στὸν Ντιστογιέβσκι. Ἀγνοεῖ καὶ τὸν Μπωντελαίρ, τὴν σταθερώτερη ἴσως ποιητικὴ δόξα τῆς Γαλλίας, ποὺ, καὶ μὲ τὴν καθαρὰ λογοτεχνικὴν παραγωγὴν, μὰ καὶ μὲ τὸ τόσο πλούσιον σὲ προεκτάσεις καὶ οὐσία καὶ διαίσθησιν κριτικὸν τοῦ ἔργου, στάθηκε μιὰ ρίζα γιὰ ὅλες τίς κατοπινὰς ἐξελίξεις τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας. Ἀγνοεῖ ἀκόμη καὶ τὸν δυστυχισμένον μεγάλο σχιζοφρενῆ, τὸν Gerard de Nerval, ποὺ τὸν ἐθαύμασε ὁ Γκαίτε, αὐτὸν ποὺ ἔδωσε στὰ lucida intervala του τὰ σπέρματα τῆς ποίησης τῆς δικῆς μας νεώτερης Εὐρώπης, τὴν κατάδυσιν στοὺς βυθοὺς τῆς ὑπαρξεως, καὶ τὴν εἰλικρίνεια τοῦ ποιητικοῦ τόνου, χωρὶς τὴν ἐνοχλητικὴν μεγαλοστομίαν τοῦ ρωμαντισμοῦ. Γιὰτί ὅλες αὐτὲς οἱ ζοφερὲς κηλίδες στὸ ἔργο τοῦ Σαίντ - Μπέβ;

Καὶ γιὰτὶ ἐπιμένουμε σ' αὐτές ; Πρῶτα - πρῶτα, ἐπειδὴ ὁ Σαϊντ-Μπεβ εἶναι ἓνας χαρακτηριστικὸς τύπος τοῦ ἐπίσημου, ὡς ποῦμε, κριτικοῦ, ἓνα εἶδος Πάπα τῆς λογοτεχνίας, ποῦ φθέγγεται ἀπὸ καθέδρας, βέβαιος διὰ τὴν φωνὴν τοῦ μιλεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῶν γραμμάτων, μιὰ ἰδιοσυγκρασία ψυχρὴ καὶ ὑπολογιστικὴ, βραχυκυκλωμένη ὅμως ἀπὸ Ταμποῦ καὶ ἐθνικιστικὰς ἰδεοληψίας. Αὐτός, ὁ στοχαστής, ὁ σχεδὸν ἀλάθητος ὅταν ἔκρινε φύσεις ὁμοειδεῖς. ὅταν ἔβγαινε ἀπὸ τὰ νερά του, μποροῦσε νὰ ὑποπῇ στὰ φριχτότερα λάθη. Ἦταν στὴν ψυχὴ κλασικὸς, μὲ τὴν ἔννοια ποῦ ἔδωσε στὴ λέξη ὁ 18ος αἰώνας, ποῦ ἦταν μιὰ ἀναιμικὴ σκιά τῆς ἔννοιας ποῦ ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα εἶχε πλάσει, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε μιὰ παρωδία τῆς : Τύπος διανοητικὸς, ποῦ δὲν τὸν ἄγγιζε ἡ ἱερὴ ἀνάσα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ποῦ δὲν κυριεύονταν εὐκολὰ ἀπὸ θαυμασμὸ καὶ ἐκπληξη, ποῦ εἶναι, κατὰ τὸν Ἰσπανὸ φιλόσοφο Ζοζὲ Ὀρτέγκα, ἡ βάση γιὰ τὴν σωστὴ κατανόηση. Τὸ ἀντικείμενό του τὸ ἔβαζε ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸν οὐδέτερο φακὸ τῆς λογικῆς, χωρὶς νὰ θέλῃ ἢ ἴσως νὰ μὴ μπορῇ νὰ τὸ δοκιμάσῃ πρῶτα στὴν λυδία λίθο τῆς ἀτομικῆς συγκίνησης. Δὲν τὸ κοίταζε σὰν ἔργο ἀνθρώπινο, μὰ σὰν γέννημα μιᾶς μηχανῆς, τέλειαις ἢ ὄχι. Αὐτὴ ἡ ἀφοσίωση στὸ γαλλικὸ κλασικόν, ποῦ ἐνδημεῖ στὸν γαλλικὸ πνευματικὸ χῶρο, ἐδημιούργησε παραισθήσεις καὶ ἀδικίες. καὶ δὲν ἄφησε νὰ ἐξερευνηθῇ μὲ μάτι ἀντικειμενικὸ οὔτε ὁ ἴδιος ὁ 17ος αἰώνας, ὁ κλασικὸς αἰώνας τῆς γαλλικῆς γραμματείας. Ὅταν θὰ γίνῃ αὐτὸ μὲ πνεῦμα ἡρεμο καὶ χωρὶς ἐκ τῶν προτέρων δεσμεύσεις, θὰ φανῇ διὰ τὸν αἰὶν καίροιο τοῦ Λουδοβίκου 14ου γέννησαν προσωπικότητες ὁλκῆς στὸν τομέα τῶν γραμμάτων, δὲν τοὺς πρόσφεραν δυστυχῶς τὸ εὐνοϊκὸ ὑπέδαφος γιὰ νὰ φτάσουν στὴν πλήρη τοὺς ἀξιοποίησιν, καὶ νὰ φτάσουν ὀργανικὰ στὴν ἐντελέχειά τοὺς. Μιὰ μεγαλοφυΐα, ὅπως ὁ Ρασίν, μαράθηκε μέσα στὴν σέρρα τῶν Βερσαλλίων, ἀγνόησε τὴν φύσιν, πνίγηκε στὸν ἐθιμοτυπικὸ λαβύρινθο μιᾶς ἀπολυταρχικῆς Αὐλῆς, καί, ἐνῶ ἦταν μιὰ πλούσια ψυχὴ γεμάτη ἐρωτηματικὰ καὶ ἀγωνίες, ἄφησε ἓνα ἔργο ποῦ δὲν μπόρεσε στὸ μεγαλύτερό του μέρος νὰ ἐπιζῇ, ἐκεῖ τουλάχιστο ποῦ ἦταν πρόθεσις τοῦ συγγραφέα νὰ τὸ στήσῃ, δηλαδὴ στὴ Σκηνή. Γι' αὐτό, ὅλες οἱ προσπάθειες τῶν Γάλλων νὰ τὸν βάλουν νὰ ἀποτελέσῃ μὲ τὸν Σαίξπηρ ἓνα εἶδος νέων Διοσκούρων, χτυποῦν στὸ κενόν. Γιὰτὶ τὸν Ἀγγλο τὸν ἔκαμαν κλασικὸν τὰ θεάτρα ὅλου τοῦ κόσμου, ποῦ τὸν ἀνεβάζουν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἑλισάβετ ἕως σήμερα,—τέτοιος πλοῦτος ζωῆς ῥεεῖ πάντα ἀπὸ τὰ κείμενά του, τόση κρυστάλλινη συγκίνηση, τόσος δαιμονισμένος οἷστρος—, ἐνῶ ὁ Ρακίνας ἐξακολουθεῖ δυστυχῶς μόνον νὰ ζῇ στὰ ἐγχειρίδια τῆς λογοτεχνίας καὶ στὰ ράφια τῶν βιβλιοθηκῶν. Καὶ πῶς θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ ἀλιῶς, ἀφοῦ αὐτός, ὁ πράγματι ἀπὸ στόφα δημιουργοῦ συγγραφέας, συμπιέστηκε μέχρι θανάτου ἀπὸ τοὺς καλοὺς τρόπους καὶ τὶς ἐπιτακτικὰς ἀξιώσεις γιὰ ὑψηλὰ ἀναλύσεις τοῦ κόσμου ἔρωτα μιᾶς ὑψηλῆς κοινωνίας καὶ μιᾶς Αὐλῆς ποῦ εἶχαν ἀποξενωθῇ ἀπὸ τὴν μάζα; Ἄν σκεφτῇ κανεὶς, διὰ τὸ ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Ρασίν ἓνας μόνον στίχος τῆς *Athalie* : *c'était pendant l'horreur d'une profonde nuit*, ἔχει σαικσπήρειο χρῶμα,—προβάλλεται, ἄλλωστε συστηματικὰ σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς Ἱστορίες τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας, μαζί μὲ τὸν ἐπίσης μοναδικὸν στίχον τοῦ Κορνέιγ : *Cette obscure clarté qui tombe des étoiles*, ἀπὸ τὴν περίφημη περιγραφή τῆς μάχης στὸν Σίντ—, καταλαβαίνει γιὰτὶ δὲν παίζονται πιά οἱ γάλλοι κλασικοὶ παρὰ μόνον σὲ θεάτρα ποῦ τὸ ἐπιχορηγεῖ τὸ γαλλικὸν Κράτος. Πῶς μπορεῖ ὅμως νὰ εἶναι κλασικοὶ ἀφοῦ δὲν παίζονται πιά ; Μυστήριον ! Καὶ ὅμως σ' αὐτοὺς ἀναζήτησαν οἱ περισσότεροὶ Γάλλοι κριτικοὶ μέτρα καὶ κριτήρια γιὰ νὰ ἀξιολογήσουν τὴν πνευματικὴ παραγωγὴ τῆς ἐποχῆς τοὺς. Μαζί μὲ

ἄλλες ἀδυναμίες, αὐτὴν τὴν εἶχε σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ ὁ Σαϊντ-Μπέβ. Ὁ ποιος ὁμως κοιτάζει συνεχῶς πρὸς τὰ ὀπίσω, μπορεῖ νὰ μεταβληθῇ σὲ στήλη ἄλατος ὅπως ἡ γυναῖκα τοῦ Λώτ. Ἀτενίζοντας πάντα, σὲ μιὰ μακάρια θέαση, πρὸς παλαιὰ ὁρόσημα, ποὺ δὲν τὰ στήνει δυστυχῶς πάντα ἡ ἀπροσωπόληπτη καὶ δίκαιη στάθμιση, μὰ κάποτε καὶ ὁ πνευματικὸς ἐθνικισμὸς, ἔφτασε καὶ ὁ ὑπέρτατος τιμητὴς τῶν γαλλικῶν γραμμάτων τοῦ 19ου αἰῶνα νὰ ἀγνοήσῃ τὰ σπέρματα μιᾶς τεράστιας ἐπανάστασης στὸν χῶρο τοῦ γραπτοῦ λόγου, ὅπως ἄλλωστε ἡ τεχνοκριτικὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀγνόησε ἢ εἰρωνεύτηκε τοὺς προδρόμους τῆς ἱμπρεσιονιστικῆς ἐπανάστασης. Τὸ βασικὸ αὐτὸ ὀλίσθημα δὲν χαρακτηρίζει μονάχα τοῦ Σαϊντ-Μπέβ τὸ ἔργο. Σὲ κάθε ἐποχῇ, χωρὶς νὰ ἐξαιρεῖται ἡ δική μας,—καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπιμείναμε τόσο στὴν περίπτωσιν τοῦ Γάλλου κριτικοῦ—, κάποια εἰδῶλα παρεμβάλλονται συχνὰ ἀνάμεσα στὸν κριτικὸ καὶ τὸ ἔργο του, ποὺ δὲν τὸν ἀφήνουν νὰ κατακτήσῃ μιὰ ἐλεύθερη ἀπὸ ἐπηρεασμοὺς ἰσκολογία, τὸ καθαρὸ ἔσωπτρο ποὺ μ' αὐτὸ θὰ ἐρευνᾷ τὰ προσωπικά, τὰ ὑποκειμενικά αἰνίγματα. Γι' αὐτὸ, πολὺ συχνὰ ἡ κριτικὴ δίνει τὰ μέτρα, ὅχι τοῦ ἔργου ποὺ κρίνεται, μὰ τὰ μέτρα τοῦ κριτικοῦ ποὺ τὴν γράφει· καὶ δικαιώνεται ὁ καυστικὸς ἀφορισμὸς τοῦ Φαγκέ: «Ὁ κριτικὸς μᾶς πληροφορεῖ περισσότερο γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, παρὰ γιὰ τὸ ἔργο ποὺ κρίνει». Αὐτὸ τὸ φαινόμενο, ποὺ εἶναι τὸ ἀντικαθρέφτισμα τῆς ψυχικῆς δομῆς τοῦ κριτικοῦ καὶ τῶν θεῶν ποὺ λατρεύει, δίνει σὲ πολλὰς περιπτώσεις τὸ κλειδί γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ κανεὶς τὴν ἀδυναμία του νὰ ἀντιλήφῃ τὶς γόνιμες καταβολές ποὺ κρύβει τὸ ἔργο κάποιων συγγραφέων τοῦ καιροῦ τοῦ ἢ τὴν ροπὴν του νὰ ἀρνηθῇ, ὅπως στὴν περίπτωσιν τοῦ Βολταίρου, μεγάλες μορφές τοῦ παρελθόντος. Ἡ κατάχρησις τῆς λογικῆς καὶ τῆς μεθόδου ναρκῶνει τὴν εὐαισθησία καὶ περιχαράκωνει τὴν καρδιά μὲ ἀπάνθρωπους μύθους.

Αὐτὸ στάθηκε σὰν ἐμπόδιο στὴν πρόθεσιν τοῦ Μπρυνετιέρ νὰ ἰδρύσῃ μιὰ ἀντικειμενικὴ ἐπιστήμη. Δὲν ὠφελοῦν πολὺ οἱ ζυγοὶ ἀκριβείας καὶ τὰ μικροσκοπία, ὅταν ἔχει κανεὶς ἀγαθὴν πρόθεσιν ὅπως αὐτὸς «νὰ βρῇ καὶ νὰ ζωγραφίσῃ μιὰ ψυχὴ» ἢ «νὰ μάθῃ νὰ διαβάσῃ, γιὰ νὰ μὴ πορῇ νὰ μάθῃ καὶ τοὺς ἄλλους νὰ διαβάζουν». Ὁ ἄλλος καὶ τὸ ἔργο του δὲν ἀποστάζονται ὅπως τὸ οἶνόνπνευμα. Ὅταν ἓνα ἔργο κρύβει μέσα του ἔντονον πλοῦτον ζωῆς, δημιουργεῖται ἀνάμεσά του καὶ τοῦ κριτικοῦ, ποὺ ἔχει τὴν ἀπαιτούμενη ψυχικὴ ὑγρότητα, μιὰ ἐπαφὴ δυνατὴ καὶ ἄμεση, κάτι σὰν τὸ ἠλεκτρικὸ τόξο. Ὅταν αὐτὴ ἡ ψυχικὴ ὑγρότητα,—ἡ τόσο ἀναγκαία ἰδιαίτερα στὴν ἐποχὴ μας, ὅπου ὁ κριτικὸς ὀφείλει νὰ κρίνῃ γρήγορα μὰ καὶ σωστὰ—λείπει, κανένας τεχνικὸς ἐξοπλισμὸς, κανένα εἰδικὸ ἐργαστήριον δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ὁ κριτικὸς «δὲν ξέρεي δυστυχῶς νὰ διαβάσῃ» ὅλα τὰ ἔργα ποὺ τοῦ προτείνονται καὶ αὐτὸ ἐξηγεῖ τὶς πλάνες, ποὺ σ' αὐτὰς ὑπέπεσαν βυρεῖα ὀνόματα τῆς συντεχνίας, ὅταν βρέθηκαν μπροστὰ σὲ ἔργα ποὺ δὲν χωροῦσαν στὰ δικά τους πλαίσια. Γιατὶ μέσα στὴ μᾶζα τῶν κειμένων, ποὺ πολιορκοῦν τὸν κριτικόν, ἐκφράζονται κάθε λογῆς ἰδιοσυγκρασίες, ἀπὸ τὶς πιὸ συντηρητικὰς ὡς τὶς πιὸ ἐπαναστατικὰς, ἀπὸ τὰ δεσμευμένα ἕως τὰ ἐκτεθειμένα. Ἐγὼ, ποὺ εὐφραίνονται μὲ τὴν ὁμολογίαν, ὡς ἐκεῖνα ποὺ μὲ κεραῖες εὐαίσθητες ψάχνουν γιὰ κρυφὰ μυστικά τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ κόσμου. Αὐτὸ δὲν εἶναι ζήτημα ἡλικίας, καθὼς ἰσχυρίζονται ὅσοι ἔχουν κυριευθῇ ἀπὸ τὴν ψύχωση τῶν ὀνομαζόμενων φιλολογικῶν γενεῶν. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι νεκροί, ἀπὸ τὴν ἀποψὲς τῆς εὐαισθησίας, ἀπὸ τὰ ἐφηβικά τους χρόνια, καὶ ἄλλοι, σὲ μεγάλη ἡλικία, ζωντανοί. Γνωρίσαμε νέους Γάλλους καὶ Ἑλβετοὺς, τὴν ἐποχὴν τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ὅταν εἶχε πιά φανῇ πόσο

στεῖρα κοί ἀνεδαφική εἶχε σταθῇ ἡ πίστις στὰ μεγάλα λόγια καὶ τὶς μεγάλες ἐλπίδες, ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ σαλέψουν οὔτε βῆμα ἀπὸ τὸ πλευρὸ τῆς μεγαλοστομίας τοῦ Οὐγκώ, ἐνῶ γύρω τους ἔβραζε μιὰ πῆχτρα νέων Σχολῶν, ποὺ ὁ Ρωμαντισμὸς ἦταν γι' αὐτὲς ὅ,τι τὸ κόκκινο πανί γιὰ τὸν ταῦρο. Αὐτοὶ ἀτάραχοι καὶ ἀνερέθιστοι μέσα στὶς φουσκοδεντριές, ποὺ ἔφεραν νέα συστήματα, νέους ἐκφραστικούς τρόπους, νέα εἶδη γραφῆς, πρωτόφαντες ἐπαφές μὲ τὸν κόσμον, ἔστεκαν ἀκίνητοι μπροστὰ στὸ εἶδωλό τους, σὰ νὰ εἶχαν γευθῇ τὸ φυτὸ ποὺ «παύει τῆς σαρκὸς τὸ σκάνδαλον», ὅπως ὁ πιστὸς μπροστὰ στὶς ἅγιες εἰκόνες. Οὔτε τὰ πορίσματα τῆς νέας ψυχολογίας τοὺς εἶχαν ἐπηρεάσει, οὔτε τὰ ἐκρηκτικὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, οὔτε ἡ λατρεία τῆς ἐνόρσης, οὔτε ἡ δίψα γιὰ μιὰ σοφώτερη ἐπαφή μὲ τὸ ὑπέδαφος τοῦ Εἶναι. Ἀνάβοντας καντήλα στὴν ρητορείαν καὶ τὸν στόμφο, καλλιεργοῦσαν τὴν κενολογίαν καὶ ἀγνοοῦσαν τοὺς ἄλλους, ποὺ προκαλοῦσαν ἀηδιασμένοι, τὴν ἐποχὴ τους, μὲ τὸν λόγο, τὸν κάλαμο, τὴν συμπεριφορὰ, τὸ ντύσιμο, ζητῶντας εἴτε νὰ τὴν καταλύσουν, ὅπως οἱ Ντανταϊστὲς τοῦ Τριστάν Τσαρά, ἢ νὰ παραμερίσουν τὴν ξερὴ τῆς ἐπίφαση, καὶ νὰ ἐπιχειρήσουν κάποια κατάδυση στὴν πραγματικὴ τῆς οὐσίας, γιὰ νὰ ἀνακαλύψουν κάποια βάση πιὸ ἐδραία γιὰ τὴν ὑπαρξή, κάποια πυξίδα πιὸ ἀσφαλῆ γιὰ τὴν δύσκολη ζωὴ.

Ἐκεῖνο ποὺ συμβαίνει μὲ τὸν ἄνθρωπον ποὺ διαβάζει, συμβαίνει ἄλλο τόσο μὲ τοὺς κριτικούς: ἂν ὑπάρχουν πολλοὶ ποὺ προχωροῦν μὲ τὴν ἐποχὴ τους, ὑπάρχουν ἄλλοι, ποὺ ὅταν φτάσουν σὲ κάποιο σημεῖο, τὸ ἕνα τους πόδι θέλει νὰ προχωρήσῃ, τὸ ἄλλο τους ὁμῶς ἀρνεῖται νὰ ξεκολλήσῃ ἀπὸ τὸ ἔδαφος. Λένε ὅτι ἡ κριτικὴ μιᾶς ἐποχῆς δὲν κατῴρθωσε νὰ καταλάβῃ ἕναν καλλιτέχνη πλούσιο σὲ πραγματικὴ οὐσία, γιὰ αὐτὸς, ἀφήνοντας πίσω τοὺς καιροὺς του, γινόνταν ἡ ἐκφραση τοῦ μέλλοντος. Αὐτὸ εἶναι οἰκτρὴ πλάνη. Καὶ ὁ πιὸ μέγας καλλιτέχνης μόνον τὴν ἐποχὴ του μπορεῖ νὰ ἐκφράσῃ, ἀφοῦ εἶναι γέννημά της. Ἀλλιῶς θὰ ἔπρεπε νὰ παραδεχτοῦμε ὑπερβατικὲς ἐπιδράσεις στὰ ἐγκόσμιά μας, πρᾶγμα ποὺ οἱ καιροὶ μας δὲν εἶναι πρόθυμοι νὰ τὸ πιστέψουν, ὅπως οἱ καιροὶ ποὺ γεννοῦσαν προφήτες. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι ἡ κάθε ἱστορικὴ ὥρα μοιάζει σὰν ἀμφιπρόσωπος Ἴανός: κοιτάζει καὶ πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ πρὸς τὸ μέλλον. Καὶ αὐτὴ τὴν διπλὴ δρᾶση εἶναι ὑποχρεωμένος νᾶχῃ ὁ κριτικὸς γιὰ νὰ εἶναι ἄξιος τῆς ἀποστολῆς του. Πόσο λίγοι ὁμῶς τὴν ἔχουν! Πόσοι, κολλημένοι στὸ παρελθόν, ὅπως τὸ ὄστρακο στὸ βράχο, ἀγνοοῦν, ἀμελοῦν ἢ περιφρονοῦν κάθε πνευματικὸ σπέρμα, ποὺ εἶναι μιὰ νύξη σαφῆς, ποὺ προδιαγράφει τὸ πρόσωπο τοῦ μέλλοντος. Θεωροῦν, ὅπως καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἀρρώστεια τὸ μαργαριτάρι ποὺ πλάθεται ἀπὸ τὴν γιαλιστερὴ μᾶζα τοῦ σεντεφιοῦ καὶ πιστεύουν πῶς τὸ μέλλον θὰ πέσῃ ἐπάνω μας, ἔτοιμο σὲ κάποια ἀλλόκοτη ἐπιφοίτηση, γιὰτὶ ἀδυνατοῦν ν' ἀκούσουν τὰ πρῶτα του ψελλίσματα, συχνὰ γριφώδη καὶ ἀπλερα, μὰ πάντα συγκινητικὰ καὶ ὠραῖα, μέσα στὸν κόσμον ποὺ ζοῦν. Ἔτσι ὁ Σαιντ-Μπερ μέ τὸν Ζερὰρ Ντε Νερβάλ. Ἔτσι καὶ ὁ Γουσταῦος Λανσόν, ὁ χαλκέντερος ἱστορικὸς τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας, ποὺ ἔμπασε τὴν φιλολογικὴ μέθοδο στὴν ἐξέταση τῶν λογοτεχνικῶν κειμένων. Ἀπὸ τὸ 1894, ὅταν πρωτοκυκλοφόρησε ἡ μνημειώδης Ἱστορία τοῦ τῆς Γαλλικῆς Λογοτεχνίας, ἕως τὸ 1912, τὸ βιβλίο αὐτό, ποὺ τὸ παρουσίασαν στὰ ἑλληνικὰ οἱ λαμπρὲς ἐκδόσεις Μαρασλῆ, τυπώθηκε δώδεκα φορὲς καὶ στάθηκε τὸ ἐγκόλπιο δύο γαλλικῶν γενεῶν. Καὶ ἐν τούτοις ὁ Λανσόν, ὁ τίμιος, ὁ εὐσυνειδήτος κριτικὸς, μὲ τὸ πραγματικὰ τεράστιο ἔργο καὶ τὴν σπάνια εὐφυΐα, ζῶντας καὶ γράφοντας σὲ μιὰ ἐποχὴ πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ συναγερμοῦ, ὅπου κυριαρχοῦσαν τὸ πάθος καὶ ἡ ὁρμὴ καὶ ὁ πόθος γιὰ μιὰ γνησιώ-

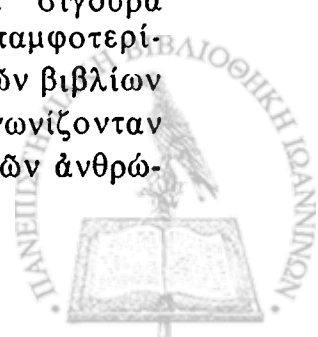
τερη αξιολόγηση της καλλιτεχνικής δημιουργίας, για πιο στέρεη κατάληψη της αλήθειας, που την έκρυβε ή παγερή κρούστα της επίφασης, άφοσιωμένος στα κλασικά του είδωλα, βλέπει να περνούν κάτω από τον φακό του σπουδαίες μορφές ανθρώπων, χωρίς σχεδόν να τις δει, όπως ο Ροδμπενς άγνόησε τελείως στο Τολέντο το έργο του Θεοτοκόπουλου. Μιλούσαν και οι άνθρωποι αυτοί, όπως όλοι οι καλλιτέχνες, για τη φύση, τον έρωτα και το θάνατο. Δεν τους δέσμευαν όμως ούτε οι Ποιητικές Τέχνες, όπως καληώρα του Μπουαλώ, ούτε οι κοινωνικές συμβατικότητες. Οι έρωτές τους δεν ήταν αυστηρά στυλιζαρισμένοι, νωθρές αγάπες, που είχαν σκοπό τον γάμο ή την παλλακεία, ή φύση δεν ήταν για αυτούς οι κήποι του Λενότρ, όπως τους ήθελε ο βασιλιάς—Ήλιος, δηλαδή συμμετρία και τάξη. Και ο θάνατός τους δεν ήταν ή τυποποιημένη και άξιοπρεπής κηδεία των ήσυχων χριστιανών, με τα γλυκά οικογενειακά δάκρυα και τα ωραία συλλυπητήρια. Γι' αυτούς ή φύση ήταν ή άγρια βλάστηση της έρημιās, το δάσος με τις φωνές του, ή ανυπότακτη όρμη των στοιχείων. Ο έρωτάς τους δεν ήταν τυποποιημένη γλυκολογία και ψυχολογικές αναλύσεις, μά πάθος άχαλίνωτο και ξέσπασμα ενός βασικού ένστίκτου. Και ο θάνατος, κάποιο σκοινι τεντωμένο σ' ένα φωταγωγό, κάποιο οίκτρο σβήσιμο μέσα στην άθλιότητα, στο άνθος της νιότης, μια σφαίρα στο κεφάλι ή το θάψιμο σ' ένα κελλι φυλακής ή σ' ένα φρενοκομείο. Για την γνήσια δημιουργία χρειάζεται πάντα μια σπίθα τρέλλας: *Nullum est magnum inventium sine mixtura dementiae*. Αυτά ο Λανσόν δεν είχε την δύναμη να τα ιδει, γιατί του στέκονταν εμπόδιο τα είδωλα και ή συντηρητική του φύση. Έτσι, πιο άσυγχώρητος από τον Σαίντ-Μπέβ, άγνόησε και αυτός τον Νερβάλ. Και, κατανέμοντας τις σελίδες του, αφιερώνει περισσότερες στον Μαρσά παρά στον Αγκρίπα δ' Αουβιγνέ. Άγνοεί τους καταραμένους ποιητές Λωτρεαμόν και Κορμπιέρ, άκόμη και τον Ρεμπώ, που μόνο το ποίημά του, «Το Μεθυσμένο Κανάβι», θα άρκοϋσε, με την πλημμύρα του άχαλίνωτου πάθους του, να άνοιξη μια θέση στην λογοτεχνία σε όποιοδήποτε ποιητή. Άκόμη και τον Μπωντλαίρ ο Λανσόν δεν κατορθώνει να τον καταλάβει και να τον εκτιμήσει. Τον εμποδίζουν οι κλασικές του αγάπες, ο θαυμασμός του για την άρτια, έστω και πομπώδη, έκφορά, ο φόβος του μήπως τραυματισθι ή γαλλική γλώσσα, ένα είδος άλλεργίας για κάθε τι που δεν σέβεται την τάξη, τον νόμο, την προκατεστημένη άρμονία. Και έτσι άπωθει εις γην άβατον, μαζί με τις άμαρτίες τους, μεγάλες ψυχές, που άγνόησαν στην σύντομή τους ζωή τον άναμνηρκασμό και την ευπρέπεια. Και όμως και αυτός ο ίδιος διαισθάνεται ότι κάτι δεν πάει καλά, ότι κάτι λείπει από τις σοφές αναλύσεις, όταν επιχειρούν να δώσουν μια προσωπικότητα και ένα έργο με βάση θεωρίες, σταθερές έννοιες και έπιστημονικά έφόδια. Σε μια ύποσημείωση, στα Προλεγόμενα της πρώτης έκδοσης της Ίστορίας του, γράφει τα εξής άποκαλυπτικά: «Άφου έξαντλήσουμε όλα τα μέσα προσδιορισμού ενός έργου, άφου άποδώσουμε ό,τι τους ανήκει στην φυλή, την στιγμή και τον τόπο, όπου αυτό το έργο γράφεται, άφου παρακολουθήσουμε όλη τη διαδικασία της εξέλιξης του είδους που σ' αυτό ανήκει, μένει πάντα κάτι τι, που καμιά έρμηνεία δε το φτάνει, κανένα από αυτά τα γενεσιουργά αίτια δεν προσδιορίζει. Και, δυστυχώς, μέσα σ' αυτό το ίζημα το άπροσδιόριστο και άνερμήνευτο βρίσκεται ή ύψηλη ή πρωτοτυπία του έργου». Νά μια συγκινητική έξομολόγηση κριτικού που θέλει, μά δεν μπορεί συχνά να φτάσει στην γνήσια ουσία του έργου που κρίνει, μια είλικρινής αναγνώριση της σχετικής άποτυχίας του. Και αυτό, γιατί δεν ήταν ο Λανσόν ψυχή τερασκόπος, που να μπορεί να

φτιάση στο αιώνιο, μέσα από τα σκολιά μονοπάτια του εφήμερου και του παροδικού. Αυτό το άπροσδιόριστο, αυτό το ανεξήγητο, που αναφέρει, είναι ακριβώς ο σπερματικός λόγος, που το μάτι του, το πολύ πρακτικό και φρόνιμο, δεν κατορθώνει να τον δει στην λαμπρή του έντελέχεια. Ὁρθώνονταν, σαν κάτι το τερατώδες, μπροστά στους εὐπρεπείς αστούς, όπως αυτός, αυτό το ξέφρενο, το σφιχτό, το ὀρμητικό ἀγκάλιασμα της πολιτισμένης τους ζωής από τις τυφλές δυνάμεις της βούλησης, το σφίξιμο της Λήδας από τον κύκνο, της Πασιφάης από τον ταύρο, του κιονόκρανου από την πήχτρα των ἀγκαθιών.

Μαζί με τους από περιωπής κριτικούς, πού, παρά τις ἐγγενείς αδυναμίες τους, ασκούσαν τίμια και εὐσυνείδητα το κριτικό τους ἔργο, στηριγμένοι στην γερή φιλολογική τους κατάρτιση και σε μιὰ κάποια ἐπιστημονική, να ποῦμε, μέθοδο, μπορούμε να αναφέρουμε και τον δικό μας, τον Ροῖδη. Αὐτός ὁ «καρυκευτής εὐφυολογιῶν» ἦταν ἕνας ἄνθρωπος με ἄνωτερο ἦθος, με σπάνιο και λεπτότατο χιούμορ,—πρᾶγμα σχεδόν ἀνύπαρκτο στα ἑλληνικά γράμματα—, και με στέρεη και πολύπλευρη μόρφωση. Καί στην περίφημη ἀντιδικία του με τον Ἀγγελο Βλάχο, σχετικά με την ποίηση στην Ἑλλάδα στις τελευταῖες δεκαετηρίδες του 19ου αἰώνα, φάνηκε πῶς βγήκε νικητής. Ἐπесе ὅμως κι' αὐτός θῦμα της α priori θέσης του Ταῖν, ὅτι ὁ συγγραφέας είναι γέννημα της φυλής, του περιβάλλοντος και της ἱστορικής στιγμής, ἐνῶ ὁ Βλάχος, πολύ σωστά του ἔλεγε, ὅτι ἐκεῖνο που πρωταρχικά ἀναδεικνύει τον ποιητή είναι ἡ ψυχική του ὑφή, ἡ φαντασία ἡ δημιουργική και ἡ πηγαία ἔμπνευση, στοιχεῖα δηλαδή καθαρὰ προσωποπαγή και οὐσιαστικά ἀνεξάρτητα ἀπὸ τις ἐξωτερικὲς ἐπιδράσεις. «Τὸ ἀνωτέρω ἐπιχείρημα, λέει ὁ Ροῖδης, είναι ὡς εἰ ἔλέγομεν ὑμεῖς ὅτι πρὸς εὐδοκίμησιν της λεμονέας ἀπαιτεῖται εὐκρατος ζώνη και ἄρδευσις, ὁ δὲ κ. Βλάχος ἐνίστατο λέγων ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦτο είναι ψευδές, διότι πρὸς παραγωγὴν αὐτῆς είναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖος ὁ λεμονόσπορος». Δὲν ὁμολογεῖ ὅμως, ὅτι, πιστὸς στὸν δάσκαλο, δίνει περισσότερη σημασία στο τρίπτυχο του Ταῖν ἀπὸ τον λεμονόσπορο. Παρ' ὅλες ὅμως τις ἰδεοληψίες του, ὁ Ροῖδης στάθηκε ἕνας φωτισμένος ταγὸς μέσα στὸν κόσμο τῶν γραμμάτων μας, στο τέλος του περασμένου αἰώνα και μπορεῖ κανεῖς, χωρὶς ὑπερβολή, να ἰσχυριστῇ, ὅτι ἡ μελέτη του «Περὶ της ἐν Ἑλλάδι κριτικῆς» στάθηκε ἡ ἀφετηρία μιᾶς σειρᾶς ἀπὸ παρεμφερεῖς ἐργασίες, που στόχος τους ἦταν ἡ ἀξιολόγηση, με βάση σταθερὰ δεδομένα, της λογοτεχνικής μας παραγωγῆς. Εἶναι ἀλήθεια πῶς ἡ Κριτική στὸν τόπο μας ἀντιμετώπισε, κατὰ την πορεία της, δυσκολίες οὐσιαστικές, που ἀφαιροῦσαν συχνὰ ἀπὸ τοὺς μύστες ἐκεῖνο τὸ *minimum* εὐλικρίνειας που ἀπαιτεῖται γιὰ την ἀπόδοση δικαιοσύνης. Ὁ γλωσσικὸς ἀγῶνας δὲν ἦταν ἡ μικρότερη ἀπὸ τις δυσκολίες αὐτές, γιατί ὁ φανατισμὸς δὲν είναι ποτὲ καλὸς σύμβουλος, ὅταν πρόκειται να κρίνουμε ἀνθρώπους, που σκέφτονται διαφορετικὰ ἀπὸ μᾶς. Μὰ και ὁ κοινωνικὸς σεκταρισμὸς δὲν ἐδημιούργησε λιγώτερα θύματα στὸν τομέα της λογοτεχνίας, ἢν και ὅχι τόσα, ὅσα στο πεδίο της ἱστορικής ἔρευνας. Ὅπως και να εἶναι, δὲν μπορεῖ κανεῖς να ἀρνηθῇ, ὅτι, ἀπὸ τὰ χρόνια του Ροῖδη, ὡς τὴν ἐποχὴ μας, καταβλήθηκε μιὰ μεγάλη και καλοπροαίρετη προσπάθεια γιὰ να ἐξαρθοῦν οἱ σημαντικότερες μορφές του πεζοῦ και ποιητικοῦ μας λόγου, μιὰ προσπάθεια που τιμᾷ την κριτική μας, και φωτίζει με πλούσιο φῶς τὰ πνευματικὰ ἐπιτεύγματα του Ἑθνους μας. Ὁ ἴδιος ὁ Ροῖδης, ὁ Σολομός, ὁ Κάλβος, ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Παλαμᾶς, ὁ Σικελιανὸς και τελευταῖα ὁ Σεφέρης γνώρισαν, τὰ τελευταῖα χρόνια, τοὺς προβολεῖς του κριτικοῦ ἀπὸ τις πιὸ διαφορετικὲς σκοπιῆς και

μέ πρόθυμο ζήλο, πού ἔφτασε ὁμως δυστυχῶς συχνά ὡς τήν κατάχρησι. Ἑρασιτέχνες, πού ἀξιολογοῦσαν ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας, ἐμβριθεῖς ὁπαδοί τοῦ ἐπιστημονισμοῦ τοῦ Ταῖν καί τοῦ Μπρυνετιέρ, φανατικοί κράχτες κάποιας κοσμοθεωρίας, εἰδικοί καί μή, σουρεαλιστές καί μύστες τῆς ψυχανάλυσης, ὥρμησαν, μέ νεανική ὁρμή, ἐπάνω στοῦ ἔργο τῶν μεγάλων νεκρῶν τῆς λογοτεχνίας, μέ ἄδολη βέβαια πρόθεση, ὄχι ὁμως πάντα μέ ἀδέσμευτη ὄραση. Πολλοί ἀπό τοὺς ὁπαδοὺς τῶν νεώτερων ψυχολογικῶν σχολῶν ρίχνονταν στήν περιπέτεια ὄχι μέ σκοπὸ νὰ γνωρίσουν καί νὰ ἀξιολογήσουν μιὰ σπάνια ψυχὴ, μὰ γιὰ νὰ τὴν χρησιμοποιήσουν σὰν πεδίο πρακτικῶν ἀσκήσεων, ὅπου θὰ ἐφράμοζαν τὰ πορίσματα τῆς ἀγαπημένης τους ψυχολογικῆς θεωρίας. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ μιὰ ἐπιχείρηση γιὰ νὰ ἱκανοποιηθῇ τὸ χόμπυ, ἄσχετα ἀπὸ τὴν σοβαρὴ ἢ ὄχι ἐγκυψη στὴ θεωρία πού ἐπιχειροῦσαν αὐτοὶ νὰ χρησιμοποιήσουν σὰν κριτικὸ ἐργαλεῖο. Ἔτσι δικαιώνεται κάπως ἡ καυστικὴ προτροπὴ τοῦ Λίλιενφάιν στοὺς ποιητές: Πρὸς Θεοῦ! μὴ βλέπετε ὄνειρα καί μὴ γράφετε ποιήματα, γιὰ νὰ μὴ πέσετε στὰ χέρια τῆς σεξουαλικῆς «Ἱερῆς Ἐξέτασης». Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, οἱ φανατικοὶ ὁπαδοὶ ἑνὸς κοινωνικοῦ συστήματος, ἀρπάζουν, ἀντιστάσεως μὴ οὔσης, ἀφοῦ ὁ θάνατός του τοὺς ἀπάλλαξε ἀπὸ τὸν οὐσιαστικὸ ἀντίλογο, ἓνα συγγραφέα, τὸν ξαπλώνουν στήν κλίνη τοῦ Προκρούστη, καί ὕστερα, κόβοντας ὅ,τι δέν τοὺς συμφέρει, τὸν παρουσιάζουν σὰν ὁπαδὸ τους post mortem, σὰν μιὰ μεγάλη μνήμη πού θὰ τοὺς συμπαρastaθῇ ἀπὸ δῶ κι ὕστερα στοὺς ἀγῶνες τους. Ἀπὸ αὐτὲς τὶς δυὸ κατηγορίες τράβηξε τοῦ λιναριοῦ τὰ πάθη ὁ Καβάφης. Μαζὶ μέ τοὺς ἀντικειμενικοὺς καί σοβαροὺς κριτικούς, πού γνώρισαν ἀπὸ κοντὰ αὐτὴ τὴν τόσο ἰδιότυπη προσωπικότητα, πού χάρισε στὰ γράμματα,—καί ὄχι μόνον στὰ δικά μας,—ἓνα νέο εἶδος γραφῆς, μαζὶ μέ ἄλλους στοχαστικοὺς ἀνθρώπους, πού ἀφιέρωσαν τὸν μόχθο τους στοῦ ἔργο του, ξεφύτρωσαν ἀναρίθμητοι ψυχαναλυτὲς καί κοινωνιολόγοι ἐν χλόῃ, νεαροὶ γεμᾶτοι πράσινη οἶηση ἢ κενόκρανοι νάνοι, πού ζητοῦσαν στέγαση, κάτω ἀπὸ τὰ κλαδιὰ τῆς ἀθανασίας, εἰς βάρος τῆς μνήμης ἑνὸς μεγάλου ποιητῆ.

Καί τί δέν ἔγραψαν, μέ μιὰ ἀφόρητη ἀφειδία λέξεων, αὐτοὶ οἱ βατραχάνθρωποι τῶν ψυχικῶν βυθῶν, μέ ἀηδεῖς κομπασμοὺς γιὰ ἀνύπαρκτα εὐρήματα. Μπῆκαν, μέ ἀναίδεια πιθήκου, στήν ἰδιωτικὴ ζωὴ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, πού ἔτρεμε τὰ ἀδιάκριτα μάτια, καί βγήκαν φορτωμένοι μέ πλάσματα τῆς φαντασίας τους, πού τὰ ἐκθέτουν μπροστὰ στὰ μάτια τῶν πιστῶν, ὅπως, σὲ παλιὰ χρόνια, παρουσιάζαν ἀναίσχυντα τὸν ἀντανισμό τους οἱ ἱεροὶ Πίθηκοι τοῦ Μπεναρῆς. Καί γιὰ τί δέν ἔγραψαν; Γιὰ τὰ κουστούμια του, τὴν ἐπίπλωσή του, τὰ γιαλιά του, τὰ ἐσώρρουχά του, τὰ ἐρυθρά του αἰμοσφαίρια, γιὰ τὸ δοχεῖο νυκτός. Καί, πρῶτα ἀπ' ὅλα, γιὰ τὸ βίτσιό του. Ἐδῶ ἔδρασε σὲ ὅλη της τὴν δόξα ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις τοῦ Λίλιενφάιν. Εἶναι ἀλήθεια πρᾶγμα ἀλλόκοτο αὐτὴ ἡ ἐλκυστικὴ τῆς σεξουαλικῆς ἐκτροπῆς, αὐτὴ ἡ νοσηρὴ περιπορεία πολλῶν κριτικάστρων γύρω ἀπὸ μιὰ σιχαμερὴ διαστροφή. Θάλεγε κανεῖς ὅτι ἡ παρέκκλιση ἀπὸ τὴν τροχιά πού ἀκολουθεῖ ἡ φύση γιὰ τὴν διαιώνιση τοῦ εἶδους, ἡ ἄρνησις τῆς βιολογικῆς διαδικασίας, εἶναι αἰτία ὑψηλῆς καί πρωτότυπης ἔμπνευσης. Τέτοιες ἀντιλήψεις, καί ἡ γιομάτη πατρικὴ εὐμένεια ἀντιμετώπιση μιᾶς ἐλεεινῆς ἀρρώστειας, εἶναι σίγουρα ἀπὸ τίς αἰτίες τίς βασικὲς τοῦ γεγονότος, ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπαμφοτερίζοντες, ὡς πρὸς τὸ γένος, λογοτέχνες, ἐπιδεικνύουν στίς σελίδες τῶν βιβλίων των, μέ ἀναίδεια καί ἀκκισμούς, ἓνα πάθος πού οἱ παλαιότεροι ἀγωνίζονταν μέ κάθε τρόπο νὰ κρύψουν. Καί παρὰ τὸ ὅτι στήν μεγάλη μᾶζα τῶν ἀνθρώ-



πων γεννάει ἓν αἶσθημα ἀποκρουστικῆς ἀηδίας, οἱ θεωρητικοὶ ὁπαδοὶ τῆς «εὐγενοῦς νόσου» γυρίζουν πάντα γύρω της, ὅπως οἱ μύγες γύρω ἀπὸ τὸ μέλι, καὶ δημιουργοὺν γύρω ἀπὸ κάποιους συγγραφεῖς ἓνα κλίμα βαθυστόχαστου κοιτισμπολιοῦ, ποὺ δὲν ὠφελεῖ καθόλου τὴ μνήμη τους. Ὅλα ὁμως αὐτὰ τὰ ἀτοπήματα εἶναι στὴν οὐσία ἀπλὲς παρονυχίδες, ἂν συγκριθοῦν μὲ τὴν πραγματικὰ ἀνεκτίμητη προσφορὰ τῆς ἑλληνικῆς κριτικῆς μακρᾶς πνοῆς, ποὺ ἔστησε, στὸ δίκαιό τους ὕψος, μνήμες σπουδαῖες, ποὺ τιμοῦν τὴν πνευματικὴ ἐπίδοση τοῦ λαοῦ μας, καὶ ξανάφερε ἀνάμεσά μας, σὲ ὅλη τὴ λάμψη τῆς καλλιτεχνικῆς τους ἑκφρασης καὶ μὲ ὅλο τους τὸ ἠθικὸ βάρος, ἐκείνους τοὺς νεκροὺς ποὺ στάθηκαν πιστοὶ ἀντίλαλοι τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς, σὲ ὅ,τι ἔχει τὸ πιὸ καίριο, τὸ πιὸ γνήσιο καὶ τὸ πιὸ στερεό, ἀφοῦ πρῶτα τοὺς ἐλευθέρωσε ἀπὸ τὴν μυθολογικὴ ἀχλὺ ποὺ εἶχαν σκορπίσει γύρω τους ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ ἐπιπολαιότητα καὶ ἡ ἀμάθεια.

Γ'

Ὑστερα ἀπὸ τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ αἰῶνα μας, ἡ κριτικὴ παίρνει στὸν τόπο μας μιὰ νέα μορφή. Ὁ κριτικὸς δὲν μπορεῖ πιά, ἐκτὸς ἀπὸ πολὺ σπάνιες ἐξαιρέσεις, νὰ κάμῃ ἔργο ζωῆς τὴν μελέτη τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου ἑνὸς μεγάλου συγγραφέα. Δὲν τοῦ τὸ ἐπιτρέπουν οὔτε οἱ οἰκονομικὲς συνθῆκες, ποὺ γίνονται κάθε μέρα περισσότερο πειστικές, οὔτε οἱ ἀξιώσεις τοῦ κοινοῦ—, ποὺ ὁ ἐντατικὸς ρυθμὸς τῆς ζωῆς δὲν τοῦ ἀφήνει περιθώρια μεγάλα χρόνου γιὰ μιὰ σὲ βάθος ἑγκύπνη στὰ κείμενα,—ποὺ ζητάει ἄμεση ἐνημέρωση στὴν πνευματικὴ παραγωγὴ τῆς ἡμέρας, οὔτε οἱ χωρὶς μέτρο ἀξιώσεις τῶν ἀναρίθμητων καλλιεργητῶν τοῦ λόγου στὶς εὐφορες μέρες μας. Καὶ αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι δοκιμάζουν χίλιους τρόπους γιὰ νὰ ἐκβιάσουν εὐμενεῖς λύσεις, δηλαδὴ νὰ κριθοῦν ὅπως ἡ φιλοδοξία τους τὸ ἀπαιτεῖ. Καὶ ἀφοῦ τὸ γραφεῖο τοῦ κριτικοῦ εἶναι ἡ κοιλάδα τοῦ Ἰωσαφάτ, τόπος κρίσεως Κυρίου, γιὰ ὅσους ζητοῦν τὴ σωτηρίαν τους, γιὰ ὅσους παλεύουν γιὰ τὴν ἐπιβίωση μέσα στὰ πελάγη τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς, φαντάζεται κανεὶς πόσο δύσκολη εἶναι ἡ θέση του καὶ πόση ψυχικὴ εὐστάθεια πρέπει νὰ ἔχῃ, γιὰ νὰ παραμείνῃ γαλήνιος καὶ ἀτάραχος, ὅπως ὁ Δανιὴλ εἰς τὸν λάκκο τῶν λεόντων, μέσα στὶς μαινόμενες ἀξιώσεις ποὺ τὸν πολιορκοῦν, μέσα στὶς συγκινητικὲς ἱκεσίες, στὶς κολακεῖες ποὺ ὑποσκάπτουν τὴν συνείδηση, ἀκόμη καὶ μέσα στοὺς κινδύνους ποὺ μπορεῖ νὰ περικλείει ἡ πλήρωση τῆς ἀποστολῆς του. Γιατί, καθὼς παραπάνου ἔχει ἀναφερθῇ, ἡ εὐνοϊκὴ κριτικὴ εἶναι μιὰ βαθειὰ ψυχικὴ ἀνάγκη γιὰ ὁποιοδήποτε συγγραφέα. Αὐτὴν τὴν περιμένει σὰν κατάφαση τῆς ἀξίας ποὺ πάντα φαντάζεται, δίκαια ἢ ὄχι, πὼς ἐνυπάρχει στὸ ἔργο του, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ φανταστῇ κανεὶς πιὸ ὀδυνηρὸ τραυματισμὸ ἀπὸ κεῖνον ποὺ προκαλεῖ μιὰ δυσμενὲς κριτικὴ, καὶ πικρότερη ἀπογοήτευση ἀπὸ τὴν σιωπὴ τοῦ κριτικοῦ. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ κριθῇ ἀπὸ τοὺς συνανθρώπους του, μιὰ ἀνάγκη ποὺ εἶναι ἀσφαλῶς μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ παρήγορες ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ ἐνστίκτου, ὁ «τραχὺς καὶ ἀγέλαστος», κατὰ τὸν Ροῖδη, Σοπενάουερ γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα ματαιοδοξίας καὶ ὑπερηφάνειας εἶναι ὅτι ἡ δεύτερη προέρχεται ἀπὸ σταθερὴ πεποίθηση στὴν ἀνωτερότητά μας, ἐνῶ ἀπεναντίας ἡ πρώτη πηγάζει ἀπὸ τὸν πόθο μας νὰ χοῦν οἱ ἄλλοι τέτοια πεποίθηση γιὰ μᾶς, μὲ τὴν κρυφὴ μάλιστα ἐλπίδα, πὼς θὰ καταφέρουμε στὸ τέλος νὰ πείσουμε γι' αὐτὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας. Ἡ ὑπερηφάνεια, λοιπόν, πηγάζει ἀπὸ τὴν ἄμεση καὶ ἐνδόμυχη πεποίθηση κάποιου στὴν ἀξία του, ἐνῶ ἡ ματαιοδοξία ζητάει νὰ χῇ ἀπ' ἔξω γνώμη τέτοια, γιὰ νὰ φτάσῃ στὴν αὐτοεκτίμηση».

Καὶ παρακάτου : « Ἡ ματαιοδοξία κάνει τὸν ἄνθρωπο φλύαρο· ἡ ὑπερηφάνεια σιωπηλὸν. Ὁ ματαιόδοξος ἐντούτοις θάπρεπε νὰ ξέρη,—ἄχ! νὰ τὸ ξέ-
ραν οἱ θιασῶτες τῆς ἔμμετρης προπάντων κενολογίας—πῶς ἡ ἐχτίμηση τῶν
ἄλλων πετυχαίνεται πῶς εὐκόλῃ μὲ τὴν σιωπὴν, παρὰ μὲ τὰ πολλὰ λόγια». Αὐτὴ ἡ ὁροθεσία, ποὺ ἐνεργεῖται ἀπὸ τὸν αὐστηρὸ φιλόσοφο ἀνάμεσα ματαιο-
δοξίας καὶ ὑπερηφάνειας, θὰ ἔπρεπε νὰ ἰσχύη γιὰ κάθε ἀνθρώπινη ἐνέργεια,
γιατὶ ἡ κάθε ἐνέργεια προϋποθέτει τουλάχιστο κάποια πρόθεσις συνεργασίας
μεταξὺ ἐκείνου ποὺ ἐνεργεῖ ζητώντας τὴν συγκατάθεσιν τοῦ ἄλλου καὶ τοῦ ἄλλου
ποὺ τὴν παρέχει. Δυστυχῶς ὅμως δὲν ἔχει καμμιὰ πέρασιν, ὅταν πρόκειται γιὰ
μιὰ ἐνέργεια πνευματικὴ, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἐλεγχθῇ μὲ ἀριθμούς, διαβῆτες καὶ
μοιρογνωμόνια, καὶ ἰδιαίτερα ὅταν ἐκδηλώνεται σὰν λογοτεχνικὴ παραγωγή.
Ὁ συγγραφέας, ποὺ βλέπει τὸ ἔργο του σὰν φυσικὸ τοῦ τέκνου, δὲν μπορεῖ
νὰ παραδεχτῇ ὅτι, σὰν τέτοιο, δὲν φέρει τὴν σφραγίδα τῆς τελειότητος. Καὶ
ἂν στὰ βάθη τῆς συνείδησης ἀναδεύονται κάποιες ἀντιρρήσεις γι' αὐτό, θὰ
προτιμοῦσε ὁ δράστης νὰ καταπιῇ τὴν γλῶσσα του, παρὰ νὰ τίς δώσῃ στῆς
ἡμέρας τὸ φῶς. Ἐκεῖνος ποὺ γράφει, ἔχει τὴν τάσιν νὰ πιστεύῃ ὅτι ἔχει κάτι
τὸ πρωτόφαντο, τὸ μοναδικὸ νὰ πῇ, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ σωπάσῃ, παρὰ τίς συμ-
βουλὰς τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου. Αὐτὸ ὅμως δὲν τοῦ ἀρκεῖ. Ἀπαιτεῖ καὶ τὴν
ἀμέριστον συγκατάθεσιν ἐκείνου, ποὺ θὰ τὸν ἀνεβάσῃ στὸ προσκήνιο, δηλα-
δὴ τοῦ κριτικοῦ. Ὁ δικός μας ὁ Ροῖδης τὸ ἔχει ἐκφράσει αὐτὸ μὲ τὸν δικό
του εὐτράπελο τρόπο : «Οἱ ποιηταὶ μας, λέει, ἀντὶ νὰ θεωρῶσιν ὡς τὰ πτηνὰ
ἀρκοῦν ἐπαθλὸν τὴν ἐκ τοῦ ἄσματος ἡδονήν, ἔχουσιν ἀπεναντίας ἀπαραίτη-
τον ἀνάγκην τοῦ θορύβου τῶν χειροκροτημάτων, ἵνα στιχουργῶσι, ὡς οἱ ἡ-
μίονοι, ἵνα βαδίζωσιν, τοῦ ἤχου τῶν ἀναρτωμένων εἰς τὸν τράχηλον αὐτῶν
κωδῶνων». Πῶς ὅμως θὰ μποροῦσε ὁ λογοτέχνης νὰ ἐμποδισθῇ, σ' ἕναν τόπο
μὲ ἐλεύθερους θεσμούς, νὰ ἐκθέσῃ τὰ προϊόντα του εἰς τὴν πνευματικὴν ἀγο-
ράν, ἄσχετα ἀπὸ τὴν πραγματικὴν τους πυκνότητα, μὲ τὴν ἴδια αὐταρέσκεια
ποὺ παρουσιάζει τὰ παιδιὰ του, ἐξαίροντας πάντα τὴν μοναδικότητά τους;
Ὁ θεῖος Πλάτων, ποιητὴς κι' αὐτός, ποὺ στὰ γεράματα ἀτένιζε τοὺς ποιη-
τὲς μὲ φοβερὴ καχυποψία, ἃς ὕμνον συνεχῶς μὲ θρησκευτικὴ κατάνυξις τὸ
ὄνομά του, θεωρεῖ, ὡς καλύτερον μέσο γιὰ νὰ περιορίσῃ τὴν γονιμότητά τους,
τὴν λογοκρισίαν, δηλαδὴ τὴν σύννομη βίαν. Καὶ ἐνῶ ὁ δάσκαλός του θανα-
τώθηκε, ἐπειδὴ μὲ τὴν διδασκαλίαν του ἔμπαζε δαιμόνια κενὰ στὴ ζωὴ τῆς
πολιτείας, πρᾶγμα ποὺ θάπρεπε νὰ τοῦ κάμῃ συμπαθῇ τὰ ἐλεύθερα πνεύματα,
αὐτὸς στοὺς Νόμους, σὲ μιὰ ἐκρηξὴ ὀργίλης συντηρητικότητος, ἐπιχειρεῖ
νὰ τοὺς περιορίσῃ τὴν ἔμπνευσιν μέσα σιτὸν φάλαγγα τῆς πολιτικῆς ἐξου-
σίας καὶ νὰ τοὺς κάμῃ ὄργανα τῶν πολιτικῶν σκοπῶν, ποὺ θέτει τὸ Κράτος.
«Θῶμεν οὖν καὶ τοῦτον τῶν περὶ Μουσῶν νόμον· τὸν ποιητὴν παρὰ τὰ τῆς
πόλεως νόμιμα καὶ δίκαια μηδὲν ποιεῖν ἄλλο. Τὰ δὲ ποιηθέντα μὴ ἐξεῖναι
οὐδενὶ τῶν ἰδιωτῶν πρότερον δεικνύναι, πρὶν ἂν τοῖς νομοφύλαξι καὶ τῷ τῆς
παιδείας ἐπιμελητῇ δειχθῇ καὶ ἀρέσῃ». Νὰ λοιπὸν μιὰ συγκινητικὴ κοινό-
τητα ἀπόψεων μεταξὺ τοῦ μεγάλου ἰδεαλιστῆ καὶ μερικῶν καθεστώτων τῆς
ἐποχῆς μας. Ἀποκρούοντας τὸ δόγμα ἡ Τέχνη γιὰ τὴν Τέχνην, καὶ τὸν φορ-
μαλισμὸ τοῦ δυτικοῦ μας κόσμου, ὁ φιλόσοφος ἀποφασιστικὰ ἀγκαλιάζει
τὸν σοσιαλιστικὸν κονφορμισμόν, μεταβάλλοντας τὴν τέχνην σὲ μέσο ἐξυπηρέ-
τησης τῶν πολιτικῶν σκοπῶν τοῦ Κράτους. Ἀπὸ τοὺς δυὸ αὐτοὺς τρόπους
ν' ἀντιμετωπισθῇ ἡ τέχνη τοῦ λόγου, ὁ καθένας εἶναι βέβαια ἐλεύθερος νὰ
διαλέξῃ ὅποιον ἐπιθυμεῖ. Γιὰ πρακτικὴ πάντως ἐφαρμογὴ τῆς πλατωνικῆς
θεωρίας δὲν μπορεῖ φυσικὰ νὰ γίνῃ λόγος, ἂν καὶ μὲ πόνο βλέπουμε νὰ σπα-
ταλιέται τόσο χαρτὶ πολυτελείας, σὲ μιὰ ἐποχὴ μάλιστα ἰσχυρῶν ἀγελάδων

για τὸν τόπο, σὲ ἀναρθρες κρωγμὲς ἀμαρτωλῶν κοράκων, σὲ ἰσχνὰ τιτιβίσματα ποιητικῶν νεοσσῶν καὶ σὲ ἀνούσια φληναφήματα ἀβαρῶν ναρκίσσων. Μὰ ἔστω καὶ ἂν ἡ πολιτικὴ μας κοσμοθεωρία ἐπέτρεπε τὴν χρησιμοποίησιν τῶν πλατωνικῶν μεθόδων, θὰ χρειάζονταν ὁλόκληρη στρατιὰ νομοφυλάκων καὶ τῆς παιδείας ἐπιμελητῶν γιὰ νὰ ἐπιλέγῃ, μέσα στὸν ὄχλο τῶν δημοσιευομένων βιβλίων, τὴν *substantifique moelle*, πού τόσο ὕμνει ὁ Ραμπλαί. Καὶ ὑπάρχουν πολλὲς πιθανότητες, ὅτι, ὕστερα ἀπὸ τὴν παρέμβαση τῶν ἐμβριθῶν αὐτῶν λειτουργῶν, θὰ μέναμε σχεδὸν νηστικοὶ ἑμεῖς οἱ ἀναγνώστες, ὅπως ὁ δυστυχὴς Σάντσος, ὁ κυβερνήτης τῆς νήσου Μπαράταρια, ὅταν ὁ γιατρός, μὲ ἓνα ραβδί στὸ χέρι, τὸν ἐμπόδιζε νὰ ἀγγίξῃ τὰ δηλητηριασμένα, κατὰ τὴ γνώμη του, φαγητά.

Δ'

Νὰ τοὺς λοιπὸν ἀντιμέτωποι στὴν ἀρένα κριτικοὶ καὶ λογοτέχνες. Οἱ δεῦτεροι περιμένουν μὲ ἀγωνία τὴν δίκαιη ἀπόφαση τῶν πρώτων, δίκαιη δὲ ἀπόφαση εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη τοὺς, ἐκείνη, πού φυσικὰ ἐπικυρώνει τὴν γνώμη πού ἔχουν οἱ ἴδιοι γιὰ τὸν ἑαυτό τοὺς. Οἱ πρῶτοι, ἀναγκασμένοι νὰ διακονήσουν ἓνα καθῆκον, πού συνήθως τοὺς τρέφει, τὸ κάνουν αὐτὸ μὲ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους, ἀνάλογα μὲ τὴν κατάρτισή τοὺς, τὴν διεισδυτικὴ τοὺς ἱκανότητα, τὴν κρίση τοὺς, τὴν κοινωνικὴ τοὺς τοποθέτηση, καθὼς καὶ τὴν τοποθέτηση τῶν ἐργοδοτῶν τοὺς, καί, ἄς τὸ ποῦμε ξάστερα, τοῦ ἥθους τοὺς. Γι' αὐτὸ ὑπάρχουν πολλῶν λογίων κριτικὲς. Οἱ πολλὲς ἄρρωστες ἢ συνειδητὰ ἐπιβλαβεῖς. Ἡ τελευταία ὑγιὲς καὶ χρήσιμη. Θὰ ἐξετάσουμε *grosso modo* τίς διάφορες αὐτὲς κατηγορίες, χωρὶς φυσικὰ ἢ ἐκθεσὴ μας νὰ ἔχῃ τὴν ἀξίωση ὅτι ἐξαντλεῖ τὸ ἀντικείμενο. Πρέπει νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον αὐτὴ σὰν μιὰ πρόχειρη, καὶ ὄχι σὲ βάθος, ἐπαφὴ μὲ τὴν τωρινὴ πραγματικότητα τοῦ θέματος: κριτικὴ, καὶ σὰν μιὰ πρόσβαση πρὸς τὴν φρόνιμη καὶ σωστὴ ἀντιμετώπισή του. Γιατί, ἂν ἐπισημανθοῦν τὰ παράσιτα καὶ τὰ καρκινώματα πού λυμαίνονται τὴν συντεχνία πού ἀξιολογεῖ, ποδηγετεῖ καί, εἰς ἀκραίαν ἀνάλυσιν, προάγει τὴν ἑλληνικὴ πνευματικὴ παραγωγή στὸν τομέα: Τέχνη, καὶ τὸ κοινὸ ὀρθότερα καὶ τιμιώτερα θὰ κατατοπίζεται, καὶ ἐμπόδια σημαντικὰ θὰ ὀρθωθοῦν μπροστὰ στοὺς παρείσακτους, πού ὡς τώρα ἡγεμονικά θρονιάζονται σὲ θώκους πού δὲν τοὺς ἀνήκουν: στοὺς θώκους πού προορίζονται γιὰ τοὺς γνήσιους κριτικούς. Μὰ κι' ἐκεῖνοι πού φιλοδοξοῦν νὰ εἰσπληθήσουν παρ' ἀξίαν στὸν Παρνασσό, στηριγμένοι στὰ μέσα, τίς φιλίες, τίς κολακεῖες, ἀκόμη καὶ τὸν δεκασμό, Μαρσύες ἄμουσοι καὶ ἀπροσδιόνυσοι, θὰ εἶναι περισσότερο ἐφεκτικοί, προκειμένου νὰ παραδώσουν στὴν κοινὴ χρῆσιν τὰ προϊόντα καὶ ὑποπροϊόντα τοὺς, γιατί ἡ ὑπαρξὴ τοῦ σώματος πού θὰ ἐλέγχῃ μὲ δικαιοσύνη καὶ αὐστηρότητα τὴν πνευματικὴν προσπάθεια, θὰ ἀσκῇ ἐπάνω τοὺς τὴν ἴδια σωτήρια ἐπίδραση πού ἀσκεῖ ἐπάνω στοὺς ψυχοπαθεῖς ἢ θεὰ τοῦ ζουρλομανδύα.

Τώρα. θὰ ξεκινήσουμε γιὰ τὸ ἄχαρο ἔργο τῆς κατάταξης σὲ κατηγορίες τῶν παρασίτων τῆς κριτικῆς, πρὶν φτάσουμε στὸ πραγματικὸ σῶμα της.

Καὶ πρῶτα - πρῶτα θὰ δώσουμε μιὰ θέση σ' ἓνα εἶδος ἰδιότυπο κριτικῆς: ἐκείνης πού γράφεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς συγγραφεῖς γιὰ τὸ ἔργο τοὺς καὶ πού, καθὼς εἶναι φυσικόν, «εὐλογῇσιν τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς». Αὐτὸ τὸ φαινόμενο παρουσιάζεται συχνότερα στοὺς μεταφραστές. Μέσα στοὺς προλόγους πού γράφουν, σχεδὸν πάντα, οἱ πραγματικὰ χρήσιμοι αὐτοὶ ἀνθρώποι τῶν γραμμάτων, — καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ ἄρτια ἀπό-



δοση ἑνὸς ξένου λογοτεχνήματος εἶναι καλλιτεχνικὸς ἄθλος πρώτης γραμμῆς, ποὺ τοποθετεῖ τὴν λαμπρὴν μετάφραση στὴν πρώτη σειρὰ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, παρὰ τὶς ἀνόητες γνώμες πολλῶν ὀμφαλοσκόπων ψευτοδημιουργῶν—, ἐκθέτουν ἐν ἐκτάσει τὶς ἀντιλήψεις τοὺς γιὰ τὰ πλαίσια, ποὺ μέσα σ' αὐτὰ πρέπει νὰ κινηθῇ ὁ μεταφραστής, καὶ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ὀφείλει νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ ξένο κείμενο γιὰ νὰ φτάσῃ στὴν ἄρτια ἀπόδοση. Καὶ ἐπειδὴ φυσικὰ ὁ τρόπος αὐτὸς εἶναι ὁ δικὸς τοὺς τρόπος, βγαίνει λογικὰ τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἶναι τέλεια ἡ μεταφραστικὴ ἐργασία ποὺ ἀκολουθεῖ τὸν πρόλογο. Γιατὶ μόνον ἓνας τρελλὸς, κάτοχος τοῦ τέλειου ἐργαλείου, δὲν θὰ τὸ χρησιμοποιοῦσε στὴν δουλειά του τὴν ἴδια. Αὐτὲς εἶναι ἀνθρώπινες ἀδυναμίες ποὺ δὲν βλάπτουν κανένα, δὲν εἶναι ἄλλωστε προνόμιο μόνον τῶν μεταφραστῶν. Πολλὲς φορὲς καὶ τῶν ἰδίων τῶν αὐτοχειροτόνητων δημιουργῶν ἢ τρυφερῇ καρδιά, μὲ τέτοια λαχτάρα πάλλει γιὰ τὸ ἴδιο τῆς τὸ ἔργο, ὥστε, ἀφήνοντας στὴν ἄκρη τὴν συμβατικὴν μετριοφροσύνη, ξεσπάει ὁ συγγραφέας, στὸν πρόλογο ποὺ γράφει ὁ ἴδιος γιὰ τὸ ἔργο του, σὲ θεωρητικὲς ἀναλύσεις καὶ ἐγκώμια τόσο ὑπερβολικά, ποὺ θὰ ἦταν ἀνόητα, ἂν δὲν ἦταν γελοῖα. Νὰ ἓνα δεῖγμα τέτοιας αὐτοκριτικῆς, ὅπου ὁ συγγραφέας, προλογίζοντας τὸ ἔργο του, γράφει γιὰ τὸν πρωταγωνιστὴ του: «Ὅλη ἡ πλημμυρίζουσα τὴν ψυχὴν του δύναμις ἐκχύνεται εἰς θερμὰς καὶ μεστὰς ὑψηλῆς ἐννοίας φράσεις, ὡς ἡ ἐπομένη;

*Δὲν εἶν' ἀγάπη μόνο φιλιά, λόγια γλυκὰ καὶ χάδια·
εἶναι τὸ σύμπαν τῆς ζωῆς· ὄρη, βουνά, λαγκάδια.
Αὐτὴ χαρὰ δημιουργεῖ καὶ λύπη βαλσαμώνει
Αὐτὴ τὰ βάρη τῆς ζωῆς ξέρει νὰ ἐλαφρώνει».*

Νὰ μιὰ πρωτότυπη ἄρκετὰ ἀντίληψη περὶ τοῦ Ὑψηλοῦ, καὶ εὐκολα φαντάζεται κανεὶς μὲ ποιά νόθη εὐφορία ψυχῆς ἔφτασε ὁ συγγραφέας, στὸ τέλος τοῦ ἔργου, καὶ μὲ πόση αὐτάρκεια τὸ παρέδωσε στὰ χέρια τῶν ἄλλων, κατοχυρωμένο πιά μὲ τὶς δικές του κρίσεις. Ἄν ἤξερε πόσο στενὸ εἶναι τὸ χαντάκι ποὺ χωρίζει τὸ ὑψηλὸ ἀπὸ τὸ γελοῖο! Τέτοιας λογῆς κριτικὴ ἀνάγεται βέβαια στὴν περιοχὴ τοῦ κωμικοῦ, στὴν ἴδια ὅμως περιοχὴ πρέπει νὰ καταταχθοῦν καὶ κάποια ἄλλα εἶδη κατὰ κυριολεξίαν κριτικῆς. Ἄς τὰ πάρουμε μὲ τὴν σειρὰ.

Ὑπάρχει ἡ φιλοφρονητικὴ κριτικὴ, αὐτὴ ποὺ ἐξαίρει τὸ μέτριο ἔργο ἢ καὶ τὸ ἀσήμαντο, ὅτι ὁ Στήβενσον σ' ἓνα του δοκίμιο ὀνομάζει a morbid secretion, καὶ ἀνακαλύπτει ἀρετὲς ἐκεῖ ποὺ δὲν ὑπάρχουν, θυμίζοντας ἐπικήδειο λόγο. Αὐτὴ ἡ κριτικὴ, ἐκτὸς τοῦ ὅτι προξενεῖ ἄρκετὰ συχνὰ τὴν ἀηδία μὲ τὸ νὰ σπαταλᾷ τοὺς ἐπαίνους σὲ ἀβαρῆ ἢ ξέπνοα ἔργα, προάγει καὶ μιὰ ἐπικίνδυνη οἰκονομικὴ πράξη.

«Μιὰ ἐργασία, γράφει ὁ Ζίντ στὴν Πολιτικὴ Οἰκονομία, εἶναι παραγωγικὴ ὅταν κάνει χρῆσιμο ἓνα πρᾶγμα ἄχρηστο». Τώρα, καὶ κατ' ἀντιδιαστολήν, μιὰ ἐργασία ποὺ κάνει ἄχρηστο ἓνα πρᾶγμα χρῆσιμο, δηλαδὴ τὸ χαρτί, πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι ὠφέλιμη; Καὶ ὅμως ἡ φιλοφρονητικὴ κριτικὴ, ποὺ σ' αὐτὴν ἔχουν δυστυχῶς διαπρέψει καὶ μεγάλα μας ὀνόματα, εὐαίσθητα στὴν ὁσμὴ τοῦ λιβανιοῦ, ὑποθάλλει καὶ τρέφει τὴν ροπὴ πρὸς μιὰ τέτοια στείρα ἀντιοικονομικὴ πράξη.

Ὑπάρχει ἡ κριτικὴ τῆς πολυπραγμοσύνης. Τὴν ἀσκοῦν ἀνθρωποὶ τῶν γραμμάτων, ποὺ μὲ οἷστρο ἀσυγκράτητο ὁρμῶν ἐπάνω σὲ θέμα τῆς ὁποιασδήποτε περιοχῆς τῆς Τέχνης,—ποίηση, μυθιστόρημα, δοκίμιο, διήγημα, μου-



σική, εικαστικές τέχνες κτλ.—καὶ μὲ μισὸ γραμμάριο εἰδικὴ προπαρασκευὴ λένε τὴ γνώμη τους περὶ ὧν τῶν γνωστῶν πραγμάτων καὶ περὶ ἄλλων τινῶν ἀκόμη, ὅπως οἱ μεσαιωνικοὶ φιλόσοφοι, κορδακίζονται γιὰ τὰ κατορθώματά τους καὶ τὴν πανδαημοσύνη τους, δημιουργοὺν γνωριμίες καὶ σχέσεις, ἀποχτοῦν φίλους καί, πολὺ συχνά, δὲν βγαίνουν καθόλου ζημιωμένοι. Πόσες γερὲς φήμες δὲν στήθηκαν ἐπάνω σὲ τέτοια σαθρὰ βάθρα, μὲ τὸν σκέτο ἀέρα ὡς ἐφόδιο, χωρὶς πνευματικὰ δπλα, ἀρκεῖ νὰ σκόπευαν οἱ ἔπαινοί τους πρὸς τὴν ματαιοδοξία ἢ τὴν πνευματικὴ ἀγκύλωση.

Ὑπάρχει ἡ κριτικὴ τῆς δειγματοληψίας. Αὐτὴ, πουλῶντας συνήθως τὸν ἰδρώτα καὶ τὴν ἐμπειρία της γιὰ νὰ ζήση, πιέζεται κάποτε τόσο πολὺ ἀπὸ τὸν ὄγκο τῶν κειμένων πὺ ἀντιμετωπίζει, καὶ ἀπὸ τίς ἀφόρητες πιέσεις τῶν δημιουργῶν τους, ὥστε καταφεύγει στὴν μέθοδο τῶν δειγμάτων, ἐπειδὴ ἀδυνατεῖ νὰ διαβάσῃ τὸ ἔργο ποὺ καλεῖται νὰ κρίνῃ, καὶ ἀποφαίνεται, μὲ ἐλαφρὴ καρδιά, ἀφοῦ ραμφίσῃ λίγους στίχους ἢ κάποιες γραμμὲς τοῦ βιβλίου ποὺ βρίσκεται μπροστά της. Ἐως ἐδῶ τὸ πρᾶγμα ἔχει μονάχα τὴν φαιδρὴ τοῦ ὄψῃ Ὅταν ὅμως αὐτός, ποὺ μὲ ἐλαφρὴ συνείδηση ἀσκεῖ μὲ τέτοιον τρόπο τὸ ἐπάγγελμά του, ἀντὶ νὰ περιορίζεται σὲ ἀοριστίες καὶ γενικότητες, πὺ ντυμένες μὲ τὸν ἀέρα τοῦ μοντέρνου κριτικοῦ λόγου, φαντάζουν σὰν γνήσιος στοχασμὸς μὰ καὶ ἀνώδυνος, ἀντὶ δηλαδὴ νὰ εἶναι «μάστιξ κροτοῦσα καὶ μὴ πλήττουσα», παρουσιάζεται σὰν εὐσυνείδητος καὶ ἄτεγκτος τιμητὴς καὶ θύει καὶ ἀπολύει καὶ ὀργίζεται καὶ διδάσκει, ἔ!, τότε πιά ἡ φαιδρὴ ὄψῃ χάνεται καὶ μένει μονάχη ἡ παλιανθρωπιά, σὰν κύριος τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Γιὰ ἓνα τέτοιο ἠθικὸ κατάντημα δὲν χρειάζονται βέβαια σχόλια.

Ὑπάρχει ἡ κριτικὴ τοῦ ἀμοιβαίου λιβανίσματος. Ὅταν ἐκεῖνος ποὺ κρίνει εἶναι συγχρόνως καὶ συγγραφέας, μὲ τὴν καρδιά πάντα γεμάτη τρόμο μήπως κριθῇ καὶ αὐτὸς αὐστηρά ἀπὸ τὸν ἐριστικὸ ἀντίδικο, ἀναλύεται σὲ ἐπαίνους καὶ φιλοφρονήσεις, δταν κρίνει τοὺς ἄλλους, βέβαιος ὅτι ἐξασφαλίζει ἔτσι τὴν εὐνοϊκὴ παρουσίαση τῆς δικῆς του δουλειᾶς. Εἶναι ἡ παλιά ἱστορία τοῦ «asinus, asinum fricat» ποὺ μὲ τόσο ἐμπειρὸ χέρι παρουσίασε ὁ Λαφονταῖν σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς πιὸ ὠραίους μύθους του. Ἐτσι, μὲ ἀμοιβαῖες φιλοφρονήσεις καὶ ὑποκλίσεις, συναντῶνται συγγραφέας καὶ κριτικὸς ἐπάνω σ' ἓνα φαῦλο κύκλο, ὅπου γυρίζουν, ὅπως ἡ γάτα ποὺ παίζει μὲ τὴν οὐρά της. Σὲ τέτοιου εἴδους κριτικὴ μεθοδολογία κατέβηκαν καμμιὰ φορὰ καὶ ἄντρες κύρους καὶ μὲ ψηλὸ ἠθικὸ ἀνάστημα, μονάχα γιὰτὶ δὲν εἶχαν τὴν δύναμη ν' ἀπολακτίσουν τίς μικρὲς τους ἀδυναμίες. Ὅταν, ὕστερα ἀπὸ στενὴ φιλία, χώρισαν Ψυχάρης καὶ Παλαμᾶς, καὶ ρωτήθηκε ὁ πρῶτος, γιὰτὶ ὀνόμασε Σαΐκσπηρ τὸν δεύτερο, «τὸ ἔκαμα αὐτό, εἶπε, γιὰτὶ κι' ἐκεῖνος μ' εἶχε ἀποκαλέσει Δάντη». Νά μιὰ ἀφελὴς ὁμολογία μιᾶς προσωπικότητος ὀλκῆς, ποὺ φανερώνει πόσο δύσκολο εἶναι στὸν ἄνθρωπο, ὅποιος καὶ νὰ εἶναι, νὰ σταθῇ ἀδιάφορος ἀπέναντι στὴν κολακεία.

Ὑπάρχει καὶ ἡ κριτικὴ ἀπὸ δεύτερο χέρι. Ὅταν ἓνα βιβλίο δημοσιευτῇ καὶ κριθῇ ἀπὸ κάποιον ἀναγνωρισμένο κριτικὸ, ἀπὸ ἄνθρωπο δηλαδὴ ποὺ οἱ γνώμες του παρουσιάζουν ἐχέγγυα ὀρθῆς ἐκτίμησης, ὀρμῶν ἐπὶ τὰ ἴχνη του ἄλλοι, ὅπως ἡ οὐρά πίσω ἀπὸ τὸν κομήτη, καὶ διαμερίζονται τὰ ἱμάτιά του, λεηλατοῦν δηλαδὴ τίς ἀποφάνσεις καὶ τίς γνώμες του, καὶ μὲ αὐτὲς συνθέτουν τὴν κριτικὴ τους. Καὶ μιὰ ἐλαφρὴ ψιμυθίωση φραστικὴ φτάνει γιὰ νὰ ἡσυχάσῃ τοὺς φόβους τους καὶ τὴν συνειδησὴ τους, τώρα μάλιστα ποὺ ἡ νέα μας πρόζα, μὲ τὴν σκόπιμη σκοτεινότητα ποὺ καλλιεργεῖ, διευκολύνει πολὺ τὴν σύγχιση προσώπου καὶ προσωπείου. Πρόκειται γιὰ ἓνα

φαινόμενο, πού, τὰ τελευταῖα χρόνια, δπου οἱ δάφνες τοῦ κριτικοῦ ἀντιμάχονται μὲ ἐπιτυχία, στὰ μάτια τοῦ κοινοῦ, τὶς δάφνες τοῦ λογοτέχνη, ἔχει πάρει ἑκταση καὶ ὑποβοηθήσει τὴν ἐκκόλαψη πολλῶν κίβδηλων ταλέντων, πού κυκλοφοροῦν ὁμῶς στὴν ἀγορὰ σὰν νὰ ἦταν γνήσια. Αὐτὴ ἡ εὐφρόσυνη τάση νὰ κοσμούνται οἱ νεοπαγεῖς κριτικοὶ μὲ ξένα φτερά, ὅπως ἡ καλιακούδα τοῦ Αἰσώπου, θὰ μπορούσε πολὺ νὰ ἐνισχυθῇ μὲ τὴ γνώση κάποιας ξένης γλώσσας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ μας χώρου, πολύτιμη, ἰδιαίτερα γιὰ κείνους πού ἀσχολοῦνται μὲ τὴν κριτικὴ τοῦ ξένου θεάτρου, πού παίζεται σὲ μετάφραση καὶ στὸν τόπο μας. Τὸ βαρὺ μας μάλιστα θέατρο σχεδὸν πάντα, ἡ ξένη παραγωγὴ τὸ ἀπασχολεῖ. Σ' αὐτὸν τὸν εὐρωπαϊκὸν ὅμως, ἐκδίδονται εἰδικὰ περιοδικὰ κριτικῆς, μὲ ὕλη ἑτοιμὴ καὶ ἐντυπωσιακὴ, πού μπορεῖ ἀσφαλῶς νὰ τοὺς ἐμπνεύσῃ. Ἐὰν ἡ μετάγγιση γίνῃ μὲ τέχνη καὶ ἀβρότητα, γιὰ ν' ἀποφεύγουμε τὰ σκάνδαλα, θὰ μπορούν νὰ γράφουν κριτικὲς ὄχι μόνον γιὰ τὰ ἔργα πού εἶδαν, μὰ καὶ γιὰ κείνα πού δὲν εἶδαν. Εἶναι μιὰ μέθοδος πού θυμίζει ἐκείνη τῶν μεσαιωνικῶν καθολικῶν ἱεροκηρύκων, πού μὲ τὸ ὄνομα-στό κυριακοδρόμιο *dormi secure* μπορούσαν μὲ ἐπιτυχία νὰ ἀντιμετωπίσουν τὶς ἀνάγκες τοῦ ἁμβώνα, κάθε Κυριακὴ καὶ κάθε γιορτῇ, χωρὶς προετοιμασίες καὶ πρόβες. Οἱ κίνδυνοι ἐξ ἄλλου ἀπὸ τέτοιες λαθροχειρίες δὲν εἶναι σημαντικοί. Γιατὶ καὶ τὰ μικροσκάνδαλα πού γεννιῶνται εὐκόλα μπαίνουν στὸ ἀρχεῖο, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀναζήτησις τῆς πατρότητος εἶναι πρᾶγμα κουραστικὸ καὶ δύσκολο. Γι' αὐτό, στὴν λογοτεχνία, φαίνεται νὰ ἰσχύῃ ἡ διάταξις τοῦ ναπολεόντειου κώδικα: «*la recherche de la paternité est interdite*». Σὲ τέτοιο στῆμα μπορεῖ κανεὶς νὰ κοιμηθῇ ἡσυχος.

Ὑπάρχει καὶ ἡ κατὰ τὸν μωσαϊκὸν νόμο κριτικὴ: «ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὁφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος». Αὐτοὶ πού τὴν ἀσκοῦν, ὅταν βρεθοῦν μπροστὰ σὲ κείμενα,—αὐτὸ ἀναφέρεται κυρίως στὸν ποιητικὸν λόγον, χωρὶς βέβαια νὰ ἀποκλείεται καὶ ὁ πεζός,—πού «ἐρμανέων χατίζουν», ἀνταποδίδουν τὰ ἴσα, καὶ ἀντλῶντας ἀπὸ τὸ κριτικὸν τοὺς γλωσσάριον λέξεις στὴν τύχη, τὶς ἀναρριπίζουν στὴν παλάμη καὶ ἐκφέρουν μιὰ γνώμη, πού μόνον οἱ Αἰνιγματιστές, μὲ τὴν βοήθεια τῆς Σολωμονικῆς, μπορούν νὰ ξεδιαλύνουν. Ἀπαντοῦν δηλαδὴ στὸν χρησμό, μὲ χρησμό. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, τὸ δίκαιον τῆς ἀνταποδόσεως ἐπιτρέπει μιὰ γλυκεῖα καὶ γεμάτη εὐγένεια ἐκδίκησις.

Ἔως ἐδῶ εἶχαμε τὴν φαιδρὴ πλευρὰ τῆς κριτικῆς τῶν περιθωρίων· ὅπως παρχει δυστυχῶς καὶ ἡ ζοφερή.

Ἐχομε πρῶτα - πρῶτα τὴν πατριαστικὴν κριτικὴν. Εἶναι μιὰ ἐνδημοῦσα στὴν πρωτεύουσά μας σύνοδος, πού χωρίζει τοὺς συγγραφεῖς σὲ γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους, ἐχθροὺς ἢ φίλους, πρωτευουσιάνους ἢ χωρικοὺς, δόκιμους ὁσφυοκάμπτες καὶ δυστυχεῖς ἀγροίκους, πού ἀγνοοῦν τὰ χειροφιλήματα καὶ δὲν μπορούν νὰ ἀναλυσθοῦν σὲ κολακεῖες μπροστὰ σὲ προκατακλυσμαῖα εἰδῶλα. Αὐτοὶ οἱ αἵρεσιάρχες βλέπουν μόνον δυνατοὺς καὶ ἀδύνατους καὶ ζυγίζουν ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀντίδρασις πού εἶναι πιθανὸν νὰ ἀντιμετωπίσουν. Αὐτοὶ κρατοῦν γερὰ τὰ κλειδιά τοῦ παραδείσου, βραβεύουν ἢ ἀφανίζουν, δίνουν ζωὴ σὲ πτώματα καὶ θάπτουν τὴν πρωτοτυπία καὶ τὴν σφριγηλὴ σκέψιν. Θύματά τους εἶναι οἱ ἐπαρχιώτες, μὰ, ἄρκετὰ συχνά, καὶ οἱ λογοτέχνες τῆς Ἀθήνας, πού μεταξὺ τους βρίσκονται ἄνθρωποι μὲ ἀληθινὴ οὐσία καὶ πραγματικὸν βάρος. Τοὺς ἀφανίζουν μὲ τὸ νὰ τοὺς ἀγνοοῦν κατὰ σύστημα. Ἀδικοῦν, ἐν ἐπιγνώσει ὅτι ἀδικοῦν. Σκληροὶ καὶ ἀπροσπέλαστοι, ποζάρουν μπροστὰ στοὺς πιστοὺς, πού ἱκετεύουν γιὰ ἓναν καλὸν λόγον. Ὁ



καθένας τους νοιώθει σάν μικρὸς θεὸς ποὺ «θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ, κατάγει εἰς Ἄιδου καὶ ἀνάγει». Τὴν δύναμή τους τὴν ξέρουν καλά. Τὴν τρέφει ἡ ἀδυναμία τῶν ἱκετῶν. Ξέρουν ὅτι ἡ ὁσμὴ τῆς δάφνης τοῦ Ἀπόλλωνα κεντρίζει καὶ τὴν ματαιοδοξία τοῦ παρακμία καὶ τοὺς νόμιμους πόθους τοῦ ἱκανοῦ, ὅπως ἡ θεὰ τοῦ κριθαριοῦ ἐρεθίζει τὸ κάθε ἄλογο, καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ διψοῦν μέχρι θανάτου γιὰ δυὸ ἐπαινετικά λόγια καὶ δὲν θὰ πάψουν ποτὲ νὰ τὰ ζητοῦν. «Δάφνην ὀσφραίνου καὶ οὐ μὴ νυστάσης», λέει τὸ παλιὸ Γιατροσόφι τοῦ Σταφίδα. Καὶ εἴμαστε βέβαιοι, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ νυστάξουν οἱ κριτικοί, ποτὲ ὅμως οἱ πιστοὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς Θεοῦ.

Ὑπάρχουν καὶ οἱ Ζωῖλοι, μὲ τὰ δύσκολα γούστα καὶ τὴν ἀπύθμενη κακία, αὐτοὶ ποὺ δὲν ἱκανοποιοῦνται μὲ τίποτε, ποὺ κοιτάζουν ἀφ' ὕψηλοῦ, ποὺ μορφάζουν πάντα περιφρονητικά, χωρὶς νὰ ὑπάρχη πιὰ ἐλπίδα στοὺς καιροὺς μας νὰ τοὺς γδάρῃ ὁ ἀρχαῖος θεὸς τοῦ φωτός. Δὲν δίνουν σὲ κανένα λόγο γιὰ τὶς πράξεις τους, θεωροῦν τοὺς λόγους τους σάν θέσφατα, τὶς πράξεις τους σάν ἐμπνευσμένες ἀνθθεν, καί, ἐφοδιασμένοι πολλὰς φορὲς μὲ κύρος καὶ πόστα, δὲν αἰσθάνονται ποτὲ τὴν ἀνάγκη νὰ ἀπολογηθοῦν γιὰ τίποτα, ὅπως οἱ *legibus soluti* ἡγεμόνες, καὶ βλέπουν ἀδιάφοροι τὰ φτωχὰ πλάσματα, πού, διψῶντας γιὰ κάποια ἀναγνώριση, ἐκλιπαροῦν τὸν οἶκτο τους.

«Βιάζεσθαι γάρ οἷς ἂν ἐξῆ, δικάζεσθαι οὐδὲν προσδέονται», λέει ὁ σοφὸς μας Θουκυδίδης. Καὶ ἔτσι, μὲ μεθοδικὴ καὶ ψυχρὴ κακία, γιὰ τὴν ψυχραῖμα ζῶα ἔχουν πάντα δηλητητήριον, σκοτώνουν συχνὰ πόθους νόμιμους καὶ βυθίζουν στὸ σκοτάδι ἀνθρώπους, ποὺ λίγη, ἂν δὲν τοὺς ἔλειπε, ἀνθρώπινη ζεστασιά, θάμπαιναν μὲ ψηλὰ τὸ μέτωπο στὸν κύκλο τῆς δημιουργικῆς λογοτεχνίας.

Τώρα, πρέπει νὰ δώσουμε πίστη στὰ κακὰ στόματα, καὶ νὰ παραδεχτοῦμε, ὅτι ὑπάρχει καὶ κριτικὴ ποὺ χρηματίζεται; Ἐχει ὑποστηρικτὴ, ἀκόμη καί, τελευταῖα, σὲ δημόσιο βῆμα. Μά, ἂς μὴν ἀνασηκώσουμε τέτοιες ἀηδιαστικὲς πτυχὲς στὸ θέμα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Θὰ πρέπει νὰ ἔχη φτάσει στὸ ἀπροχώρητο ἡ ἠθικὴ σήψη ἐκείνου ποὺ κρίνει, καὶ νὰ ἔχει πατήσῃ στὸ κατώφλι τῆς βλακειᾶς ἐκεῖνος ποὺ κρίνεται, γιὰ νὰ φτάσουμε σὲ περιπτώσεις τόσο ἀκραιῆς ὅσο καὶ ἀποκρουστικῆς.

Non ragionam di lor ; ma guarda e passa.

Ὅλα αὐτὰ τὰ εἶδη, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνου, ἀποτελοῦν τὴν συνομοταξία τῆς λαθραίας κριτικῆς. Ὑπάρχει ὅμως στὸν τόπο μας καὶ ἡ γνήσια. Ἄντρες, ποὺ ἔφαγαν τὴ ζωὴ τους σκυμμένοι μὲ ἀγάπη καὶ πνευματικὴ διαύγεια ἐπάνω στὸν μόχθο τοῦ ἄλλου, ἀφοῦ κατάκτησαν μὲ σκληρὸ κόπο τὴν ὀρθὴ μέθοδο καὶ κατάλληλα πνευματικὰ ὄπλα. Εἶναι πολλοί, ἂν καὶ πνίγονται μέσα στὴν μᾶζα τῶν ἄλλων. Αὐτοὶ δίνουν στὸ σῶμα τῆς κριτικῆς μας ἓνα γερὸ σκελετὸ καὶ στήν αὐλὴ τοῦ Αὐγεία ξεχωρίζουν τὸ καλὸ μέταλλο ἀπὸ τὴν πνευματικὴ κόπρον. Ὁ ρόλος τους παρουσιάζεται γι' αὐτὸ σημαντικώτατος, μέσα στὸν χῶρο τῶν γραμμάτων μας, γιὰ τὴν παρουσιάζονται σάν ὁ χαλινός, ποὺ συγκρατεῖ τὶς ἀφηνιασμένες φιλοδοξίες ἀναιμικῶν ρατέδων ἢ ὠχρῶν ἐπιγόνων, ποὺ στριμώχνονται,—μαζὶ μὲ γνήσιες καὶ τίμιες ψυχὲς ποὺ ἔχουν τὰ χέρια γεμάτα πνευματικὰ δῶρα πολὺτιμα γιὰ τοὺς ἀδελφοὺς ἀνθρώπους—γύρω ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς φήμης, γιὰ τὴν πιστεύουν, ὅτι ἡ ἀπλὴ ἐντασὴ τῶν πόθων θεραπεύει τὴν πνευματικὴ στείρωση. Μὰ στὸν χῶρο τῶν γραμμάτων δὲν ἰσχύει τὸ *fortis imeginatio generat casum*, ποὺ ἰσχύει στὴν περιοχὴ τῆς πίστεως. Εἶσαι ἢ δὲν εἶσαι. Καὶ τὸ ὅτι οἱ ἀληθινοὶ κριτικοὶ κἀνουν μὲ κριτήρια ἀμερόληπτα τὴν ἐκλογή, εἶναι μιὰ σπουδαία ὑπηρεσία, ποὺ προσφέρουν στὴν καλλιέργεια τοῦ λαοῦ. Τὸ ἔργο τους δὲν εἶναι ἀσφαλῶς

εύκολο. Έχουν νά κάνουν μ' ένα πλήθος θερμόαιμο καὶ μαχητικό, πού ζητάει ὄχι τὴν ἀντικειμενικὴ ἀξιολόγηση, μὰ τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς γνώμης πού ἡ κάθε μονάδα του ἔχει μορφώσει γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ της καταβολή. Ὁ κριτικὸς ἀντιμετωπίζει λοιπὸν τὴν ἀνθρώπινη φύση σὲ ὅ,τι τὸ πιὸ ἀδιάλλακτο καὶ τὸ πιὸ πεισματικό. Προσέρχεται μὲ ἱκεσίες, μὲ κολακεῖες, μὲ ἀφιερώσεις, μὲ μέσα, ἀκόμη καὶ μὲ χρήματα. Ὅταν ὁμοῦς αὐτὸς ἀνήκει στὴν χορεία τῶν καθαρῶν ἐργατῶν τοῦ πνεύματος, δὲν θὰ ἀποκρούσῃ μὲ ἐμπάθεια ἢ δηκτικότητα αὐτοὺς πού ζητοῦν τὸ ἐπίσημο χρῖσμα, μὰ θὰ σταθῇ ἀπέναντι στὸ πνευματικὸ ἔργο ὀπλισμένος μὲ τὴν ἐπιείκεια, ὅπως τὸ Δίκαιον τὴν νοεῖ, θὰ σκύψῃ ἐπάνω του μὲ στοργή, θὰ καταδικάσῃ μὲ πόνο ψυχῆς καὶ θὰ δικαιώσει μὲ ἀγαλλίαση. Αὐτὸς εἶναι ὁ γνήσιος κριτικὸς. Καὶ τέτοιοι κριτικοὶ ὑπάρχουν ἀσφαλῶς πολλοὶ καὶ στὸν τόπο μας.

Τώρα τὰ πλαίσια ἔχουν στηθῇ. Καὶ τὰ μέλη τῆς κριτικῆς συντεχνίας ἃς βροῦν τὸ καθένα μιὰ θέση, μέσα στοὺς χώρους πού προσφέρουν οἱ κατηγορίες μας. Χρειάζεται φυσικὰ γι' αὐτὸ ὁ ἀναγκαῖος αὐτοέλεγχος καί, ἂν αὐτὸς περιοριστῇ στὴν ἐπιδερμίδα, τότε ὅλοι θὰ τρέξουν νὰ σπιτωθοῦν στὴν κατηγορία τὴν τελευταία. Ἡ αὐτάρκεια καὶ αὐτορέσκεια δὲν ἀφήνουν μεγάλα περιθώρια στὴν αὐτοκριτικὴ. Ἄν ὁμοῦς προσπαθῇσιν νὰ ἀξιολογήσιν τὴν συμπεριφορά τους, ὄχι μὲ κριτήριον τοὺς ἐνδιάθετους πόθους τους, μὰ μέσα ἀπὸ τὸ πρῖσμα τῆς δικαιοσύνης, πολλοί, γρήγορα, μὲ ἀπορία θὰ διαπιστώσιν ὅτι ἔχουν ἐγκατασταθῇ σὲ θώκους πού δὲν τοὺς ἀνήκουν καὶ ἢ θὰ πάψουν νὰ μιλοῦν γιὰ πράγματα πού δὲν καταλαβαίνουν ἢ θὰ πάψουν νὰ καταλαβαίνουν μὲ γνώμονα τὶς μικρότητες, τὶς ἐμπάθειες καὶ τὰ συμφέροντα. Καὶ θὰ κοιτάξουν τὴν ξένη προσφορά μὲ πρόθυμη εὐμένεια καὶ μὲ ὁδηγὸ τὴν ἐπαγγελματικὴ συνείδηση. Μποροῦν ὁμοῦς νὰ τὸ κάμουν μόνον αὐτό;

ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΤΑΓΗ ΕΝ ΕΙΔΕΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

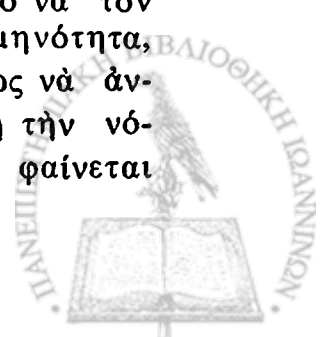
Στὸν τόπο μας, σὲ ὅ,τι λέγεται καὶ σὲ ὅ,τι γράφεται, ὑπάρχει πάντα μιὰ δόση δεοντολογίας, ἀπόδειξη πὼς τὰ πράγματα δὲν πᾶνε καλά. Καὶ ἂν ἡ πνευματικὴ, ἃς τὴν ποῦμε, παραγωγή μας συνεχίσῃ, ἀπὸ ποσοτικῆς πλευρᾶς, μὲ τὸν ἴδιον ρυθμὸ τὴν ἀνοδικὴ της πορεία,—νὰ μποροῦσε τὸ ἴδιο νὰ συμβῇ στὸν τομέα τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν!—, θὰ λάβουν χαρακτῆρα δραματικὸ οἱ σχέσεις λογοτεχνία καὶ κριτικοῦ, καὶ οἱ ἐνδιάθετες δυσαρέσκειες πιθανὸν νὰ ἐκδηλωθοῦν μὲ τρόπο βίαιο ἢ προκλητικό. Γι' αὐτό, καλὸ θὰ ἦεν οἱ σχέσεις αὐτῆς νὰ τακτοποιηθοῦν μὲ βάση κριτήρια σταθερὰ καὶ ἀμετακίνητα, γιὰ νὰ κατορθώσῃ τὸ σῶμα τῆς πραγματικῆς κριτικῆς ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ στοιχεῖα ἐπείσακτα πού, σὰν ὀχληρὰ ἀποστήματα, νοθεύουν τὸ αἷμα της. Καὶ τότε μόνον θὰ μπορέσῃ μὲ σοβαρότητα καὶ ἄνεση νὰ ἐπιδοθῇ στὸ ἔργο της, πού εἶναι ἓνα κοινωνικὸ λειτούργημα πρώτης γραμμῆς, ἀφοῦ ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ ποδηγετῇ τὸν λαὸ μέσα στὸν κόσμον τοῦ βιβλίου, καὶ νὰ βοηθήσῃ νὰ ἀναδειχθοῦν καὶ νὰ εὐδοκιμήσιν νέοι συγγραφεῖς, πού τοὺς βουλιάζει ἡ μοναξιά, ἡ ἀνέχεια καὶ ἡ σεμνότητα, σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου τὸ γλείψιμο, οἱ κοινωνικὲς σχέσεις καὶ τὸ θράσος εἶναι παράγοντες πρώτης γραμμῆς στὸν στίβο τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Τὰ σταθερὰ ὁμοῦς αὐτὰ κριτήρια μόνον μὲ βάση τὸ ἐξῆς ἀξίωμα εἶναι δυνατόν νὰ καρποφορήσιν: ὅτι ὁ πνευματικὸς κόπος πρέπει νὰ ἀμείβεται. Ἡ ρωμαντικὴ ἀντίληψη, ὅτι ὁ κόπος πού ἀπαιτεῖ ἡ κριτικὴ τῆς λογοτεχνίας βρίσκει σ' αὐτὸν τὸν ἴδιον τὴν ἀμοιβή του, εἶναι ξεπερασμένη καὶ οὐτοπικὴ. Πρῶτα - πρῶτα γιὰ τὸ γράψιμο τῆς κριτικῆς εἶναι βέβαια κάποτε μιὰ χαρά, συχνὰ ὁμοῦς ἐπίσης ἔργο ἄχαρο ἢ καὶ ἀηδία-



στικό. Ἀρκεῖ νά σκεφτῇ κανεῖς τὴν μᾶζα τῶν βιβλίων, ποῦ ἀντιμετωπίζει ὁ ἐπαγγελματίας κριτικός, γιὰ νά καταλάβῃ ὅτι αὐτὸς αἰσθάνεται τόση εὐχαρίστηση, ὅση ὁ καθηγητὴς ποῦ διορθώνει τίς γνωστὲς Ἑκθέσεις ξένων ἰδεῶν τοῦ μαθητόκοσμου. Δημιουργεῖ βέβαια κάποτε πνευματικὴ εὐφορία τὸ ἀνάγνωσμα, ὅταν νοιώθῃ κανεῖς νά ἀναδύεται μέσα ἀπ' αὐτὸ μιὰ ψυχὴ γεμάτη εἰλικρίνεια καὶ φλόγα, μιὰ δημιουργία ἐνὸς μικρόκοσμου, αὐθεντικὴ καὶ ἀπέριτη, χωρὶς γελοῖες φωνασκίες, ὅταν ἀντιμετωπίζει τὸ γνήσιο πάθος καὶ τὴν ἔξαρση καὶ τὴν δραματικὴ ἐποπτεία καὶ τὴν γέννηση νέων μορφῶν, μέσα ἀπὸ τὴν παγερὴ ἀκίνησιν τῆς κοινοτυπίας. Πόσες ὁμως φορὲς γίνεται τὸ ἀνάγνωσμα μιὰ ἀφόρητὴ ἀγγαραία καὶ πνευματικὸς εὐνουχισμὸς, μὲ τὴν συνάντησιν μὲ τίς ἀηδεῖς ἐκκρίσεις τοῦ ἐγκεφαλισμοῦ, τοῦ ναρκισσισμοῦ, τῆς στειρότητος ἢ τῆς ἐγωπάθειας! Μὰ ὁ κριτικὸς εἶναι ὑποχρεωμένος ὅλα νά τὰ διαβάσῃ, εἴτε τὰ γέννησε ἢ ὑπερήφανη ἐσωτερικὴ πίστις, εἴτε ἡ ματαιοδοξία ποῦ ἀγωνίζεται νά φτάσῃ στὴν αὐτοεκτίμησιν. Εἶναι ὑποχρεωμένος νά πῃ τὴ γνώμη του μὲ εὐπρέπεια, μὲ ἀγαθὴ συνείδηση, χωρὶς ν' ἀντιδικῇ μὲ τὸν συγγραφέα, μὰ καὶ χωρὶς συμβιβασμούς. Δὲν πρέπει νά εἶναι πάντα «μάστιξ κροτοῦσα καὶ μὴ πλήττουσα», μὰ νά φτάσῃ, ἂν ἡ ἄτεγκτὴ ἀνάγκη τὸ καλεῖ, στὴν ἐκτέλεσιν, κατὰ μεταφοράν, ἐννοεῖται, ἐνὸς συγγραφέα, ποῦ γράφει, χωρὶς νά ἔχῃ τίποτε νά πῃ. Τέτοια βαριά καθήκοντα μόνον ὁ ἐπαγγελματίας κριτικὸς μπορεῖ νά ἐπωμισθῇ. Γι' αὐτό, θεωροῦμε ἀπαραίτητο νά ἰδρυθῇ ἓνα σωματεῖο ἐπαγγελματιῶν κριτικῶν, ἀναγνωρισμένων ἀπὸ τὴν κοινὴ συνείδησιν, εἴτε ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα κατὰγονται, εἴτε ἀπὸ τὴν ἐπαρχία. Στὴν ἀρχή, τὰ πλαίσιά του θὰ εἶναι στενά, καὶ θὰ περιλάβῃ ὅ,τι τὸ ἐκλεκτὸ βρίσκεται στὴν συντεχνία τους. Πάντα μὲ κριτήριο τὴν γενικὴ ἀναγνώρισιν. Ἡ συντροφιά θὰ πυκνώνει, μὲ τὸ νά δέχεται στοὺς κόλπους τῆς, ὅσους, κατὰ τὴ δική της κρίσιν, θὰ εἶναι σὲ θέσιν, μὲ τὴν κατάρτισιν, τὴν φυσικὴ προίκησιν καὶ τὸ ἥθος τους, νά ὑπηρετήσουν ἀποτελεσματικὰ τοὺς κοινωνικοὺς σκοποὺς τοῦ σωματείου. Σ' αὐτοὺς, καταβάλλοντας ἐννοεῖται «τὸν δίκαιον μισθὸν» ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σελίδων, θὰ ὑποβάλουν τὰ ἔργα τους πρὸς κρίσιν, ὅσοι φυσικὰ τὸ ἐπιθυμοῦν. Ἡ ὕλη θὰ κατανέμεται ἀπὸ τὸ σωματεῖο στὰ μέλη του, μὲ ὅλα τὰ μέτρα γιὰ τὴν τήρησιν τοῦ ἀπόρρητου. καὶ ἡ κριτικὴ ποῦ θὰ γραφῇ θὰ καταχωρίζεται χωρὶς φόβον καὶ χωρὶς πάθος στὸ ἐπίσημον ὄργανόν του. Ἐκεῖ ὁ ὑποψήφιος συγγραφέας, μὰ καὶ ὁ δόκιμος, θὰ πάρουν μιὰ ὑπεύθυνον γνώμην γιὰ τὸ ἔργον τους ἢ τὸ πρωτόλειόν τους. Φυσικά, τίποτα δὲν θὰ τοὺς ἐμποδίσῃ νά ἀγνοήσουν τὸν ἐπίσημον δικαστή, καὶ νά στραφοῦν πρὸς τοὺς ἐλεύθερους σκοπευτὰς τῆς κριτικῆς, γιὰ νά ζητήσουν τὴν ἐπιδοκιμασίαν τους. Αὐτὸ ὁμως τὸ γεγονὸς καθ' ἑαυτὸ θὰ σημάνη τὴν καταδίκη τους στὰ μάτια τῆς κοινῆς γνώμης τῶν ἀνθρώπων ποῦ διαβάζουν. Γιατί, ὅταν οἱ τεχνικοὶ ὁροὶ τῆς λειτουργίας του ἀναδείξουν τὸ σωματεῖον σὲ ὀργανισμὸ στερεὸ καὶ ἀδιάβλητον, θὰ εἶναι τέτοια ἡ ψυχολογικὴ ἐπίδρασις ποῦ θὰ ἀσκήσῃ καὶ τέτοιο τὸ ἠθικόν του κύρος, ὥστε τὸ νά ἀντιπαρέλθῃ κανεῖς τὴν θύραν του θὰ ἰσοδυναμεῖ πρὸς καταδίκη. Ἔτσι θὰ ἀποκτήσουμε τὸ δικόν μας σῶμα «νομοφυλάκων καὶ τῆς παιδείας ἐπιμελητῶν», ὅχι ὁμως ὅπως τὸ ἤθελε ὁ Πλάτων, σὰν κέρβερον δηλαδὴ τῶν συμφερόντων μιᾶς ὀλιγαρχίας, μὰ σὰν μέτρο ἀνασχετικὸ τῆς τερατογονίας στὴν περιοχὴ τῶν γραμμάτων. Μὰ θὰ ἰσχυρισθῇ ἴσως κανεῖς, ὅτι αὐτὸ θὰ ἀποτελέσῃ ζυγὸν ἀφόρητον γιὰ ἐλεύθερους ἀνθρώπους. Ἄν ὁμως ὁ ζυγὸς αὐτὸς συντελέσῃ στὸ νά φιμωθῇ τὸ φληνάφημα, νά ξεφουσκώσῃ ὁ κομπασμὸς, καὶ ὁ ἐγκεφαλισμὸς νά στερέψῃ, θὰ κλίνουμε πρόθυμα σ' αὐτὸν τὸν τράχηλό μας. Γιατί θὰ ἦταν παράλογον, σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου γνωρίζουν τὴν πειθαρχίαν τὰ ἀνυπότακτα

πόδια τῶν ποδοσφαιριστῶν, νὰ μὴ μποροῦν νὰ ἔλθουν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ὅσοι κυνηγοῦν τὶς λογοτεχνικὰς δάφνες. Ἄν θέλουν νὰ φτάσουν στὸ Χρυσόμαλλον Δέρας, ἄς περάσουν πρῶτα ἀπὸ τὶς Συμπληγάδες.

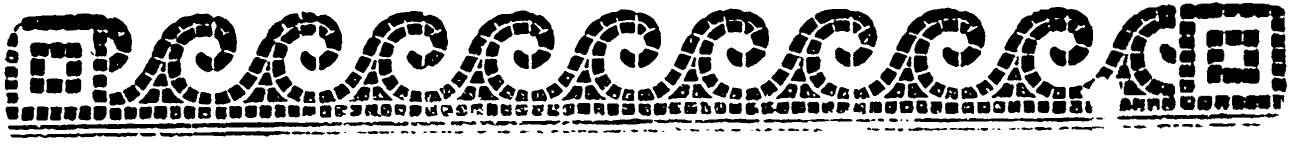
Αὐτὴ μας ἡ πρότασις νὰ ἰδρυθῇ σωματεῖο κριτικῶν, δὲν εἶναι τελείως ἀνιδιοτελὲς, κρύβει μάλιστα καὶ μιὰ μικρὴ δόσις ἐπαρχιώτικης πονηρίας. Ἐμεῖς, ἐδῶ στὴν ἐπαρχία, βρισκόμαστε μὲ τὴν πρωτεύουσα σὲ μιὰ διαρκῆ ἀντιδικία. «Ἀδικοῦμαι, ὦ μόνε ἀγαθέ, οὐ βαστάζω», φώναζε τοῦ Ἰουστιανοῦ ὁ ὄχλος στὸν Ἰππόδρομο. Τὸ ἴδιο κάνουμε καὶ μεῖς, ὅταν κοιτάζουμε τὴν ἱερὴ πνευματικὴ σύγκλητο ποῦ, θρονιασμένη στὶς παρυφές τῆς Ἀκρόπολης, κατὰγει εἰς Αἶδου καὶ ἀνάγει, καί, σχετικὰ μὲ μᾶς τοὺς χωρικοὺς, περισσότερο κατὰγει παρὰ ἀνάγει. Καὶ ὁμοῦς ἡ ἐπαρχία κρύβει σήμερα στὰ σπλάχνα της, στὸν χῶρο τουλάχιστο τὸν πνευματικόν, τόσες καὶ τέτοιες δυνάμεις, ὥστε μπορεῖ νὰ σταθῇ σὰν ἴσος ἀπέναντι ἰσοῦ μπροστά στὸ Κέντρο ποῦ τὴν καταδυναστεύει. Μά, τότε, γιατί αὐτὲς οἱ δυνάμεις δὲν ἀντιδροῦν; Γιατί ἀρκοῦνται σὲ σπάνιες καὶ θεωρητικὰς θωπεῖες, γιατί ἀνέχονται νὰ τὶς ἀγνοοῦν καὶ νὰ τὶς παραμερίζουν; Δυστυχῶς τὶς ἀφανίζει ἡ διασπορά. Συμβαίνει δηλαδὴ κι ἐδῶ ὅτι συμβαίνει μὲ τὰ κοινωνικὰ κινήματα: Εὐδοκίμοῦν κατὰ κανόνα στοὺς μεγάλους οἰκισμοὺς, ποῦ συγκεντρώνουν καὶ πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ μεγάλες δυνατότητες γιὰ τὴν διάχυση τῶν ἰδεῶν. Δὲν ἔχουμε τίποτε ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Τουναντίον, θαυμάζουμε τὴν πρόωρή της ἀνάπτυξη. Λυπούμαστε μόνον γιατί διαλύει τὸν ἑλληνισμό, ἐνῶ ἐμεῖς ἐδῶ κάνουμε ὅ,τι μποροῦμε γιὰ νὰ διατηρήσουμε μέσα στὴν ψυχὴ μας κάποια τοῦ κατάλοιπα, κάποιο παλιὸ ἄρωμα πράξεων καὶ λόγων ποῦ ἔστησαν αὐτὸ τὸ ἔθνος σὰν μονάδα λαμπρὴ στὸ μέσο τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Φυσικὰ δὲν φταίει ἡ Πόλις. Ὁ δαίμονας, ποῦ κατάργησε γιὰ τὸ συμφέρον της τὸν νόμο τῶν συγκοινωνούντων ἀγγείων, τῆς χαρίζει κάθε χρόνο τὰ δύο τρίτα τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ἐνῶ κλείνει μέσα στοὺς μητρικοὺς κόλπους της μόνον τὸ ἓνα τέταρτο τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἐτσι δημιουργήθηκε ἐκεῖ σιγὰ-σιγὰ μιὰ ἀριστοκρατία τοῦ χρήματος, μὲ κοσμοπολιτικὰς ἀντιλήψεις. Αὐτὴ μιλάει ξένες γλῶσσες, πίνει ξένα ποτά, καπνίζει ξένα τσιγάρα, γλεντάει μὲ ξένους μεζέδες, χορεύει ξένους χορούς, ταξιδεύει συνεχῶς σὲ ξένες χῶρες, κάνει δηλαδὴ πράγματα πολὺ εὐχάριστα, ποῦ κόβουν ὁμοῦς τὶς γέφυρες ποῦ τὴν συνδέουν μὲ τὴν σάρκα τοῦ λαοῦ καὶ συχνὰ προσβάλλουν τὶς προαιώνιες ἀντιλήψεις τοῦ γιὰ τὴν ἠθικὴ συμπεριφορά. Γιατὶ δυστυχῶς ἡ ἀφθονία τῶν οἰκονομικῶν μέσων θυμίζει, πολὺ συχνότερα ἀπὸ ὅ,τι πρέπει, στὸν ἄνθρωπο τὴν πραγματικὴ του φύση, ποῦ ἡ κουλτούρα ἀγωνίζεται νὰ καμουφλάρη καὶ νὰ πρᾶνῃ. Στὴν οἰκονομικὴ αὐτὴ ἀριστοκρατία, ποῦ ἐπειδὴ διαθέτει οἰκονομικὴ δύναμη, διαθέτει, κατὰ φυσικὴ συνέπεια, καὶ ἐπιρροὴ καὶ μέσα, πασκίζουν νὰ προσκολληθοῦν συχνὰ μὲ ἐπιτυχία, καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ γράφουν, κι' ἔτσι συνηθίζουν αὐτοὶ νὰ θεωροῦν ἀφ' ὑψηλοῦ τοὺς ὁμότεχνους τῆς διασπορᾶς, νὰ νέμονται τὰ ὠραῖα τους πόστα διανοίᾳ κυρίου καὶ νὰ πιστεύουν σοβαρὰ ὅτι ἡ ὑπεροχὴ τους δὲν στηρίζεται στὸ γεωγραφικὸ στίγμα ὅπου κατοικοεδρεύουν, ἀλλὰ ὅτι ἀπορρέει ex divina Domini misericordia. Ὅλα αὐτὰ τρέφουν τὴν ὑπεροψία τους καὶ ναρκώνουν τὴν καλὴ τους συνείδηση σὲ τέτοιο βαθμό, ὥστε τὸν ἐπαρχιώτη ἄνθρωπο τὸν βλέπουν τὸ πολὺ-πολὺ προστατευτικά, ὅταν δὲν φτάνουν στὸ νὰ τὸν ἀγνοοῦν τελείως. Γιατὶ εἴτε τὸν θεωροῦν σὰν ἐξοβελιστέα μηδαμηνότητα, εἴτε σὰν ἓναν ἀναιμικὸ καὶ ἰσχνὸ παρείσακτο, ποῦ ἐνδέχεται ὁμοῦς νὰ ἀνδρωθῇ, νὰ δυναμώσῃ, καὶ μὲ τὸ θράσος τοῦ ἀγροίκου νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν νόμιμον μοῖραν κάτου ἀπὸ τὸν ἥλιο. Τώρα ὁμοῦς τελευταῖα ἀνοιξαν φαίνεται



τὰ μάτια τῶν χωρικῶν. Ἄνοιξαν γιὰ ὅλα. Γιὰ τὴν πολιτικὴν, τὴν οἰκονομίαν, τὴν διοίκησιν καὶ ἄλλα, ποὺ δὲν τὰ λέμε. Καί, καθὼς κάποιες πρόσφατες ἐκδηλώσεις σημαίνουν, ἄνοιξαν καὶ στὸν κλειστὸ χῶρο τῆς λογοτεχνίας. Ζητοῦν λοιπὸν καὶ οἱ ἐπαρχιωτὲς συγγραφεῖς δικαιώματα, ὅπως τὰ χαίρονται οἱ συνάδελφοί τους τῆς πρωτεύουσας, γιὰτὶ «φιλεῖ τὸ ὑπῆκοον ὁμοιοῦσθαι τοῖς ἄρχουσι». Ἔτσι, οὐσιαστικά, ἓνας ἀκήρυκτος ψυχρὸς πόλεμος χωρίζει τώρα τοὺς πνευματικοὺς ἐργάτες πρωτεύουσας καὶ ἐπαρχίας, ποὺ θὰ εἶχε ἀσφαλῶς μεταβληθῇ σὲ θερμό, ἂν τὸ ἐπέτρεπαν τὰ πνευματικὰ ὄπλα. Εὐτυχῶς τέτοιο πρᾶγμα δὲν συμβαίνει. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ ἡ ἀπλὴ ἀκόμη ἀντιδικία εἶναι κάτι τὸ ἀφύσικο μέσα στὸν κόσμον τῶν ἀνθρώπων, ποὺ, ὑποτίθεται, δτι παλαίβουν γιὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς στάθμης τῆς κουλτούρας μας, ἐκάμαμε τὴν πρότασιν γιὰ τὴν ἰδρυσιν τοῦ Σωματείου τῶν κριτικῶν. Ὅταν οἱ σχέσεις Ἐπαρχίας καὶ Κέντρου θὰ πάψουν νὰ στηρίζονται στὴν γνωριμία καὶ τὴν ἀγαθὴ πρόθεσιν γιὰ νὰ ἀποκτήσουν βάσεις πραγματιστικές, ὅταν δηλαδὴ δὲν θὰ ἐκφράζονται σὲ ποιότητες ἀλλὰ σὲ ποσότητες, θὰ τίς χαρακτηρίζει ἡ θετικότητα καὶ ἡ ἀσφάλεια, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ λογιστικὰ βιβλία τῶν ἐμπόρων. Γιατί, στίς σχέσεις ποὺ στηρίζονται σὲ οἰκονομικὰ κίνητρα, δὲν χωροῦν αὐθαιρεσίες καὶ συμπάθειες, ἀλλὰ τὰ πάντα ρυθμίζονται ἀπὸ τὸ ἀδιάβλητο δοῦναι καὶ λαβεῖν τῶν λογιστικῶν βιβλίων.

Τώρα, μὲ τὴν εὐχὴ νὰ ρυθμισθοῦν γρήγορα καὶ καλὰ οἱ σχέσεις συγγραφέα καὶ κριτικοῦ, κλείνουμε αὐτὴ τὴ μικρὴ μελέτη.





”Αλγος καὶ Νόστιος

”Ὡς ἔτρωγαν κι ὥς ἔπιναν γιὰ τὸ καλὸ τῆς μέρας
μὲ τ’ ἄσπρο τους πουκάμισο, μὲ τῆς γιορτῆς τὸ ροῦχο
λινὸ τραπεζομάντηλο καὶ τὸ κρασί στὴν κούπα
φτωχοὶ ἀνθρώποι ἐργατικοί, μὲ τὰ χοντρά τους χέρια,
ὁ Γιάννης νυχτοφύλακας, ὁ ἄλλος μινადόρος
ὁ γυιὸς τοῦ τρίτου στὰ μπετά, στὴ φάμπρικα ἡ κόρη,
εἶπαν τραγούδια τοῦ χωριοῦ, νοσταλγικὰ τραγούδια
κι ἄς λὲν οἱ πάνσοφοι ἀριθμοί, τοῦ μέλλοντος προφῆτες
ποὺ σχεδιάζουνε τὴ μοῖρα μας μὲ τόξα καὶ καμπύλες
μικρὲς κονκίδες τὰ χωριά θὰ σβύσουνε γιὰ πάντα
στὴν πλάστιγγα ζυγίζοντας, τοῦ κέρδους, τῆς ζημίας.

Μπορεῖ νὰ φταίει τὸ κρασί, μπορεῖ καὶ τὰ τραγούδια
μπορεῖ τὰ πέτρινα κουτιά μέσ’ στὸ καφτὸ τσιμέντο
τὸ φῶς ποὺ ἔρχεται μουντὸ σὰν ’πὸ βαθὺ πηγάδι
ποὺ κλαίει τώρα ἡ ψυχὴ σὰν τὸ πουλὶ τοῦ δάσους
ὄντας χτυπάει τὰ φτερὰ στὰ σύρματα κλεισμένο
τὰ σπίτια τους π’ ἀφήσανε μὲ τὸ κλειδὶ στὴν πόρτα
μὲ τ’ ἀγκωνάρι τὸ βαρὺ «ΙΣ. ΧΡ.» ποὺ γράφει
νὰ κλαίει τώρα ὁ ἄνεμος ἀπὸ γωνιὰ στὴν ἄλλη
καὶ τὸ φεγγάρι μυστικὰ τίς μνηῆμες νὰ ξυπνάει
ποὺ τριγυρίζουνε σκιὲς τὰ ἔρημα τὰ βράδια
στὴν πόρτα, στὸ παράθυρο καὶ στ’ ἄδειο τους κελλάρια
στὸ τζάκι ποὺ χορτάρισε καὶ στὸ σβυστὸ Καντήλι.

Καὶ τί νὰ ξαίρουν οἱ ἀριθμοὶ γιὰ τῆς ψυχῆς τὰ πάθη
στὴν ὑσπρη πέτρα στὴν κορφή, μέσ’ τὰ βαθειὰ ταμπούρια
τὸ ποιὸς θ’ ἀνάβει ἓνα κερί, θὰ τραγουδάει τὴ δόξα
ἀνήμερα τὴν Πασκαλιὰ καὶ τ’ Ἀγιωργιοῦ νῆ μέρα
τὴ μνήμη τῶν εὐζώνων μας καὶ ποιὸς θ’ ἀνιστοράει
ποὺ πέθανε ὁ παπποὺς καὶ ὁ πλάτανος ξεράθη
κι ὁ γύφτος ποὺ τραγούδαγε στὰ ξένα τριγυρνάει.

Εἶπαν τραγούδια τοῦ χωριοῦ, νοσταλγικὰ τραγούδια
τὴ γῆς τους πῶς ἀφήσανε νὰ καρτερεῖ μονάχη
ἀμάλαγο τὸν κόρφο τῆς γιὰ τῆς σπορᾶς τὴν ὥρα
ποὺ θ’ ἀρχωνται χινόπωρα κι ὁ πόθος τῆς θὰ καίει
στὸν κόλπο τῆς γιὰ νὰ δεχτῇ τὴ φύτρα τους νὰ κλείσει
τὴ γῆ τους ποὺ στολίζεται τὴν Ἄνοιξη νυφούλα
στὰ στήθεια τριαντάφυλλα καὶ στὰ μαλλιά χρυσάφι
ζαφείρια καὶ μαλάματα στὰ χέρια, στὸ λαιμό τῆς,
ὁ ἥλιος στὸ φουστάνι τῆς καὶ τ’ ἄνθη στὴν ποδιά τῆς
παιδούλα μας ἀγίνωτη, τὸν ἔρωτα θὰ παίζει
μὲ τὰ πουλιά στὴ ρεμματιὰ καὶ τὰ νερὰ στοὺς κάμπους,



τὸ νιὸ βοσκὸ ποὺ τραγουδάει ὀλημερὲς στὸ βράχο

Καὶ τί νὰ ποῦν οἱ ἀριθμοί, τοῦ Μέλλοντος προφήτες
Τὸ Λῶνῃ τους π' ἀφήσανε στῆς καστανιάς τὸν ἱσκιο
τοὺς ὄρκους τους ξεχάσανε ποὺ δώσανε στὸ αἷμα
ἀνήμερα στὴ μνήμη του θὰ καρτερεῖ τραγούδια
θὰ καρτερεῖ τὶς μορφονιές τριγύρω νὰ χορεύουν
π' ἀγάπησε κι ἀσώτεψε τῆς λεβεντιάς τὰ πάθη.
Τὸ Λῶνῃ τους ποὺ θάψανε μέσ' στὴ βουή τῆς μάχης
τὰ χέρια του σταυρώσανε μὲ τὸ σπαθὶ στὴ χούφτα
κι ἀλλεῖψανε τὸ μέτωπο στῆς ἐκκλησιᾶς τὸ λάδι
τὸ πῶς ν' ἀφήσουν μοναχὸ στὴν ἐρημιὰ τοῦ δάσους.

Μπορεῖ νὰ φταίει τὸ κρασί, μπορεῖ καὶ τὰ τραγούδια
ποὺ πήραν τὰ δάκρια στὰ μάγουλα νὰ τρέχουν
π' ἀφήσανε τὰ σπίτια τους μὲ τὸ κλειδὶ στὴν πόρτα
τὶς νύχτες τὶς ἀφέγγαρες, τὶς κολασμένες νύχτες
καθὼς βουίζει ἡ ποταμιὰ καὶ τὸ βουνὸ ἀντρεῖε
ποὺ θὰ ξυπνοῦνε οἱ σκιές, μορφές τοῦ κάτω κόσμου
καλπάζοντας ἀράθυμα στὸ ξέφωτο, στὸν κάμπο
στὴ ρεμματιὰ π' ἀχολογᾷ, στὴ γέφυρα ποὺ τρέμει
καὶ δείχνοντας τὰ χέρια τους ποὺ τὸ σπαθὶ φλογάει
καὶ δείχνοντας τὰ πόδια τους γυμνὰ καὶ ματωμένα
τὸν κρόταφο ποὺ ράγισε βαθιὰ τὸ μαῦρο βόλι
πόρτα σὲ πόρτα νὰ ρωτοῦν «γιατί, γιατί», νὰ λένε
κι εἶναι τὰ μάτια τους θολὰ, τὰ μέτωπα θλιμμένα,
ποιοὺς θὰ μερῶνει τὸν καημό, ὅσο νὰ φέξ' ἡ μέρα;

ΚΩΣΤΑΣ Ι. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Ὁρθρος ὁ τρίτος

Ἐσχάτη μέρα Κύριε φεγγίζει
τὸ αὐγινὸ πυρφόρο Σου ἀστέρι
στὴν ἄλαλη ἀνάσα τῶν λαῶν. Τ' ἀγέρι
θανατικοῦ μπαντιέρα κυματίζει.

Τῇ νύχτα μοναχὰ τὸ μετερίζι
πολύβουο μελίσσι, καὶ τὸ χέρι
ἀφίνει τὸ αἱμάτινο μαχαίρι.
Στὰ κρύα, ὅμως, βλέματα σπιθίζει

ἡ προσευχὴ ὁλόγλυκην ἐλπίδα.
Ὡς ἂν γενῇ ἡ ἀγάπη Σου πατρὶδα
ἂν ἡ ψυχὴ τὰ δάκρια γνωρίσῃ

κι ὁ πόνος δέσῃ ἀδερφικὰ τὰ χέρια,
συναθλοφόροι, ὁμόσκηνοι στὴ ζήση
τὴν ἐπίγεια, θριαμβευταὶ στ' ἀστέρια!..

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ



Οἱ κατελοριζιάνοι τῆς Φλωριανόπολης

Περιφρονημένοι τῆς ξενητειᾶς
μὲ τὴν ἀλμύρα τοῦ θαλασσομάχου στὸ δέρμα σας,
μὲ τὶς γοργόνες κεντημένες πάνω στὰ στήθια σας,
μὲ τὴν ζεστὴ μνήμη τοῦ παρουτιοῦ καὶ τῆς λαγυνδέρας,
φύγατε ἀπὸ ἓνα βότσαλο στὴ μέση τοῦ πέλαγους,
μίσήσατε μέχρι τὸ θάνατο μιὰν ἀλήθεια,
πίσω σας ἔμειναν οἱ πέτρες καὶ ὁ ἥλιος,
τὰ στρεῖδια κολλημένα στὸ χρόνο,
ἡ κραυγὴ τῆς πείνας μέσα στοὺς σκελετοὺς τῶν βράχων,
ἡ περηφάνεια τῶν ἀπλῶν καὶ τῶν ταπεινῶν,
ἡ βαρεῖα μοῖρα ἐνὸς χωραφιοῦ μαυρισμένου ἀπ' τὴ φωτιά,
μιᾶς φυλῆς ποὺ κλώθει στὸν ἄνεμο τὸ φουστάνι της,
ποὺ ἔσμιξε τοὺς πόθους της καὶ τὰ ὀνείρατα,
ποὺ δὲ μπόρεσε ποτὲ νὰ ξεχάσῃ τὸ τσεκούρι καὶ τὴν λευτεριά,
μ' ἓνα πικρὸ ριζικὸ βουτηγμένο μέσα σὲ μιὰν αἱμάτινη κολυμπήθρα...

Ξερριζωμένοι τῶν ὠκεανῶν,
παιδιὰ τῆς μεγάλης ἀναζήτησης,
ταξιδευτὲς μὲ τὰ μαῦρα ἄτια τοῦ μισεμοῦ,
ψάχνοντας γιὰ ἓνα τριαντάφυλλο,
γιὰ ἓνα κόκκινο κοράλι,
ἐκεῖ ποὺ δὲν ὑπάρχουν σύνορα στὴ θάλασσα,
οὔτε γλαυκὸ χαμόγελο ἐνὸς νησιοῦ,
ἐκεῖ ποὺ ἡ γῆ δὲν τελειώνει ποτέ,
καὶ οἱ ὀρίζοντες χάνονται μέσα στὴ φοῦχτα τοῦ ἄγνωστου,
μπροστά σας κυλοῦσάν τὰ ποτάμια τοῦ πράσινου θρύλου,
σκιάζαν τὸ φῶς τὰ δάση μὲ τὰ σμαράγδια,
οἱ κάμποι ξετύλιγαν τὰ βελουδένια χαλιά τους,
ἀράδιαζαν στὸν ἀγέρα τὶς μεταξωτές τους παντιέρες,
ὅλα ἦταν ἀπλωμένα μέσα στὴν παλάμη σας,
στὴν ἀρπαχτικὴ ἐπιθυμία τοῦ ξένου,
μὰ τὰ δικά σας μάτια δὲν ἤθελαν νὰ δοῦν πιὸ μακριά,
δὲν μπορούσαν νὰ ξεφύγουν ἀπὸ μιὰ λαχτάρα,
ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ πληγὴ τῆς νοσταλγίας,
πόσο δύσκολο εἶναι νὰ κάψῃς τὰ καράβια σου,
νὰ κόψῃς μ' ἓνα πελέκι τὶς γέφυρες,
τὰ καῖκια σας ἄραξαν πάλι σ' ἓναν ἴδο γιαλό,
σ' ἓνα νησί, στὸ σκληρὸ βράχο τῆς ἀνησυχίας,
κουβάλησαν μαζί τους τὸ θεὸ καὶ τοὺς τάφους,
τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς ζωντανούς,
φύτεψαν τὰ χνάρια τους στὴν παρθένα ἀμμουδιά,
καὶ ἦταν ὅμοια μὲ τὰ ἄλλα,
τότε μονάχα κατάλαβαν πὺς γελάστηκαν,



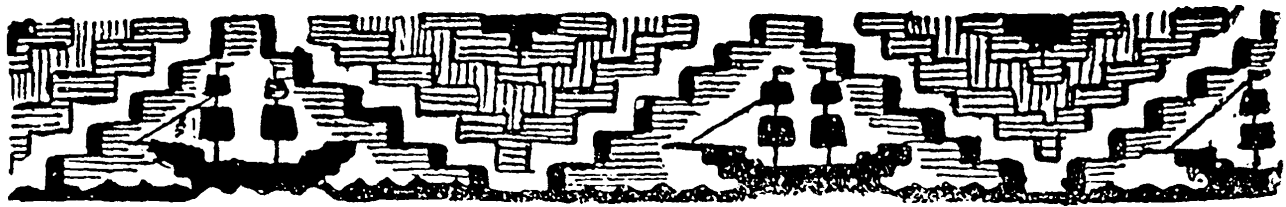
σφουγγίζοντας κάποτε ένα δάκρυ,
 περιμένουν μέσα στις ινδιάνικες καλύβες τους,
 τὸ στεγνὸ σάβανό τους πλεγμένο μὲ τὰ φύλλα τῆς μπανανιάς...

Γυοὶ μιᾶς καινούριας πατρίδας,
 φρέσκια γενιά,
 χωρὶς τίς τύψεις τῶν πεθαμένων,
 χωρὶς τὴν κατάρρα τοῦ πικραμένου τραγουδιοῦ,
 καὶ τὰ στίγματα τῆς ἀγωνίας στὸ στέγνο σας,
 ἓνα περιδέραιο μ' ἀμέθυστους εἶναι στὸ λαιμό σας,
 ἓνα ρουμπίνι στὸ δάχτυλό σας,
 ὁ νότιος σταυρὸς ἀκουμπᾷ πάνω στὰ δικά του κεφάλια,
 ἀπλώνονται τὰ πλοκάμια βαθειὰ μέσα στὰ χῶματα
 οἱ χοντρές ρίζες σὰν φεῖδια βυζαίνουν τὴ γῆ,
 τίποτα δὲν σᾶς δένει μὲ τὸ ξεθωρισμένο φεγγάρι,
 οὔτε μὲ τίς κίτρινες ἀράχνες τῆς χάσης,
 μπροστά σας ἀνοίγεται ὁ ὁρίζοντας,
 γεμάτος μὲ φλόγες
 οἱ βέβαιοι δρόμοι ἑνὸς πεπρωμένου,
 ἀντηχοῦν οἱ δυνατὲς φωνές ἑνὸς ἀπέραντου λαοῦ,
 τοῦ λαοῦ σας,
 ἔρχεται γιὰ ὅλους ἡ ἀγγὴ, ἡ καινούρια ἀγγὴ,
 καὶ μονάχα ὅταν καμιά φορὰ
 σκύβετε πάνω ἀπ' τ' ἀσπρισμένα κόκκαλα,
 ὅταν θυμᾶσε τὸ σάπιο μπαλκόνι μὲ τοὺς προγόνους,
 ἢ θαμπὴ φαντασία τραβᾷ τίς ξεφτισμένες κουρτίνες τῆς,
 φυσᾷ τὴν σκόνη ἀπὸ τίς ἐταζέρες,
 μαζεύει μὲ τὴν παλάμη τῆς τὴν στάχτη ἀπ' τὴν γκρεμισμένη γωνιά,
 μιλᾷ γιὰ τὴν μακρινὴ πατρίδα μὲ τίς γκρίζες στιγμές
 γιὰ τὸν σκοτεινὸ ἥλιο τῆς, γιὰ τίς κόκκινες πέτρες,
 γιὰ τὸ αἷμα, τὸ πολὺ αἷμα ποὺ ἔμεινε πιά χωρὶς φωνή...

Z. ΣΤΑΛΙΟΣ

7





Μιά μ'άνα'- Πολιτεία

Ἐδῶ μιὰ Πολιτεία: Ἀθήνα. Παλιὰ μέγαρα...
Μπενάκη καὶ Πανεπιστημίου. Χίλια τετραγωνικὰ μέτρα!
Τὸ ἐξωτερικὸ τοὺς φόρεμα τῷ χει τσαλακῶσει
μὲ τὶς σκουριὲς καὶ τὰ φῶτα τοῦ ὁ χρόνος.
Κάπου στὶς γρίλιες τοὺς σταύθμευσαν οἱ ἄνεμοι
κι' ἐπλεξαν τὰ χρυσὰ τοὺς ὄνειρα—πέργκολες
στὸ κιγκλίδωμα τῶν ἐξωστῶν—οἱ χλωμές φθινοπωρινὲς ἀχτίνες...
Ὑστερα... Σήμερα ἓνα χάος
καὶ κείνη ἡ μετὰλλινη σιαγωνιά
μὲ τὸ χανλιόδοντα ἄγκιστρο
ψάχνει ν' ἀρπάξει τὸ χρυσόφαρο—φῶς, τὸν κουρσάρων ἄνεμο
καὶ νὰ τοὺς κλείσει στὰ μονχλιασμένα κάτεργα
τῶν ὑπογέλων.
Στὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου—ἀπολιθωμένα κυκλάμινα—
οἱ περαστικοί... οἱ περίεργοι
τινάζουν τὸ βέλος τῶν ματιῶν τοὺς στὸ βυθό.
Εἴκοσι μέτρα κάτω ἀπὸ τὴ γῆ.
Ἐδῶ ἡ κατοικία τοῦ θυρωροῦ... μερικὰ καταστήματα...
Φοβούμεστε τὸν ἥλιο!
Δὲν μπορεῖ νὰ σταθεῖ μὲ τὸ φῶς ἐτούτη ἡ Πολιτεία!
Ἄν δὲν πεθαίνουν οἱ ἄνθρωποι,
πῶς ἀπ' τὴ στάχτη τῶν νεκρῶν θὰ γεννηθεῖ ἡ φιланθρωπία;
Ἄν ἡ μέγαιρα πανούκλα δὲν περπατῇ ἐδῶ μέσα,
πῶς θὰ δουλέψει ὁ φαρμακοποιός,
πῶς θὰ χτίσουμε τόσα καὶ τόσα Νοσοκομεῖα;
Ἄ, βέβαια, οἱ βεσπασιανὲς
σαλόνια πεντακάθαρα μὲ ζωγραφιστὰ πλακάκια, μὲ ριπολίνες...
Πῶς ὄχι; Κι' ἡ τραπεζαρία, ἡ κουζίνα
πειρασμὸς στὴν ὄρεξη κεντάει τὴν ὄσφρηση
Σνίτσελ, μπιτώκ ἀλὰ Ρῶσσα, ψητὸ τῆς σούβλας,
ποτά, κρασιὰ Μπορντώ, Μαδέρα—Γαλλικὴ σαμπάνια...
Ἄ, τί θαῦμα! Τί θαῦμα αὐτὸς ὁ οὐρανίσκος!
Ὅλα θὰ πᾶνε καλά... Καὶ τί καλά!..
Λιμουζίνες ἀπόξω... κυρίες μὲ ἐρμίνες...
σπαθωτὰ κορμιὰ... λιγωμένα μάτια... τὸ καρμὶνι στὰ χεῖλη
ρίμμελ στὶς βλεφαρίδες... μελανὲς σπαθιὲς στὶς ἀκρώρειες τῶν ματιῶν...
βελουδένιες ὑποψίες... λίγες ἀστραπὲς
ἀπ' τὸ φωτεινὸ οὐρανὸ τοῦ στήθους...
Κι' ἀπέναντι μιὰ χαμωκέλλα...
Στὸ παγερὸ ἀπόγευμα
σταμάτησε ὁ ἥλιος στὸ πεζοδρόμιο
καὶ προσπαθεῖ νὰ ντύσει δυὸ γυμνὰ ἀλητάκια
—ἐκμαγεῖα κάποιου σκελετοῦ ποὺ περπατᾷ...—



Τόσες μητέρες περνοῦν ἀπο κοντά τους
καὶ μοναχὰ ὁ ἥλιος στάθηκε νὰ τὰ θερμάνει
στὰ λευκά του μπράτσα...
Τόσες μητέρες!.. Καὶ τί μ' αὐτό;
Μιὰ μάνα—Πολιτεία ζητᾷμε!
Θὰ τὴν γεννήσουν τὰ τέρατα μὲ τὴ σιδερένια σιαγωνιά;
Τὰ νέα μέγαρα... ἢ Βασιλικὴ Πρόνοια;..

ΠΕΤΡΟΣ ΟΛΥΜΠΙΟΣ



Τὸ ποτάμι

Ἐπιζητοῦσες τὸ θάνατο, ν' ἀποδείξεις τὴ ματαιότητα.
Ἀξίωμα αἰωνιότητος δὲν ὑπάρχει.
Καὶ τὸν ἥλιο θὰ σβύσει ὁ χρόνος.
Στὸ ἐπερχόμενο χάος τὸ ἔρεβος θὰ κυριαχεῖ.

Τὴν ἐφημερότητα διακρίνει σαδισμός,
ὑποκρισία σὲ ἔκταση ἢ ροὴ τῶν δακρύων.
Προῖόν εὐτελείας τὸ προεξάργχειν
κι' ὁ ἔρωτας πάθος ποὺ ἐκκολάπτει ἀδυναμίες.
Στὴ ροὴ σου, στὴ ροὴ σου ποταμέ.

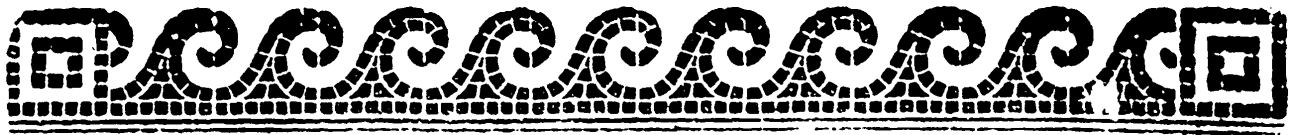
Παιδί τῆς ὕλης ἢ πηγὴ σου
Στὶς ὄχτες σου οἱ συμφωνίες τοῦ ἀόρατου κόσμου
ἀκατάληπτες δέχονται τὴν ἀφή σου.
Ἡ πορεία σου δὲν εἶναι ἀτέρμονος
ἐπιδράς καὶ δέχεσαι ἐπιδράσεις σ' ἐναλασσόμενο κύκλο.

Στὴ θεὰ τοῦ ἱκριώματος διάλειμμα ἔκστασης ἐγεννήθη,
μικροὶ καὶ ἀνίδεοι τῶν συμφερόντων ὑπηρέτες ἐσίγησαν.
Ἡ παρουσία τῆς ματαιότητος δὲν ἄφησε ἴχνη
καὶ ἰδού, ἔρποντα ὁμοιώματα ἰδέες ἀθανασίας οἰκοδομοῦν.

Ὅδεύω στὶς ὄχτες σου καὶ σκορπῶ τὴν ὑπαρξή μου στὴ ροὴ σου.

ΑΝΘΟΣ ΠΩΓΩΝΙΤΗΣ





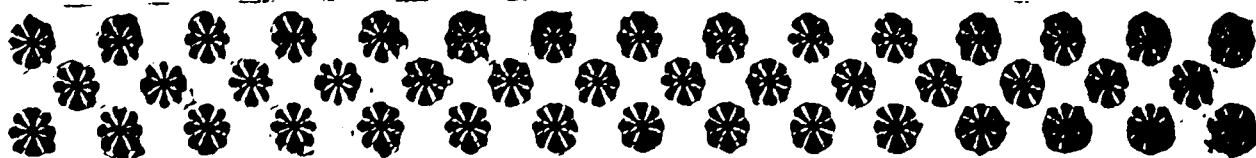
“Τὸ ὄνομα αὐτῆς, Ὀλβία,,

(Στὴν Ἑλλάδα)

Ὑπάρχουν τόποι,
μὲ σκορπισμένες ἀνορθόγραφες «ἐνθυμήσεις»,
μνημονευμένοι στὶς πτυχές σπανίων Ἑνετικῶν μηνιαίων,
δεμένοι μὲ ἱστοὺς ἀπὸ τὸ ἀθάνατο μέλι,
στὰ σφιγμένα χεῖλη ἀποκρήμνων φαραγγιῶν.
Τόποι, ποὺ τσούζουν τὰ μάτια
ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολία τοῦ παθολογικοῦ φωτός,
γεμᾶτοι χρωματικὲς καταβολές
πυρόξανθων ὀργιαστικῶν σταχυῶν,
κλειστὰ τοπία, μὲ ἀετοφωλιές στοὺς ἐξώστες τῶν βράχων.
Σπηλιὲς ἀπύθμενες μὲ πατήματα τοῦ Πᾶνα,
ἀνεξίτηλο ἐπισκεπτήριο τῆς καταγωγῆς τους.
Σπίτια μὲ πέτρινες σκεπὲς στραβωμένες,
σὰν παιδικὲς σφυρίχτρες στὸ στόμα τοῦ ἡλίου,
πορτοκαλεῶνες μὲ παλμοὺς ἡδονῆς στὸ στῆθος,
ξαπλωμένοι στὴν ἡρεμία ἐνὸς ἀνοιξιάτικου δειλινοῦ,
ἀνεμόμυλοι εἰρηνικοί, χωρὶς ἀντίμαχους Δονκιχῶτες,
μὲ τιναγμένα τὰ πτερύγια, σὰ χειμωνιάτικες ἀμυγδαλιές
ξεφτισμένα ἀπὸ τὶς περιπτώξεις τῆς αἰγαιοπελαγίτικης ὄστριας.
Καταγόμαστε ὅλοι ἀπὸ τὰ ἴδια πολυσύχναστα χῶματα,
ποὺ ἀνακάτεψαν ἀναρίθμητα βαρβάρων χέρια.
Τὰ κόκκαλά μας ἀσπρισμένα ἀπὸ τὴν ἀναμονή τοῦ κύκνου,
οἱ τάφοι μας χωρὶς ἀναθηματικὲς λυκήθους,
συλημένοι ἄγρια ἀπὸ μυκηνομανεῖς τυμβωρύχους.
Τρίβουμε τὶς παλάμες γύρω ἀπ' τὴν ἴδια ἐστία,
ἀτενίζουμε τὸ σφιχτὸ καπνὸ τῆς νοσταλγίας,
στὶς φριχτὲς ἡμέρες τοῦ κρουσταλόχνητου χειμῶνα.
Τότε τὰ ἀγρίμια τραντάζουν τὶς ἐξώθυρες τῶν σπιτιῶν μας,
τότε ὁ ἄνεμος ἀποδεκατίζει τὶς φτωχικὲς σοδεῖές μας,
τότε δακρύζουν οἱ Βυζαντινὲς Παναγίες τῶν ξωκκλησιῶν μας.
Βοντᾶμε τὶς μπουκιές μας στὸ ἴδιο σκοῦρο λάδι.
Τὰ ὄνειρά μας ὀρτσάρουν μὲ πρίμο καιρό,
στὴ γλαυκὴ ἀπεραντwsύνη μιᾶς ἡδύτατης θάλασσας.
Ὁ οὐρανός μας ἀστόλιστος·
γενικὰ εἴμαστε πολὺ ὀλιγαρχεῖς...
Ὀλβία λέγεται ἡ χώρα μας!
Τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὠμέγα εἶναι ὁ θάνατος·
Κάναμε τὸ πᾶν, μὰ δὲν κάναμε τίποτα!...

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΡΔΑΡΗΣ





Φύ6η

Στὸ φθινόπωρο μιμῆσαι τίς* μέλισσες
μέ στιγμές εὐδαιμονίας γύρη τριγᾶς.

Σὲ συνοδεύουν ψιμύθια καὶ ματαιοδοξία.
Στὸ γέρμα ἢ ἐκδήλωση τῆς μέθης πολλαπλασιάζεται.

Στὸν ἴσκιο μιᾶς πυραμίδας ἀπὸ μηδενικά,
κοιμήζεις τὸν ἑαυτό σου γυναῖκα, περίτεχνο κόσμημα.

Στὴν ὥριμότητα ποὺ εἶναι δίχως ἀρχή,
τοῦ δειλινοῦ τὸ βελούδινο χρῶμα φορᾶς.

Τὸ χτές σου στιγμές χιμαιρῶν
τὸ παρόν σου συνεχῆς ἀναζήτηση.

Ἀνάστημα Μαγδαληνῆς θ' ἀποχτήσης στὴ ρίχνωση
καὶ μὲ ὅσας εὐλάβεια θὰ ἐπικαλεῖσαι τὸν οἶχτο.

Δημιούργημα προχειρότητας, ἐπιπόλαιο πλάσμα
ὁ τάφος δὲν εἶναι ἀρκετὸς γιὰ μιὰ σύνεση.

Σήμαντρο

Χωρὶς δισταγμό.
Ἡ νύχτα στὸ χῶρο τοῦ χτές
σταλαγματιὰ θὰ κυλλοῖ

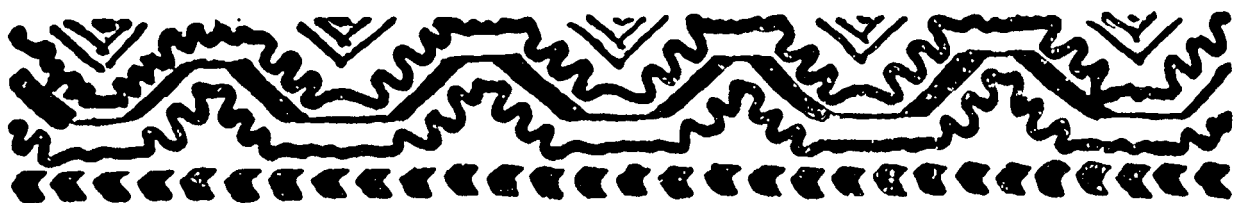
Γαρύφαλλα κόκκινα
παιχνίδια σὲ μιὰ γλάστρα
καὶ προσδοκίες σὲ παρένθεση.

Ἡ σκιὰ μιᾶς ἄγνωστης ρυτίδας
θὰ χτυπήσει τὸ σήμαντρο
οἱ στιγμές θὰ κυλοῦν στὸ δίχτυ.
Κι' ὁ κύκλος πράξη φυσικὴ θ' ἀποτελέσει.

Ἄν εἶχες σταματήσει
ἡ ἱστορία στὴν ὕλη θὰ κοιμόνταν.

ΑΝΘΟΣ ΠΩΓΩΝΙΤΗΣ





Ἀγγελικὴ Χατζημικάλη

4 Μαρτίου 1965

I

Τὸ φῶς, ὅλο τ' ἀγκάλιασες
κάθε γωνιάς Ἑλληνικῆς,
ζυγιάζοντας στὰ δυό Σου χέρια,
τ' ἀναλυτὸ ἀσήμι τῆς ψυχῆς.

Μὲ τ' ἀσήμι αὐτὸ πελέκησες
—ἀθάνατο κάστρο—τὰ βιβλία
κι' ἐκλείσες μέσα του, ἀγέραστη,
τοῦ φτωχοῦ λαοῦ μας τὴ σοφία.

II

Στ' ἀργαστήρι Σου, νυχτόμερα
ζύμωνες τὴν τέχνη μὲ τὸν πόνο
καὶ δὲν παράτησες τὰ σύνεργα,
παρὰ γιὰ τὸν στερνὸ τὸ δρόμο.

Κι' ἔφτασε ἀργὸς ὁ θάνατος
ποῦ σ' ἄλλους δίνει Ἀνυπαρξία,
ν' ἀπλώσει πονετικά τὸ χέρι του
καὶ νὰ Σοῦ χαρίσει τὴν Ἀθανασία

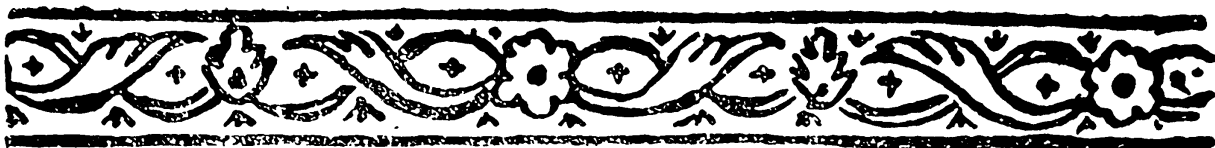
ΜΑΡΙΑ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

Δύο χιλιάδες ἀπόντες

Ἦταν ἐκεῖ δύο χιλιάδες ἀπόντες·
τὸ ξέραμε ὅλοι.
Τὰ στόματά μας ἦταν σφαλιστά.
Τὰ πρόσωπά μας κέρνα.
Τὰ χέρια μας στεγνά.
Εἴμαστε οἱ παρόντες.
Πάνω στοὺς ἄσπρους τοίχους
κρεμάσαμε εἰκόνες
σκισμένες ἀπ' τὴν καρδιά μας
περιμένοντας τὴν ἀλλαγὴ τοῦ χρόνου,
Ὅστερα τὰ μάτια τῶν πουλιῶν
ἀλλάξαν χρῶμα
καὶ μεῖς φύγαμε
ἀνάμεσα ἀπ' τοὺς ἄσπρους τοίχους.

ΜΑΙΡΗ ΤΖΑΝΝΗ





ΠΑΝΟΥ ΓΡΙΣΠΟΥ

ΚΩΣΤΑΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΕΝΑΣ ΛΕΠΤΑΙΣΘΗΤΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ

Συνειθίζεται ένα ποιητικό, πλατύτερα, ένα λογοτεχνικό έργο, να κρίνεται όταν ή εμφάνισή του πάρει μιὰ υπεύθυνη μορφή και σαν τέτοια θεωρείται ή μορφή του βιβλίου. Προκειμένου όμως για τὸν Κώστα Νικολαΐδη, επιχειρούμε νὰ μιλήσουμε για τὸ ποιητικό του έργο, χωρίς νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας κανένα του βιβλίο. Κι' οὔτε ξέρω ἂν ἔχει ὡς τὰ σήμερα παρουσιαστεί στήν ποίηση ὁ Νικολαΐδης μὲ βιβλίο.

Κι' ὥστόσο επιχειρούμε νὰ μιλήσουμε ἐδῶ τώρα για τὴν ποίηση τοῦ Νικολαΐδη, πρῶτα πρῶτα γιατί δέκα χρόνια ποιητικῆς παρουσίας ἀπὸ τὶς σελίδες τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑστίας ἀντιπροσωπεύουν ἓνα πλούσιο ὕλικό, πὸν μιλεῖ μόνο του ἀρκετὰ εὐγλωττα, κι' ἔπειτα γιατί τὸ φτωχὸ τοῦτο σημεῖωμα δὲν ἔχει ἀξιώσεις κριτικῆς.

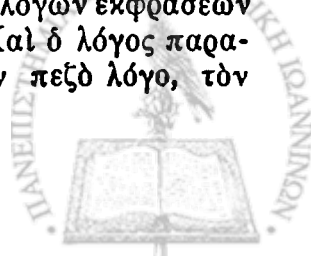
Ὁ Κώστας Νικολαΐδης, ὁ σεμνὸς και λεπταίσθητος αὐτὸς Ἑπειρώτης τεχνίτης τοῦ ποιητικοῦ λόγου, οὔτε νέος εἶναι στὰ ἑλληνικὰ γράμματα, οὔτε μὲ τὴν τέχνη του δοκιμάζει τώρα τὶς ποιητικῆς του ἐμπνεύσεις και τὶς στιχουργικῆς του ἱκανότητες.

Ὁ Νικολαΐδης ἔχει ἤδη μιὰ μακρὰ θητεία στὴ νεοελληνικὴ ποίηση και τὸ έργο του, τουλάχιστο αὐτὸ τῆς τελευταίας δεκαετίας, παρουσιάζει μιὰ πλήρη ὀριμότητα.

Μ' ὅλον δι τὸς δὲν εἶναι ἀπὸ τοὺς νέους τεχνίτες, ἡ ποίησή του εἶναι σὲ πολὺ προχωρημένο βαθμό, προσαρμοσμένη στὸ σύγχρονο κλίμα. Ἐχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ στιχουργικὴ, ἔχει ἀρνηθῇ τὴ ρίμα, τὴ μεγαλοστομία και τ' ἄλλα σημάδια τῆς παράδοσης κι' ἔχει διαμορφώσει ἓναν ἐντελῶς προσωπικὸ ρυθμό.

Βέβαια, ὁ ποιητής, ὅπως και κάθε τεχνίτης, δὲν πέφτει ἀπὸ τὸν οὐρανό. Ἀνήκει στὴν ἐποχὴ του και ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ περιβάλλον του. Κι' ὁ Ν. δὲν μποροῦσε νὰ κάνει διαφορετικά. Δὲν μποροῦσε νὰ ἀποτελῇ ἑξαίρεση. Εἶναι πρὸς τιμὴ του, δι τὸ ἐμφανίζεται ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του. Ἡ ποίηση τοῦ Νικολαΐδη εἶναι «δύσκολη» για τὸν ποιητὴ και ἐλαφρὰ σκοτεινὴ για τὸν ἀναγνώστη. Ἡ γλώσσα τοῦ Νικολαΐδη εἶναι βέβαια δημοτικὴ. Ἀλλὰ ἡ καθαρεύουσα δὲν λείπει ὀλοτελῶς ἀπὸ τὸ στίχο του. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ ποίηση τοῦ Νικολαΐδη θυμίζει Καβάφη και μπορῶ νὰ πῶ, ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς ποίησής του, εἶναι καβαφικὴ. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται οὔτε για ἐπηρεασμό, οὔτε για μίμηση. Εἶναι τόσο εἰλικρινὴς ὁ καφαβισμὸς αὐτός, πὸν σωστὰ μπορούμε νὰ πούμε πὼς θὰ ὑπῆρχε και χωρίς τὸν Καβάφη. Πρόκειται ἴσως για μιὰ σύμπτωση, τίποτε περισσότερο.

Ὅστόσο, χρωστᾶμε νὰ ἀναγνωρίσουμε, πὼς αὐτὴ ἡ ἀνάμιξη τῆς καθαρεύουσας στὸν ἐντεχνο δημοτικὸ λόγο, γίνεται ἀνεκτὴ χάρη και μόνο στὸν Καβάφη. Ἀπόδειξη δι τὸ ἔτσι ἔχει τὸ πρᾶγμα, εἶναι δι ἡ παρουσία καθαρολόγων ἐκφράσεων μέσα στὸ δημοτικὸ στίχο, δὲν καταστρέφει τὸ ποιητικὸ κλίμα. Καὶ ὁ λόγος παραμένει ποιητικὸς. Ἀντίθετα, ἡ παρουσία τέτοιων στοιχείων στὸν πεζὸ λόγο, τὸν



υποβαθμίζει άμέσως σέ επίπεδο δημοσιογραφικό. Καί τοῦτο γιατί στόν πεζό λόγο δέν προηγήθηκε κανένας Καβάφης.

Ἄλλά δταν μιλοῦμε γιά ποίηση, δέν έννοοῦμε, φυσικά, οὔτε τή γλώσσα, οὔτε τή μορφή, οὔτε τό θέμα. Ἐννοοῦμε κάτι ἄλλο, ἐκεῖνο πού ἀποκαλοῦμε ἀόριστα «ποιητική οὐσία», κάτι πού εἶναι καί συγκίνηση καί ρυθμός καί έκφραση καί ζωή. Στήν ποίηση τοῦ Νικολαΐδη ἡ ζωή, μιᾶ ζωῇ θερμή, γεμάτη παλμό καί συγκίνηση καί ρυθμό, σημειώνει τήν παρουσία της. Συχνά εἶναι γεμάτη θλίψη καί ἐγκαρτέρηση, ἐγκαρτέρηση καί θλίψη. Γιά νά τό δοῦμε αὐτό δέν ἔχουμε παρὰ νά ρίξουμε μιᾶ ματιᾶ στή θεματογραφία τοῦ ποιητῆ, γιατί ἕνας ποιητής πού δέ θέλει νά εἶναι ἀφηρημένος δέν μπορεῖ παρὰ νά εἶναι θεαματικός. Καί καθώς, ὅπως εἶπαμε, δέν ἔχουμε μπροστά μας κάποιο βιβλίο, παίρνουμε στήν τύχη ἕναν τόμο τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας, τόν τόμο τοῦ 1962. Νά μερικοί τίτλοι πού ὑποδηλώνουν τό θέμα.

«Τῆς Ξενητιᾶς» Γενάρης 1962.

«Νοσταλγός». Φεβρουάριος 1962.

«Ἀπό τήν Ἑπαρχία». Μάρτης 1962.

«Αἷμα καί δάκρυα». Μᾶης—Ἰούνιος 1962.

«Προσωρικό». Σεπτέμβρης—Ὀκτώβρης 1962.

«Μνήμη καί ζωή». Δεκέμβρης 1962.

Ἄς κυττάξουμε τώρα ἀπό πιδ κοντὰ καί μέσα ἀπό τό πρίσμα πού διαλέξαμε, γιά νά δοῦμε αὐτή τή συγκεκριμένη θεματογραφία.

(Ἀπό τό ποίημα, «Τῆς ξενητιᾶς»).

*Δέν ένθυμοῦμαι πού τόν γνώρισα,
Μπορεῖ καί νά βρεθήκαμε μαζί
στούς στοιχειωμένους τόπους
ἕναν καιρό
πού κάτσαμε γυμνοί στήν καταιγίδα
μέ συντροφιά τὰ κύματα στὰ πόδια μας
ὅπως κυττάζαμε
μέ δάκρυα στὰ μάτια
τ' ἄσπρα φτερά τῶν γλάρων.*

Παρατηροῦμε πρῶτα ἐκεῖνο τό καθαφικό «ένθυμοῦμαι» κι' ἔπειτα τό ὅλο κλίμα, τήν καθαφική ατμόσφαιρα. Γρήγορα ὅμως ἀπαλασσόμαστε ἀπό αὐτή τήν πρώτη έντύπωση, γιατί δέ βρίσκουμε πούθενά τίποτα ἀπό κείνα τὰ ένδιαφέροντα τοῦ Καβάφη. Ἄλλα εἶναι τὰ ένδιαφέροντα τοῦ Νικολαΐδη. Οἱ «στοιχειωμένοι τόποι» εἶναι τὰ βουνά, ἴσως τῆς Μακεδονίας, ἴσως τῆς Μικρασίας, ὅπου στρατιῶτες οἱ δύο τους (ὁ ποιητής καί ὁ ἄλλος) «στήν κόκκινη γραμμῇ τοῦ αἵματος» καθίσανε ἀπροστάτευτοι στήν πολεμική καταιγίδα, τραγουδῶντας τὰ πικρά τραγούδια τοῦ τόπου τους, καί κυττάζανε μέ δάκρυα στὰ μάτια τίς ἐλεύθερες κινήσεις τῶν γλάρων.

Καί τώρα ἐκεῖνος, ὁ ἄλλος, ὁ συστρατιώτης, ὁ συμπατριώτης, πού εἶχε λησμονηθεῖ χαμένος μέτα στὰ χρόνια, ἦρθε στή μνήμη ξεθωριασμένος, σάν εἶδηση ἀσήμαντη στὰ ψιλὰ τῶν ἐφημερίδων:

*Εἰς τὰ ἀνθρακωρυχεῖα τοῦ Charleroi
θεωρεῖται ὀριστικῶς ἀπωλεσθεῖς
καί ὁ Ἑλλήν μετανάστης Κ.Π.
ἐτῶν τριάντα ὀκτώ.*



Πρὸς αὐτοὺς τοὺς κοινού-, τοὺς κατατρεγμένους ἀπὸ τῆ μοῖρα ἀνθρώπους στρέφεται ἡ συμπόνια τοῦ Νικολαΐδη:

^{***}
Ἀναμφισβήτητα ἡ μοντέρνα τέχνη καὶ ἰδιαίτερα ἡ ποίηση προέρχεται ἀπὸ τὸ Συμβολισμό καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ Γαλλικὸ Συμβολισμό. Δὲν ἄγνοεῖ τὴν καταγωγή της ἡ ποίηση τοῦ Νικολαΐδη. Μόνο ὅτι ὁ ποιητὴς πασκίζει νὰ ἀποφεύγῃ τὶς ὑπερβολές. Δὲν διώκει τὸ συμβολικόν, ἴσως γιὰτὶ δὲν ἔχει τίποτε νὰ κρύψῃ. Ὡς πὺ φθάνουμε στὸ «Προσωπικόν» κι' ἐκεῖ τὰ πράγματα ἀλλάζουν.

*Ἐνας καινούργιος φίλος μᾶς ἔρχεται τὰ βράδια
τὴν ἴδια πάντα ὥρα ταχτικὸς
ἀργὰ στὶς δώδεκα, στὴ μία*
.

Ποῖος εἶναι ὁ καινούργιος φίλος; Μήπως ὁ Χάροντας; Μήπως ἡ θύμησή μας γιὰ κείνους πὺ φύγανε; Ἀλλὰ αὐτὸν τὸν καινούργιο φίλο τὸν εἶδαμε:

*πὺ γλύστρησε ἀπ' τ' ἀνοιχτὸ παράθυρο
κι ἀπλώνοντας τὰ μαῦρα του φτερά
..... νὰ παλίζῃ σὲ μιὰ σταλὶδα δάκρυ.
πὺ στέγνωσε στὰ μάτια τὰ κλεισμένα
κι' ὕστερα χαϊδεύοντας τὰ σταυρωμένα χέρια
ἀνέβηκε στὸ κάδρο τοῦ παπποῦ
ν' ἀκουρμαστῇ τὸ μοιρολόϊ τῆς Γιώργαινας*

Κι' ἔλεγε τὸ μοιρολόϊ τῆς Γιώργαινας:

*—Ἀνάθεμά σε χάρονται
πὺ γυῖος, τὰ δυὸ ἀνήψια παλληκάρια—*

Κι' ἄλλο δὲ λέει, μὰ τὸ συμπληρώνει ἡ κίνησή της: Θὰ σηκωθῇ ἡ γερόντισσα νὰ φέρῃ μοσκοκύδωνο] καὶ μιὰ ἀγκαλιὰ λουλούδια...

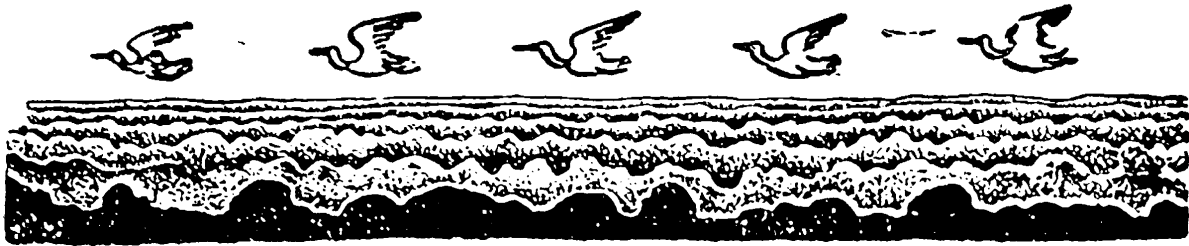
Μὰ τὸ τραγούδι τοῦ Νικολαΐδη, ὅσο «προσωπικόν» κι' ἂν τιτλοφορεῖται, δὲν εἶναι ἡ περιγραφὴ μιᾶς ἀτομικῆς περὶπτωσης καὶ τίποτε περισσότερο. Φαίνεται νὰ ἔχει βαθύτερες καὶ γενικώτερες ἐπεκτάσεις καὶ τὸ πρόσωπο πὺ μιλεῖ σὰ νὰ σηκώνεται πάνω ἀπὸ τὸ ἄτομο καὶ νὰ γίνεται ἀντιπροσωπευτικὴ ὄντοτητα μιᾶς γενιᾶς, μιᾶς ἐποχῆς.

*Ἔτσι λοιπόν, δὲν ἔχουμε τραγούδια γιὰ τὴν Ἀνοιξὴ
καὶ τούτῃ τῇ χρονιᾷ—παλιὰ τῶν ποιητῶν συνήθεια--
μήτε καιρὸ ν' ἀκολουθήσουμε καινούριους στοχασμοὺς
πὺ νὰ γυμνάζει τὴν ψυχὴ νὰ γίνῃ μέταλλο τραχὺ
ἐτούτης τῆς γενιᾶς, παράξενα θλιμμένης
στὸν ἴσκιο τῶν πολέμων
γι' ἀλλόκοτους σκοποὺς τῆς μοναξιᾶς
καὶ τῆς πικρῆς ὀργῆς.*

Εἶναι ἡ γενιὰ πὺ ἔζησε τὸν καιρὸ τῆς ἀδικίας, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Σεφέρη. Τώρα τὰ νέα παλληκάρια θὰ χορέψουνε μὲ τὶς ἀνύπαντρες κοπέλες μὲ τραγούδια ἐρωτικὰ καὶ ἡ νέα γενιὰ θὰ συνεχίσῃ τὸν κύκλο τῆς ζωῆς.

Δὲν ξέρω ἂν ὑπάρχουν «μεγάλοι» ποιητὲς καὶ «μικροὶ» ποιητὲς, ἐκεῖνο πὺ ξέρω εἶναι ὅτι ὁ Κώστας Νικολαΐδης εἶναι ποιητής.





ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ ΖΙΤΣΑΙΑΣ

Πατριωτικά

Ἐκεῖ πρὸς τ' ἀνηφορικά καλντερίμια, λίγο πιδ πάνω ἀπὸ τὴν Ἑγνατία ὁδὸ, εἶχαν τὸ «μαγαζί» τὰ πατριωτικάκια.

Τὸ εἶχαν, λέω, γιατί ἄδικα τώρα περνάω ἀναζητῶντας τὸ νοσταλγικά.

Θεόρατο τὸ μέγαρο στὴ φτωχή του θέση.

Μαγαζιά στὸ ισόγειο, μὲ κρυστάλλινες βιτρίνες φανταχτερές, «εἶδη μόδας» «Ζαχαροπλαστεῖον» «οὐζερι»... χαίρεσαι νὰ τὰ βλέπεις καὶ νὰ τὰ καμαρώνεις.

Τὸ στενὸ σοκάκι ἔγινε λεωφόρος ἀσφαλτοστρωμένη.

Οἱ μοντέρνοι καιροί, ὁ πολιτισμὸς κι' ἡ πρόοδος, δρασκελοῦν μὲ βήματα πλατειὰ καὶ γοργὰ τοὺς δρόμους, τὶς πλατείες, τὰ στενὰ μονοπάτια, γκρεμίζουν, σαρώνουν τὰ σαράβαλα τοῦ χρόνου καὶ τοῦ καῦμοῦ, τ' ἀπομεινάρια μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς, καὶ στὴ θέση τους βάζουν τὰ ἔργα μὲ τὰ βαρεῖα μπετὸν καὶ τὶς καινούργιες ἐλπίδες.

Χαίρεσαι καὶ μελαγχολεῖς μαζί.

Φεύγουν κυνηγημένα τὰ παλιὰ κι' οὐτε ξέρεις ἂν βρῆκαν καμμιὰ γωνίτσα νὰ κονέψουν, ἔσιω καὶ προσωρινά, ἢ ἔγιναν καπνός, ἄχνα καὶ μνήμη παλιά.

Εἶναι κάποια πράγματα ποὺ δένονται συναισθηματικά μαζί μας καὶ βρῖσκοιμε σκληρὴ κι' ἄδικη τὴν ἐξαφάνισή τους.

Ὁ τόπος στολίζεται κι' ἡ πολιτεία ὁμορφαίνει, ὅμως κάτι ραγίζει στὴν ψυχὴ. Κάποιο ἄδειο νοιώθεις μέσα σου, καὶ προσπαθεῖς νὰ τ' ἀναπλάσεις μὲ τὴ μνήμη.

Κι' ἔτσι, σὰν μνήμη παλιά μὲ κάποιο βαθύτερο περιεχόμενο, ἔρχεται στὸ νοῦ μου —κι' ἄς ἦταν ἐκεῖ μόλις πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες,—ἐκείνη ἡ ξύλινη παράγκα μὲ τὴν τόσο γραφικὴ ταμπέλα «Κασσιτερωτήριο, ἡ ὁρέα Ἡπειρος».

Τὸ εἶδα κι' ἂν δὲν τὸ εἶδα τοῦτο τὸ

τιμημένο ὄνομα τῆς Πατρίδας—ποῦ τὸ κουβαλοῦμε ὅλοι μέσα μας, δπου κι' ἂν πᾶμε —σὲ μεγάλα Ξενοδοχεῖα, σὲ Ἑστιάτορια, σὲ «Εὐαγῇ Ἰδρύματα» σ' ἓνα πλῆθος Ἀρτοποιεῖα... καὶ ποῦ δὲν τὸ ἀντίκρυσαν τὰ μάτια μου—σημάδι ἀγάπης καὶ θύμησης, μὰ καὶ περηφάνειας γιὰ τὴν καταγωγή—ἀλλὰ τόση συγκίνηση δὲν ἔνοιωσα ποτέ μου.

Ποτὲ δὲν αἰσθάνθηκα τόσο βαθειὰ τὴν ὁμορφιὰ τῆς Πατρίδας, σὰν τρίδιπλο καὶ ἱερὸ ἀπόσταγμα τῆς ψυχῆς, ὅσο μὲ τούτῃ τὴν ἀνορθόγραφη λέξη (ὁρέα) ποὺ τὴν ἔβλεπαν καὶ χαμογελοῦσαν οἱ περαστικοί.

Τὴν εἶχαν γράψει μὲ τὰ μουντζουρωμένα χέρια τους, δυὸ ἀδέρφια ἀπὸ τοὺς Καλαρρῦτες.

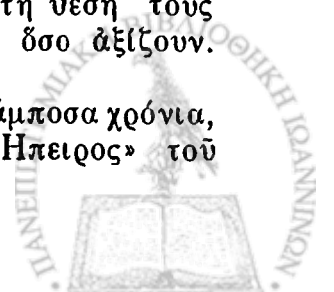
Χρόνια τὴν κουβαλοῦσαν κι' αὐτὰ μέσα τους τὴν ἅγια Πατρίδα, ἀπὸ τότε, ποῦ μικρὰ καὶ φτωχούλια, στάλθηκαν ἀπὸ τὴ χήρα Μάνα, ἐδῶ σ' ἓναν μπάραμπα τους γανωματῇ, νὰ βγάξουν τὸ ψωμί τους καὶ μάθουν τὴν τέχνη.

Τὴ γύριζαν μαζί τους στὴ μεγάλη πολιτεία, μαζεύοντας «χαλκώματα γιὰ γάνωμα»—νοσταλγία, καῦμό, παρηγοριά.

Ποῦ νὰ τὴν ἀκουμπήσουν σὲ τούτῃ τὴν ξένη πόλῃ; Θὰ τὴ σήκωνε ὁ Λευκὸς Πύργος της, ἢ ἐκεῖνα τὰ μεγάλα κτίρια; Θὰ τὴ χωροῦσαν οἱ μεγάλες αἵθουσες;

Ὁχι, δὲν θὰ τὴ σήκωναν καὶ δὲν θὰ τὴ χωροῦσαν, γιατί δὲν ἦταν δική τους. Δὲν τὴν ἤξεραν καὶ δὲν τὴν ἀγαποῦσαν. Κι' αὐτὲς οἱ λέξεις μὲ τὰ πλατειὰ νοήματα καὶ τὴ βαρεῖα οὐσία, μόνον ἡ ἀγάπη τὶς σηκώνει καὶ μόνον ἡ καρδιὰ τὶς χωράει. Αὐτὴ ξέρει νὰ τοὺς δώσει τὴ θέση τους καὶ νὰ τὶς τιμήσῃ ὅπως κι' ὅσο ἀξίζουν.

Δούλεψαν τὰ ὄρφανὰ κάμποσα χρόνια, στὸ «Κασσιτερωτήριο ἡ Ἡπειρος» τοῦ



μπάρμπα τους, ὥς πού ὁ Θεὸς τοὺς ἀξίωσε—κάτοχοί πιά τῆς τέχνης πού κάνει τὰ μαῦρα ἄσπρα, καὶ τῆς ζωῆς, πού μεταβάλλει τὸ μόχθο καὶ τὸν ἰδρώτα σὲ προκοπὴ κι' εὐλογία—κι' ἀνοιξαν μίαν τρύπα δική τους.

Ἐσθήκωσαν τὴν ταμπέλα ἀπὸ τοῦ θείου τὸ Κασσιτερωτήριον, (ψηφίο ψηφία... Κ...α....σσ...) καὶ βάλθηκαν νὰ τὰ χαράξουν σὲ μιὰ δική τους σανίδα.

Ὅμως, ὅπως ἦταν ἡ καρδιά, ἔτσι ξεχειλισμένα ἀπὸ νοσταλγία, δὲν τοὺς ἱκανοποιοῦσε ἡ πιστὴ αὐτὴ ἀντιγραφὴ.

Τί, μόνον τὸ «Ἡπειρος»; Δὲν ἔφτανε. Ἦθελαν καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα. Κάτι πού μόνοι τους θὰ τὸ βροῦν, θάναί καταδικάτους, ὅπως καὶ τὸ μαγαζί καὶ θὰ ἐκφράζει περισσότερο τὰ συναισθήματά τους.

Πρόσθεσαν λοιπὸν καὶ τὸ «ὀρέα» καὶ τὴν κάρφωσαν πάνω ἀπὸ τὴ χαμηλὴ πόρτα τῆς παράγκας, σὰν κόσμημα ἀκριβό.

Δὲν χόρταιναν νὰ τὸ κυττάζουν καὶ νὰ τὸ καμαρώνουν. Ἐπαιρναν ἀπ' αὐτὸ δύναμη, χαρά, κουράγιο, γιὰ τὴ σκληρὴ δουλειά.

Ἐκεῖ παιδεύονταν μὲ τὴ φωτιά, τὸν καπνὸ καὶ τὸ χάλκωμα, ὥς πού νὰ τὸ κάνουν ν' ἀστράφτει ὅπως τ' ἀσημοκάντηλα τῆς ἐκκλησιᾶς. Ἦξεραν ὅλα τὰ μυστικὰ τῆς τέχνης, σὰν νὰ τὰ τοὺς δίδαξε ὁ ἴδιος ὁ Ἡφαιστος.

Ἐκεῖ τοὺς γνώρισα ἐξ αἰτίας τῆς «ὀρέας» ἐκείνης ἐπιγραφῆς πού τόσο μὲ συγκίνησε.

—Καλημέρα Πατριῶτες. Εἶμαι κι' ἐγὼ ἀπὸ τὴν ὥραία Ἡπειρο. Πῶς πάει ἡ δουλειά σας;

Ἦταν δυὸ νεαρὰ παιδιά, σχεδὸν ἔφηβοι, μὲ καπνισμένο πρόσωπο κι' ὀλοκάθαρο βλέμμα.

Σκοτώθηκαν νὰ βροῦν μιὰ ἔφημερίδα νὰ τὴ στρώσουν στὴν καρέκλα νὰ καθίσω.

Ἀπέναντι, ψηλά ψηλὰ στὸν τοῖχο, ἔνα κάδρο μὲ μιὰ μαυρομαντηλοῦσα Ἡπειρώτισσα.

—Μάνα σας εἶναι;

—Ναὶ ἡ Μάνα.—Τῆς γράφετε συχνά;

—Ναὶ τῆς γράφουμε.

—Στέλνετε καὶ καμμιά δεκάρα;

—Ὅλα ὅσα μᾶς περισσεύουν. Ἐχουμε κι' ἀδερφὴ ἀνύπαντρη κι' ὁ πατέρας εἶναι πεθαμένος.

—Μπράβο παιδιά. Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς δίνει ὑγεία καὶ φώτιση.

—Νᾶεισαι καλά, Μητέρα...

Λίγα, λόγια, σταράτα, ἀληθινὰ μεγάλα.

Τόσο μεγάλα πού χωροῦσαν ὀλόκληρον κόσμον. Ἕνας κόσμος ἀγάπης, πόνου, ἀρετῆς. Ὀγκόλιθοι, ἠθικῆς, συνείδησης, χρέους, πού λέγεται Ἡπειρωτικὴ παράδοση.

Μιὰ παράδοση κληρονομιμένη ἀπὸ τὰ περασμένα, πού δὲν διδάσκεται, ἀλλὰ τρέχει μέσα στὶς φλέβες μαζί μὲ τὸ αἷμα.

Πάντα δταν περνοῦσα, ἔμπαινα καὶ τᾶβλεπα.—Καλημέρα Πατριωτάκια.

—Καλῶς τὴ Μητέρα. Ἔτσι μ' ἀποκαλοῦσαν.

Καὶ τῷλεγον καὶ τὸ ξανάλεγον, αὐτὸ τὸ Μητέρα μ' ἐγκαρδιότητα καὶ σεβασμό, σὰν τίτλο τιμῆς. Κι' ἔτσι τὸ δεχόμουν, σὰν τίτλο τιμῆς μέγιστον καὶ ξεχωριστόν.

Τώρα, κυττάζω τὸ μέγαρο μὲ τὴ πολυτελέστατες βιτρίνες. Φανταχτερό, ἐπιβλητικό, ψυχρό.

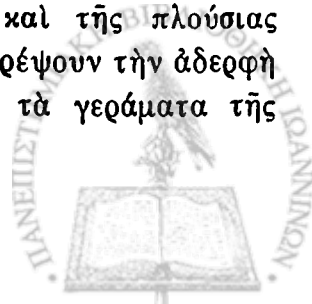
Ποῦ νὰ πῆγαν τὰ Ἡπειρωτάκια;

Ποῦ νὰ τὴ σκάλωσαν ἐκείνη τὴ σανίδα τους, μὲ τὴ συγκινητικὴ ἐπιγραφὴ;

Ὅπου ὅμως κι' ἂν πῆγαν, εἶναι βέβαιο, πῶς πῆραν μαζί τους τὴν «ὀρέα» τοὺς Ἡπειρο, ἀφοσιωμένοι σ' αὐτὴ καὶ στὶς ἠθικὰς ἀρχές της. Ποτισμένοι ἀπὸ τὰ ἱερά της νάματα.

Ἡ παράγκα γκρεμίστηκε, μὰ ἡ ψυχὴ, μένει πάντα ὀρθὴ κι' ἡ θέληση γιὰ ἐργασία καὶ προκοπὴ ἀτσαλένια.

Κι' εἶναι ἀκόμα πιδ βέβαιο πῶς, ἀπ' ὅπου κι' ἂν εἶναι, στέλνουν πάντα, στὴ μαυρομαντηλοῦσα Μάνα, τὸ περισσεύμα τῆς φτωχῆς δουλειᾶς καὶ τῆς πλούσιας καρδιᾶς τους, νὰ παντρέψουν τὴν ἀδερφὴ καὶ νὰ τῆς γλυκάνουν τὰ γεράματα τῆς πικρῆς ζωῆς.



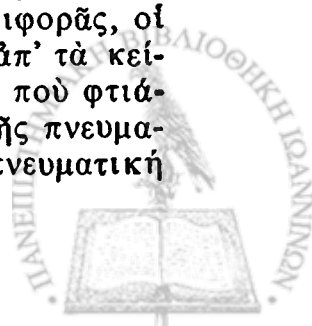
ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΤΟ Α' ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Τὸ Α' Πανελλήνιο Λογοτεχνικὸ Συνέδριο, ποὺ ἔγινε στὴ Λάρισα στὶς 29, 30 καὶ 31 Ὀκτωβρίου, ὑπῆρξε μιὰ τρανὴ ἐπιτυχία στὴ ζωὴ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τῆς χώρας μας καί, ταυτόχρονα, μιὰ καλὴ θεμελίωση κι' ἓνα πλατὺ ὑπόβαθρο γιὰ τὴν παραπέρα ἀντιμετώπιση τῆς ἐθνικῆς μας πνευματικῆς ἀνασύνταξης, ἀποκάθαρσης καὶ δημιουργίας. Γιατί, οἱ λογοτέχνες (οἱ ἄνθρωποι δηλαδὴ ποὺ ἀναλώνονται γιὰ τὴν σύγχρονη πνευματικὴ φυσιογνωμία μας καὶ τὴν ἠθικὴ διαμόρφωση τῆς προσωπικότητος τοῦ Νεοέλληνα), τίς πιδὸ πολλὰς φορές, ξεκομμένοι κι' ἀπὸ τὸν κορμὸ τῆς δημόσιας ζωῆς κι' ἀπὸ τὴν ἔννοια κάποιας ὀργανωμένης μορφῆς δράσης ἀναμεταξύ τους, κατάντησαν νὰ θεωροῦνται οἱ «ἀνεπάγγελτοι» περιπατητὲς τῆς σκέψης καὶ τῶν στίχων. Μὴν ἔχοντας ἔστω κι' ἓναν σύνδεσμο κοινῆς ἀφετηρίας, ζώντας σὲ μιὰ πατρίδα μὲ μεγάλο παρελθόν, ἀλλὰ φτωχὴ καὶ μικρὴ, καὶ γράροντας στὴ γλῶσσα τῶν θεῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων μονάχα, εἶταν περίπου φυσικὸν νὰ ὑπάρχουν πάντα στὰ περιθώρια ποὺ τοὺς ἀφήνει ἡ ἀδυσώπητη ἀνάγκη γιὰ τὴν βιοπάλη. Ἔτσι, φτάσαμε ὥς ἐδῶ χωρὶς καμμίαν ἀξιόλογην ἱστορίαν πάλης, πρᾶγμα ποὺ ὀδήγησε σ' ἓνα εἶδος ἐξωπραγματικῆς θεώρησης τῆς ἀξίας καὶ τῆς δύναμης αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ποὺ, ὅπωςδήποτε, ἀποτελοῦν τὸ πνευματικὸ κεφάλαιο τῆς χώρας μας. Γι' αὐτό, τὸ Συνέδριο τοῦτο, ἐκφράζοντας τὴν ἀπαίτηση μιᾶς ἀνάγκης καὶ τὸ κορυφαῖο αἶτημα μιᾶς τόσο σημαντικῆς γιὰ τὸ πανανθρώπινον μέλλον ἐποχῆς, πρέπει νὰ χαρακτηρισθεῖ σὰν ἓνα γεγονός μεγάλης σημασίας γιὰ τὴν ἴδια μας τὴν πνευματικὴν ὑπόσταση,

Κάτω ἀπὸ τὸ πρῖσμα αὐτό, ἐξετάζοντας τὸ Συνέδριο τῆς Λάρισας, θὰ πρέπει νὰ σταθοῦμε, κυρίως, στὶς ἐπιτεύξεις, στὶς διαπιστώσεις καὶ στὰ συμπεράσματα ποὺ μᾶς ἔδωσε. Στὰ καίρια τοῦτα σημεία, νομίζω, εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτιμήσουμε ὄχι μονάχα τὴν ἐπιτυχία του, ἀλλὰ καὶ τὸ βάρος τῆς προσφοράς του γενικώτερα. Κι' αὐτὰ ὅλα—ὀφείλομε νὰ ὁμολογήσουμε— ὑπῆρξαν πάνω ἀπὸ κάθε πρόβλεψη. Εἶναι μιὰ μεγάλη ἐνθάρρυνση, ἓνα μήνυμα, μιὰ ἀπροσδόκητη πραγματικότητα, ποὺ ὑποδηλώνει πὼς ἔχομε καὶ τὴν θέληση καὶ τὴν δύναμη νὰ ζήσουμε, νὰ ἐπιβιώσουμε πνευματικὰ καὶ νὰ μὴν ὑποκύψουμε στὸν ἀποχρωματισμὸ καὶ στὴν καταλυτικὴ ἐκτροπὴ, ποὺ φέρνει μέσα τῆς ἡ τεχνοκρατικῆς κυριαρχίας τοῦ αἰῶνα μας.

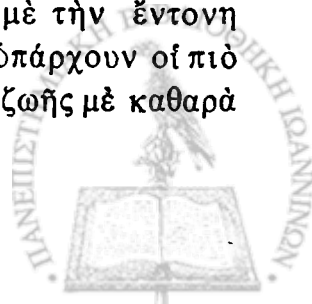
Μία ἀπ' τὶς μεγαλύτερες ἐπιτεύξεις, ποὺ εἶχε τὸ Α' Λογοτεχνικὸ Συνέδριο τῆς Λάρισας, εἶναι ἡ συγκέντρωση, ἡ προσωπικὴ γνωριμία καὶ ἡ καταβολὴ μιᾶς πρώτης φιλίας τῶσων πολλῶν λογοτεχνῶν καὶ γενικώτερα πνευματικῶν ἀνθρώπων ἀπ' ὅλη τὴ χώρα μας. Γνωστοὶ καὶ ἄγνωστοι, ποὺ ἀντιπροσώπευσαν πλήρως ὅλες τὶς περιοχές, ὅλες τὶς ἐπαρχίες, τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Θεσσαλονίκην. Ἔτσι, μέσα σὲ μιὰν ἀτμόσφαιρα σχεδὸν οἰκογενειακῆς οἰκειότητος, δίχως τὰ κούφια προσχήματα τῆς κοσμικῆς συμπεριφοράς, οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ποὺ γνώριζαν ὥς τώρα ὁ ἓνας τὸν ἄλλον μονάχα ἀπ' τὰ κείμενα, ἀνταμώθηκαν καὶ γνωρίστηκαν. Κι' αὐτὸ εἶναι μιὰ δύναμη, ποὺ φτιάχνει μιὰ συνείδηση χρέους, γιὰ τὴν κατοχύρωση καὶ τὴν ἐπαφὴ τῆς πνευματικῆς τους ὀντότητας. Ὑστερα, ἐξ ἴσου μεγάλη ἐπίτευξη γιὰ τὴν πνευματικὴ



μας ζωή είναι οί διαπιστώσεις καὶ οί θέσεις ποὺ πήραν, χωρὶς ἐξαίρεση, ὅλοι οί σύνεδροι γιὰ τὴν κατάσταση ποὺ, ἐπὶ χρόνια, καταδυναστεύει τὴν ἐπαρχία καὶ ποὺ ἔχει δημιουργήσει ἕναν φαῦλο πνευματικὸ κύκλο στὴν Ἀθήνα. Εἶταν ἀλήθεια συγκινητικὸ ποὺ νέοι λογοτέχνες, ἀνέγγιχτοι ἀπ' τὴν σκόνη τῆς ψεύτικης ἢ τῆς ἄχροης νοοτροπίας τῶν «λογοτεχνικῶν» σαλονιῶν, λογοτέχνες ποὺ ἔχουν μέσα τους βίωμα τὸν μόχθο, τὶς πτώσεις, τὰ ὁράματα καὶ τὸ ἔπος τούτου τοῦ Λαοῦ, ὅχι μονάχα χτύπησαν βροντόφωνα τὴν πνευματικὴ καπηλεία καὶ τὴν αἰσθητικὴ ἐκτροπή, ποὺ καλλιεργεῖ αὐτὴ ἡ κατάσταση, ἀλλὰ καὶ ζήτησαν κι ἔγινεν αἴτημα τοῦ Συνεδρίου ἢ ἀποκάθαρση καὶ ἡ δημιουργία μιᾶς νέας ἐλληνικῆς ὁρασης. Ἡ μαχητικότητα, στὶς συζητήσεις αὐτές, εἶχε πολλὰς φορὲς ἕνα ὠραῖο καὶ ὑψηλὸ πάθος, ποὺ ἔφτανε ὡς τὶς θορυβώδεις συγκρούσεις καί, ἐν ταυτῷ, ὡς τὸ χειροκρότημα τῆς δικαίωσης μεταξὺ τῶν ἀντιδικούντων, Ἔτσι, κάτω ἀπ' τὴν γενικὴ κατακραυγὴ καὶ τὴν ὠμὴ ἐκφραση τῆς καταδίκης τῆς ἐν ἀμαρτίαις πνευματικῆς ζωῆς τῆς Ἀθήνας, ἡ ἐπαρχία κατόρθωσε νὰ πάρει τώρα μιὰ σωστικὴ πρωτοβουλία, ποὺ, μὲ τὸ κύρος καὶ τὴν ἀκτινοβολία τοῦ Συνεδρίου, εἶναι βέβαιο πὼς θὰ δώσει ἕνα ἱστορικὸ πρᾶγματι ξεκίνημα γιὰ τὴν πνευματικὴ μας ἀναγέννηση. Στὸ Συνέδριο τῆς Λάρισας, συντελέστηκε, κατ' ἀρχήν, ἕνα εἶδος ἄλωσης. Ἀπομένει, τώρα, ἡ ἀξιοποίηση ὅλων αὐτῶν ποὺ, μὲ τὴν πίστη καὶ τὴν καλὴ ὀργάνωση, θὰ πρέπει—εἶναι ἀνάγκη—νὰ δώσει κάποια μακροπρόθεσμα ὀφέλη. Τὰ συμπεράσματα τοῦ Συνεδρίου, ποὺ εἶναι ἐκφραση καὶ ἀπόρροια ὅλων αὐτῶν τῶν ἐπιτεύξεων, συγκεκριμενοποιήθηκαν πλεον στὴν διακήρυξη: α) νὰ ὁργανωθοῦν, ὅλοι οί συγγραφεῖς, σ' ἕνα πανελλήνιο Σῶμα, β) νὰ γίνῃ ἀναδιάρθρωση τῶν ἐπιτροπῶν γιὰ τὰ κρατικὰ βραβεῖα, γιὰ τὶς ἀγορὲς καὶ τὴν προστασία τῆς πνευματικῆς δημιουργίας, γ) νὰ δημιουργηθοῦν προϋποθέσεις γιὰ τὴν κατοχύρωση, τὴν ἀξιοποίηση καὶ τὴν ἐπιβίωση τῆς λογοτεχνίας μας, δ) νὰ δοθεῖ, τὸ ἴδιο ἰσότιμα μὲ τὴν Ἀθήνα, καὶ στὴν ἐπαρχία ἡ εὐκαιρία καὶ ἡ δυνατότητα γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῆς στὴν διαμόρφωση τῆς πνευματικῆς μας κολτούρας (ραδιόφωνο, διαλέξεις, βιβλιοθήκες, ἐπιτροπές, μέσα προβολῆς κ.λ.), ε) νὰ δοθεῖ στὴν Παιδεία ἡ εὐχέρεια καὶ τὸ πνεῦμα τῆς καλλιέργειας τῶν Γραμμάτων μας, στ) νὰ διατεθοῦν πόροι γιὰ τὴν δημιουργία βιβλιοθηκῶν καὶ στ) δημιουργηθοῦν, σὲ ὅλες τὶς ἐπαρχίες, πνευματικὰ κέντρα, ποὺ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἀξιοποιοῦν τὰ ντόπια πνευματικὰ κεφάλαια.

Δὲν εἶναι λίγα, ἀσφαλῶς, αὐτὰ ποὺμποροῦν νὰ πραγματοποιηθοῦν, ἐὰν δὲν ἀφήσουμε τὰ πρᾶγματα νὰ μᾶς κατευθύνουν. Ἀλλὰ, ὅπως εἶπαμε, τὸ αἶτημα εἶναι νὰ γίνῃ ἡ ἀλλαγὴ. Κι' αὐτὸ τὸ αἶτημα τὸ ἐξέφρασε κυρίως ἡ ἀγνὴ καὶ δυναμικὴ πνευματικὴ ἐπαρχία, ἐνῶ τὰ ὀνόματα μὲ τὴν ἀκτινοβολία καὶ τὶς βραβεύσεις δὲν εἶχαν σχεδὸν νὰ δώσουν τίποτα γι' αὐτὴν τὴν σταυροφορίαν. Γι' αὐτό, πιστεύουμε πὼς ἡ σκυτάλη τώρα δόθηκε σὲ καλοὺς δρομεῖς.

Τὸ Β' Πανελλήνιο Λογοτεχνικὸ Συνέδριο ἀποφασίστηκε νὰ γίνῃ στὴν πόλη μας, στὰ Γιάννινα. Τὸ πρότεινε ὁ Πᾶνος Παναγιωτοῦνης καὶ τὸ υἱοθέτησαν ὅλοι πανηγυρικά, σὰν μιὰν ἀναγνώριση τῆς προσφορᾶς τῆς Ἡπείρου στὴν δημιουργία τῆς Νεώτερης Ἑλλάδας. Ἔτσι, εἰδικώτερα γιὰ τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἡπειρο, πέφτει ἀκόμα περισσότερο χρέος γιὰ τὴν συνέχιση τοῦ ὠραίου αὐτοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν πνευματικὴ μας ἐπιβίωση, ἀνάμεσα στὴν ὑπερεθνικὴ πνευματικὴ ζωὴ, ποὺ φέρνουν σήμερα τὰ μέσα ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν, Κι' αὐτὸ εἶναι μιὰ ἐπιτυχημένη ἐκλογή. Γιατί, σ' ἐμᾶς ἐδῶ μὲ τὴν ἐντονη πνευματικὴ παράδοση καὶ τὸ ξεχωριστὸ λαογραφικὸ χρῶμα, ὑπάρχουν οἱ πιὸ θετικὲς προϋποθέσεις γιὰ μιὰ διάστρωση τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς μὲ καθαρὰ ἔθνικὴ φυσιογνωμία καὶ ἱστορικὴ μνήμη.



Για την ιστορία, τέλος, πρέπει να εξάρουμε την πρωτοβουλία, που είχε ο Σύνδεσμος Γραμμάτων Τεχνών Θεσσαλίας να αποτολμήσει αυτήν την όργανωση, και να συγχαροῦμε δημόσια τὸ Διοικητικό του Συμβούλιο καὶ τὸν πρόεδρό του κ. Βάσο Καλογιάννη. Χρειάστηκε, ἐκτὸς ἀπ' τὴν τόλμη καὶ τὸν μόχθο, νὰ ἐπιστρατεύσουν ἕναν ὁλόκληρο κόσμο καὶ νὰ προσφέρουν ὅλες τους τὶς γνωριμίες. Ἐκαμαν ὄντως ἕναν σταθμὸ στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς χώρας. Κι' ἐπέτυχαν κάτι πολὺ πιδὲ μεγάλο ἀπ' τὴν ναρκωμένη ρέμβη τῶν πνευματικῶν Σωματείων πού, γιὰ δεκαετίες ὁλόκληρες, δὲν κατάφεραν νὰ κάμουν ἕνα τέτοιο βῆμα. Γιατὶ ἡ ἀκτινοβολία τοῦ Συνεδρίου ὑπῆρξε ἀναντίρρητα πανελληνίας ἑκτασης. Ὅλοι οἱ παράγοντες τῆς δημόσιας ζωῆς, ὅλες οἱ ἀρχές ἔδωσαν τὴν παρουσία τους, τονίζοντας τὴν σοβαρότητα τοῦ γεγονότος. Μονάχα ὁ Γ. Σεφέρης μὲ τὴν αἴγνη τοῦ Νόμπελ, ὅχι μονάχα ἀπουσίασε, ἀλλὰ καὶ διεμήνυσε μὲ τηλεγράφημα πὼς δὲν πιστεύει στὴν ὀφελιμότητα ἢ τὴν σκοπιμότητα (δὲν θυμᾶμαι καλὰ τὴν διατύπωσή του) ἐνὸς τέτοιου Συνεδρίου. Ὅμως, τὰ κινήματα καὶ ἡ ἀναγέννηση δὲν γίνονται ποτέ—ἢ σχεδὸν ποτέ—ἀπ' τὰ μεγάλα κέντρα. Γιατὶ, ὁ ζωντανὸς κορμὸς τῆς κάθε φυλῆς εἶναι ἀπλοῖ ἄνθρωποι, ὁ λαὸς. Γι' αὐτό, πρέπει νὰ πιστέψουμε, πὼς τὸ Συνέδριο τοῦτο θὰ φέρει καρπούς. Ξεκινάει ἀπ' τὴν πνευματικὴ ἐπαρχία καί, τὸ σημαντικώτερο, μένει σ' αὐτὴν ἡ παραπέρα πορεία.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ἐκδόσεις: «ΔΩΔΩΝΗ»: 1) «Μπαγκαβάτ Ι'κί-τά», (Τὸ θεῖο τραγούδι)—Βιβλιοθήκη Ἰνδικῶν κειμένων—Μετάφραση: Γεωργίου Κ. Ζωγραφάκη, Ἀθήναι, 1966.

Ἡ φιλοσοφία καί, πιδὲ πολὺ, ἡ θεοσοφία τῶν ἀσιατικῶν λαῶν, λόγῳ τῆς μεγάλης τῆς ἡλικίας καὶ λόγῳ τῆς ἠθικῆς τῆς βάσης (ἡ ἀνθρώπινη θέωση μὲ τὴν δύναμη τῆς πράξης), εἶχε γιὰ μᾶς πάντοτε μιὰ ξεχωριστὴ θέση καὶ μιὰ ἐνδιαφέρουσα ἑλξη. Ἔτσι, δὲν εἶναι λίγοι αὐτοὶ στὸν τόπο μας πού ἔχουν συνεχῆ ἐπαφὴ καὶ πού, ἕνα μεγάλο μέρος ἀπ' τὰ ἐνδιαφέροντά τους, καταλαμβάνει ἡ μελέτη κι' ἡ παρακολούθηση τῶν κειμένων αὐτῆς τῆς κατηγορίας. Καί, τὸ σπουδαιότερο, ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὰ παραπάνω θέματα, εἶναι ὅλοι, κατὰ κανόνα, ἀπ' τοὺς καλύτερα μορφωμένους κι' ἀπ' αὐτοὺς πού ἔχουν πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα.

Γι' αὐτό, ἡ ἐκδοσὴ τούτη ὅχι μονάχα ἐρχεται νὰ πληρώσει ἕνα τόσο ζωτικὸ κενὸ στὴν σύγχρονη βιβλιογραφία μας, ἀλλὰ καὶ νὰ συντελέσει πάρα πολὺ στὴν καλύτερη καὶ στὴν πληρέστερη πνευματικὴ μας ἐπαφὴ μὲ τὴν ἰνδικὴ φιλοσοφία.

Ὁ Γ. Ζωγραφάκης, ἐξειδικευμένος στὴν γεφύρωση, ὡς τὴν δική μας γλῶσσα καὶ σκέψη, τῆς ἀνατολικῆς φιλολογίας, εἶταν ἐδῶ ὁ πιδὲ ἐνδεδειγμένος. Κάτοχος τοῦ θέματος, συγγραφέας μὲ διαμορφωμένη τὴν πνευματικὴ του φυσιογνωμία κι' ἔχοντας ὁλοκληρωμένη τὴν στρωτὴ δημοτικὴ του γλῶσσα, πραγματοποιεῖ ἕναν ἀλη-

θινὸ μεταφραστικὸ ἀθλο. Τὸ «Μπαγκαβάτ Γκι-τά», ποίηση ἀποσταγμένη καὶ ὄνειρικὴ ἑκσταση, δίνεται μὲ ὅλη τὴν δυνατὴ στὴν μετάφραση ὑποβολὴ καὶ πληρότητα.

Οἱ ἐκδόσεις «ΔΩΔΩΝΗ», πού κάνει τὸ ὀμώνυμο βιβλιοπωλεῖο τοῦ κ. Ε. Λάζου, ἐνὸς δραστήριου νέου Ἑπειρώτη πού φιλοδοξεῖ νὰ φτιάξει μιὰ ἐπιχείρηση μὲ κύκλο πνευματικῶν ἀνθρώπων καὶ σπάνια βιβλία, εἶναι ὄντως ἀξιέπαινη.

2) «Γιοσέφ Ἐλιγιά, ποίηση» (μεταφράσεις: Ἄσμα Ἀσμάτων—Ψαλμοὶ—Νεώτεροι Ἑβραῖοι ποιητές), ἐπιμέλεια: Γεωργίου Ζωγραφάκη, Ἀθήναι, 1967.

Στὸν ἀρξάμενο χρόνον, οἱ ἐκδόσεις «ΔΩΔΩΝΗ», πραγματοποιῶντας τὴν ὥραία πρόθεση πού ἐπισημάνανε παραπάνω, ἐκυκλοφόρησαν τὰ ποιήματα τοῦ Γιοσέφ Ἐλιγιά. Ὁ Γιοσέφ Ἐλιγιά κι' ἡ ποίησή του, ἀπ' τὶς πιδὲ σημαντικὲς προσφορὲς στὰ νεοελληνικὰ Γράμματα, ἔχουν πάρει τὴν θέση τους καὶ δικαιώθηκαν ἐπάξια στὸν χώρον τῆς νεώτερης πνευματικῆς μας ζωῆς. Ὁ Ἑλληνοεβραῖος αὐτὸς λυρικός ποιητὴς τῆς εὐαισθησίας, πού ἄγγιζε μὲ πυρωμένα δάχτυλα τὴν ψυχὴ τῶν δυὸ λαῶν του κι' ἔδεσε στὴν ποίησή του τὶς χορδὲς τῆς πνευματικῆς τους ὑπόστασης, εἶναι πάντα ἕνα κεφάλαιο πανανθρώπινης ἀξίας. Γι' αὐτό, ἡ κληροδοσία του πρέπει νὰ εἶναι διαρκῶς στὴν ὁρατὴ ἐπιφάνεια τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Οἱ ἐκδόσεις «ΔΩΔΩΝΗ» εἶχαν ἐδῶ τὴν θαυμάσια ἐμπνευση νὰ δώσουν, σὲ μιὰ ἐπιμελημένη ἀπ' τὸν κ. Γ. Ζωγραφάκη ἐκδοσὴ, τὰ ποιήματα τοῦ Ἐλιγιά. Γιατὶ, ἔτσι, δὲν κάνουν μονάχα μιὰ προσφορᾶ.



στά Γράμματά μας, αλλά συνδέουν κιόλα την δραστηριότητά τους με την εξόφληση ενός χρέους πρὸς τὸν Γιαννιώτη αὐτὸν Γιοσέφ 'Ελιγιά πὺ ἀγάπησε, πὺ τραγούδησε καὶ πὺ ὁραματίστηκε γιὰ τὰ Γιάννινα, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ γιὰ τὴν φυλὴ του, παρ' ὅλη τὴν φοβερὰ σύντομη ζωὴ του. Γι' αὐτό, ἐκτὸς ἀπ' τὸν ἔπαινο, ἀξίζει νὰ ὑποστηριχθεῖ ἔμπρακτα αὐτὴ ἡ προσπάθεια τοῦ κ. Ε. Λάζου.

Πάνου Ν. Παναγιωτούνη: «'Η Σκιάθος καὶ ὁ 'Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης» (Λυρικό ὁδοιπορικό), ἐκδόσεις: «Δωδεκάτη 'Ωρα», 'Αθήνα, 1966.

Ὁ Πᾶνος Παναγιωτούνης, συνεχίζοντας τὴν μεγάλη καὶ πράγματι πολύμοχθη προσφορὰ του στὴν σύγχρονη πνευματικὴ μας ζωὴ καὶ κίνηση, ἀπ' τίς ἐκδόσεις τοῦ μαχητικοῦ περιοδικοῦ πὺ βγαίνει μετὰ τὴν εὐθύνη καὶ τὴν πρωτοβουλία του («Δωδεκάτη 'Ωρα»), μᾶς ἔδωκε τελευταίᾳ κι' ἕνα λυρικό ὁδοιπορικό, περίπου πρότυπο γιὰ τὴν μορφὴ τῆς πνευματικῆς σύνδεσης μετὰ τὸν τόπο, τὸν χρόνο καὶ τὴν ὑποβολή του, ἀπόνα ταξίδι στὸ νησί τοῦ Παπαδιαμάντη. Τὸ βιβλίο αὐτό, καμωμένο ἀπὸ μιὰ σύνθεση τῆς εὐαισθησίας τοῦ συγγραφέα καὶ τοῦ ἐμπνευματωμένου μετὰ τὸν ἴσκιο τοῦ Παπαδιαμάντη χώρου τῆς γενέθλιας γῆς τοῦ «ἀγίου τῶν Γραμμάτων μας», ἔχει μιὰ εἰδικὴ βαρύτητα. Γιατί, ἐδῶ, δὲν εἶναι οὔτε ἕνα συνηθισμένο ταξιδιωτικὸ μετὰ τὸν φόρτο τῆς τυπικῆς περιγραφῆς σ' ἕνα ταξίδι, οὔτε κανένα ρεπορτάζ ἐξειδικευμένου ὠραϊσμοῦ. Ἀντίθετα, εἶναι μιὰ πορεία μετὰ τὰ κείμενα, μετὰ τὴν σωζόμενη εὐαισθησία καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρωπισμένη ἡθογραφία τοῦ Παπαδιαμάντη. Κι' αὐτοῦ, ἀκριβῶς αὐτοῦ, ἔγκειται ἡ ξεχωριστὴ ἀξία τῆς προσφορᾶς τοῦ Π. Παναγιωτούνη. Καί, τέλος, πρέπει νὰ σημειωθεῖ πῶς, γιὰ ἕνα τέτοιο ὁδοιπορικό, χρειάζεται ὁ ποιητής, ὁ ἀγνὸς πνευματικὸς ἄνθρωπος καὶ οἱ ἀσκημένες ἐκφραστικὲς ἱκανότητες, πράγματα πὺ τὰ συνδυάζει τόσο θαυμάσια ὁ Πᾶνος Παναγιωτούνης.

'Αλεξάνδρας Παραφεντίδου: «Φωτεινὰ διαλείμματα» (ποιήματα), Θεσσαλονίκη, 1966.

Ὑστερα ἀπὸ τὴ θύελλα μακρὰ ἀπ' τὴ γαλήνη
νὰ τί ἀπόμεινε ἀπ' τῆς προσδοκίας
τὴν ἀνοιξή.
Ἐνα φύλλο σὲ σπασμένο κλαδί!

Ἡ ποιήτρια Ἀλ. Παραφεντίδου, δίνει ἐδῶ ἀκόμα μιὰν βαθύτατα εὐαίσθητη λυρική ποίηση, γιομάτη ἀπ' τὴν συγκίνηση μιᾶς λεπτότητας πὺ μετουσιώνεται σ' ἕνα ἀπάνθισμα ἀνθρώπινου λόγου. Ἡ ὥριμη λέξη καὶ τὸ ἀπείραχτο ὄνειρο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, πάντα μέσα στὴν

προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνάτασή του πάνω ἀπ' τὴν ἔλξη τῆς χοϊκῆς τῆς συγγένειας, νοτίζουν τὰ «Φωτεινὰ διαλείμματα» μ' ἕναν ξεχωριστὸ τόνο, πρᾶγμα πὺ πλουτίζει τὴν ποίηση τῆς Α. Παραφεντίδου μετὰ κάποια ἀξία προσωπικῆς γεύσης. Γι' αὐτό, ἡ συλλογὴ τούτη, ἀπ' τίς πὺ ἀξιόλογες τῆς γυναικείας πνευματικῆς προσφορᾶς στὰ Γράμματά μας, εἶναι καὶ γιὰ τὴν Α. Παραφεντίδου μιὰ πρόσθετη δικαίωση.

Φάνη Γ. Ματσόπουλου: «Ἐὰν τὸ ἄλας...» (ποιήματα), 'Αθήνα, 1966.

Τὴν καιομένην ἔρημο περάσαμε γυμνοί

τὰ ταπεινὰ ὄνειρά της
ἔς ἕνα λιμᾶνι ψάχναμε ἡ πίστη νὰ ποδήση
μετὰ τὴ βαρεῖά ἀγκυρά της.

Καλοσχηματισμένη ποίηση μέσα σ' ἕνα κλίμα εὐγενικῆς λυρικότητας γύρω ἀπ' τὸν ἄνθρωπο πέρ' ἀπ' τὴν καταγωγὴ τῶν ἐνστίκτων, τὸ παραπάνω βιβλίο τοῦ Φ. Ματσόπουλου, εἶναι μιὰ ὠραία καὶ καθαρὴ φωνὴ στὴν σύγχρονη ποίησή μας. Ὁ ποιητής, καλλιεργημένος μετὰ ἀκονισμένη εὐαισθησία καὶ ὀπλισμένος μετὰ πνευματικὴ γλῶσσα, μετουσιώνει μιὰ ζωὴ κι' ἕναν ὁλόκληρο βίο, σταματώντας τὸν ἑαυτὸ του (στὰ προσωπικά βιώματα) σὲ μιὰν ἀπόσταση περισσότερο ὥριμης ἀποτίμησης. Γι' αὐτό καὶ τὰ ποιήματα τούτα τοῦ Φ. Ματσόπουλου ἔχουν μιὰ ὠραιότητα πνευματικὴ. Τέλος, πέρ' ἀπὸ κάποιες φιλολογικὲς φιλοτιμήσεις πὺ παρεισφρῶνουν σὲ ὀρισμένα σημεία—πρᾶγμα πὺ θὰ μπορούσε ν' ἀποφευχθεῖ μετὰ κάποιαν αὐστηρότερη ἐπιλογή—, νομίζω, πῶς δὲν θὰ εἶχε κα-
νεῖς ἄλλες ἐνστάσεις.

'Επιμέλειας: Πάνου Ν. Παναγιωτούνη καὶ Παύλου Π. Ναθαναήλ: «Ἀνθολογία λογοτεχνικῶν κειμένων Ἐπους 1940—41 ('Αλβανικὸ Μέτωπο—Γερμανικὴ εἰσβολὴ—Κρήτη)», 'Αθήνα, 1964 (ἐκδόσεις «Δωδεκάτης 'Ωρας»).

Ὁ Πᾶνος Παναγιωτούνης, ὁ εὐρωστός νέος λογοτέχνης μετὰ τὴν μαχητικὴ εὐρύστερνη παρρησία καὶ ὁ Παῦλος Ναθαναήλ, ἐπίσης νέος λογοτέχνης μετὰ βαθειὰ καλλιέργεια καὶ εὐρύτατη ἐνημέρωση, κοντὰ στίς τόσες ἄλλες προσπάθειες πὺ κάνουν ἀπὸ κοινὸ γιὰ τὴν ἐξυγίανση τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς καὶ γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς μετὰ ἑλληνικῆς ἰθαγένειας κείμενα, κατόρθωσαν νὰ συγκεντρώσουν καὶ τούτῃ τὴν ἀνθολόγησιν ἀπ' τὸν ἱερό, τὸν ἀπροσπλάστο καὶ τὸν ἀσύχναστο—δυστυχῶς—τελευταῖο χώρο τῆς πρόσφατης ἐπικῆς πάλης τῆς φυλῆς μας, σ' ἕναν δυνάως ἐθνικὸ τόμο. Μονάχοι καὶ περίπου ἐγκαταλειμμένοι, οἱ δυὸ αὐτοὶ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, ξεκίνησαν ἀντάμα μετὰ τίς πρῶτες ντουφεκιὰς κι' ἔφτασαν ὡς τὴν ἐπιστροφὴ τῶν

άνικητων στο φτωχόσπιτο, φέρνοντας, μαζί με τα κλαριά της δάφνης, και την μνήμη των άκριβων νεκρών που άφησε ο στρατός μας στην Άλβανία.

Είναι προσφορά έθνικης σημασίας και ταυτόχρονα άθλος δικαιωμένος απόλυτα, γιατί, έκτος που συνιστά μιαν εξαιρετική πρώτη καταβολή σ' αυτόν τον τόσο καίριο χώρο (ένα χώρο όπου όροθετήθηκε ή αρχή για την σύγχρονη φυσιογνωμία της ζωής μας), ή ανθολόγηση είναι συνθεμένη με αγάπη, με κριτήρια αντικειμενικότητας, με διάταξη και με πρόθεση ευρύτητας. Έτσι, άρχίζει με το δημοτικό τραγούδι (φυσικά, τραγούδια στο δημοτικό μοτίβο), την ποίηση, την πεζογραφία, το δοκίμιο και την ζωγραφική, που έχουν θέμα το έπος 1940—1941. Όπως άντιλαμβάνεται κανείς εύκολα, πρόκειται για ένα βιβλίο που θα έπρεπε όχι μονάχα να το προσέξουμε, αλλά και να το υποστηρίξουμε, για να τοποθετηθεί σε όλες τις ελληνικές βιβλιοθήκες και, πρό παντός, να αξιοποιηθεί ιδιαίτερα άπ' την εκπαίδευση. Γιατί, στον τόμο αυτόν είναι ζωσα ή μεγάλη έξαρση, ή βαρύτατη προσφορά μας και ή μεγάλη θυσία μας στον πόλεμο, που διαμόρφωσε την νέα σύνθεση του σύγχρονου κόσμου. Άκόμα, είναι ή συνάντηση με τους ήρωες που άπόμειναν εκεί και με τις μνήμες που παραδόθηκαν στην γενεά μας.

Άλεξ. Χ. Μαρμπούλου: «Ήπειρος (Λαογραφικά — Ήθογραφικά — Έθνογραφικά)», Τόμος Β', Άθήναι, 1964 (Έκδοσις δαπάναις Φιλεκπαιδευτικής Έταιρείας — Προλογίζει ο άκαδημαϊκός κ. Παν. Πουλίτσας).

Ό κ. Άλ. Μαρμπούλος, άκάματος και πάντοτε σφίζοντας άπό κάποια έφηβική περίπου καρδιά για την Ήπειρο και την μεγάλη εισφορά της παράδοσής της στην έθνική μας πνευματική φυσιογνωμία, ύστερ' άπ' το παραπροπέρισνο πρώτο τόμο για την Ήπειρο (Βόρεια και Νότια), όλοκληρώνει έδώ ένα έργο θερμής πνοής και όντως μεγάλης πρόθεσης. Όπως ο πρώτος τόμος, έτσι και ούτος (ο δεύτερος) έχει την μορφή μις μνημειακής έκδοσης. Σ' αυτό, καθώς αναφέρει κι' ο ίδιος ο συγγραφέας, συντέλεσε αποφασιστικά ή άσβεστη αγάπη και ή άνεπιφύλακτη υίοθεσία του πνευματικού μας πρεσβύτε ή ακαδημαϊκού και Προέδρου της Φιλεκπαιδευτικής Έταιρείας κ. Παν. Πουλίτσα. Έτσι, ο Άλ. Μαρμπούλος, ο Ήπειρώτης αυτός λόγιος, δυνήθηκε να φτιάξει σχεδόν μιá πνευματική κιβωτό για την διαφύλαξη της Μεγάλης Πατρίδας του και να την παραδώσει στην ζωή και στην Ιστορία της έποχής του. Γιατί, οι τέτοιες έργασίες, πέρ' άπ' τις προσωπικές άνησυχίες και τους άτομικούς προβληματισμούς, έχουν τα πατήματα, την άναπνοή και την αίσθηση της ζωντανής παρουσίας ενός όλοκληρου λαού. Καί, όταν ο λαός αυτός είναι ο δικός μας, είναι οι ίδιες οι ρί-

ζες μας πάνω σε τούτον τον φλοιό της γής, ή συγκέντρωση και ή διαφύλαξη της φυσιογνωμίας του, είναι ή άνεξόφλητη έπιταγή που έχουμε όλοι μας έφ' όρου ζωής. Τέτοιας άκριβώς σημασίας είναι και ή προσφορά του Α. Μαρμπούλου. Πρόκειται για ένα έργο ζωής, που φτιάχτηκε με άπέραντη στοργή, με βαθύτατη ευαισθησία αγάπης, με πραγματική ευλάβεια και με άνυπολόγιστο μόχθο. Άκόμα, είναι κοσμημένο με τις γνωστές άρετές και τις ικανότητες του συγγραφέα και του λογοτέχνη, πράγμα που το μετουσιώνει σε μιá ωραία όνότητα και που το έμποτίζει με τις ζωντανές άρτηρίες ενός καθαρού λόγου. Τα δέ περιεχόμενα στο Β' τόμο, ταξινομημένα με παραδειγματικό τρόπο, καλύπτουν άντιπροσωπευτικά την πρόθεση του συγγραφέα (Ιστορικά τραγούδια, κοινωνικός βίος, Λαϊκή Τέχνη, παραδόσεις του λαού, παροιμίες άνέκδοτες) και είναι πλουτισμένα με έγχρωμες φωτογραφίες (μιá προσωπογραφία του Π. Πουλίτσα άπ' τον Ψυχάκη, έξη φωτογραφίες άπό Ήπειρώτικες φορεσιές και μιá με τάπητες της Κορυτσάς άπ' το άρχείο της Α. Ταρσούλη) καθώς και με τριάντα όχτώ ακόμα μονόχρωμες φωτογραφίες, που ο συγγραφέας επέλεξε άπό άρχεία και σπάνιες έκδόσεις.

Νομίζουμε πως οι τέτοιες έργασίες θα πρέπει να γίνουν κτήμα βιβλιοθήκης σε όλη την χώρα μας.

Τάκη Δόξα: «Μικροζωές» (διηγήματα), Πύργος Ήλείας, 1965.

Ό Τάκης Δόξας, άμετανόητη και άκοίμητη επαλή της πνευματικής έπαρχίας (πάντα στον Πύργο της Ήλείας), παίρνοντας έδώ το άθόρυβο βάθος της ποίησης που έχει ή καθημερινότητα (αυτή ή σιωπηλή τραγωδία που συνέχει το όνειρο και τη ζωή στην άόρατη επιφάνεια της ανθρώπινης ύπαρξης), έπλασε τις «Μικροζωές». Κι' αυτή ή υποφώσκουσα πραγματικότητα, που νοτίζει άδιόρατα την ύπαρξη και τα πράγματα, είναι ή ευαίσθητη και μελαγχολική αλήθεια που, ενώ την γεύονται οι άνθρωποι, παραμένει χωμένη πάντα στην ζεστή στάχτη της ψυχής. Έτσι, ο Δόξας συνθέτει μ' ένα περίπου άφωνο υλικό, που έχει άνύσα κι' όχι φωνή. Κι' ο συγγραφέας αυτός, γνωστός και αγαπητός όσο λίγοι, γνωρίζει καλά τούτον τον κάπως δυσπρόσιτο ή παρατημέτο χώρο. Δέν μαζώνει μονάχα κόμπο κόμπο τον ιδρώτα και την μοναξιά των άπλων ανθρώπων που ένσάρκωνουν οι ήρωές του, αλλά και μετουσιώνεται μαζί τους σε μιá ζωή που, για να επιβιώσει πνευματικά, χρειάζεται να έχει ένα κλίμα ένδογενοδς μυθογονίας, σχεδόν ένα όνειρο. Όπως σε όλη την πεζογραφία του Τάκη Δόξα, έτσι κι' έδώ, ή ζωή ξεκινάει άπ' την διαφεύγουσα ποίηση της ζωής και, ενανθρωπίζόμενη παντού, μεταπλάθεται σε κάποια πιο άληθινή πραγματικότητα. Γι' αυτό, στα διηγήματά του ζούν, νοιώθουν κι' εκφράζονται οι άνθρωποι

μέ τὰ δέντρα, μέ τ' ἀντικείμενα, καί μέ τὸν ἀέρα. Ἡ ὑπαρξιακὴ ἀγωνία τῆς μοναξιάς εἶναι μονάχα ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Ἐχομε δὴ μιὰ ἰδιόρρυθμη προσφορά, ποὺ γίνεται μέ τὴν λεπτότατη κράση ἑνὸς ὑποβλητικοῦ λυρισμοῦ ἀκραιᾶς εὐαισθησίας καί μ' ἐκείνη τὴν χαριτωμένη κομψοέπεια ποὺ ξεχωρίζει τὸν τόσο καλλιεργημένο λόγο τοῦ Τ. Δόξα. Αὐτὸ εἶναι, σχεδόν, οἱ «Μικροζωές» καί, ἀκόμα, εἶναι κορυφώσεις σύνθεσης μέ ἀφηρημένες χρωματικές ἀνταύγειες ἀπόναν λυρικό ποιητικό λόγο.

Χρήστου Β. Ζιάκκα: «Τί λένε οἱ σοφοὶ καί ὁ κόσμος». Τόμοι Α' καί Β', ἔκδοσις Γ', 'Αθήναι, 1965.

Ἐπαναλαμβάνομεν εὐχαρίστως τὸν ἔπαινο καί τὴν ἱκανοποίηση, ποὺ ἔχομεν ἐκφράσει κι' ἄλλη φορά, γιὰ τὸ τόσο πρακτικό, τόσο καλοταξινομημένο καί τόσο ἄρτιο ἔργο τοῦ Χρ. Ζιάκκα «Τί λένε οἱ σοφοὶ καί ὁ κόσμος», ποὺ κυκλοφόρησε, πέρσι, σὲ τρίτη ἔκδοση. Ὁ συγγραφέας φρόντισε, θυσιάζοντας μόχθο καί βιβλιοχηρσία ἀφθονη, νὰ βελτιώσει τὴν κάθε ἔκδοση ὅχι μονάχα μέ κάποια ἀποκεκαθαρμένη συμπλήρωση, ἀλλὰ καί μ' ἓναν ὁλοένα καθαρὸ λεκτικό ἐμπλουτισμὸ καί, πρὸ παντός, μέ μιὰ πολὺ ἐπιτυχημένη προσαρμογὴ ἐννοιολογικῆς μεταφορᾶς τῶν γνωμικῶν στὴν σημερινὴ χρῆση παροιμιῶν. Ἐξ ἄλλου, ὁ Χρ. Ζιάκκας κατορθώνει ἀκόμα μιὰ ἐξαιρετὴ κωδικοποίηση, κατὰ θεματογραφία, ὅλου τοῦ περιεχομένου (γνωμικά, παροιμίες, ἀποφθέγματα, ἐπιγράμματα, ρήσεις κ.λ.) τοῦ ἔργου του, πρᾶγμα ποὺ τὸ κάνει ἀνετα εὐχρηστο καί προσιτὸ χωρὶς καμμιὰ δυσκολία. Ἔτσι, τὸ ἔργο αὐτό, ποὺ ἤρθε νὰ καλύψει ἓνα τόσο ζωτικὸ κενὸ στὴν βιβλιογραφία μας, εἶναι τώρα ἐν' ἀπ' τὰ βασικά βιβλία γιὰ κάθε βιβλιοθήκη καί γιὰ κάθε μορφωτικὴ στάθμη.

Χρήστου Σωκρ. Σολομωνίδης: «Σμυρναϊκά Σημειώματα» καί «Σμυρναϊκὸ γλωσσάριο», 'Αθήνα, 1966 καί 1965.

Ὁ Χρ. Σολομωνίδης, ἀναλώνοντας μιὰ ὁλόκληρη ζωὴ γιὰ τὴν περισυλλογὴ καί τὴν διαφύλαξη τῆς πνευματικῆς φυσιογνωμίας καί ὑπόστασης τοῦ Μεγάλου Ἑλληνισμοῦ τῆς Χαμένης Πατρίδας, φτιάχνει—ἐπὶ χρόνια καί χρόνια—τὴν ἱερὴ κιβωτὸ τῶν ξερριζωμένων Ἑλλήνων τῆς Σμύρνης. Καί τοῦτα τὰ βιβλία του, ὅπως καί τὰ προηγούμενα—ὅπως καί τὰ μέλλοντα—δὲν εἶναι παρὰ ἡ πνευματικὴ ἐπίζηση τῆς κατακαημένης του γενέτειρας, τῆς χαμένης Σμύρνης. Ὁ Χρ. Σολομωνίδης, ὥριμος καί αὐτάρκης διανοούμενος, ἐσκυψεν εὐλαβικά πάνω στὸν ἐρειπωμένο χώρο (σ' ἓναν ὑπερβατικὰ γόνιμο χώρο ποὺ ἔχει μέσα στὴν ψυχὴ του) καί μάζεψε, ἄφωνος ἀπὸ συγκίνηση, τίς μνῆμες καί τὰ πρόσωπα, τὰ ὀνόματα καί τὴν ζωὴ τῶν δεκαοχτῶ του χρόνων, γιὰ νὰ παραδώσει στὴ ζωὴ

μας ἓναν ἀκέραιον ἑλληνισμό, μιὰ ἐποχὴ ποὺ κρατᾷ συμπτυκνόμενη τὴν πορεία τῶσων ἑλληνικῶν αἰώνων. Καί τὸ κατορθώνει. Πρόκειται, ἀναντίρρητα, γιὰ ἓνα κεφάλαιο μέ πολυσήμαντο ἱστορικὸ βάρος γιὰ τὴν γῆ τῶν θεῶν καί τῶν Ἑλλήνων.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Κ. Ι. Βουρβέρη: «Πλάτων καί 'Αθηναί».

Ἡ σοβαρὴ καί ἀξιόλογη πνευματικὴ ἐνασχόληση στίς ἡμέρες μας ἔχει λίγους στήν ἐκλεκτὴ διακονία τῆς. Αὐτὸς ὁ πνευματικὸς ἀριστοκρατισμὸς εἶναι ἀναπόφευκτος ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, γιὰ τὴν ἀπαιτεῖ πνεῦμα «δυνάμει», ποὺ μέ μόχθο καί πόνο θὰ γίνῃ μιὰ ἀφυπνισμένη συνείδησι ἱκανὴ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν προβληματισμὸ τοῦ παρόντος. Τὸ σήμερον παρουσιάζει μεγάλα θέματα, ποὺ ἀπαιτοῦν «ὄντως» πνευματικὰ ἀναστήματα γιὰ νὰ τὰ ἀξιολογήσουν καί νὰ τοὺς δώσουν τὴν δέουσα λύσι. Πνευματικὴ ἀρματωσιά τοῦ σεμνοῦ «εἰδέναι» λίγοι κατέχουν.

Ἀνάμεσα στίς διαλεχτὲς προσωπικότητες τοῦ τόπου μας ξεχωρὴ θέσι κατέχει ὁ σεβαστὸς μας κ. Κωνσταντῖνος Ι. Βουρβέρης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπιστικῆς Ἑταιρείας, ποὺ ἐκυκλοφόρησε τὴν πραγματεία του «Πλάτων καί 'Αθηναί» (ἔκδοσις Β', 'Αθήναι, 1966, σελ. 246) στὴ δευτέρα σειρά τῶν ἐκδόσεων: Μελέται καί ἔρευναι τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπιστικῆς Ἑταιρείας. Ἡ ἀνωτέρω λαμπρὴ ἐργασία ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς ἐργασίας «Πλάτων καί Βάρβαροι». Ἐπὶ κεῖται καί ἡ ἔκδοση τοῦ τρίτου μέρους: «Πλάτων καί Ἑλληνες πλὴν Ἀθηναίων».

Στὴ σοβαρὴ καί ἐπιμελημένη ἔκδοσι «Πλάτων καί Βάρβαροι» ἔχομε μιὰ ἀνάγλυφη οὐσιολογικὴ εἰκόνα τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῶν Ἀθηνῶν καί τῆς στάσεως τοῦ φιλοσόφου στὸ ἱστορικὸ «γίγνεσθαι» τῆς γενέτειράς του, βάσει λεπτομεροῦς ἐρμηνείας ἀποσπασμάτων καί χωρίων ἀπὸ τὸ Πλατωνικὸν ἔργο.

Μετὰ τὰ κατατοπιστικὰ προλεγόμενα Α' καί Β' ἐκδόσεως, ὅπου κυρίως ἐκτίθεται ἡ ἱστορικὴ καί ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτιστικὴ συνείδησι τοῦ Πλάτωνος, ὅπως καί τὸ ὑπερῖστορικὸ νόημα τῆς Πλατωνικῆς πολιτικῆς παιδείας, παραθέτει ὁ σ. ἀποσπάσματα κειμένου ἀπ' ὅλο τὸ ἔργο τοῦ φιλοσόφου, ποὺ φωτίζει τὸ θέμα του σ' ἓνα πολὺπλευρὸ ὅλο πνευματικῆς παρουσίας.

Ἀκολούθως ἔρχεται ἡ κυρίως δημιουργικὴ προσφορά τοῦ σ., τὸ πλούσιο ἐρμηνευτικὸν ὑπόμνημα, δηλαδὴ τὸ γνωσιολογικὸ πλαίσιο, ποὺ μᾶς βοηθεῖ μέ ἀνεσι νὰ ἀποκτήσωμε σαφὴ καί ἐναργὴ εἰκόνα τῶν πραγμάτων, ξένα ἀπὸ τὴν σύγχυσι καί τὴν παρεξήγησι. Ἔτσι ἡ Πλατωνικὴ δημιουργία, πολυεδρικὴ καί πολυσύνθετη, παύει νὰ εἶναι πολυτιμο μουσειακὸ ἀπόκτημα ἀπὸ τὴν περιοχὴ



της ἀριστοκρατίας τοῦ πνεύματος καὶ γίνεται μιὰ ζωντανὴ ἀγρυπνὴ συνείδησι στὴν ὑπηρεσία τοῦ «τώρα», ἱκανὴ νὰ διαλύσῃ τὴν σύγχυσι τῶν καιρῶν μας.

Ὁ σ. μᾶς προσφέρει μιὰ ἀρχοντικὴ δυνατότητα νὰ συνδουλίσωμε τὴν ἀλήθεια, ἀπὸ τὴν Πλατωνικὴ σκοπιά, καὶ οἱ σίγουροι πνευματικοὶ σπινθῆρες τῆς θὰ ὀδηγήσουν τὸ νεοελληνικὸν πνεῦμα στὶς μεγάλες πηγές του.

Ἡ ὅλη προσφορὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα τρίπτυχο ζευγαρωτὸ (ζεῦγος ἐννοῶ: ἀπόσπασμα—ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις) ἦτοι: α) Γενικὰ περὶ Ἀθηνῶν, β) Ἀθηνῶν γεγονότα καὶ γ) Ἀθηνῶν πρόσωπα.

Ὁ σεβαστὸς μᾶς καθηγητὴς κ. Κων)νος Ι. Βουρβέρης, παρὰ τὸν μόχθο τῆς Πανεπιστημιακῆς του διδασκαλίας, μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ σκοποῦ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, ποὺ ὑπηρετεῖ μὲ πάθος καὶ ἐξωπανεπιστημιακὰ μ' ἓνα σύνολο ἐκδηλώσεων τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπιστικῆς Ἐταιρείας, τῆς ὁποίας εἶναι ἰδρυτὴς καὶ πρόεδρος, μᾶς προσφέρει γόνιμον ἔργο. Ἡ ἀνωτέρω ἐργασία χρήσιμος πάντοτε, ἰδιαίτερα σήμερα, ποὺ στὸν τόπο μας παρατηρεῖται μιὰ πτώσις ἀξιών καὶ μιὰ σύγχυσις. Μιὰ στερεὰ σανίδα, ποὺ δημιουργεῖ εὐδαίμονες μελλοντικὲς ἐξελίξεις, στὴ θολοῦρα τῶν ἡμερῶν μας προσφέρεται ἀπὸ τὸν σ. Αὐτὴ μᾶς ὀδηγεῖ σὲ στεριά ἑλληνικὴ, ὅπου τὰ δυναμάρια τοῦ ἐλληνικοῦ στοχασμοῦ θεμέλιωσαν στὸ βράχο τοῦ χρόνου. Ἐτσι ξεκινᾶμε, γεμᾶτοι βασισμένους ἐλπίδες, ὀπλισμένοι πνευματικὰ μὲ τὴν πανοπλία τοῦ λαμπροῦ χθές, γιὰ ἓνα νεοελληνικὸ αὐριο καλύτερο.

Κ. Ι. Βουρβέρη : «Πλάτων καὶ Βάρβαροι».

Ἡ συμμετοχὴ τῶν πνευματικῶν μας ἀνθρώπων, ποὺ ἐκφράζουν τὸ σημερινόν ἐλληνικὸν πνευματικὸν παρόν, στὸν ἐκδοτικὸν ὄργανο τῶν ἡμερῶν μας εἶναι φειδωλή. Ἡ δυσάρεστη αὐτὴ πραγματικότης ἐδράζεται ἀφ' ἐνός ἀπὸ σεβασμὸ στὴν ποιότητα τῆς δημιουργίας, ποὺ ἀπαιτεῖ χρόνον, καὶ ἀφ' ἑτέρου στὸ ὅτι ἡ πνευματικὴ ἐργασία στὸ συγγραφικὸ τομέα γίνεται στὰ πλαίσια τοῦ κυρίως ἔργου τῶν ἡμερῶν τῆς διδασκαλίας, ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς Πανεπιστημιακοὺς μας καθηγητάς. Ἐτσι μεγάλονοα ἔργα, οὐσιαστικῆς προσφορᾶς δημιουργήματα σπανίζουν, ἂν καὶ ἡ κρισιμότης τῶν καιρῶν μας κρίνει ἀπαραίτητη καὶ οὐσιαστικὴ τὴν παρουσίαν τους.

Ὁ σοφὸς μας κ. Κωνσταντῖνος Ι. Βουρβέρης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας, μᾶς παρουσίασε τελευταῖα, στὴ δευτέρῃ σειρᾷ τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπιστικῆς Ἐταιρείας, τὸ λαμπρὸ του ἔργο: «Πλάτων καὶ Βάρβαροι» (ἐκδόσις Β', Ἀθῆναι, 1966, σελ. 184). Ἡ ἐπ' ἀνέκδοσις στὰ φτασμένα βιβλία ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὰ πρά-

γματα, διότι ἡ συχνὴ ζήτησι καὶ ἡ εὐμενικὴ ὑποβολὴ τῆς πρώτης ἐκδόσεως ἐξαντλοῦν τὰ ἀντίτυπα τῆς Α' ἐκδόσεως. Μὲ θετικὴ κρίσι γιὰ τὴν ποιότητα τῆς προσφορᾶς πάντοτε κυκλοφορεῖ ἡ δευτέρη ἐκδοσις. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ γιὰ τὸ ἀνωτέρω ἔργο.

Ὁ κ. Βουρβέρης, μετὰ τοὺς ἐνημερωτικούς προλόγους τῆς Α' καὶ Β' ἐκδόσεως, παρέχει μιὰ πλούσια δική μας καὶ ξένη βιβλιογραφία, ποὺ μαρτυρεῖ τὸ ἓνα σκέλος ποὺ στηρίζει τὴν δημιουργίαν του, διότι τὸ ἄλλο, τὸ καὶ σπουδαιότερο, εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸν προσωπικὸ πνευματικὸ ὀπλισμὸ του. Στὴ συνέχεια παραθέτει μεγάλα ἀποσπάσματα ἀπ' ὅλο τὸ πλατωνικὸν ἔργο, μὲ χαρακτηριστικὰς ἀπόψεις γιὰ τοὺς βαρβάρους καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιλαμβάνεται ὁ Πλάτων τὴν σχέσι τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς βαρβάρους. Ὑπογραμμίζω τὴν λέξιν ὅλο (τοῦ ἔργου) καὶ αὐτό, γιὰ τὸ ἐπιμέρους σκόπιμα ἢ τυχαία ὁποιασδήποτε σοβαρῆς καὶ ἐξαντλητικῆς μελέτης κι ἂν τύχῃ, δὲν ὀδηγεῖ σὲ ἀσφαλῆ συμπεράσματα, ἀλλὰ σὲ ἀφελεῖς αὐθαιρεσίες.

Ἀκολουθεῖ ἐρμηνευτικὸν ὑπόμνημα στὰ ἀποσπάσματα ἢ χωρία, ὅπου μᾶς παρέχονται πλούσια στοιχεῖα, ἱκανὰ νὰ μᾶς ὀδηγήσουν μὲ βεβαιότητα σ' ἓνα ἄνετο, πλατύ, χωρὶς παρερμηνεῖες γνωσιολογικὸ μὲ πληρότητα πησίσασμα.

Τέλος μὲ τοὺς χρησίμους πάντε πίνακες χωρίων, ὀνομάτων καὶ πραγμάτων ὁ σ. προσθέτει γερμανιστὶ συνθετικὴ ἀπόδοσις τῶν κυριωτέρων πορισμάτων τοῦ τόμου αὐτοῦ.

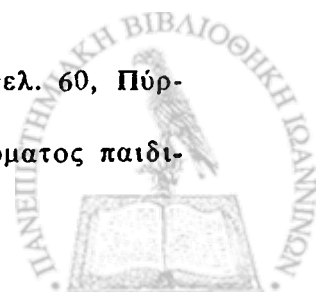
Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐργασία ἐπιστημονικὴ κύρους ἢ διαφορετικὰ ἐπιστημονικὴ πραγματεία ποιότητος. Κρίνεται εὖλογη ἢ γνώμη, ὅτι τὰ στενὰ πλαίσια ἐνὸς σημειώματος, ποὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιὰ ἀπήχησι τῆς ἐπικοινωνίας μας μὲ τὸ ἔργον τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ μας κ. Κ. Βουρβέρη.

Ὁ σοφὸς κ. καθηγητὴς μας στὸ ἀνωτέρω ἔργο, ὅπως καὶ σ' ὅλες τὶς πλατωνικὲς ἐργασίες του, ἔχει ἀποτυπώσει μέρος ἀπὸ τὸ «εἶναι» του, διότι ὁ Πλάτων ὑπῆρξε τὸ θέμα τῆς ζωῆς του. Ἀπὸ τὰ νάματα τοῦ ἀνωτέρω φιλοσόφου ἀρδευσαν καὶ ἀρδεύουν, παράλληλα μὲ τὸ Ἀρχαῖο Πνεῦμα τῶν ἄλλων μεγάλων συγγραφέων τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος, γενιὲς ὁλόκληρες Νεοελλήνων Φιλολόγων καὶ τὸ ἐλληνικὸν παρόν.

«Οἱ ἀνθρωπισταὶ φιλόλογοι», ὅπως θέλει καὶ πασχίζει νὰ γίνουν οἱ Νεοέλληνες φιλόλογοι, ποὺ ὑπηρετοῦν τὰ ἐλληνικὰ γράμματα, τόσο στὴν ἐνδοχώρα, ὅσο καὶ στὸ κέντρο, ἀναζωογονοῦμεθα ἀπὸ τὴν ὄντως πολὺτιμη προσφορὰ του. Παράλληλα καὶ τὸ κοινὸν τοῦ Νεοελληνισμοῦ ἐρχεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὶς ρίζες του.

Θ. Κ. Τρουπῆ : «Κρινάνθια», σελ. 60, Πύργος Ἠλείας, 1966.

Ἡ γνησίαν καὶ ἀξίαν τοῦ ὀνόματος παιδι-



κή λογοτεχνία έρχεται νά ξεπεράση ένα σοβαρό εμπόδιο, νά εκφράση τήν παιδική ψυχή. 'Ο πραγματικός παιδικός κόσμος, τόσο σάν αντικειμενική εκτίμησι τών ώρίμων, όσο και σάν λογοτεχνική έκφρασι, είναι δύσκολη υπόθεσι, όταν καταπιάνεται κανείς μαζί του σοβαρά. Έτσι, ό λογοτέχνης τοῦ παιδικοῦ βιβλίου είναι απαραίτητο νά είναι ψυχογνώστης τοῦ παιδιοῦ, τόσο θεωρητικός, μέ ἄριστο ψυχολογικό όπλισμό, όσο και πρακτικός, νά ζή μέ τό παιδί. Λέγοντας λογοτέχνης έννοοῦμε ἀξιόλογο λογοτέχνη. Τά παραπάνω ἀποτελοῦν βασικές προϋποθέσεις γιά τήν ἀξιόλογη παιδική λογοτεχνία, χωρίς νά είναι καί οἱ μόνες, πάντως καί αὐτές ἀπαιτεῖται νά ὑπάρχουν στήν οὐσιαστική τους παρουσία καί ὄχι φαινομενικά.

'Ο συγγραφεὺς κ. Θ. Κ. Τρουπῆς διαθέτει λογοτεχνικό ταλέντο καί ψυχολογικό όπλισμό σεβαστό στήν περιοχή τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Είναι δάσκαλος, ἀξίος τοῦ μεγάλου ὀνόματος καί λογοτέχνης γνήσιος μέ ἀδιάψευστα τεκμήρια τοῦ ταλέντου του. Μέχρι σήμερα ἔχει κυκλοφορήσει τήν ἐξῆς πνευματική του ἐργασία: «Τά πρῶτα φύλλα» (ποιήματα), Τρίπολις 1957. «Ἀνθρωποι τῆς σκαλωσιάς» (Νουβέλα), Λάρισα 1959. «Λειψά δειρά» (ποιήματα) κ. ἄ.

Έχω μπροστά μου τήν νέα του ποιητική συλλογή «Κρινάνθια». Τήν συλλογή προλογίζει ὁ δοκιμὸς λογοτέχνης τοῦ Πύργου καί γνωστός στόν τόπο μας ἄνθρωπος τών γραμμάτων κ. Τάκης Δόξας, πού ἀνάμεσα στ' ἄλλα τονίζει ὅτι «Τά «Κρινάνθια» ἀποτελοῦν μιὰ ἀπό τίς θετικώτερες καί πνευματικώτερες προσφορές. Μιὰ προσφορά πού δέ χαρίζει μόνο στό παιδί, ἀλλά «καί σ' ἐμᾶς τοὺς μεγάλους δίνει τήν εὐκαιρία νά πλησιάσουμε αὐτό τό παιδί, νά τό ζήσουμε καί νά τό ἀγαπήσουμε πῶς πολὺ».

'Ο κ. Τρουπῆς παίρνει τὰ θέματά του ἀπό τόν κόσμο τοῦ παιδιοῦ. Προσευχές, νανουρίσματα, αἰνίγματα, ὁ κόσμος τών ἀντικειμένων, ὁ κόσμος τών ζώων, φυσικά φαινόμενα, κ.ἄ. είναι τὰ θέματα τοῦ σ. 'Η ἀνάπτυξι ἔχει δροσιά, ἀφέλεια, ἀγνότητα καί πλούσια παιδική πνευματικότητα. Διαβάζοντάς τα κανείς ἔχει τήν πεποίθησι, ὅτι είναι δημιουργήματα μιᾶς ψυχικῆς ἐπαφῆς μέ τό παιδί, ὄχι τυχαίας. Έτσι ὁ τίτλος τῆς συλλογῆς είναι ταιριαστός καί ἀποδίδει μεταφορικά ἀόλυτα τό περιεχόμενό της.

Τά ποιήματα ξεκινοῦν ἀπό τό παιδί καί ἀπευθύνονται σ' αὐτό. 'Ο χαριτωμένος αὐτός παιδικός κόσμος, ἀπό τό παιδί γιά τό παιδί, ἀπαιτεῖ τόν μεσάζοντα, γονέα ἢ τό δάσκαλο. Έτσι, ὁ φυσικός δάσκαλος τοῦ παιδιοῦ ἢ μῆτέρα καί ὁ εἰδικός δάσκαλος ὁ ἐκπαιδευτικός τῆς Πρωτοβαθμίου (στοιχειώδους) Ἐκπαίδευσως, ἀκόμη καί οἱ νηπιαγωγοί, ἔχουν στή διάθεσί τους ἕνα ἄρτιο λογοτεχνικό βιβλίο γιά λεκτικά ξεκινήματα, γιά λεκτικές ἀσκήσεις, γενικά γιά ἐλεύθερο ἀνάγνωσμα. Τό παιδί

τῆς προσχολικῆς ἡλικίας καί τών πρῶτων τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ βρίσκει στά «Κρινάνθια» ἕνα πολύτιμο θησαυρό.

Τά «Κρινάνθια» ἀποτελοῦν μιὰ θετική ἐργασία στήν παιδική Λογοτεχνία τοῦ τόπου μας, πού τελευταία πλουτίζει μέ ἀξιόλογα βιβλία, πού ταιριαστά στέκονται δίπλα ἀπό τὰ καλύτερα τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας. 'Ο σ. κ. Τρουπῆς μέ τό ἀξιόλογο ἔργο του δίνει τεκμήρια ἀδιάψευστα, ὅτι είναι ψυχογνώστης δημιουργός μέ πηγαῖο λογοτεχνικό ταλέντο, ἀπό τό ὅποιο πολλὰ περιμένει ὁ τόπος μας, ἰδιαίτητα στίς ἡμέρες μας, πού συνειδητοποίησε ὁ Νεοέλληνας τήν πνευματικότητα του καί ξεκίνησε μέ πάθος τήν ἀνοδική του πορεία.

Ἀξίζει νά μῆ στίς ἑλληνικές οἰκογένειες καί στά Σχολεῖα ἡ ἀξιόλογη συλλογή τοῦ κ. Τρουπῆ «Κρινάνθια», γιὰ πραγματικά προσφέρει πολλὰ.

Εὐάγγ. Σ. Σταμάτης: «Προσωκρατικοὶ Φιλόσοφοι», Ἀθῆναι 1966, σελ. 144.

Ἡ ἐπιμοχθὴ ἐργασία τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ δὲν τελειώνει στήν ἑδρα. Ἡ πνευματικὴ προσφορά πολλὰς φορὲς συνεχίζεται μέ τό ἴδιο πάθος στοὺς κοινωνικοὺς τομεῖς, πού περιμένουν πολλὰ γιά ἕνα καλύτερο μέλλον. Ἀναντίρρητα, πρωτεύει ἡ Σχολικὴ δουλειὰ καί ἀποτελεῖ βασικὴ προϋπόθεσι κάθε ἀξιόλογης προσφορᾶς, πού χαρακτηρίζεται «ἐξωσχολικὴ δράσις». Ἡ προέκτασις αὐτῆς τῆς δραστηριότητος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ, ὅταν εἶναι ὕγινης, σκοπεύει ἀνιδιοτελῶς στοὺς στόχους της, μέ μόνη ἀντιπαροχὴ τὴν προσωπικὴν χαρὰ τῆς δημιουργίας.

Στὴν πλειάδα τών ἐκλεκτῶν μας ἐκπαιδευτικῶν ἀνήκει ὁ ἐπίτιμος Γυμνασιάρχης κ. Εὐάγγελος Σ. Σταμάτης, πού ἐτίμησε τὴν Δευτεροβάθμιο (Μέσην) Ἐκπαίδευσιν μέ θετικὸν ἔργον ἐσωσχολικῆς καί ἐξωσχολικῆς δράσεως. Στὸ ἐνεργητικὸν ἔχει ἐπιστημονικὰς ἐκδόσεις ἀπὸ τίς ὁποῖες πολλὰς ἀνεκίνησε στήν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. Ἐπίσης ὁ πνευματικός του μόχθος ἔδωσε Σχολικὰ βιβλία, πού ἔτυχαν Αὐτοβραβείου τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας. Ἀκόμη πολλὰ δημοσιεύματά του φιλοξένησαν περιοδικὰ διεθνοῦς κύρους, Ἑλληνικὰ καί Ξένα. Τὸ σημεῖωμα αὐτὸ δυστυχῶς δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἀναφερθοῦμε λεπτομερικὰ στὰ ἀνωτέρω.

Τελευταία χαρήκαμε καί σὲ βιβλίο τὴν ἐργασία τοῦ συγγραφέως μέ θέμα: «Προσωκρατικοὶ Φιλόσοφοι» (Ἀθῆναι 1966, σελ. 144). Ἡ ἀνωτέρω πραγματεία ἀποτελεῖ ἀνατύπωσιν ἀπὸ τίς ἐπιφυλλίδες τῆς ἐφημερίδος Ἀθηνῶν «ἡ Καθημερινὴ» ἀπὸ τό 1963—65. Ἐτυχε πλατεῖας δικαιολογημένης ἀναγνωρίσεως, ἀπὸ πολυπληθεῖς ἀναγνωστικὸν κοινόν. Ἡ ἐπιστημονικὴ τῆς βαρύτης ἐπέβαλε τὴν ἀνατύπωσίν της, γιὰτις ξεφεύγει ἡ προσφορά τὸν ἐφήμερον χαρακτηρὰ πολλῶν ἐπιφυλλίδων, πού δὲν ἀντέχουν στὸν χρόνον.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Σωκράτους ἀποτελεῖ πνευματικὸν ὁρόσημον ὁλκῆς, γιὰτις πραγματοποιήσε τὴν μεγάλην στροφὴν τοῦ στοχασμοῦ ἀπὸ τὸν ἐξωκόσμον



στον άνθρωπον. Μπροστά απ' αυτόν οι φυσικοί Φιλόσοφοι έρμηνεύουν τὰ ἐν τῇ φύσει πράγματα καὶ τίς λειτουργίες τους. Ὁ στοχασμός τους νεανικός, λαγαρός καὶ δυναμικός ἔδωσε λύσεις σημάδια, ποὺ ἀποτελοῦν βασικὲς ἀπαντήσεις ἀξίας στὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς, ποὺ ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται μοιραῖα ν' ἀντιμετωπίσει. Οἱ ἀνωτέρω πνευματικοὶ ἄνδρες τῆς Ἀρχαιότητος μαζί με τοὺς Σοφιστὰς ὑπολογίζονται σὲ τετρακοσίους. Τὸ ἔργον ὧν χάθηκε, ἐκτὸς ἀπὸ λίγα ἀποσπάσματα ὠρισμένων. Ὁ κ. Σταμάτης, με ἐπιστημονικὴ ἀνεση καὶ γνωστικὸ πάθος μᾶς παρουσιάζει τὴν ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τῶν ἐξῆς Προσωκρατικῶν Φιλοσόφων: Θαλοῦ, Ἀναξίμανδρου, Πυθαγόρου, Ξενοφάνους, Παρμενίδου, Ζήνωνος τοῦ Ἐλεάτου, Ἡρακλείτου, Ἐμπεδοκλέους, Ἀναξαγόρου, Λευκίππου, Δημοκρίτου, Ἀλκμαίωνος Φιλολάου καὶ Διογένοους τοῦ Ἀπολλωνιάτου.

Ἡ λαμπρή, ἀπὸ ἐπιστημονικῆς πλευρᾶς, ἐργασία ἐδράζεται σὲ πηγὲς διεθνoῦς βιβλιογραφίας, ἀνάλογες με τὸ μεγάλο θέμα τοῦ ἔργου. Ἡ ἐκμετάλλευσί τους ἔγινε ἀπὸ πεπειραμένο σὲ ἐπιστημονικὲς ἐργασίες συγγραφέα, ἔτσι ἡ ἀριότητα εἶναι ἀνάγλυφη σ' ὅλη τὴν ἐπαινετὴ προσφορά. Δὲν ἀξιολογεῖται με ἓνα σημεῖωμα ἡ ἐργασία τοῦ κ. Σταμάτη, ἀλλ' ὑπογραμμίζομε τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, ποὺ ζήτησε ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία μας με τὸ βιβλίον. Κάθε ἐπιστῆμὴν ὅποιασδήποτε ἐιδικότητος, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος, ποὺ διψᾷ γιὰ μάθησι, ἀλλὰ διαθέτει ἓνα ὄπλισμὸ παιδείας, ἐπιτυγχάνει μιὰ ἐπαφὴ ἀρίστη με «τὸν Ἑλληνικὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων» διαβάζοντας τὸ ἀνωτέρω βιβλίον.

Ὁ κ. Σταμάτης συνεχίζει τὴν ἐξέτασι τῶν Φιλοσόφων τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας καὶ τελευταῖα ἀσχολεῖται στὸν Ἀθηναϊκὸ τύπο με τὸν Πλάτωνα. Πιστεύομε, ὅτι θὰ χαροῦμε συγγεντρωμένη σὲ βιβλίον καὶ τὴν νέα του προσφορά.

Κώστα Τσιροπούλου: «Ἰσπανικὴ σπουδὴ».

Οἱ ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις ἀποτελοῦ μιὰ ἐνδιαφέρουσα λογοτεχνικὴ δημιουργία, ποὺ διαθέτει εὐλόγα πνευματικὰ σπιρουνίσματα. Τὸ ἄγνωστο, τὸ ξένο (τύπος καὶ ἄνθρωποι), ποὺ ἔρχετε νὰ σπᾶση τὴν δικὴ μας καθημερινότητα, μαγνητίζει. Τὸ καλλιεργημένο ἀνθρώπινο πνεῦμα, σὰν μέσο γνωριμιᾶς, στὲς περιπτώσεις τῆς ἀρχοντιᾶς, μᾶς πλησιάζει ἄνετα, εὐχάριστα καὶ οὐσιαστικὰ με τὸ γεμᾶτο ὑπόθεσι, παρεξήγησι καὶ ἐρωτηματικὰ ξένο τόπο. Ἔτσι, με τὰ ζῦπνια μάτια τοῦ συγγραφέα, με τὰ εὐαίσθητα σ' ἀκούσματα αὐτιά του αἰσθανόμαστε, με τὴν εὐσυγκίνητη καρδιά του γεύομαστε τὸ ἄγνωστο καὶ με τὸ προβληματισμένο στοχασμὸ του σπᾶμε τὴν κρούστα τῶν πραγμάτων καὶ ἐμβαθύνομε. Με ἄλλα λόγια γινόμαστε δέκτες μιᾶς πραγματικότητος, ποὺ ὁ σ. εἶναι ἓνα βασικὸ ἐνδιάμεσο.

Παλιὰ, οἱ ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις εἶχαν ἓνα φωτογραφικὸ χαρακτῆρα, ποὺ καὶ στὴν καλύτερη ὥρα τους ἀρχίζαν ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια καὶ τέλειωναν στὴν ἐπιφάνεια. Φυσικὰ τὴν ἐπιφάνεια χά-

δευε μιὰ ἀνχιμικὴ λυρικὴ διάθεση, ποὺ θύμιζε χρυσόσκονη ψεύτικων παιγνιδιῶν. Ἔτσι εἶχαμε σίγουρη μιὰ ψευδαίσθησι, μιὰ παραξηγημένη σχέση με τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων, ποὺ εἶχε ἀναντίρρητα σοβαρὲς ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις στὴν ἐκτίμησι τῆς πραγματικότητος.

Ἐνός πρὸς τὰ ἀνωτέρω ὁ συγγραφέας καὶ κριτικὸς κ. Κώστας Τσιρόπουλος, ποὺ με τὴν «Ἰσπανικὴ σπουδὴ» (ἐκδόσεις τοῦ βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας» Ι. Δ. Κολλάρου καὶ Σίας Α.Ε. σελ. 200. Ἀθῆναι 1966) μᾶς γνωρίζει με δοκιμιογραφικὴ διάθεσι τὴν Ἰσπανία καὶ σύγχρονα χαρίζει στὸν ἑαυτὸ του μιὰ ἀνοδικὴ πνευματικὴ σπουδὴ, ποὺ εἶναι καρπὸς ἐρωτικoῦ γνωστικoῦ χρέους.

Ξεκινᾷ τὸ ἔργο του ὁ σ. με πρόλογο, στόχασμοὺς στὸ χάρτη τῆς Ἰσπανίας καὶ σχόλιο στὴ γλώσσα τῆς. Στὴ συνέχεια κλιμακώνει ὡς ἐξῆς τὸ ἔργο του: 1) Ἡ Πολυφωνία (ὁδοιπορικὸ) Α' Καταλούνια, ἡ πραντικὴ δίψα... Β' Καστίλλια, τὸ πάθος τ' οὐρανοῦ... Γ' Ὁ Βορᾶς, μυστήριον καὶ αὐτοκατάκτηση... Δ' Ἀνδαλουσία, κατηγορία τοῦ ὑπαρξιακοῦ κάλλους. Στὸ ὁδοιπορικὸ του πολῦπτυχο ὁ σ. μᾶς γνωρίζει με τὸν τρόπο του τὴν Ἰσπανία, χῶρο, χαρακτῆρα καὶ ἦθος.

2) Ἀκολουθεῖ τὸ «Ἰσπανικὸ καλεντάρι», ποὺ ἀπὸ τὸ 10.000 π.χ. μέχρι τίς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας προσφέρει περιληπτικὰ τὴν Ἱστορικὴ ἐξέλιξι τῆς Ἰσπανίας.

3) Τελειώνει με τὸ «Πνεῦμα τῆς Ἰσπανίας». Α' Τὸ πάθος τῆς αὐτογνωσίας καὶ ἡ Ἰσπανία. Β' Ὁ Ἰσπανικὸς μεσσιανικός. Γ' Ἡ ζωὴ εἶναι δεινὸν. Δ' Ἑρμηνεία τῆς ζωῆς διὰ τοῦ θανάτου. Ε' Δογχομανισμός καὶ μυστικισμός. ΣΤ' Ἡ μεσογειακὴ ἐνότης.

Με τὸ τελευταῖο του κεφάλαιο ὁ σ. πλησιάζει τὴν πνευματικὴν παρουσίαν τῆς Ἰσπανίας καὶ ἀποτελεῖ τὴν κορύφωσι τῆς προσφορᾶς του. Τὸ πνεῦμα ἔχει μιὰ βασικὴ εὐαίσθητη ἀρχοντιά, πλησιάζεται οὐσιαστικὰ μόνο ἀπὸ τὸ «ὄντως» πνεῦμα. Τὸ Ἰσπανικὸ πνεῦμα στάθηκε τυχερὸ καὶ πλησιάστηκε φτασμένα ἀπὸ τὸν κ. Τσιρόπουλο.

Ἡ «Ἰσπανικὴ σπουδὴ» τοῦ Κώστα Τσιρόπουλου ἀποτελεῖ μιὰ πολυεδρικὴ γνωστικὴ γνωριμιὰ τῆς Ἰσπανίας με πληρότητα καὶ πνευματικὴ δύναμι. Ἡ στοχαστικὴ ἀνεσι τῆς ὑψηλῆς προσφορᾶς τοῦ σ. μᾶς θυμίζει πέταγμα περήφανου αἵτου στὰ ἀμόλυντα ὕψη τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Τέτοιες ρωμαλέες παρουσίες τοῦ λόγου στὲς ἡμέρες μας, ποὺ συχνὰ παρατηρεῖται κάθετη πτώσι τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς, εἶναι εὐόλωνο γεγονός.

Τὸ διάβασμα τοῦ ἔργου γίνεται με βουλιμία ἀπ' τίς πρῶτες μέχρι τίς τελευταῖες σελίδες. Χρωστάμε πολλὰ στὸν μόχθο τοῦ σ. ποὺ μᾶς χάρισε σελίδες πολιτισμογνωσίας καὶ ἀνθρωπογνωσίας τοῦ Ἰσπανικοῦ παρόντος. Τοῦ σφίγγομε θερμὰ τὸ χέρι.

Φ. Μπουμπουλίδου: «Ἐλισάβετ Μουτζᾶ—Μαρτινέγκου».

Ὁ κ. Φαίδων Μπουμπουλίδης, Ὑφηγητῆς τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀ-



θηνῶν, εἶναι γνωστὸς στοὺς πνευματικοὺς κύκλους τοῦ τόπου μας ἀπὸ τις πολλὰς ἀξιόλογες πνευματικὲς ἐργασίες καὶ μελέτες του. Τελευταῖα πρόσθεσε στὸ ἐνεργητικὸ του μιὰ λαμπρὴ ἐκδοσι τῶν ἔργων τῆς Ἑλισάβετ Μουτζᾶ—Μαρτινέγκου, λογίας τῆς Ἑπτανήσου, στὴ σειρὰ τῆς Βιβλιοθήκης «τῆς ἐν Ἀθήναις Φιλεκαπιδευτικῆς Ἑταιρείας».

Εἰς τὸν πρόλογόν του ὁ κ. Μπουμπουλίδης μᾶς ἀναφέρει καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ βιογραφεῖται ἡ συγγραφεὺς, ἀναγραφομένης τῆς σχετικῆς πρὸς αὐτὴν βιβλιογραφίας, μελετᾶται ἡ «Αὐτοβιογραφία» τῆς, ἀναλύονται δὲ καὶ κρίνονται τὰ ἀνέκδοτα ἔργα αὐτῆς: Κωμωδία, ποιήματα, πεζά, μεταφράσεις, ἐπιστολαί, ἐπὶ τῇ βάσει χειρογράφων τοῦ Ἀρχείου Μαρίνου Σιγούρου».

Ἔτσι γιὰ πρώτη φορὰ ἐκτιμᾶται ἡ λογοτεχνικὴ δημιουργία τῆς σ. καὶ καθαρίζεται ἡ θέσι τοῦ ἔργου τῆς εἰς τὴν ἐπτανισιακὴν λογοτεχνία τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνα. Εἰς τὰ κείμενα ὁ κ. ὑφηγητὴς ἐπιτάσσει σύντομες σημειώσεις, ποὺ ἀφοροῦν τὰ κυριώτερα πρόσωπα καὶ πράγματα. Ἔτσι ἔχομε μιὰ γνωσιολογικὴ ἀνεστῆ ἐπαφῆς καὶ γνωριμίας μὲ τὸ ἔργον. Ἀκόμα μᾶς παρέχει καὶ ἐπιμελημένο λεξιλόγιον ἰδιωματικῶν λέξεων, ποὺ μαρτυρεῖ τὴν σοβαρὴν ἐνασχόλησιν τοῦ σ. μὲ τὰ κείμενα.

Μέσα στὶς 166 σελίδες τοῦ βιβλίου του ἐργάμαστε σὲ ζωντανὴ ἐπικοινωνίαν μὲ τὸ ἔργο μιᾶς λογίας τῆς Ἑπτανήσου, ποὺ παρὰ τὸ σύντομον τῆς ζωῆς τῆς (ἔζησε τριανταένα χρόνια) ἔδωσε ἓνα ἔργο ἀξιόλογο, συγκρινόμενο μὲ τις πνευματικὲς δημιουργίες τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς τῆς. Ἡ ἐκδοσι εἶναι κυριολεκτικὰ ἐπιστημονικὴ καὶ ἀξιζεστὴ σ., ποὺ κατὰ τὴν ἐκφρασί τοῦ Γρ. Ξενοπούλου ὑπῆρξε ἓνας ἱψευκὴς τύπος.

Ἡ Ἑλισάβετ Μουτζᾶ—Μαρτινέγκου εἶναι

μιὰ μορφὴ κύρους στὴν Ἑπτανήσο τὸν περασμένο αἰῶνα. Ἀποτελεῖ μιὰ παρουσία ἀργοντικῆς εὐαισθησίας μέσα σὲ περιβάλλον ἰδεαλισμοῦ. Τὸ ἔργο τῆς προσφέρει ἅπτα τεκμήρια μιᾶς μεγάλης προϋποθέσεως στὴν περιοχὴ τῶν γραμμάτων, ποὺ ἔμεινε στὸ στάδιο τοῦ καλοῦ ξεκινήματος, γιὰτὶ ἡ μοῖρα πρόωρα ἐκοψε τὸ νῆμα τῆς ζωῆς τῆς. Ἔτσι ἔχομε μιὰ πηγαία δυνατότητα, μὲ λίγες ποσοτικὰ ἀδιάψευστες πνευματικὲς ἀναλαμπές, σίγουρα μεγάλης μελλοντικῆς προσφορᾶς.

Ὁ κ. Φ. Μπουμπουλίδης, μὲ τὸ λαμπρὸ του φιλολογικὸ ὄπλισμό, μᾶς ἔδωσε συστηματοποιημένο τὸ ἔργον τῆς σ. μὲ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιὰ τὴν βιοματικὴ μας προσπέλασι. Ἡ Ἑπτανήσος, πνευματικὴ βρυσομάννα τοῦ Νεοελληνισμοῦ, μὲ τὴν ἀνωτέρω ἐργασία μᾶς ἀποκαλύπτει μιὰ ἀκόμη πλευρὰ ἀναγλυφῆ τοῦ καλλιεργημένου στοχασμοῦ τῆς.

Μὲ ἐργασίες, σὰν τις παραπάνω, ποὺ ἴσως ἀπευθύνονται σήμερα σ' ἓνα περιορισμένο ἀναγνωστικὸ κοινόν, ἔχομε μιὰ πραγματικὴ καὶ οὐσιολογικὴ πνευματικὴ δουλειά, ξένη ἀπὸ αὐτοσχεδισμοὺς θράσους καὶ τεμπελιάς. Σὲ τέτοιου εἶδους ἐργασίες δὲν εἴμαστε τόσο συνειθισμένοι καὶ ἡ χαρὰ μας εἶναι μεγάλη, γιὰτὶ μπαίνει μιὰ τάξι, ἔστω καὶ μὲ βῆμα σημειωτόν, στὰ Γράμματα τοῦ τόπου μας.

Σκέπτομαι, πὼς ἂν γινόταν τέτοιου εἶδους ἐργασίες συλλογικές, ἀπὸ τοὺς ἀρίστους φιλόλογους μας, κάτω ἀπὸ τις ὁδηγίες καὶ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν πανεπιστημιακῶν μας δασκάλων, θὰ εἴχαμε ἀριστες προϋποθέσεις νὰ γνωρίσωμε τὴν πνευματικὴν κληρονομίαν τοῦ ἔθνους μας, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ βασικά ἐλπιδοφόρα μελλοντικὰ ξεκινήματα.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ



ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΙΣ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΙΣ

ΥΠΟ
ΔΡΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ Κ. ΕΞΑΡΧΟΥ
ΚΤΗΝΙΑΤΡΟΥ-ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΙΜΙΟΥ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ ΚΤΗΝΙΑΤΡΙΚΗΣ-ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΣΤΑΘΜΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΛΕΤΗΝ ΤΟΥ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΑΤΟΥ*

Εἰς τὸν κατωτέρω πίνακα 2 δίδονται κεχωρισμένως στοιχεῖα ζῶντος βάρους ἀμνῶν, ἀρρένων καὶ θηλέων, κατὰ τὸν τοκετὸν καὶ τὸν ἀπογαλακτισμόν.

Π Ι Ν Α Κ

Ζῶντος βάρους γεννήσεως καὶ ἀπογαλακτισμοῦ
ἀρρένων καὶ θηλέων ἀμνῶν προβάτου Μιγάδων Φρισλαλνδίας

Ἀριθ. α/α ἀμνοῦ	Ἡμερομηνία γεννήσεως	Φύλον	Ζῶν βάρους γεννήσεως	Ζῶν βάρους ἀπογαλα- κτισμοῦ 60 ἡμερῶν	Συνολικῶς κτηθὲν βά- ρος 60 ἡ- μερῶν εἰς χλγ.	Μέση ἡ- μερησία αὔξησις εἰς γραμμ.
1. 6501	8—11—64	Ἀρρεν	—	20,4	—	—
2. 6507	17—12—64	»	—	19,5	—	—
3. 6508	24—12—64	»	5	20,2	15,2	253
4. 6509	»	»	3,5	15,7	12,2	203
5. 6510	26—12—64	»	4	23,5	19,5	325
6. 6513	28—12—64	»	4	17,2	13,2	220
7. 6515	»	»	5,2	21	15,8	263
8. 6516	30—12—64	»	3	18,3	15,3	255
9. 5419	1— 1—65	»	4	23	19,0	316
10. 6520	»	»	4	17,8	13,8	230
11. 6521	2— 1—65	»	5,2	19,1	13,9	231
12. 6522	»	»	4	16,2	12,2	203
13. 6524	»	»	3,5	12,8	9,3	155
14. 6526	3— 1—65	»	3,8	15,5	11,7	195
15. 6530	»	»	4	14,3	10,3	171
16. 6532	»	»	4,5	19,1	14,6	243
17. 6536	»	»	4,1	17,2	13,1	218
18. 6537	4— 1—65	»	5,5	21,1	15,6	260
19. 6510	8— 1—65	»	4,8	ἐθανε 15.2.65	—	—
20. 6545	»	»	4,4	15,5	11,1	185
21. 6548	9— 1—65	»	5,5	ἐθανε 24.1.65	—	—
22. 6549	9— 1—65	»	5	13,6	8.6	143

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 417.

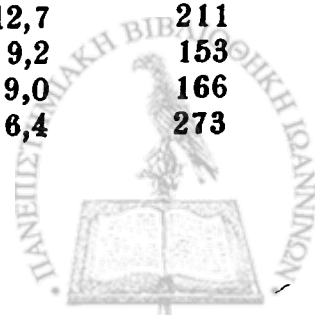


23. 6551	11— 1—65	»	3	16,4	13,4	223
24. 6552	»	»	3	ἐθανε 20.1.65	—	—
25. 6559	18— 1—65	»	2,8	11,6	8,8	146
26. 6560	»	»	3,2	14,2	11,0	183
27. 6561	»	»	4,4	18,5	14,1	235
28. 6562	»	»	4,8	16,5	11,7	195
29. 6566	19— 1—65	»	5,5	21,1	15,6	260
30. 6570	»	»	6,7	26,2	19,5	325
31. 6567	27— 1—65	»	5,5	19,2	13,7	223
32. 6577	21— 2—65	»	3	ἐθανε 26.2.65	—	—

Σύνολον	128,9	504,7	352,2	5,864
---------	-------	-------	-------	-------

Ζών μέσον βάρος	4,297	18,025	33,546
-----------------	-------	--------	--------

Αριθ. α/α άμνου	Ημερομη- νία γεννή- σεως	Φύλον	Ζών βάρος γεννήσεως	Βάρος άπο- γαλακτισμ. 60 ημερών	Συνολικός κτηθέν βά- ρος 60 ή- μερών εις χλγ.	Μέση ήμε- ρησία αυ- ξησις εις γραμμ.
1. 6502	8—12—64	Θήλυ	—	17,7	—	—
2. 6503	17—12—64	»	—	16,5	—	—
3. 6504	»	»	—	20,3	—	—
4. 6505	»	»	—	ἐθανε 26.12.64	—	—
5. 6506	»	»	—	17,7	—	—
6. 6511	27—12—64	»	2,8	13,3	10,5	175
7. 6512	»	»	3,8	16,5	12,7	211
8. 6514	28—12—64	»	5	18	13,0	216
9. 6517	30—12—64	»	2	ἐθανε 1.1.65	—	—
10. 6518	»	»	5	18,3	13,3	221
11. 6523	2— 1—65	»	3	18	15,0	250
12. 6525	»	»	3,5	12,1	8,6	143
13. 6527	3— 1—65	»	2	10,7	8,7	145
14. 6528	»	»	4,4	18	13,6	226
15. 6529	»	»	3,5	14,1	10,6	176
16. 6531	»	»	4	15,9	11,9	198
17. 6533	»	»	4	16,7	12,7	211
18. 6534	»	»	3,3	13	9,7	161
19. 6535	»	»	3,3	11,3	8,0	133
20. 6538	4— 1—65	»	4,1	16,2	12,1	201
21. 6539	»	»	4,4	19,3	14,9	248
22. 6541	8— 1—65	»	4,5	14	9,5	158
23. 6552	»	»	2,5	11	8,5	141
24. 6543	»	»	3,5	12,5	9,0	150
25. 6544	»	»	3,5	14,5	11,0	183
26. 6546	»	»	3	11,7	8,7	145
27. 6547	9— 1—65	»	5	17,7	12,7	211
28. 6550	10— 1—65	»	2,5	11,7	9,2	153
29. 6553	11— 1—65	»	3	12,0	9,0	166
30. 6554	15— 1—65	»	5	21,4	16,4	273



31. 6555	»	»	3,5	15,2	11,7	195
32. 6556	15—	1—65	»	5,2	17,4	203
33. 6557	18—	1—65	»	3,2	14,2	183
34. 6558	»	»	»	3,3	14	178
35. 6563	»	»	»	3,5	18	241
36. 6564	»	»	»	2,5	έθανε 28.1.65	—
37. 6565	»	»	»	4,4	18,8	240
38. 6571	22—	1—65	»	4,1	13	8,9
39. 6568	»	»	»	4,1	17,9	13,8
40. 6569	»	»	»	4,8	15,9	11,1
41. 6572	27—	1—65	»	2,5	11,7	9,2
42. 6673	»	»	»	1,8	έθανε 9.3.65	—
43. 6574	28—	1—65	»	3,6	15	11,4
44. 6575	8—	2—65	»	2,8	—	—
45. 6576	14—	2—65	»	4,5	—	—
46. 6578	3—	3—65	»	4	—	—
47. 6579	27—	3—65	»	3	—	—
Σύνολον			151,4	601,2	398,2	6.641
Ζών μέσον βάρος			3,603	15,415	11,377	189,7

Π Ι Ν Α Ξ

Ζώντος βάρους άρρένων και θηλέων προβάτων
Μιγάδων Φριςλανδίας

Θ ή λ ε α			Α ρ ρ ε ν α			
α/α	Ἀριθμὸς προβάτου	Βάρους εἰς χλγ.	Μέσον ζῶν βάρους χιλ.	Ἀριθμ. κριοῦ	Βάρους εἰς χλγ.	Μέσον ζῶν βάρους
240—360 ή μ ε ρ ὠ ν						
1.	6494	48		—	—	—
2.	6492	39	43,95	—	—	—
87,9 : 2=						
13—18 μ η ν ὠ ν						
1.	6487	47,4		6422	48,8	
2.	6405	38,7		6441	50,9	
3.	6415	46,2		6411	66,6	
4.	6436	45		6413	74,4	
5.	6419	42,2		6458	47	
6.	6481	39		6440	54,6	
7.	6450	45,4		6418	49,1	
8.	6445	45,3		6490	47	
9.	6417	45		—	—	
10.	6461	43,8		—	—	
11.	6448	37,8		—	—	
12.	6437	48		—	—	
13.	6482	40,8		—	—	
14.	6403	44,8		—	—	



15.	6401	42,3	—	—
16.	6416	48	—	—
		$699,7 : 16 =$	43,7	$438,4 : 8 =$ 54,7

24—36 μ η ν ῶ ν

1.	6320	67	6352	63,4
2.	6319	51,3	—	—
3.	6363	46,2	—	—
4.	6324	51	—	—
5.	6353	56,3	—	—
6.	6375	62	—	—
7.	6380	62,5	—	—
8.	6309	63,5	—	—
9.	6372	47,3	—	—
10.	6287	68,3	—	—
11.	6381	50	—	—
12.	6368	57,8	—	—
13.	6358	47	—	—
14.	6305	45,3	—	—
15.	6330	47	—	—
16.	6344	45,1	—	—
17.	6357	43,3	—	—
18.	6342	15,6	—	—

 $944,5 : 18 =$ 52,4 63,4 63,4

37—48 μ η ν ῶ ν

1.	6235	52,2	—	—
2.	6201	59,2	—	—
3.	6204	53,3	—	—
4.	6274	51	—	—
5.	6247	48	—	—
6.	6230	54	—	—
7.	6259	54,6	—	—
8.	6212	62,9	—	—
9.	6231	75,3	—	—
10.	6268	55,6	—	—
11.	30Αα1	52,5	—	—
12.	6241	48,2	—	—
13.	6255	59,2	—	—
14.	6249	56,5	—	—
15.	6270	51,5	—	—

 $834,1 : 15 =$ 56,6

48 μηνών και άνω

1.	016	45	—	—
2.	080	50,8	—	—
3.	92	58	—	—
4.	030	61,8	—	—
5.	027	67,5	—	—



6.	80	53	—	—
7.	75	52	—	—
8.	58	57	—	—
9.	030(β)	64,5	—	—
10.	30	55	—	—
11.	37	68,2	—	—
12.	11	53,7	—	—
13.	45	48	—	—
14.	22	52,1	—	—
15.	101	54,6	—	—

$$841,2 : 15 = 56,08$$

- Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ πίνακος τούτου ἐμφαίνονται τὰ κάτωθι :
- α) Τὸ μέσον ζῶν βάρος τῶν θηλέων προβάτων ἡλικίας 240—360 ἡμερῶν ἀνέρχεται εἰς 43,95 χλγ. (ὑπάρχουν στοιχεῖα διὰ 2 μόνον θήλεα ζῶα. Δι' ἄρρενα ζῶα τῆς ὡς ἄνω ἡλικίας δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα).
- β) Τὸ μέσον ζῶν βάρος 16 θηλέων ζῶων ἡλικίας 13—18 μηνῶν ἀνέρχεται εἰς 43,7 χλγ. μὲ διακύμανσιν ἀπὸ 37,8 μέχρι 47,4 χλγ.
Τὸ μέσον ζῶν βάρος 8 ἄρρένων προβάτων τῆς αὐτῆς ἡλικίας ἀνέρχεται εἰς 54,7 χλγ. μὲ διακύμανσιν ἀπὸ 47—74,4 χλγ.
- γ) Εἰς ἡλικίαν 25—36 μηνῶν τὸ μέσον ζῶν βάρος 18 θηλέων προβάτων ἀνέρχεται εἰς 52,4 χλγ. καὶ κυμαίνεται ἀπὸ 43,3—69 χλγ.
Ἐν ἄρρεν ζῶον τῆς αὐτῆς ἡλικίας ζυγίζει 63,4 χλγ.
- δ) Εἰς τὴν ἡλικίαν τῶν 37—48 μηνῶν αἱ ζυγισθεῖσαι 15 προβατῖναι εἶχον μέσον βάρος 55,6 χλγ. καὶ μὲ διακύμανσιν ἀπὸ 48—75,3 χλγ.
Δι' ἄρρενα ζῶα δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα.
- ε) Εἰς ἡλικίαν ἄνω τῶν 4 ἐτῶν τὰ ζυγισθέντα 15 θήλεα ζῶα ἔχουν μέσον βάρος 56,08 χλγ. καὶ κυμαίνονται ἀπὸ 48—67,5 χλγ.

Ἐξ ὧν τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, διὸ οἱ μιγάδες Φρισλανδίας ἔχουν σημαντικῶς μεγαλύτερον σωματικὸν βάρος τῶν ἐκτρεφόμενων ἐν Ἠπείρῳ προβάτων (πλὴν τῶν καθαροαἱμῶν προβάτων Φρισλανδίας) καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δέον νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς τὰ πλέον κρεατοπαραγωγὰ πρόβατα τοῦ Ἠπειρωτικοῦ χώρου.

Τὸ ζῶν βάρος τῶν διατιθέντων εἰς ἰδιώτας ἄρρένων ἀμνῶν, εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις καλῆς διατροφῆς καὶ περιποιήσεων, δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἡλικίαν τοῦ ἐνὸς ἔτους τὰ 60 χλγ., εἰς ἡλικίαν 1)2 ἔτους τὰ 70 καὶ εἰς ἡλικίαν 2 ἐτῶν τὰ 80 καὶ πλέον χλγ.

Οὕτω οἱ μιγάδες Φρισλανδίας ἀποτελοῦν τὰ πλέον γαλακτοπαραγωγὰ καὶ τὰ πλέον κρεατοπαραγωγὰ ζῶα τὰ ἐκτρεφόμενα ἐν Ἠπείρῳ.

Ἐριοπαραγωγή μιγάδων Φρισλανδίας

Ἀνεφέρθη ἤδη, διὸ τὸ πρόβατον «Καραμάνικο Κατσικᾶς» εἶναι ἀναμικτόμαλλον, ἐνῶ τὸ πρόβατον Φρισλανδίας εἶναι ὁμοίωμαλλον (Ροῦντο). Οἱ μιγάδες κατὰ τὴν F1 γενεὰν εἶναι σχεδὸν πάντες ὁμοίωμαλλοι, ἐνῶ κατὰ τῆς περαιτέρω διασταυρώσεως καὶ μέχρι τῆς F4, λόγω τῆς διασπάσεως, ἐμφανίζονται εἰς μικρὸν ποσοστὸν καὶ ζῶα μὲ ἕριον ἀναμικτόμαλλον. Μετὰ τὴν F4 γενεὰν ἅπαντα τὰ ζῶα καθίστανται ὁμοίωμαλλα (Ροῦντα), μὲ τρίχας ἐρίου διαμέτρου 20—40 μικρῶν καὶ μὲ μέσην διάμετρον τριχῶν 38—30 μικρῶν. Ἐπομένως τὸ ἕριον τῶν μιγάδων ὑπάγεται εἰς τὴν κατηγορίαν B/C.

Δίδομεν εἰς τοὺς κατωτέρω πίνακας τὸ συγκομισθὲν μετὰ τὴν κουρὰν ἄ-



πλυτον και πλυμένον ξριον τών ἐνηλίκων προβάτων Φριςλανδίας μετὰ βιομετρικῆς ἐπεξεργασίας τών σχετικῶν στοιχείων.

Π Ι Ν Α Ξ

**ΒΙΟΜΕΤΡΙΚΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΕΡΙΟΠΑΡΑΓΩΓΗΣ
ΑΝΕΠΤΥΓΜΕΝΩΝ ΠΡΟΒΑΤΩΝ ΜΙΓΑΔΩΝ ΦΡΙΣΛΑΝΔΙΑΣ**

η	X	X ²	(Σχ) ²	M	$\frac{(\Sigma\chi)^2}{\eta}$	σ
I. ΕΡΙΟΝ ΠΡΟΒΑΤΩΝ ΑΠΛΥΤΟΝ						
1	1,0 = 1,0	1,00				M = 2.09
1	1,2 = 1,1	1,21				σ = ±0,20
7	1,1 = 8,4	10,08				η = 88
3	1,4 = 4,2	5,88				
3	1,5 = 4,5	6,75				
6	1,6 = 9,6	15,36				
5	1,7 = 8,5	14,45				
7	1,8 = 12,6	22,68				
4	1,9 = 7,6	14,44				
5	2,0 = 10,0	20,00				
12	2,1 = 25,2	52,92				
5	2,2 = 11,0	24,20				
8	2,3 = 18,4	42,32				
5	2,4 = 12,0	28,80				
2	2,5 = 5,0	12,50				
1	2,6 = 2,6	6,76				
1	2,7 = 2,7	7,29				
2	2,8 = 5,6	15,68				
2	2,9 = 5,8	16,82				
1	3,2 = 3,2	10,24				
1	3,3 = 3,3	10,89				
2	3,5 = 7,0	24,50				
2	3,6 = 7,2	25,82				
1	3,7 = 3,7	13,69				
1	4,2 = 4,2	17,64				
88	Σχ = 184,4	Σχ ² = 422,02	34003,36	2,09	386,40	±0,20

II. ΕΡΙΟΝ ΠΡΟΒΑΤΩΝ ΠΛΥΜΕΝΟΝ

2	0,7 = 1,4	0,98				M = 1,45KGS
1	0,8 = 0,8	0,64				σ = ±0,40KGS
3	0,9 = 2,7	2,43				η = 87
8	1 = 8,0	8,00				
9	1,1 = 9,9	10,89				
8	1,2 = 9,6	11,52				
5	1,3 = 6,5	8,45				
7	1,4 = 9,8	13,72				
13	1,5 = 19,5	29,25				



10	1,6 = 16,0	25,60
5	1,7 = 8,5	14,45
3	1,8 = 5,4	9,72
5	1,9 = 9,5	18,05
1	2,0 = 2,0	4,00
3	2,2 = 6,6	14,52
1	2,3 = 2,3	5,29
2	2,5 = 5,0	12,50
1	2,7 = 2,7	7,29

87 $\Sigma\chi = 126,2$ $\Sigma\chi^2 = 197,30$ 15926,44 1,45 183,06 $\pm 0,40$

Έκ τῶν στοιχείων τοῦ πίνακος δείκνυται, ὅτι τὸ μέσον βάρος τοῦ παρ' ἐκάστου ζώου συγκομισθέντος πόκου ἀνῆλθεν εἰς $2,09 \pm 0,20$ KGS καὶ ἐκυμάνθη ἀπὸ 1 μέχρι 4,2 χιλιόγραμμα ὁμοιομάλλου ἐρίου.

Πέραν τοῦ πόκου συνεκομίσθη κατὰ τὴν κουρὰν ἔριον ἄκρων καὶ κοιλίας (Κουλόκουρο) 429 γραμμαρίων κατὰ κεφαλὴν ζώου.

Μετὰ τὴν πλύσιν τὸ ἔριον πόκου τῶν ἀνεπτυγμένων ζώων ἀνῆλθεν εἰς $1.450 \pm 0,40$ χλγ. καὶ ἐκυμάνθη ἀπὸ 700 γραμ. μέχρι 2.700 χιλιόγραμμα καὶ οὕτω ἢ εἰς καθαρὸν ὄριον ἀπόδοσις τοῦ ἐρίου τοῦ πόκου (Rendment) ἀνῆλθεν εἰς 60.187% τοῦ ἀπλύτου ἐρίου.

Τὸ πλυμένον ἔριον τῶν ἄκρων τῆς κοιλίας (Κουλόκουρο) ἀνῆλθε κατὰ κεφαλὴν εἰς 240 γραμ. καὶ ἐπομένως ἢ εἰς καθαρὸν ἔριον ἀπόδοσις τοῦ ἀπλύτου ἐρίου κοιλίας καὶ ἄκρων (Rendment) ἀνῆλθεν εἰς $55,94\%$.

Εἰς τὸν κατωτέρω πίνακα δίδομεν στοιχεῖα τοῦ ἐρίου τῶν ἀμνῶν τῶν προβάτων Φρισιλανδίας.

Π Ι Ν Α Κ

ΒΙΟΜΕΤΡΙΚΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΕΡΙΟΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΑΜΝΩΝ ΜΠΑΔΩΝ ΦΡΙΣΛΑΝΔΙΑΣ ΔΙΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1965

η	X	X ²	(Σχ ²)	M	$\frac{(\Sigma\chi)^2}{\eta}$	σ
---	---	----------------	--------------------	---	-------------------------------	---

I. ΕΡΙΟΝ ΑΜΝΩΝ ΑΠΛΥΤΟΝ

2	0,3	0,6	0,18	$M = 0,663$ KGS $\sigma = \pm 0,064$ $\eta = 41$		
4	0,4	1,6	0,64			
7	0,5	3,5	1,75			
9	0,6	5,4	3,24			
4	0,7	2,8	1,96			
7	0,8	5,6	4,48			
4	0,9	3,6	3,24			
3	1,0	3,0	3,00			
1	1,1	1,1	1,21			
41	$\Sigma\chi = 27,2$	$\Sigma\chi^2 = 19,70$	739,84	0,663	18,04	$\pm 0,064$



II. ΕΡΙΟΝ ΑΜΝΩΝ ΠΛΥΜΕΝΟΝ

3	0,2	0,6	0,12			M=0,436
8	0,3	2,4	0,72			σ=0,013
14	0,4	5,6	2,24			η=41
7	0,5	3,5	1,75			
5	0,6	3,0	1,80			
4	0,7	2,8	1,96			
41	Σχ=17,9	Σχ ² =8,59	320,41	0,436	7,81	+0,013

Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ πίνακος τούτου ἐμφαίνεται ὅτι ἡ μέση κατὰ κεφαλὴν ποσότης τοῦ παραχθέντος παρὰ τῶν ἀμνῶν ἐρίου ἀνῆλθεν εἰς 0,663+0,064 χιλιόγρ. καὶ ἐκυμάνθη ἀπὸ 0,3 μέχρις 1,1 χλγρ.

Ἡ μέση τιμὴ (M) τοῦ πλυμένου ἐρίου ἀμνῶν ἀνῆλθεν εἰς 0,463+0,013. χλγ κατὰ κεφαλὴν ἀμνοῦ.

Ἡ εἰς καθαρὸν ἐπομένως ἔριον ἀπόδοσις τοῦ ἀπλύτου ἐρίου τῶν ἀμνῶν (Rendement) ἀνῆλθεν εἰς 69,83%.

Ἐκ τῶν παρατιθέντων ὡς ἄνω στοιχείων συνάγεται, ὅτι ἡ εἰς ἔριον ἀπόδοσις τῶν μιγάδων Φρισλανδίας εἶναι σημαντικῶς ὑψηλοτέρα τῶν ἐντοπίων προβάτων. Οὕτω, τὸ πρόβατον Καραμάνικο (Μαυρομάτικο Κατσικᾶς) ἔχει μέσην τιμὴν ἐριοπαραγωγῆς ἀπλύτου ἐρίου 1,350 χλγρ. Τὸ πρόβατον Κράψης ἔχει μέσην τιμὴν ἐριοπαραγωγῆς κατὰ κεφαλὴν ἐνηλίκου προβάτου (M) ἴσην πρὸς 1,050 χλγ. καὶ τοῦ προβάτου Σαρδηνίας ἡ μέση ἐριοπαραγωγή ἀνέρχεται εἰς 1,403 χλγ. ἀπλύτου ἐρίου. Εἰς τὰ καθαρῶν προβάτων Φρισλανδίας ἡ μέση ἐριοπαραγωγή τῶν ἐνηλίκων ζώων ἀνέρχεται εἰς 2,391 χλγρ.

Ἐπομένως οἱ μιγάδες Φρισλανδίας ὑπερέχουν εἰς ἐριοπαραγωγὴν τῶν μὲν ἐντοπίων φυλῶν προβάτων εἰς ποσότητα 1,040 χιλ. τοῦ προβάτου Κράψης (περίπου τὸ διπλάσιον), τοῦ δὲ Καραμάνικου Κατσικᾶς κατὰ 740 γραμμάρια.

Ποιοτικῶς ἐπίσης τὸ ὁμοίωμαλλον ἔριον τῶν μιγάδων εἶναι σημαντικῶς καλλίτερον τῶν ἐρίων τῶν ἐντοπίων προβάτων.

Ἐπίσης τοῦ ἐρίου τῶν προβάτων Σαρδηνίας τὸ ἔριον τῶν μιγάδων κατὰ 687 γραμμ. ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς εἶναι πολὺ καλλίτερον.

ΜΕΛΑΘΝΤΙΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΡΟΒΑΤΟΤΡΟΦΙΑΣ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1960, λόγῳ τῆς ἐντατικῆς μεταναστεύσεως τῶν νέων τῆς ὄρεινῆς καὶ πεδινῆς περιοχῆς ἐν Ἡπείρῳ πρὸς τὰ ἀστικά κέντρα τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τῆς ἐκ ταύτης προκαλουμένης δυσχερείας ἐξευρέσεως ποιμένων εἰς χαμηλὰς σχετικῶς τιμὰς ἡμερομισθίων καὶ λόγῳ τῆς ὁσημέραι μειώσεως τῶν βοσκουμενῶν ἐν τῇ παραλίῳ ζώνῃ ἐπιφανειῶν, λόγῳ ἐκτελέσεως ἀρδευτικῶν ἔργων, ἤρχισε σημειουμένη ποσοτικὴ μείωσις τῆς προβατοτροφίας καὶ δὴ τῶν νομαδικῶν ἰδία ποιμνίων.

Ἡ μείωσις αὕτη, βάσει δειγματοληπτικῆς ἐρεῦνης, ἣν ἐνήργησεν ἡ Ὑπηρεσία Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως Ἡπείρου, ἀνῆλθεν εἰς 12% τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν Ἡπείρῳ ἐκτρεφόμενων προβάτων μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1962 καὶ 1965. Προβλέπομεν, ὅτι τὴν προσεχῆ 5ετίαν ἡ μείωσις θὰ συνεχισθῇ διὰ τὰ φθάση κατὰ τὸ 1970 τὰ 30% τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκτρεφόμενων τοῦ 1961 προβάτων. Ἦτοι ἀπὸ 1.044.617

κεφαλῶν τοῦ 1961 φρονοῦμεν, ὅτι τὸ 1970 ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκτρεφόμενων προβάτων θὰ κατέλθῃ εἰς 750.000 κεφαλὰς περίπου. Κατὰ τὴν ἐπομένη πενταετίαν ἤτοι τὸ 1975 ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκτρεφόμενων προβάτων θὰ μειωθῇ ἔτι πλέον καὶ θὰ φθάσῃ τὰς 600.000 κεφαλὰς.

Παρ' ὅλην ὁμως τὴν σημειουμένην, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, μείωσιν, ἡ παραγωγή τῶν προβάτων μέχρι σήμερον συνεχῶς αὐξάνει καὶ τοῦτο λόγῳ, ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς καλλιτέρας κληρονομικῆς ὑφῆς τῶν διατηρουμένων ἐν τῇ ἀναπαραγωγῇ ζώων, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς διασφαλιζομένης καλλιτέρας διατροφῆς τῶν ποιμνίων καὶ τῆς καλλιτέρας ὑγειονομικῆς περιθάλψεως τῶν ζώων.

Κατὰ τὴν τρέχουσαν περίοδον (1965), λόγῳ βελτιώσεως τῶν τιμῶν τοῦ γάλακτος καὶ τῶν προβάτων, ἐκάστη διατηρουμένη ἐν τῇ πεδινῇ περιοχῇ προβατίνῃ ἀπέδωσεν ἐτησίαν ἀκαθάριστον πρὸς οὐδὸν 750 δραχμῶν καὶ ἐκάστη ὄρεινῇ τοιαύτῃ 500 δραχ.

Παρὰ τὴν σημειωθείσαν ὁμως βελτίωσιν τῆς ἐτησίας ἀκαθαρίστου προσόδου, οἱ παραγωγοὶ τῶν πεδινῶν καὶ ἀρδευομένων περιοχῶν δὲν μένουν ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὰς ἀποδόσεις τῶν ἐντοπίων φυλῶν προβάτων καὶ ἐπιζητοῦν τὴν εἰσαγωγὴν ἐνὸς πλέον παραγωγικοῦ ζώου ἱκανοῦ νὰ ἀποδώτῃ ἐτησίαν ἀκαθάριστον κατὰ κεφαλὴν πρὸς οὐδὸν 1.500 δραχμῶν (200 χιλ. γάλακτος X 6 δραχ. = 1.200 δραχ. + ἄμνδος ἀξίας 250 δραχ. κατὰ τὸν ἀπογαλακτισμὸν + 50 δραχ. ἀξία ἐρίου).

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰσήγαγον, ὡς ἤδη ἐλέχθη, τὸ πρόβατον Χίου, πλὴν ὁμως ὁ ἐγκλιματισμὸς τοῦ ζώου τούτου ἀπέτυχεν καὶ ἤδη, οἱ ἐκτροφεῖς, μιμούμενοι τὴν προσπάθειαν τοῦ Σταθμοῦ Γεωργικῆς Ἑρεῦνης Ἰωαννίνων, δοκιμάζουν τὴν παραγωγὴν μιγάδος Φρισλανδίας, τὸ ὁποῖον πληροῖ τοὺς ὅρους, ὡς ἤδη λεπτομερῶς περιεγράφη, τῆς ὑψηλοτέρας γαλακτοπαραγωγῆς—κρεατοπαραγωγῆς—ἐριοπαραγωγῆς, ἥτις διασφαλίζει τὴν ἀκαθάριστον πρὸς οὐδὸν τῶν 1.500 δραχμῶν κατὰ κεφαλὴν ἀμελγομένης προβατίνης.

Μέχρι σήμερον, οἱ προοδευτικοὶ ἐκτροφεῖς προβάτων τοῦ Λεκανοπεδίου τῶν Ἰωαννίνων ἐχρησιμοποιοῦν ὡς βελτιωτὰς κυρίως μιγάδας Φρισλανδίας ἐκτροφῆς τοῦ Σταθμοῦ Ἑρεῦνης Ἰωαννίνων.

Ἦδη, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Καθηγητοῦ καὶ Διευθυντοῦ τοῦ Κτηνοτροφείου Θεσσαλονίκης κ. Κ. Βλάχου, ὁργανώνομεν εἰς τὸ Λεκανοπέδιον τῶν Ἰωαννίνων καὶ Καλπακίου τεχνητὴν γονιμοποίησιν τῶν προβάτων τῶν πεδινῶν αὐτῶν περιοχῶν διὰ σπέρματος κριῶν Φρισλανδίας τοῦ Σταθμοῦ Ἰωαννίνων.

Ἐφ' ὅσον ἡ μέθοδος σημειώσῃ ἱκανοποιητικὴν ἐπιτυχίαν, θὰ συνεχίσωμεν ἐπεκτείνοντες ταύτην ἐπὶ μεγαλυτέρου μελλοντικῆς ἀριθμοῦ ἐντοπίων ζώων τῶν Ἠπειρωτικῶν ὑψιπέδων.

Παραλλήλως, ἡ βελτίωσις τῶν πεδινῶν προβάτων τῆς παραλλίου ζώνης ἤρχισεν ἤδη καὶ ἐλπίζομεν νὰ προχωρήσῃ ἱκανοποιητικῶς διὰ κριῶν τῆς φυλῆς Χίου, ὁ ἐγκλιματισμὸς τῶν ὁποίων βάλει μᾶλλον ἱκανοποιητικῶς εἰς τὴν παράλιον ζώνην.

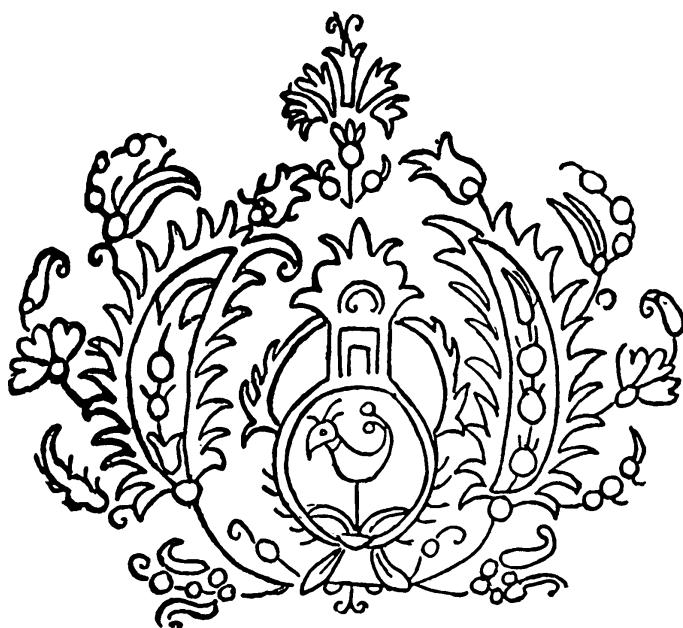
Ἡ βελτίωσις τῶν προβάτων τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν ἐνεργεῖται ἤδη εἰς εὐρείαν μορφήν διὰ κριῶν τῆς φυλῆς «Καραμάνικο Κατσικᾶς» καὶ νομίζομεν, ὅτι δι' ἀρχετὰ εἰσέτι ἔτι τὸ βελτιωμένον τοῦτο ζῶον θὰ ἱκανοποιῇ τὰς ἀνάγκας τῆς ὄρεινῆς μας περιοχῆς, δεδομένου ὅτι ἡ βελτιωμένη γαλακτοπαραγωγή καὶ κρεατοπαραγωγή τοῦ ζώου τούτου διασφαλίζει ἐτησίαν ἀκαθάριστον πρὸς οὐδὸν τῶν 800 δραχμῶν κατὰ κεφαλὴν ἀμελγομένης προβατίνης (100 χιλ. γάλακτος X 6 δραχ. + 200 δραχ. ἄμνδος + 35 δραχ. ἀξία ἐρίου).

Τὰ ὡς ἄνω ἰσχύουν βεβαίως διὰ τὴν προσεχῇ δεκαετίαν. Μακροτέρα προ-



οπτική εξέλιξως είναι λίαν δυσχερής, διότι εις τὰς τόσον εὐμεταβλήτους συνθήκας ἡ πρόβλεψις είναι λίαν δυσχερής.

Ἦδη ἔχει αὐξηθῇ σοβαρώτατα ἡ κινητικότητα τοῦ ἐμπύχου μας ὕλικου, τὸ ὁποῖον ἤδη ἔλκεται ὑπὸ τῶν σημαντικώτατα ἡϋξημένων ἡμερομισθίων τόσον πρὸς τὰ ἀστικά κέντρα τοῦ ἐσωτερικοῦ ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν βιομηχανικῶς ἀνεπτυγμένων χωρῶν τῆς Κοινῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀγορᾶς. Πάντως, ἐπειδὴ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα ἐπαναλαμβάνονται μὲ μαθηματικὴν νομοτέλειαν ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας, δὲν εἶναι πιθανοκινδυνευμένον νὰ θεωρήσωμεν, ὅτι καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἡπείρῳ, μετὰ τὴν πάροδον τῆς προσεχοῦς δεκαετίας, θὰ κυριαρχήσουν εἰς τὰς πεδινὰς περιοχὰς φυλαὶ προβάτων ὑψηλῆς γαλακτοπαραγωγῆς, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἀμελξίς θὰ εἶναι δυνατὴ μόνον δι' ἀμελκτικῶν μηχανῶν (λόγῳ ὑψηλοῦ κόστους τοῦ ἐργατικοῦ ἡμερομισθοῦ), εἰς δὲ τὴν ὄρεινὴν περιοχὴν θὰ κυριαρχήσουν μορφαὶ προβατοτροφίας περισσότερον προσιδιάζουσαι πρὸς κερατοπαραγωγὴν, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἀπαίτησις ἐργασίας εἶναι σοβαρῶς ἡλαττωμένη.



ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ
ΣΤΗΝ ΜΝΗΜΗ
ΤΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
(1907—1965)

Η ΠΡΩΤΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

